This is a reproduction of a library book that was digitized by Google as part of an ongoing effort to preserve the information in books and make it universally accessible.

Google books

https://books.google.com

A 668808
170.

THE UNIVERSITY OF MICHIGAN · LIBRARIES ·
THE UNIVERSITY OF MICHIGAN
ARTES SCIENTIA VERITAS
1817
Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

DUŠAN KOTUR.

Digitized by Google

HRVATSKI DOM

ZABAVNIK HRVATSKE OMLADINE

ZA GODINU 1878.

IZDALO GA

ĐJAČKO DRUŽTVO HRVATSKI DOM

NA I. HRVATSKOM SVEUČILIŠTU.

GODINA III.

U ZAGREBU
TISKOM DIONIČKE TISKARE
1878.

Digitized by Google

PG
1413
H87
v.3

Digitized by Google

105e-289040

LJETOPISI
HRVATSKIH AKADEMIČKIH DRUŽTVA.

Digitized by Google

Digitized by Google

HRVATSKI DOM.

Devetim prosinca 1877. započe „Hrv. dom“ svoju novu družtvenu godinu. Upravni odbor izabran za godinu 1876/7. položi istoga dana svoju čast, a skupština (posjećena od preko 100 članova) izabra jednoglasno predsjednikom Iv. Milčetića, cand. prof., i odbor od 10 lica: Iv. Broza stud. phil. (tajnik). E. Cante-a, stud. phil. (podpredsjednik), D. Grubera, stud. phil. (blagajnik), P. Hubera, stud. jur. (blagaj. zamjenik), I. Kamenara, stud. jur., A. Kovačića, stud. jur. (2. tajnik), Mavrovića, stud. jur. (odbor. zamjenik), A. Predoevića, stud. jur. (knjižničar), M. Relića, stud. theol. (novinar) i Ž. Trausmüllera, stud. phil.

Početkom godine nastadoše medju članovi prije glavne skupštine neke razmirice, koje su urodile dobrim plodom, jer se je djačtvo počelo više zanimati za „Hrv. dom“, nego li prvanjih godina, kada je skoro sav rad družtva bio ograničen na izdavanje almanaka. Upisalo se članova, koliko nigda prije; mjesečni prinosi tekli su mnogo redovitije; prostorije družtvene providile su se nužnim pokućtvom; na zabavnu stranu družtvene zadaće počelo se više obazirati; jednom rieči: u družtvu nastalo je živahnije gibanje. Kaže se, da je u borbi život. I zbilja, borba je doniela „Hrv. domu“ nova života!

Digitized by Google

U odborskom sielu od 12. pros. zaključi upravni odbor jednodušno na priedlog predsjednikov da „Hrv. Dom“ u zajednici sa Hrv. Lirom“ proslavi tristogodišnjicu hrvatskog sitnoslikara Julija Klovija Grižanina — i to na 4. veljače 1878. U veče istoga dana, u 8 sati, sakupi se mnogobrojno i otmeno obćinstvo u prostorijah „k caru austrijskomu“, da prisustvuje glasbeno-deklamatornoj zabavi, što ju je priredio „Hrv. Dom“ u zajednici sa „Hrv. Lirom“. Zabava, što no bi započeta proslovom, u kojem nacrta družtveni predsjednik Iv. Milčetić u kratko najznatnije crte iz života slavljenikova, te Klovijevom himnom, koju je naoseb za otu svečanost priredio g. Iv. pl. Zajc i Klovijevom koračnicom, koju je tom prigodom posvetio „Hrv. Domu“ g. Pokorny, trajaše kasno u noć. Za zabave prispješe brzojavne čestitke od „Velebita“, „Hrvata“, (od „Hrvatske“ naknadno u pismu), Dr. Iv. Bleiweisa, Majetića, župnika grižanskog, Rikati-a i Semitekole iz Vukovara i dr.

Jur prošle godine iznielo se pitanje, kako da se sva hrv. akad. družtva svedu u što užu zajednicu. Uprava ovogodišnja posavjetova se o tom u pomenutom sielu od 12. pros. 1877. te pozva: „Hrvatsku Liru“ u Zagrebu, „Velebit“ u Beču, „Hrvata“ u Pragu, „Hrvatsku“ u Gracu i „Družtvo hrv. tehnika“ u Beču da stupe u trajan savez sa „Hrv. Domom“. Pozivu se odazvaše sva hrv. akad. družtva — tek „Hrvatska“ u Gracu — ne zna se s kojih razloga — odbi prezirno taj priedlog.[1]

---

[1] Čestitajuć „Hrv. Domu“ prigodom proslave tristogodišnjice Klovijeve piše (3. velj. 1878.) uprava „Hrvatske“: „I ovdašnje hrvatsko akademičko družtvo otačbeničkom zahvalnošću motri rad „Hrvatskoga Doma“, te se veseli da može prigodom svečanosti u slavu Klovija izraziti najtopliju čestitku družtvu, koje riečju i činom pokazuje, da je dostojno biti predvodiocem svim hrvatskim djačkim družtvom“. — Podpisan: Alexandar Lochmer, cand. prof. predsjednik i Višemir Zima, stud. med. tajnik. — U pismu od 9. travnja 1878. piše „Hrvatska“: „Hrvatska“ ne će da bude zastupana u knjizi renegatstva. „Hrvat-

Digitized by Google

Uprava osvjedočena, da bi bilo probitačno po procvat družtva, kad bi se po gdjekoje družtvene ustanove što promienile, što nadopunile i izpravile, zaključi u pomenutom sielu od 12. pros. 1877. revidovati pravila te ih predložiti glavnoj skupštini na odobraj. Glavna skupština od 24. veljače 1878. prihvati promienjena pravila a veleslavni rektorat dopisom od 10. srpnja 1878. br. 265 — u kojem podjedno očituje družtvu „svoje iskreno priznanje na dojakošnjemu njegovomu koristnomu djelovanju na polju duševne naobrazbe i unapredjenje u družtvenom životu — javi da je vis. kr. zem. vlada odpisom od 5. srpnja 1878. br. 13027 izvoljela potvrditi promienjena pravila. Izim nekolikih pobliže označenih ustanova, štono se tiču ponajviše družtvene uprave, najznatnije je ono glede članova: po novih pravilih, osim pravih članova, bit će počastnih, koji si steku osobitih zasluga za družtvo, za književnost ili umjetnost hrvatsku; utemeljiteljnih koji na jedan put ili u godinu dana polože dvadeset for. a. vr.; podupirajućih, koji polože godišnju svotu od tri for. a. vr.

U sielu od 30. pros. 1877. primi uprava do ugodna znanja poziv braće hrvatskih tehnika u Beču, kojim pozvaše „Hrv. Dom" k svečanosti, priredjenoj u spomen petgodišnjeg obstanka „Družtva hrv. tehnika" u Beču. Uprava čestita tom zgodom družtvu hrv. tehnika. U istom sielu zaključeno bi brzojavno čestitati „Hrvatu" u Pragu i hrv. tehnikom u Beču prigodom proslave tristogodišnjice Klovijeve.

U istom sielu zaključeno bi umoliti visoki hrv. sabor da blagoizvoli izhoditi „Hrv. Domu" iz ovogodišnjeg budgeta novčanu podporu. Molba bi predana peticionalnomu odboru a kod proračunske razpre predloži zastupnik g. Kamenar da

---

ska" smatra „Hrv. Dom" nevriednim da potakne zajednicu mladeži hrvatske. Narodu svomu dati ćemo i mi računa svojih djela — ljetopis ćemo sami objelodaniti — — Podpisan: Aurel Zlatarović, stud. med. podpredsjednik.

Digitized by Google

se da dade „Hrv. Domu“ svota od 200 for. Sabor ne prihvati predloga gosp. Kamenara. U posljednjoj sjeditbi kod razpre o zakladah, predloži peticionalni odbor, da se ova molba ustupi vladi s preporukom, da se na nju obazre kod budućega zemaljskoga proračuna. „Hrv. Dom“ se pouzdano nada, da će visoka vlada uvažiti predlog visokoga sabora te će našem družtvu dopitati primjerenu podporu, družtvu, koje ima toli plemenitu zadaću.

U vanrednoj skupštini od 27. siečnja 1878. primi družtvo do znanja izvještaj reviz. odbora o računih predjašnje uprave.

U istoj skupštini izabrani bješe odbornici lit. odbora: Broz, stud. phil. Folprecht, stud. phil., Janko Kamenar, stud. jur. A. Kovačić, stud. jur., Večerina stud. jur. i predsj. Milčetić.

Mladež sakupljena u „Hrv. Domu“ sviestna, da joj je najsvetijom dužnosti poštivanje i zahvalnost muževom, zaslužnim za svoj rod i dom, imenova u pomenutoj skupštini od 27. siečnja 1878. uz burno povladjivanje počastnimi svojimi članovi: preuzv. gosp. J. J. Strossmayera, biskupa u Djakovu, presv. g. Dobrilu, biskupa u Trstu, preč. g. Don Mih. Pavlinovića, kanonika u Makarskoj, preč. g. Iv. Antunovića, kanonika u Kaloči, preč. gosp. Fra. Grgu Martića, župnika u Sarajevu i veleuč. gosp. Dra. Jan. Bleiweisa, književnika u Ljubljani.

10. veljače piše preč. g. Don Mih. Pavlinović: Čast, kojom me odlikovalo to slavno družtvo imenovav me svojim počastnim članom, opominje me još jednom na dužnosti, koje imam prama hrvatskomu narodu i domovini i tješi me nadom, da će im dorasti na skoro omladina dostojna Hrvatske . . .

13. velj. piše preč. g. Iv. Antunović: Dika mi je nazvati se članom književna družtva „Hrv. Doma“, u kom se sakupljaju mladjane sile Hrvatstva, da sa svakog polja saberu ono što je na njem liepa, prava i dobra i to poput dobrotvornih sunčanih zraka po svih slojevih svojeg naroda uz kog su nikli, razastiru . . .

Digitized by Google

U pismu od 14. veljače zahvaljuje se preuzv. gosp. J. J. Strossmajer: Meni je čast i veselje osobito biti članom vašega zbora. Molim pako da uvjereni si ostanete, da ću ja svakom prilikom vašemu slavnomu zboru rado na ruci biti . . ,

15. veljače piše preč. g. Fra. Grga Martić: to velecienjeno odlikovanje radostno k srdcu prigrljavam i kao vienac najrodoljubivijega uzajamnog poštovanja i harnošću primam, pak se svesrdno zavjetujem da ću, koliko mi slaba sila i okolnosti godile budu, i od sele u smislu bratskog hrvatskog poduzeća revnovati i toj plemenitoj družtvenoj namjeri trajno vjeran ostati . . .

16. veljače piše veleuč. gosp. Dr. Jan. Bleiweis: Sprejmite duboko zahvalo za to veliko čast, u koji vidim novi dejanski izraz, da Vas premila mi gospoda, tako, kakor mene že od godine 1843. vodi sveto načelo . . .

Zahvalnice bijahu pročitane u vanrednoj skupštini od 24. veljače te svaka njih popraćena gromovitim živio.

Sa žalosti pročitasmo pismo, što ga pisa presv. g. J. Dobrila (od 10. svibnja): Ja se zahvaljujem — veli se medju ostalim — što ljepše na ponudjenoj mi časti i prosim, da mi štovano družtvo ne zamjeri što je ne mogu primiti . . .

U smislu od 12. svibnja odluči odbor, pošto se o tom jur prije posavjetovao sa odborom „Hrv. Lire", prirediti oveći izlet i to u Samobor. Posebni odbor, sastojeći od odbornika „Hrv. Doma" i „Hrv. Lire", sporazumje se sa hrvatskim pjevačkim družtvom „Jeka" u Samoboru te bi ustanovljen dan izleta na 1. lipnja Do 70 lica, što članova „Hrv. Doma" i „Hrv. Lire", što ostalih gradjana sveučilištnih, krenu 1. lipnja poslie podne, pod sveučilištnom zastavom iz Zagreba te prispje u 8 sati u veče u Samobor. Pred gradom, gdje ih čekaše „Jeka" pod barjakom, te pozdravi goste predsjednik „Jeke" g. Reizer. Na to krenuše uz pratnju glasbe u grad, gdje odpjevaše pred stanom gradskog načelnika dvie pjesme. 2. lipnja u 4 jutro bi budnica, a u 5 sati zaputi se većina

Digitized by Google

izletnika na Okić. U 2 sata poslie podne priredjen bi svečan banket u svratištu „k gradu Trstu", gdjeno se zabavljalo po starom hrvatskom običaju djačtvo, a na čelu mu velem. g. rektor dr. Kosta Vojnović — sa najotmenijim gradjanstvom samoborskim. Kiša, koja se je bila za banketa spustila, preprieči te se nije mogla obdržavati ustanovljena pučka zabava u gaju sv. Ane. U mjesto toga priredi se na brzu ruku koncerat sa plesom u prostorijah svratišta „k gradu Trstu", a 3. lipnja u 6 sati jutrom oprostiše se gosti sa gostoljubivim gradom te krenuše pod barjakom, štono ga bijahu nakitile nježne ruke ovelikim viencem, u Zagreb. Rodoljubivomu gradjanstvu grada Samobora na hrvatskom gostoljubivom dočeku budi oviem izrečena jošte jednom najsrdačnija hvala, a napose dičnom g. Reizeru predsjedniku i g. Lipkovcu, tajniku „Jeke". „Hrv. Dom" ne zaboravlja tieh dneva!

Osim toga priredio je „Hrv. Dom" svojim članovom dva veća komersa: o pokladah i oprostni komers početkom srpnja. Kod posljednjega učestvovalo je više odličnih gostiju, medju kojimi spominjemo rektora Vojnovića i pjesnika Šenou. „Hrv. Lira" je i ovdje sudjelovala, košto su se u obće ta dva družtva ove godine najljepše pazila, a mogu se tako rekuć smatrati jednim družtvom, pošto su članovi „Hrvatske Lire" skoro svi i članovi „Hrv. Doma". Budi zato hvala odboru „Hrv. Lire", a napose predsjedniku g. Žigroviću.

U sielu od 8. srpnja potaknu predsjednik Ivan Milčetić misao o sastancih hrv. djaka. Misao bi prihvaćena — a prvi sastanak hrv. djaka posta istinom.

Na upit predsjednikov u Vukovaru, da li bi takova šta bilo moguće tamo obdržavati, odgovori vrli rodoljub, župnik berački gosp. Ivan Mihaljević, da je u Vukovaru primljena s oduševljenjem ta misao. Odmah se je ustrojio tamo gradjanski odbor sa g. A. Kirchbaumom na čelu, da se čim ljepše dočekaju djaci. Na to je sazvan sastanak članova „Hrvatskog Doma", koji su iz Slavonije i Sriema, da odaberu odbor za

Digitized by Google

priredbu sastanka. Bješe izabrani: M. Dragolić (predsjednik), Užarević, Pavao Žetić, Pavao Huber, Albert Predojević, Ž. Trausmüller, Stevan Jezdimirović i P. Stojanović.

Taj se je odbor dogovorio s vukovarskim i ustanovio program sastanka, koji se imao obdržavati od 19—22. kol. Na to izda isti proglas na hrv. omladinu, da učestvuje kod sastanka. Taj uži odbor radio je u Osieku.

Prvom sastanku hrv. djaka stajale su mnoge neprilike na putu, a najviše mobilizacija, koja je odvela pol omladine u Bosnu. Ipak ostalo ih je toliko, da se je sastanak mogao obdržavati.

Dne 18. krenu iz Zagreba u ime „Hrv. Doma“ i „Lire“ predsj. Ivan Milčetić, Zulechner tajnik i Brcković odbornik „Hrv. Lire“, kojim se pridruži iz Primorja član Pavelić.

Dne 19. u 2 sata po podne krenuše oni sa 30 osječkih djaka željeznicom u Dalj, pjevajući hrvatske pjesme. U Osiek dodje i tajnik vukov. odbora, pravnik Kocian, koji je svom dušom radio oko sastanka. U Dalju dočekaše djake vukovarska kola, na kojih krenuše svi u Vukovar, kamo prispješe oko 6 sati po podne. Tu dodje u susret djakom glasba sa zastavami. Pred svratištem kod „crnoga konja“ čekaše „mile goste“, kako je glasilo na plakatih po uglovih, hrv. vukov. pjevačko družtvo, koje odpjeva liepo pjesmu: „Ja sam Hrvat“. Djaci zagrmiše kano odgovor Šenoinu „Živila Hrvatska!“ Na to pozdravi djake „dobro došlimi u hrv. Sriemu“ simpatični predsjednik pj. družtva, g. A. Kirchbaum.

Tada unidjoše svi u gostionu, gdje opredieliše svakomu stanove po rodoljubnih kuća vukovarskih.

U 8 sati i $^1/_2$ bio je urečen komers u bašti kod „crnoga konja“. Tu se svi srdačno pozdraviše i upoznaše. Bilo je u sve do 60 djaka — silan broj prema okolnostim. Bilo je djaka iz svih zemalja hrvatskih: Dalmacije, Istre, prov. Hrvatske, al najviše iz Slavonske, krajiške i sriemske Hr-

Digitized by Google

vatske. Od ak. družtva bio je najjače zastupan „Hrv. Dom“, (do 30 članova), „Lira“ i „Velebit“ iz Beča.

Bila su i dva teologa iz Djakova.

Svi su djaci imali družtvene znakove ili trobojne kokarde.

Komers izpao je sjajno. Prisustvovao je sav odličniji dio Vukovara, osobito mnogo je bilo krasotica vukovarskih.

Liepa ta zabava trajala je do polnoći.

Sliedećeg dana, na Stjepanje (20. kolov.) bila je u crkvi otaca franjevaca svečana služba božja, kod koje je pjevao djački sbor hrv. misu. Crkva je bila dubkom puna.

Poslije podne posjetiše djaci grobove preminulih drugova, Ivana Balića (bivšeg odbornika „Hrv. Doma“) i Antuna Vorge, pravnika i dičnih sriemskih Hrvata. Groblje bilo je puno obćinstva, osobito krasnoga spola. Djački sbor odpjeva žalostinku: „Na grobu“. Zulechner sjeti se kratkom besjedom nezaboravnih drugova, na što iz svih grla zaori „Slava im!“ Bio je to svečan moment. Tek da je koje oko ostalo suho.

Pod večer uputiše se djaci uz glasbu u krasnu Najparovu baštu, gdje sjedoše svi uz ogroman stol, a oko njih na hiljade obćinstva — sav Vukovar. Zanosite zdravice Hrvatskoj, hrvatskoj Bosni, Štrosmajeru, Sriemskim Hrvatom, načelniku itd. i liepe hrv. pjesme uznieše obćinstvo. Većega oduševljenja tek da je kada bilo u Vukovaru. „To je bila prva hrvatska zabava u Vukovaru“, napisa „Sr. Hrvat“.

U večer bio je kod „crnoga konja“ koncert s plesom. Djaci tek da su se nadali tomu. Učestvovalo je do 600 ljudi. Više ih nije smogla ni dvorana ni bašća. Tu je bio sav Vukovar. Spominjemo napose vel. župana Bubanovića, predsj. sudb. stola Gmaza, načelnika Najpara, biskupa Mihaljevića iz Djakova itd. Bilo je tu i mnogo rodoljuba, svećenika i učitelja iz svih strana Sriema. Te je večeri pristupilo i nekoliko djaka iz Ugarske, Hrvata „Šokaca“.

Koncert je započeo sa proslovom Ivana Milčetića. Djački sbor odpjeva skladno i precizno himnu hrv. djaka i „U boj!“

Digitized by Google

(ovaj komad sa vuk. pjev. družtvom) od Zajca, „Ustaj rode“ oo Eisenhutha, i hrvatsku himnu od Tovačovskoga. Gospojica Emilija Brandeker uz veliko povladjivanje odpjevala je „Gdje je stanak moj?“ Ista gospojica pratijaše na glasoviru g. L. Kohna, Osječanina, koji je krasno odigrao na guslah Alard ovu fantaziju iz „Trovatora“. G. A. Andrić, Vukovarac, liepo je krasnoslovio Šenoinu pjesmu „Klevetnikom Hrvatske“.

Nježne ruke obasuše „mile goste“ kitami cvieća. Po dvorani zavlada sveobća radost, u svačijem oku kriesila se iskra hrvatska. Tu se je svak ćutio Hrvatom. Iza toga započe ples, koji je trajao do dana. „Sr. Hrvat“ (br. 96.) reče o tom: „Besjeda je sjajno svršena. Da ikoga iztaknemo većma od drugih, rekli bismo neistinu. Tako su se svi sudjelaoci izvrstno odlikovali u izvedbi pojedinih komada programa“.

Dne 21. prirediše Vukovarci svojim gostom sjajan banket, na kom je učestvovalo sve što ima odlična u Vukovaru. Za banketa stignu djakom brzojavnih čestitaka iz svih krajeva hrvatskih: iz Zagreba (od rektora Vojnovića, „Kola“, „Merkura“ itd.), Djakova (od Hedvige i Vatroslava Račkoga), Gradiške, Dubrovnika, Pazina, (Istra) itd. Klicanju i veselju dadè najvećeg maha brzojav iz Zagreba, da je Sarajevo palo. Oduševljenju dade oduška divni „U boj!“ Tu bje odmah zaključeno proslaviti zauzeće Sarajeva razsvjetom i baklјadom.

Dne 22. po podne krenuše djaci parobrodom u Ilok. Putem na Dunaju, pozdraviše Šarengradjani djake hrvatske pucanjem iz topova i zastavami, kličuć: „Živili Hrvati!“ Oduševljenje bilo je tada veliko. Djaci iz sve duše zapjevaše na Dunaju „Živila Hrvatska“ (Glasna jasna) i „U boj!“

U Iloku izadje pred djake glasba i odbor iločki sa vrlim Mirkom Kaufmanom na čelu. U gradu pozdravi djake dični starina Dobošević, nazvav im dobrodošlicu „kao Hrvatom u

Digitized by Google

hrvatskom Sriemu". Sada ponamjestiše djake po stanovih odličnih Iločana, koji su se kao i Vukovarci tako rekuć natjecali, tko će bolje podvoriti „mile goste".

U večer bio je koncert s plesom u bašti kod „lovačkog roga". Koncert započe proslovom, djački zbor odpjeva nekoliko pjesama, i Klasanović, Iločanin, krasnoslovio je liepo Šenoinu „Klevetnikom Hrvatske". I ovdje je bilo srdačna pljeskanja, i ovdje ubraše djaci kite cvieća. Hrvatski zanos obuze sva srca. „Danas se svi ćutimo Hrvati" ozivalo se sa svih strana. Zabava je bila posjećena silno — tu je bio sav Ilok sa velem. g. načelnikom Klobučarom na čelu. Bilo je i više pozvanika s preko Dunava, iz magjarske Palanke. Za večere bilo je zanositih zdravica: Hrvatskoj, Iloku, Sriemskim Hrvaticam, načelniku itd. Učestvovala je množ svećenika, franjevaca, činovnika, učitelja itd. Iz Šarengrada bio je tu vrli knez g. Lukačić itd.

Sliedećeg dana razgledaše djaci Ilok, Odescalchiev dvor, samostan itd., pri čem im je riedku uslugu činio gosp. I. pl. Maršo, minist. tajnik, koji je bio uviek sa svojimi djaci.

Poslije podne (dne 23.) ostaviše djaci Ilok, koji će jim ostati nezaboravan. Do postaje doprate ih gosp. Kaufman sa odborom. Razstanak je bio srdačan. Tu još počastiše djake vrlim sriemcem. Nazdravice nisu mogle naći kraja, a osobito žarke bješe namienjene „Hrv. Domu" i hrv. omladini. Uz klicanje „živili!" i uz mahanje rubaca krenuše djaci na parnjaču. Na razstanku odpjevaše još jednom svoj „U boj!" i „Živila Hrvatska!", kako još nije pjevano bilo na Dunavu. Šarengradjani opet pozdraviše djake pucanjem, na što ovi opet zaoriše hrvatsku himnu, zaneseni, što vide, da i u Sriemu jednako hrvatska srca kucaju. U Vukovaru dočekaše djake opet stari prijatelji. Te je večeri Vukovar slavio zauzeće Sarajeva, znameniti moment u poviesti hrvatskoj.

Vukovar je bio sjajno razsvjetljen, a impozantna bakljada predje cieli grad. Hrvatski djaci učestvovali su kod svečano-

Digitized by Google

sti, pjevajući hrvatske pjesme, najpače hrvatsku himnu i „U boj!“ Klicanju: Živila Hrvatska! nije bilo ni kraja ni konca.

Dne 24. bijaše dan razstanka. Većina djaka krenu parobrodom u Osiek. Tu ih doprati množ gradjanstva, napose krasotica, koje su im bacale na parobrod cvieće.

Razstanak je bio srdačan — nezaboravljiv. Sa parobroda jeknu još jednom „Živila Hrvatska!“, i parobrod krenu dalje. Eto kratke ali liepe poviesti prvog sastanka hrvatskih djaka u kitnjastom Sriemu. Svrha mu je bila: upoznavanje domovine hrvatske i širenje hrvatske sviesti. Je li se uspjelo? Sjajnimi slovi možemo zabilježiti: *jest!* Vukovar i Ilok dočekaše djake kano krv svoju, kano prave slavljenike. Požrtvovnost Vukovaraca i Iločana neda se opisati. Hrvatska omladina slavila je tu svoje slavlje, a s njom i hrvatska misao. U Sriemu zakucaše srca hrvatski kano i drugdje. Mladež hrvatsku dočekaše najsrdačnije — znak da i Sriemce hrvatska misao uznosi. Bilo je ljudi, tobožnje braće, koji su radili proti djačkom sastanku, nazivljuć čak djake hrvatske *tudjincima u Sriemu* — ali lovore što ih oni tamo ubraše sjajno to oprovrgavaju. Hrvatska omladina sviestna je svoje zadaće. Susretanje liepo od strane naroda kriepiti će ju u započetu radu, te će nastojati opravdati rieči: „mlada ljeta, nada svieta“.

Dužnost nam je, da se ovdje u ime omladine hrvatske najljepše zahvalimo gradjanstvu vukovarskomu i iločkomu, koje ju je toli krasno dočekalo, a napose velemožnoj gospodi, načelniku vukovarskomu g. Najparu i iločkomu g. Klobučaru, župniku g. I. Mihaljeviću, g. A. Kirchbaumu predsjedniku i g. Kocianu tajniku odbora vukovarskoga, g. Josi Mihaljeviću, g. Gjuri Ricatti-u, g. Domitroviću, i g. I. pl. Maršo-u, pogl. g. Thalleru, g. uredniku Kettigu i dičnoj Hrvatici, gospojici Emiliji Brandekerovoj u Vukovaru; pogl. g. Kaufmanu, pristavu i g. Paveliću, agentu u Iloku, gosp. knezu Lukičiću i Josipu Mrazeku učitelju i A. Horvatu, vlastel. činovniku u Šarenrgada. Živili do vieka!

Digitized by Google

Hrvatska odmladina ne će nikada zaboraviti prvog sastanka hrvatskih djaka, a „Hrv. Dom“ može se pravom ponositi, što je njegova misao toli krasno uspjela. Ove godine sastasmo se na Dunaju — do godine na Savi!

Medju tim „Hrv. Dom“ se ovdje ugodno sjeća i svojih vriednih članova, Osiečana, koji su najviše pripomogli, da je prvi tastanak naš u Vukovaru toli liepo uspio, napose gosp. Dragolić, Žetić i Užarević.

„Hrv. Dom“ je potaknuo ove godine savez hrvatskih akademičkih družtva — ovdje se je prvi put pokazalo kakva ploda može donieti taj savez.

Mladež hrvatska probudila je početkom ovoga vieka hrvatski narod na nov život — hrvatska omladina pomoći će i stvoriti Hrvatsku. —

U istom sielu od 8. srpnja zaključeno bi sazvati još prije razstanka vanrednu glavnu skupštinu. Skupština se sastade na 11. srpnja. Tuj bi jednoglasno prihvaćen predlog, da si „Hrv. Dom“ nabavi družtveni barjak.

Buduć da se je pravom pobojalo, te bi se uslied mobilizovanja vojske mogao upravni odbor znatno smanjiti, odluči skupština izabrati rezervni odbor, koji bi imao započeti djelovanje, čim bi se broj odbornika dojakošnjeg upravnog odbora smanjio na petoricu. Izabrani biše u taj odbor: Brozović stud. jur., Harazim stud. phil., Mencin stud. phil., Mešeg stud. jur. i Užarević stud. jur.

Znajuć dobro, da je velem. g. dr. Kosta Vojnović od uviek a najpače ljetos za rektorovanja svoga svakom sgodom i svakim načinom promicao ciljeve „Hrv. Doma“, imenova ga „Hrv. Dom“ u pomenutoj skupštini od 8. srpnja u znak zahvalnosti svojim počastnim članom.

* * *

Medju ostalimi sredstvi, kojimi je „Hrv. Domu“ podupirati nastojanje svojih članova oko duševne naobrazbe, jesu i naučna predavanja. Ove godine bijahu sliedeća predavanja: *„o*

Digitized by Google

svojstvih mora", Dane Gruber; *„o poroti i kažnjivosti smetanja vjerozakona"*, drand. M. Rojc; *„o dvijuh knjigah Samuilovih"*, Alex. Stokić; *„Snaga se uzdržava"*, Harazim; *„Kulturni razvoj Hrvata od Gaja pa do g. 1860"*, Ivan Milčetić. Predavanja bilo je prilično, mnogo više od prvanjih godina, a bila su osobito jako posjećivana. Upravi „Hrv. Doma" osobito godi te može u svoj ljetopis zabilježiti, da je iz osobite naklonosti prema družtvu čitao i velem. g. rektor dr. Kosta Vojnović: *„Kako sude Voltaira njegovi suvremenici i kako on sudi sama sebe"*. „Hrv. Dom" se nada, da neće to biti posljednje gostovanje u našem družtvu.

* * *

Sa najdubljom žalosti bilježi uprava „Hrv. Doma" smrt trojice svojih članova. Mjeseca siečnja preminu *P. Dubravčić* stud. jur., odbornik za god. 1876/7 a pod kraj iste družtvene godine i blagajnik. Mjeseca ožujka preminu *drad. Aur. Halper,* predsjednik za g. 1875/6. Osjećajuć kako je njegovom smrti mnogo izgubio „Hrv. Dom" a još više hrvatski narod, položi mu predsjednik u ime družtva na lies krasan vienac s nadpisom: „Svomu nezaboravnomu predsjedniku Hrvatski Dom". Mjeseca travnja preminu drand. *Dušan Kotur,* komu položi „Hrv. Dom" na lies krasan vienac s trobojnom vrpcom. „Hrv. Dom" dopratio je sve mile pokojnike in corpore do hladnoga groba. Da se oduži „Hrv. Dom" vrlomu pokojniku Koturu, odluči uprava u znak harnosti, uresiti ovogodišnji svoj almanak njegovim likom i životopisnom crticom. Do godine sjetiti ćemo se i Zlatka! Vječni im spomen!

* * *

Budi nam dozvoljeno sjetit se ovdje sa zahvalnosti i onih, koji su darežljivom rukom uznastojali promaknuti napredak i procvat družtva. *Preč. g. I. Antunović* priposla družtvu u pismu od 13. velj. 1878 *50 for. kao „prinesak za plemenitu svrhu"*. Dopisom od 25. travnja 1878 br. 145 javi veleslavni rektorat „Hrv. Domu": *Gospodja Anka udovica Kotur želeći*

da se u duhu vriednog skoro preminula svoga sina Dušana djelomice naknadi drugim putem, što je preranom njegovom smrću izgubljeno za duševni život u Hrvatskoj po pokojniku tako ljubljenoj, odredila je znatnu svotu od 8400 fr. za razne zavode i družtva zemlje, a medju ostalim 200 for. slovom: dvie sto forinti slavnomu družtvu „Hrvatski Dom“.

Knjižnici nam pokloniše svoja djela *Matica Hrvatska i Matica Dalmatinska, a jugoslavenska akademija* odluči davati družtvu svoj *Rad.* Nadalje pomnožaše sa darovi knjižnicu: *Gdja. udova Holjevac i gg. dr. K. Vojnović, dr. Zahradnik sveuč. prof., dr. P. Tomić prof., I. Vončina st. jur., Peharc stud. jur. i Muha st. jur. Preč. g. Don M. Pavlinović posla 34 svoja Razgovora* — a uprava ih podieli žriebom medju članove.

Uredničtva: *Obzora, Narodnog lista, Narodnih Novina, Vienca, Katoličkog lista, Agramer Zeitunga, Kroatische Post, Drau, Branislava, Naše Sloge, Napredka, Hrv. Učitelja, Mjesečnika, Hum. lista, Zore, Dalm. Gosp. Lista, Gl. sv. Josipa, Liečničkoga Viestnika, Slov. Gospodara, Salonblatta* — šiljahu Hrv. Domu *bezplatice* svoje listove. Srdačna im hvala!

*
* *

Da još spomenemo almanak, koji evo sada već treci put Hrvatski Dom izdaje. Hrvatska omladina odazvala se je i ove godine na poziv uprave priloži književnimi, a hrvatski narod obilnom predbrojkom, kao nigda prije (preko 1300). U nepriličnо vrieme došla je samo družtvu mobilizacija, uprav kad se je almanak počeo tiskati, te je tako više nedovršenih i obećanih radnja moralo odpasti od članova, pozvanih na oružje. S druge strane otela je mobilizacija upravi većinu članova, radi čega je i sav posao oko izdavanja almanaka spao na dvojicu njih, inače već preobterećenih. To su razlozi, s kojih izlazi ovogodišnji almanak mjesec dana kašnje.

* *
*

Digitized by Google

Novčano stanje družtva pokazuje sliedeće izvješće:

Početkom prosinca 1877/8 primila je nova uprava od prijašnje 157 for. 86 novč. u gotovini, i uloženog novca u štedionici 270 for. 23 novč. K tomu 86 for. 63 novč. zaklade za spomenik Zvonimirov.

Bilanca pojedinih mjeseca bila je sliedeća:

Mjesec	Prihod		Razhod		Suvišak	
	for.	novč.	for.	novč.	for.	novč.
Prosinac 1877 . . .	194	16	105	13	89	03
Siečanj 1878 . . .	158	20	52	82	105	38
Veljača	218	82	109	10	109	72
Ožujak	127	52	47	45	80	07
Travanj	118	27	77	53	40	74
Svibanj	258	14	217	66	40	48
Lipanj	50	98	43	43	7	55
Srpanj	117	80	71	13	46	67

Koncem srpnja dakle bijaše stanje družtvene blagajne sliedeće:

Prenos suviška iznosio je	46	for.	67	novč.
U štedionici uloženo je (uložnica br. 66.)	288	„	—	„
Svota	334	„	67	„
K tomu „Zvonimirova zaklada“ položena u štedionici (uložnica br. 67.)	89	„	95	„
Ukupna svota	424	„	62	„

Osim navedene gotovine posjeduje sada družtvo raznoga pokućtva, u vriednosti od skoro 150 for. — Nadalje ima društvo do 100 for., koji su na dugu. Napokon družtveni almanak donieti će družtvu, koliko se očekivati može, oko 400 for., tako da će ovogodišnja uprava koncem svoga djelovanja ostaviti družtvru glavnicu od kakovih 1000 for.

Digitized by Google

Članovi „Hrvatskog Doma“ godine 1877/8.

A. Počastni.

1. Matija Mesić, sveuč. prof. itd. (9. svibnja 1874).
2. Josip Juraj Strossmayer, biskup djakovački itd. (27. siečnja 1878).
3. Mihovio Pavlinović, književnik u Dalmaciji „ „ „
4. Ivan Antunović, kanonik u Kaloči (Ugarska) „ „ „
5. fra Grga Martić, župnik i pjesnik u Serajevu „ „ „
6. dr. Ivan Bleiweis, književnik u Ljubljani „ „ „
7. dr. Kosta knez Vojnović, sveuč. profesor itd. (8. srpnja 1878).

B. Utemeljitelji.

Dr. Jaromir Hanĕl, sveuč. prof. itd.

C. Podupirući članovi.

Josip Miškatović književnik.
Ladislav Mrazović kr. perovodja u Zagrebu.
Josip Devčić obć. bilježnik u Selih.

D. Pravi članovi.

Adrinik Gjuro
Antolek Josip
Arnold Gjuro
Balog Dragutin
Barbot Franjo
Benaković Josip
Bertić Dušan
Bezensek Ante
Brcković Josip
10. Brezinšćak Milan
Broz Ivan
Brozović Ambroz
Bunić Ljudevit
Cante Ernest
Crnadak Vladimir
Dragolić Martin
Faller Robert
Folprecht Fran
Forko August
20. Frlan Mato
Galac Gjuro
Galjer Josip
Gršak Josip
Gršković Ivan
Gruber Dane
Hadžija Krimko
Harazim Franjo
Horvat Ferdinand
Horvat Franjo
30. Horvat Josip
Huber Pavao
Jezdimirović Stevan
Jurinić Stjepan
Kamenar Janko
Kargotić Milivoj
Kašner Milan
Kišpatić Matija
Klaić Krunko
Knežević Lojza
40. Kokstein Oskar
Kolak Mile
Koprivšek Ivan
Kotović Ivan
Kovačević Mate
Kovačević Mile
Kovačić Ante
Kovačić Fran
Krahler Petar
Kuček Martin
50. Kulčar Gustav
Labaš Ladislav
Leskovac Milan
Lović Joso
Malančeć Mato.

Digitized by Google

Marković Petar
Martinković Adalbert
Marušić Mate
Maurović Milivoj
Maksimović Otto
60. Mešeg Dragan
Mencin Joso
Mihaljenović Mirko
Milčetić Ivan
Mišković Gjuro
Mrzljak Roko
Muha Vilim
Musić August
Orešković Stevo
Orlić Blaž
70. Osvald Janko
Parma Robert
Paulić Gjuro
Pavelić Mate
Pavišić Pavao
Peharc Rade
Petranović Mile
Pezerović Joso
Pilepić Frane
Pirnat Frane
80. Pogačić Jure
Potočnik Otto
Predojević Albert
Quiquerez Ivica
Radošević Jakov dr.
Rajzner Engelbert
Relić Makso
Riedel Dragan
Rojc Milan drand.
Sachs Hinko
90. Sarafov Mihalj
Seunik Josip
Smodek Andro
Starčević Ivan
Stojanović Pavao
Stokić Škender
Šudarević Josip
Špehar Andro
Šrabec Frane
Šubert Hugo
100. Šubert Vilim
Trausmiler Žiga
Trinajstić Mate
Užarević Mate
Vacov Spas
Virag Šandor
Vittig Viktor
Vranković Jure
Vrbanić Jure
Zagoda Adolf
110. Zlatarović Jure
Zlatarski Gjuro
Zulechner Josip
Žepić Stanko
Žetić Pavao
Žigrović Ivan
Žigrović Frane
Živoder Josip
118. Žugčić Stjepan

Digitized by Google

HRVATSKA LIRA.

Crtice o postanku i dosadanjem radu sveuč. pjev. družtva.

Rodu svomu na čast
Pjevat nam je slast.

Mladež hrvatska razštrkana većim dielom po tudjih krajevih pohrlila u novo podignuti hram znanja, tuj se našla na okupu, tuj prvi put oćutila potriebu, da se što uže sjedini, — da tim laglje iz razciepkane i razdrobljene nutarnjim i vanjskim neprijateljem domovine, stvori cjelinu, da ju privede k svetom cilju slobode, samostalnosti i narodne veličine, one veličine, koja joj po božjem i ljudskom pravu od postanka njenog pripada. Samo udruživanje bijaše kadro da ovako sabranu omladinu hrvatsku nadahne jednakim dahom rodoljubja, da ju zanese za sve što je liepo i plemenito a po narod korisno, rieči „dobrobit naroda“ da joj neizbrisivimi slovi u srce utisne.

* *
*

Uz akademičko literarno družtvo ustrojilo se doskora i pjevačko (g. 1875). Tadanji pravnik g. Oskar pl. Kiš, mladi i vrli Hrvat, — potaknu prvi misao ob ustrojenju pjevačkog družtva na našoj universi. Zamišljena ideja za čas se realizirala. Uz Oskara Kiša prionuli i drugi, a prvi medju ovimi blage uspomene pokojni dičan i sviestan Hrvat, — zviezda, koja na obzorju hrvatskog neba prerano svoj tečaj dovršila,

Digitized by Google

Dušan Kotur (umro 15. travnja 1878) a do njega Ivan Vončina i Gjuro Mišković. Po predlogu Oskara Kiša i gore spomenutih sudrugova mu bude početkom studenoga 1875 sazvana glavna skupština sveučilištnih gradjana. U njoj obrazloži g. Kiš svoju zamisao ob ustroju pjev. družtva na našem sveučilištu. Resoluciju tu primi skupština jednoglasno, okrstiv družtvo imenom „Hrvatska Lira", te namah izabra u privremeni odbor sliedeća lica: Za predsjednika g. Oskara Kiša, za odbornike gg. Julia Jankovića, Jakova Kroflina, Nikolu Bišćana, Ivana Durbešića, Gjuru Miškovića, Ivana Vončinu, Dušana Kotura, Nikolu Sukalića i Eugena Müllera, Josipa Posavca, Maksu Štrobera i Milana Kovačevića. U odbor ad hoc, komu bude naloženo da sastavi pravila družtvu, te da ih za osam dana u tu svrhu sazvanoj skupštini za podlogu specialne debate podnese, izabra skupština gg. Oskara Kiša, Ivana Vončinu i Dušana Kotura. Izabrani provisorni odbor konstituirao se 28 studenoga 1875, izabrav si za podredsjednika g. Gjuru Miškovića, za tajnika g. Ivana Vončinu a za blagajnika g. Jakova Kroflina. Početkom ožujka 1876. stigoše od vlade odobrena družtvena pravila, koja budu u za to sazvanoj skupštini na 19. ožujka i. g. proglašena i po istoj prihvaćena. Sad budu u definitivni odbor izabrani: za predsjednika g. Ivan Vončina, za obornike gg. Kiš, Milarov, Rojc, Vragović, Bišćan M., Janković, Kroflin, Štrober, Dolanski, Žugčić i Arnold. Podpredsjednikom izabra si novi definitivni odbor: g. Oskara Kiša, tajnikom: g. Milarova, blagajnikom g. Jankovića a arhivarom g. Miškovića. Doskora otišavšeg sa sveučilišta tajnika g. Milarova, zamieni g. Žugčić. Tekar sada započe pravi rad društva. Nu s jedne strane sam početak, u svakom družtvu dosta tegotan i mučan, a s druge slabo financijalno stanje bijahu najglavniji uzroci, da ne mogaše družtvo već prve godine stupiti u javnost. Priredi samo jedan izlet 2 srpnja i. g. u Šestine. Nu zato se ono vjožbalo u skromnosti, da tim sigurnije stupi pred

Digitized by Google

javu, da pokaže da je dostojno nositi ime sveuč. pjev. družtva. Ono to i učini u sljedećoj godini. U redovitoj glavnoj skupštini držanoj dana 5. studenoga 1876. izabra si družtvo predsjednikom g. Gj. Miškovića a odbornici gg. Balića, Bella, Fallera Jankovića, Klaića, Kerdića, Kovačevića, Kiša, Müllera Eug. Oreškovića, Štrobera, Rakoša i Zulechnera. Za ravnatelja sbora bude per acclamationem izabran g. Gjuro Eisenhut. Taj se odbor, izabran za g. 1876/7 konstituirao u sielu držanom dana 7. studenoga, te si' izabrao za podpredsjednika: g. Štrobera, tajnika: g. Rakoša, blagajnika: gosp. Oreškovića i arhivara: g. Bellia. Prva i glavna zadaća bijaše novom odboru, da čim prije priredi I. družtveni koncert. U tu se svrhu činile velike pripreme. Družtvo priredi dne 15. prosinca 1876 I. svoj koncert u nar. kazalištu, sa dosta obilnim i izabranim programom. Predsjednik gosp. Gj. Mišković pozdravi obćinstvo krasnim slovom. Koncert izpao proti očekivanju. Drugi koncert, koga priredi „Hrv. lira“ bijaše daleko nadmašio prvi. Čast mi je spomenuti, da je kod tog koncerta sudjelovala iz naklonosti prama družtvu gdja. Ida Vimbergerova sa svojimi učenicami. Ta kita mladih Hrvatica zasladjivala dušu čarom i milinjem izvadjajuć težke komposicije velikom lahkoćom i preciznošću. Te godine ne priredi družtvo više ni jedne javne zabave.

U samoj upravi dogode se još tečajem iste godine njeke promjene. Uslied stiglog dopisa od varazdinskog pjev. družtva „Vila“, kojim pozivlje „Hrv. liru“ k posveti barjaka, bude na dan 6. svibnja i. g. sazvana vanredna glavna skupština. Pošto ne bijaše moguće da sudjeluje kod posvete barjaka čitava „Hrv. lira“, bude zaključeno da se odašalju u Varaždin četvorica članova a na čelu jim predsjednik. Odaslana budu, g. Faller, Folprecht; Janković, Malak i predsjeddik g. Mišković. Ista skupština primi do znanja ostavku odbornika gg. Bella, Kerdića, Klaića i Rakoša te izabra na njihova mjesta gg. Müllera Eug., Hubera, Smrekara i Seu-

Digitized by Google

nika. Konačno preinači mjestimice družtvena pravila. Pošto bijahu time nadošli njeki novi odbornici, a imalo se popuniti izpražnjeno mjesto podpredsjedničko, tajničko i arhivarovo, konstituirao se odbor izņova u sielu držanom dne 15. svibnja izabrav si za podpredsjednika g. Müllera Eugena, za tajnika g. Josipa L. Zulechnera a za arhivara g. Paju Hubera. Spomenuti mi da su iste godine izvršujući članovi „Hrvatske lire" na molbu uprave glasbenog zavoda kao dilletanti sudjelovali kod dviuh koncerta. Oba puta napela „Hrvatska lira" sve sile, da se pokaže vriednom poziva umjetničkog zavoda.

Time završi „Hrv. lira" svoj dvogodišnji rad.

Nasta treća godina. Nov dan nova sreća. Svrhu, koju si „Hrv. lira" u svom prvom početku stavila, tu svrhu ne svrgnu ona s očiu ni ove godine. U samoj upravi sbiše se opet neke promjene. U redovitoj glavnoj skupštini bude predsjednička čast na novo ponudjena bivšemu predsjedniku prošle godine g. Gjuri Miškoviću, nu ovaj ju, izpričav se, ne primi. Skupština izabra na to predsjednikom gosp. Ivana Žigrovića-Pretočkog ml., a u odbor gg. Brckovića, Čačića, Devčića, Fallera, Holjca, Horvata Ferd., Hubera, Kotovića, Miškovića, Müllera, Smrekara i Zulechnera, za zamjenike im gg. Mikšića, Sudarevića, Vrankovića i Vrbanića. Odbor izabra i ove godine za podpredsjednika g. Müllera Eug., tajnika g. Zulechnera, blagajnika g. Fallera, arhivara g. Hubera. I ove godine priredi „Hrv. lira" dva koncerta s vienčićem, prvi na 14. prosinca 1877 a drugi na 5. ožujka t. g. Oba koncerta nadjoše još većeg odziva u rodoljubivog zagrebačkog občinstva od onih, koje priredi družtvo prošle godine. Obimi koncerti dokazala je „Hrv. lira" dosta velik napredak.

Dne 2. lipnja o. g. priredi „Hrv. lira" u zajednici sa „Hrv. domom„ veliki izlet u Samobor. Časova ugodnih, što ih oba družtva doživiše u srjedini gostoljubivog gradjanstva samoborskog i onog prijaznog susretaja, kojim ih predusrete samob. pjev. družtvo „Jeka" sa vriednim si i rodoljubivim

Digitized by Google

predsjednikom g. Franjom Reizerom, — časova tih sjećati će se izletnici dugo i dugo.

Nacrtav tako u kratko kronoložkim redom važnije sgode družtva, spomenuti mi je još one čestite rodoljube i rodoljubkinje, koje bijahu svakom prilikom družtvu na uslugu, ter spremne pomoći istom bud duševno, bud materijalno. Na prvom mjestu naš čuvoni maestro g. Ivan pl. Zajc. On komponovaše družtvu više toga, tako: „Poputnicu Hrv. lire", „Naše gore", i dr., pokloni „Spomenicu na otvorenje hrv. sveučilišta Franje Josipa I. u Zagrebu", sadržavajuću niz njegovih majstorskih komposicija. Prvi do njega, takodjer svojski za napredak družtva zauzet bijaše tehnički ravnatelj sbora „Hrvatske lire" g. Gjuro Eisenhut. Od njega su družtvu posvećene skladbe: „Ustaj rode", „Tko je naš", „Tebe zlato" (četveropjev) i dr. „Hrv. lira" imajuć pred očima zasluge obojice po družtvo, pokloni prvomu prigodom prvog prikazanja njegove opete „Nikola Šubić-Zrinjski" srebrni lovor-vienac, a drugomu k njegovomu prijmu vlastite mu opere „Sejslav ljuti" krasan lovor-vienac s napisom: „Hrvatska lira" svomu ravnatelju sbora g. Gjuri Eisenhutu, prigodom itd. G. Franjo Pokorny posveti družtvu svoju divnu komposiciju „Čarobna lira". — Gg. Petrić, Grbić, Kolander, Milaković, Josip Eisenhut, sve vrle sile na polju glasbenom, susudjelovahu takodjor iz blagonaklonosti kod družtvenih koncerta. Posliednji koncert „Hrv. lire" ovjenčaše umjetnici braća „Krežma", koji se prijazno i rado odazvaše molbi odbora, za blagonaklono sudjelovanje kod tog koncerta.

Od gospodjica, koje se rado odazvaše na molbi družtva, prva bijaše dražestna par excellence pianistkinja, gdjica Marija Jugovićeva. Do nje bijaše prva gdjica. Milesova, poznata zagrebačkom občinstvu kao vrstna sopranistica. Osim ovih dviuh počastiše odzivom svojim družtvo gdjica. M. Partaševa, i gdjica Bordinieva.

Digitized by Google

Najveću materijalnu pripomoć pružio je družtvu uzoriti g. kardinal-nadbiskup Josip Mihalović, obećav mu svakoga semestra davati 50 fr., kao i prečastni kaptol zagrebački, koji mu obeća godišnju pripomoć od 50 fr. Krasan zaista primjer od najvišeg dostojanstvenika crkvenog u Hrvata, kao i od rodoljubivog kaptola zagrebačkog. Milostiva gdja. Ana udova Kotur, majka blage uspomene prerano preminulog vrlog Hrvata Dušana Kotura — pokloni družtvu 200 fr. Ovakovimi pripomoćmi bje znatno poboljšano financijalno stanje družtveno; ono mogaše sada tim laglje kročiti k onom cilju, koji si ono u svom prvom zarodu postavi.

Još koju o organizmu družtva. „Hrv. lira" brojila je prve godine 62 izvršujuća člana, druge 48 a ove 54. Utemeljiteljnih članova broji 20. a podupirajućih 25. Družtvo posjeduje krasan harmonium, koj si ono nabavilo za 280 fr. Arkiv družtveni imade kako je družtvo tek živjeti stalo, dosta liep broj izvornih i tudjih komposicija.

Iz ove kratke crtę uviditi će štovani prijatelj, da se družtvo ne može istina pohvaliti, da je onako baš napredovalo, kako želi možda mnogo žarko rodoljubno srce, al ono ipak napreduje te ima izgleda velikomu napredku, ako mu bude i nadalje one pomoći, koju je dosada uživalo, ako bude uzajemne sloge medju članovi kao do sada.

Josip Zulechner,
tajnik.

VELEBIT

društvo hrvatskih djaka u Beču od g. 1874. do g. 1878.

U prvom zabavniku hrvatske omladine — „Velebitu“ teče ljetopis „Velebita“ sve do godine 1874., što je kašnje o njem pisano, razasuto je po naših listovih. To me i ponuka, da ne nacrtam samo ljetopis zadnje godine, već da kod spomenute godine nadovežem, pak čitatelju naslikam život „Velebita“ do drugoga polugodišta naukovne godine 1877/8.

Početkom školske godine 1874/5. sastadoše se mladi Hrvati u „Velebitu“ na nov rad, izabrav si predsjednikom filosofa *Hugona Badalića.* Odmah u prvoj glavnoj skupštini izabra družtvo enquetno povjerenstvo, koje ima izpitati, ne bi li se u „Velebitu“ mogo ustrojiti pjevački sbor; pak ako bi se mogao, kojim bi se to putem moglo najljepšim uspjehom postići. Ne mogu razabrati, što je tomu poduzeću toliko na putu stajalo, te je već u sljedećoj glavnoj skupštini isto povjerenstvo javilo, da to za sada nije moguće.

Ljepše je svoju zadaću riešio odbor, kojemu je družtvo u svojoj glavnoj skupštini od 4. pvosinca 1874. povjerilo preinaku svojih pravila. Već u glavnih skupštinah od 16. i 25. siečnja predje družtvo na razpravljanje preinačenih pravila, te napokon naloži *odboru,* neka ih podastre vis. c. kr. namjestničtvu dolnje Austrije na potvrdu. To sam morao oso-

Digitized by Google

bito iztaći, jer je upravo nesporazumak glede pravila dao povod sljedećoj burnoj godini.

Uvažujuć „Velebit“ osobite zasluge, što si ih po družtvo stekoše njegovi bivši predsjednici gg. dr. *Josip Pliverić* i dr. *Nikodem Jakšić*, izabra ih počastnimi članovi. — Kao što svake godine, tako je „Velebit“ i ljetos nastojao, da po mogućnosti koju doprinese za stvar i boljak svoga naroda. „Bratovštini hrvatskih ljudi u Istri“ posla 15 for., u svom je krugu podupro oskudjevajućega brata i člana. Sastanci bijahu dobrano pohadjani, pak ako baš u svakom i ne bijaše čitanja, što se je čitalo, to je i zavriedilo, da se čita. U prvom polugodištu zabavljao je *H. Badalić* družtvo liepom crticom „o Preširnu i njegovu djelovanju“; u drugom polugodištu čitao je pravnik *Babić* „o razvitku države u Hrvata“, filosof *Kučera* „o spektralnoj analizi i spektroskopu“, filosof *Schlosser* „o kornjaših štetonosnih našim usjevom, voćkam i trsu“ a filosof *Švrljuga* orisa živimi bojami „hrvatsko kazalište za ilirizma“. — Znatnije promjene u odboru bijahu ove: Koncem travnja 1875. pozva vis. hrv. zem. vlada družtvenoga predsjednika u Zagreb; družtvo izabra si 30. travnja predsjednikom pravnika *Nikolića*, a dosadanjega predsjednika izabra počastnim članom. Tajnikom bijaše do 29. svibnja filosof *Kroflin*, a kad se ovaj bijaše zahvalio, izabra odbor tajnikom tehničara *Kršnjavoga*. — Sa ostalimi slovjenskimi družtvi pazio se je „Velebit“ jako dobro; osobito mi valja spomenuti bratsku pažnju sa slovenskim akad. družtvom „Slovenijom“, koja je u zajednici sa „Velebitom“ 12. prosinca 1874. priredila koncert u spomen svoga neumrloga Preširna. — U proslavu desetgodišnjice svoga obstanka dade „Velebit“ 2. ožujka sjajan komers Odlični gosti, medju kojimi bijahu i dalmatinski, istarski i slovenski zastupnici na carevinskom vieću, napuniše dvoranu, a sva slovjenska akad. družtva dokazaše svojim mnogobrojnim posjetom, kako im je „Velebit“ u istinu bratski drug. Bila je to večer puna zabave, puna osjećaja, te se sje-

Digitized by Google

gurno i danas mnogi od onih prisutnika svom dušom zanese u one ugodne, vesele časove. Nu koli je te godine u „Velebitu" i ugodnih časova bilo, toli su ga opet s druge bolno dirnule tri tužne viesti: nesmiljena mu smrt ugrabi počastnoga člana prof. *K. Ilića,* i dva prava člana: pravnika *Koprivnjaka* i medika *Živojnovića.* Lahka im zemljica!

Liepa je takodjer miso popratila „Velebićane", kad su u sastanku od 14. svibnja zaključili, da podju Nj. Veličanstvu, iz Dalmacije se vraćajućemu kralju u susret.

Obazrem li se sada još jednoč na tu družtvenu godinu, mogu podpunim pravom uztvrditi, da za prošlimi nije zaostala. U „Velebitu" je vladala sloga, njoj se pridružio osbiljan rad i ugodna zabava — pa kako bi malaksao?

Godine 1875/6. — Lanjske godine spomenuh, primilo je družtvo po enquetnom povjerenstvu izradjena nova pravila, te naložilo odboru, neka ih podastre vis. c. kr. namjestničtvu dolnje Austrije na potvrdu. Ljetos se sastade „Velebit" 20. stud. u prvu glavnu skupštinu, kojoj je predsjedao lanjski blagajnik *L. Schlosser Klekovski,* i tu si po *starih* pravilih izabere odbor za predsjednika filozofa *A. Korlevića;* u toj istoj skupštini javi lanjski blagajnik, da je vis. c. kr. namjestničtvo *nova pravila potvrdilo.* To mi je valjalo najprije spomenuti, jer je u tom klica razpram, koje su toli burno potresle kršnim „Velebitom". — U sljedećem sastanku uzeše dva člana dokazivati, da se izbor u prvoj glavnoj skupštini ne može ovjeroviti, jer nije obavljon po *novih,* vis. c. kr. namjestničtvom jur potvrdjenih družtvenih pravilih. Zaključilo se u tom sastankn nije ništa. — 11. pros. sastade se „Velebit u vanrednu gl. skupštinu, gdje predsjednik javi, da lanjski odbor nije nova pravila na potvrdu ni podneso, da dakle i nadalje stara valjaju. U vanrednoj glavnoj skupštini od 17. pros. položi predsjednik i sav odbor svoju čast u ruke družtva, navadjajuć za razlog tomu koraku žalostne dogodjaje prijašnjih sastanaka. Drnžtvo dakle priedje na nov izbor,

Digitized by Google

koji se obavi po *novih,* nepotvrdjenih pravilih. Izabran bude jedino predsjednik, i to dosadanji predsjednik fil. *A. Korlević* proti pravniku *Ant. Melkioru Salaju* većinom glasova, ostali odbor izabra družtvo u sljedećoj vanrednoj glavnoj skupštini.

Za nekoliko dana javi u „Viencu“ neki „Nevelebićanin“, da je „Velebit“ na razsulu, jer da se u njem samo spletkari. To je da kako nvriedilo stranku manjine, te ova stavi u sljedećem sastanku predlog, neka se zaključi „Viencu“ i „Obzoru“ poslati izjavu, u kojoj će se stvar razbistriti i dokazati da stranka manjine nije stranka spletkara. Manjina je to mogla zahtievati, i pravom je to zahtievala. Prvi nesporazumak izmedju stranaka ne bijaše nipošto poteko, da se spletkari, a osobne se razmirice porodiše istom onda, kad se stranke ne htjedoše sporazumiti. Sva je prilika, te bi se sve razmirice i sada slegle, da je taj predlog manjine bio primljen; nu većinom se zaključi, da se preko toga predloga predje na dnevni red — a dvadesetorica Velebićana nedobiv zadovoljštino izstupe iz družtva. Neku tamnu sjenu na manjinu baca izjava, kojom „Velebitu“ javljaju, da iz družtva izstupljuju. Vlastoručan je tu po svoj prilici samo jedan podpis, dočim su imena ostalih izstupljujućih članova od iste ruke podpisana. A kako je ta ruka mogla podpisati i ime jednoga nečlana?!

U prvom polugodištu sastade se „Velebit“ u 9, u drugom u 5 sastanaka, koji se bijahu u prvom polugodištu dobro, u drugom slabije posjećivali — pojav, kojemu će se svatko lahko domisliti. Sastanci prvoga polugodišta bijahu burni; kadkad nije došlo ni do zaključka, jer je povjerenik redarstva, čim bi se o čem podulja rieč povela, odmah sastanak razpustio. Zašto? Jer u njem ne bijaše *„vazduha!“* Književna rada nebijaše u prvom polugodištu skoro nikakva, tek u dviema sjednicama bijaše čitanja. Čitao je fil. *O. Kučera* „o postanku svieta“, i fil. *A. Dukić* „O Homerovih pjesmah“.

Digitized by Google

U drugom se polugodištu spominju takodjer samo dva čitanja: pravnik *Dešković* „o socijalizmu i vlastnosti“, i agronom *Kesterčanek* „o patuljcih i gorostasih“. Uza to mi valja spomenuti, da je družtvo i ljetos revidiralo nova svoja pravila, a odbor ih podnesao vis. c. kr. namjestničtvu na potvrdu. Namjestničtvo uzkrati potvrdu, i tako ostade „Velebit“ pri svojih starih pravilih. U drugom polugodištu obuze „Velebit“ neko mrtvilo, bolovao je s rana, što mu ih zadadoše razmirice prvoga polugodišta

U sastanku od 14. lipnja htjede član *Kučera* staviti predlog tičući se krajiške deputacîje za željeznicu. Tek što bijaše izustio rieči: „krajiška deputacija“, ote mu c. kr. povjerenik redarslva rieč, razpusti sastanak zahtievajuć, neka se družtvo s mjesta udalji.

I ljetos zagrabi nesmiljena smrt u „Velebit“, i odnese iz njega pravnika *Bjelana Kriškovića*. Vječna mu pamet!

Znatnije promjene u odboru bijahu sljedeće. U prvoj gl. skupštini drugoga polugodista javi predsjednik *A. Korlević*, da mu privatni poslovi i odlazak iz Beča onemogućuju nadalje obnašati predsjedničke časti; a družtvo izabra na njegovo mjesto medika *I. Kiseljaka*. Podpredsjednikom bijaše u prvom polugodištu pravnik *A. Danilo*, u drugom tehničar *Sl. Horvat*; a tajničke poslove obavljao je mjesto dosadanjega tajnika fil. *A. Dukića* družtveni odbornik fil. *O Kučera*.

Godine 1876/7 vidjamo, gdje se „Velebit“ od lanjskih rana oporavlja. U prvvm polugodištu bijaše u njem 61 član, u drugom 74. U prvoj gl. skupštini izabra si družtvo predsjedsjednikom medika *J. Makanca*, a tajničtvo povjeri izabrani odbor pravniku *Stj. Pliveriću*. Kako je „Velebit“ sveudilj od lanjskih rana poboljevao, vidi se iz slabašna posjeta družtvenih sastanaka, kojih bijaše ukupno 14; ali kako se je opet s druge liepo oporavljao, zasvjedočuju zanimiva čitanja, kojih bijaše u svakom redovitom sastanku. Čitali su pako agronom *I. Kesterčanek* „Kako upliva ukus na razvoj čovječjega tiela“;

Digitized by Google

pravnik *Stj. Pliverić* „o povjesti slavenskoga prava u obće, a Hrvata napose“; pravnik *Lj, Haramustek* „ob udruživanju“; medik *J. Makanec* „o svom izletu u Algier“; slikar *J. Hohnjec* „ob uredjenju starorimskih kupelji“; bogoslov *Jovan Hranilović* „o theoriji novele“; agronom *Kozarac* svoju novelu „Sestre“ i pravnik *Fr. Infeld* „ob ustavu turske države“. Kako se vidi, bijaše u „Velebitu“ i pouke i duševne zabave, pak to je, što ga je pridiglo, što mu u srdce zasadi plemenitih misli, plemenitih želja. Na dušni dan ode „Velebit“ na grob velikana P. Preradovića, i okiti ga zasluženim viencem, a u sastanku od 2. prosinca ustade družtveni član veterinar *Fr. Lisak*, pak oduševljenimi riečmi predloži, neka se ostanci neumrloga Preradovića prenesu u domovinu. „Velebit“ prihvati taj predlog jednim glasom, odmah se izabra odbor, koji će razviditi, kako će se ta liepa zamisao najshodnije izvest; svojoj braći u Zagrebu javi „Velebit“ što je naumio, u Zagrebu se ustroji središtni odbor za prenos ostanaka, domovina prihvati Velebitovu zamisao od svega srdca — još koji mjesec, pak će zahvalni narod izpuniti želju svoga velikoga pokojnika. Mnogo je bilo okapanja, dok se prenos dozvolio; a najljepše si je pri tom zasluge stekao družtveni tajnik *Stj. Pliverić*, ne požaliv ni truda ni muke, dok nije dobio u ruke, što je tražio, naime: dozvolu za prenos.

Spomenuti mi je i to, da je „Velebit“ u svojoj vanrednoj glavnoj skupštini od 11. stud. izabrao po hrvatsku glasbu velezaslužnoga *Ivana pl. Zajca* svojim počastnim članom.

Promjene u odboru bijahu ljetos neznatne; jedino što se odbornici tehničar *V. Kršnjavi* i medik *Art. Šuhaj* na toj časti zahvališe, a na njihovo mjesto izabra družtvo filozofa *J. Posedela* i veterinara *Fr. Lisaka*, kojemu potonjemu odbor povjeri upravu blagajne, kojom je prije upravljao *Artur Šuhaj.*

Digitized by Google

U sastanku od 1. srpnja odlikova počastni član don Miho Pavlinović družtvo svojim posjetom. Uzhit, kojim se je „Velebit“ te večeri razigrao, ne dade se opisati. „Prikupljajte u svoje kolo, što više možet e, svoju braću Dalmatince!“ bijahu rieči našega dičnoga počastnoga člana, a „Velebitu“ ne ima ugodnijega časa, nego kad vidi, da mu se u kolo hvata koji brat iz Dalmacije.

Sa ostalimi slovenskimi družtvi pazio se je „Velebit“ bratski. Tu mi je spomenuti i proslavu trogodišnjice dalmatinskoga družtva „Jedinstva“. Svi se već bijahu skupili, dvorana dubkom puna, treba da se proslava otvori, u to javi c. kr. povjerenik redarstva, da se „U boj!“ i „Oj Banovci!“ ne smie pjevati. Netko na to sgodno primetne: „pak ćemo sutra poći slušati, gdje vojnička glasba udara u koračnicu „Oj Banovci!“, a redarstveni povjerenik razpusti sastanak i zabrani proslavu. — Još nešto. Česki se „akademicky spolek“ stavio koncem školske godine svim slovenskim akad. družtvom na čelo u proslavu bratskoga razstanka u oči praznika. Tek što se je ta nakana priobćila redarstvu i već bijaše zabranjena!

Obazrie li se čovjek sada na tu godinu, mora priznati, da se je „Velebit“ opet liepo podigo, da je opet zauzeo svoje dostojno mjesto; a sljedeće godine, godine 1877/8. stupio je „Velebit“ u nov život, koji, ako i nije nadmašio život nekadanjih godina, ali zaostao za njim sjegurno nije. Kod ove se godine moram ograničiti na prvo polugodište, što sam već i u uvodu u ljetopis natuknuo.

Ljetos broji „Velebit“ 83 člana, koji se — svaki put u veliku broju — sastadoše u 10 što redovitih, što vanrednih sastanaka. U prvoj si glavnoj skupštini izabra družtvo predsjednikom pravnika *St. Pliverića,* podpredsjednikom filosofa popa *Ivana Benzona,* i ostali odbor. Ni jedan redoviti sastanak ne ostade bez čitanja, koje je, bilo poučno ili humoristično, članove svaki put liepo zabavljalo. Medik *V. Peičić*

Digitized by Google

zabavljao družtvo svojoj našalicom „Mrzle kupelji“; pravnik *Stj. Pliverić* čitao „o nekih sunarodnim pravom zabranjenih ratnih sriedstvih“; bogoslov *Jov. Hranilović* našalicu „O Martinju“; pravnik *Stj. Vallo* zabavljao nas „Vinskom lozom“, filosof pop *Ivan Benzon* povede družtvo svojom razpravom medju stare Skyte, te im razbistri porietlo polag rimskih predaja; tehničar *Sl. Horvat* pročita družtvu svoju liepu crticu „o hrvatskih naselbinah po dolnjoj Austriji“, a filosof *Josip Brunschmidt* zanimivu povjestničku razpravu „o hrv. slav. ustanku proti Frankom“. Jedno oglašeno čitanje — „hrvatski sabor tečajem proślih vjekova“ — zabrani c. kr. povjerenik redarstva veleć, da mi u „Velebitu“ ne smiemo „ništa ni o svojoj prošlosti, ni o svojoj sadašnjosti, a još manje što o svojoj budućnosti, čitati“ (!) — Badnju večer proslavi „Velebit“ ugodno sa bratskim družtvom „Slovenijom“, koja ga mal ne podpunim brojem svojih članova pohodi, „Velebit“ je sa braćom Slovenci stupio opet u nekdanji bratski odnošaj, koji se je tečajem preklanjske godine skoro posve razklimao.

Družtveni se je odbor sastao u 6 odborskih siela, gdje je svaki put triezno i ozbiljno nastojao oko napredka „Velebita“. Promjene bijahu u njem ove: odbornik bogosl. *Jov. Hranilović* zahvali se koncem siečnja na čast odbornika, a družtvo povjeri tu čast pravniku *Dragutinu Neumanu*, kojega družtveni odbor izabra i tajnikom, pošto se bijaše tajnik medik *V. Peičić* na tajničtvu zahvalio.

I ljetos okiti „Velebit“ na dušni dan grob našega velikoga pjesnika *P. Preradovića* — valjda zadnji put u tudjini. — Da „Velebit“ i u stranu svietu dokaže, kako za svoje hrvatske majke mari, izasla k sprovodu Presv. barunice Ožegovićke i Preuzv. barunice Marojčićke deputaciju, koja je te dvie vrle Hrvatice odpratila do groba. Slava im!

Sa ostalimi slovenskimi družtvi živio je „Velebit“ tečajem ljetošnjega polugodišta u svezi bratskoga prijateljstva. Kad je god koje slovensko družtvo priredjivalo koju proslavu, bi-

Digitized by Google

jaše uviek i „Velebit" pozvan, a kadgod je došo, zauzimao bi uviek dostojno mjesto. — Izmedju mnogih dopisa, koji su tečajem toga polugodišta „Velebitu" stigli, moram osobito iztaknuti brzojavku, kojom se prvi hrvatski dobrotvor i rodoljub, biskup *Josip Juraj Strossmayer* zahvaljuje na pozdravu, što mu ga početkom nove naukovne godine poslasmo sakupljeni mladi Hrvati u tudjem Beču.

Ne mogu, a da se ovdje ne sjetim i zadnjega sastanka, obdržavana 16. ožujka o. g., u kojem nas počastiše svojim posjetom dva člana ug.-hrv. delegacije: Presv. g. *Iv. Kukuljević Sakcinski* i Velem. g. *Iv. Vončina*, i tri zastupnika na carev. vieću gg. dr. *Klaić*, don *M. Pavlinović* i dr. *D. Vitezić*. Taj se sastanak iza svoga „službenoga" diela pretvori pravu večernju zabavu, u kojoj bijaše svatko u svom.

U slavu prenosa Preradovićevih ostanaka priredjuje „Velebit" sjajan komers. Mladi će Hrvati na taj način u tudjini pokazati tudjinu, kako i maleni narod slavi i štuje svoje umne velikane.

Konačno moram još spomenuti, da se je u zadnjem sastanku predsjednik *Stj. Pliverić* na svojoj časti zahvalio, motivirajuć to silnimi poslovi, kojimi će u drugom poljeću zabavljen biti.

* * *

To je, rode, život „Velebita" kroz zadnje četiri godine, u njem ti se zrcale mladi Hrvati u Beču.

Drag. Neumann,
tajnik.

Digitized by Google

Mato Hanžeković „Ceste kao sredstvo prometa“ i „Odnošaj posjednika tvornice prama radniku“; Gregurić „Spektralna analysa mjeseca“; Janko Grahor „Gradnja zgrade za galeriju slika u Zagrebu“.

U listopadu školske godine 1875/6 izabra si družtvo za predsjednika Ferdu Gregorića, podpredsj. Janka Grahora, bilježnikom Alfreda Oreškovića, a poslje kad se je ovaj zahvalio Otokara Kralja, blagajnikom Franju Kesterčanek — a kašnje Dragutina Radovića i arkivarom Slavka Horvata. — Dimenzije družtva su se ove godine povećale. — Osim gl. i redovitih skupština uvelo je družtvo sastanke, u kojih su se samo predavanja držala.

U vanrednoj glav. škupštini 5. stud. 1875 povela se rieč, na koji bi način najshodnije bilo objelodaniti družtveni rad. — Franjo Kesterčanek predložio je družtvu izdavanje almanaka, dočim je Alfred Orešković živo zagovarao izdavanje družtvenog rada autographiama, kojimi bi družtvo uz manji napor i manji trošak istu svrhu polučilo. Ovo se je pitanje odgodilo, nu iznovice potaknuto, razpravljalo ga družtvo lani i ove godine, ne došav do nikakvog pozitivnog rezultata, jedino s razloga toga, što se ovakomu podhvatu hoće ne samo volje, sredstva i vremena već i sam družtveni rad po sebi je takav, da svojim strukovnim sadržajem ne bi našao velik broj čitatelja u domovini, barem ne onolik, koliki nadjoše zabavnici hrv. družtva „Velebita“ i „Hrv. Doma“. — Ove godine radilo je družtvo u obće više, nego ikoje druge, što nam svjedoči liepi niz predavanja ove godine čitanih: Franjo Kesterčanek „O pojmu i uplivu ljepote u ljudi“, po Darvinu; Gregurić „Naši živci“; Vatr. Kršnjavi „O svjetlu“ u tri puta; Horvat „Zvanje akademično naobraženog učitelja“; Gregurić „O vapnencu“ u dva puta; Radović „Teorija ništice i neizmiernog“; Grahor „Egipatski grobovi“; Horvatić „O bojadisanih sjenah“; Kralj „O nadzornih Urah“, Gregorić „O staklu“; Grahor „O razvitku kuća“.

Digitized by Google

Glavnom sjednicom od 4. stud. 1876 započela je 4 godina družtvena obstanka. — U sjednici su bili u. odbor izabrani predsjednikom Milan Majcen, podpredsj. Mato Hanžeković, bilježnikom Alfred Orešković, blagajnikom Juraj Rath, arkivarom Ivan Horvatić.

Medju važnije dogodjaje, što ih je družtvo ove godine doživjelo, spomena je vriedna svečana sjednica u proslavu utemeljenog dana „Družtva hrv. tehnika“, 31. pros. 1876 držana. — Svake bi godine običavalo družtvo sjetit se tog dana, te ga sa braćom „Velebićani“ skromno proslaviti, nu ove je godine priredilo družtvo glasbeno - deklamatornu zabavnu večer, kojoj su prisustvali osim „Velebita“ zastupnici slavenskih djačkih družtva „Jedinstva“, „Ogniska“, „Slovenije“, „Spolka“ i čuveni hrvatski patriota Mihovil Pavlinović, taj dični muž, kojeg naklonost družtvo već odavna uživa.

„Družtvo hrv. tehnika“ je velikim oduševljenjem prihvatilo namisao prenosa kosti neumrloga Preradovića, te je u svojih sjednicah zaključilo pridružiti se „Velebitu“ te sjedinjenimi silami nastojati oko tog podhvata, koj je ponosom hrvatskog djačtva. — U to ime priredilo je družtvo prigodom svečane sjednice tombolu te je cieli prihod od 19 fr. 40 n. odboru za prenos u Zagreb poslalo.

Ove je godine izgubilo družtvo iz svoje sredine miloga druga i revna člana Mihajla Grmana, kojega je nemila smrt dne 2. veljače u grob spravila.

Pogledom na družtveni rad držana su ove godine sliedeća predavanja: Alfred Orešković „Nekoliko rieči ob alhimiji“; Mato Hanžeković „Uzdržavanje nasipa“; Otokar Kralj „O povjestničkom razvitku pare“; Milan Turković „O svjetskoj izložbi u Filadelfiji“; Dragutin Grdenić „Izsušenje i natapanje tla“ u dva puta; Matej Mudrinić „Nekoja naravoslovna pitanja“; Vatroslav Vuksan „Umjetnik“ u dva puta i Antun Muić „Poviest Fizike“.

Digitized by Google

Tako dodjosmo do školske godine 1877/8 koja sada teče. — Ljetos broji družtvo 42 člana, broj koji dosele još nikad toliki nije bio.

U odboru su: predsjednikom Janko Grahor, podpredsj. Mato Hanžeković, arkivarom Milan Turković, blagajnikom Antun Muić, bilježnikom Matej Mudrinić.

Ljetošnji družtveni rad dokazuje, da je družtvo na čvrstom temelju osnovano, te da mu je obstanak osiguran. — Predavanja, ta poluga, kojom kani družtvo svoj cilj postići, nisu ni ove godine zanemarena. — Do sele čitali su: Alfred Orešković „Sedam dana na selu"; Janko Grahor „O telephonu"; Mato Hanžeković „O tračnici" (le rail); Slavko Horvat „O umjetničko-obrtničkih školah"; Gustav Pexider „O vinu s kemičkog gledišta"; Janko Grahor „kružna peć za žganje opeka, sistem po Jakovu Bührer-u".

Jedna od najljepsih crtica iz života „Družtva hrv. tehnika" je svečani komers kojeg je društvo 5 velj. o. g. u slavu tristogodišnjice hrvatskoga umjetnika Julija Klovija priredilo. Lik Klovijev izradjen po članu Jos. Hohnjecu resio je dvoranu, u kojoj se je sakupilo do 100 gosti, medju kojimi uočismo dične rodoljube i prijatelje družtva: Mihovila Pavlinovića i dra. Vitezića. — Pjevački je zbor, koji je nastojanjem revnog člana Josipa Vancaša, ovogodišnjom stečevinom družtva, mnogo doprineo k sjajnom uspjehu komersa, koji je bio dostojnim hrvatskoga velikana Julija Klovija.

Družtveni arkiv komu je početak neznatan razgranio se kroz ovo pet godina, te je danas ponosom „Družtva hrv. tehnika". — Vriednost mu povećavaju učevne školske knjige, koje su mnogog neimućnijeg člana iz neprilike izvukle.

Još je jedna značajka koja riesi „Družtvo hrv. tehnika", a to je kolegialnost. — Poznato je naime, kako mnogi hrv. djak na nauci u tudjini boravi s oskudice kukavan život, za takove članove bi se „Družtvo hrv. tehnika" uvjek brižno zauzelo te liepom podporom u pomoć priteklo.

Digitized by Google

Družtvo stoji u liepu sporazumku sa svimi slavenskimi družtvi u Beču, a ponajpače s „Velebitom“ kojemu su i tehničari revni članovi.

„Družtvo hrv. tehnika“ nije svoj cilj promašilo. Ono je izpunilo svoju zadaću nadomjestiv Hrvatu tehničaru sve ono što je polazkom iz domovine izgubio. Kao svoj u svojoj kući našao je on u „Družtvu hrv. tehnika“ ljubav i bratsku slogu, našao je hrvatsku rieč, hrvatsku pjesmu, hrvatske običaje, koji su mu i u tudjini neokaljano sačuvali ono plemenito čuvstvo za milu domovinu. — Uz ljubav i slogu, uz pjesmu i zabavu niknula je u „Družtvu hrv. tehnika“ i mladica rada, mladica, koja će uz pomnjivu njegu do plodonosna stabla na korist i ponos mile nam domovine narasti.

U Beču koncem veljače 1878.

Matej Mudrinić,
bilježnik.

Digitized by Google

PJESME.

Digitized by Google

Digitized by Google

AL. BENAK.

ŽIVOT I LJUBAV.

Život mi je magla gusta:
kadkad tračak sa vrhunca
žarkovitog milog sunca
proz nju prodre, malo sije,
a taj tračak — ljubav mi je.

Život mi je pustoš pusta,
po puštoši mirno kročim,
veselim se, suze točim,
kadkad sgledam cvietak ubav,
cvietak taj je — moja ljubav.

Digitized by Google

GJ. BUJHER.

TAJNA NARAVI.

Kada oko u taj kraj zaviri:
opojen se u visine diže
duh preblažen... strastno krila širi,
hlepti silno tamo k nebu bliže.

Kada uho slastne pjesme sluša,
slavulj-ptica štono ljubko niže,
u milju se rajskom topi duša
a to milje do nebesa siže. —

Tad naravi, majko ponosita,
tko da sretan sâm se ne upita:
odkuda ti ta ljepota bajna?

Tvoje čare opojeno oko
svedjer motri ćuti ih duboko,
al ti čari — viek će ostat tajna.

Digitized by Google

I. DESPOT.

OMLADINI HRVATSKOJ.

Krepak iz svete djedovske krvi,
  Gorostas niče Zagreb naš grade!.
S garišta pustih svanu nam prvi,
  Veličja starog, budeć nam nade!...

Za krst i slobod, dom se naš smrvi,
  Mili Bog za to visi ga sade...
Kletniku ljutu ne stade strvi...
  Davorte duše, hrabrene, mlade!.

Slavu nam mukâ viekovi ore,
  Uskrsnu pjesmu, pjeva nam vila,
Jèkom se čârne odzivlju gore!...

Vjerom i slogom, sokoli sivi,
  Hrvatska opet, bit će, što bila,
Napred, oh napred, sviet nek se divi!!!

Digitized by Google

NA TRISTOLJETNICU JULIJA KLOVIJA.

Zemljo sveta, zemljo silnih diva,
Majko slave, domovino mila,
Na grob danas tvog sokola siva,
Na grob slavni, miljenika vila!...

Njegov grobak vječni grad sakriva
Mukom tajnim angjeoskih krila;
Na grob danas, da ti iskra živa,
Munjom plane tvoga Rafaila!...

Oj Hrvatska, majko mučenikâ,
Kad će noga da ti svietom šeta
Da sabereš slavu svojih dika?!...

Kada njinu posakupiš slavu,
Otim viencem okitiš si glavu,
Slavljenicom sjat ćeš svega svieta!

Digitized by Google

MILOSLAV GRABARIĆ.

S A N.

Šeto sam po livadi
čarobnoj i cvjetnoj,
da si vienac savijem —
sve u žezi ljetnoj.

Al ne nadjoh ružica
rujnih, bielih, plavih:
kakav mi je roda stieg
natopljen u slavi.

S toga sam odšeto
srcem punim vaja —
kad se netom umoran
nadjoh posred gaja.

I pod lipu stoljetnu,
tu sam pao mladjan,
da si srdcu turobnom
uštim pokoj sladjan.

Netom sanak blaženi
vedje sklopi moje,
te me hrlo ponese
baš u carstvo svoje.

Tu su divne ružice
uporedo cvale —

Digitized by Google

al su mene mladjahna
slabo zanimale.

Mene je očarala
pjesnikinja vila,
kadno k meni stidljivo
bješe pristupila.

Lira joj u desnici,
u ljevici vienac;
a na njemu pisano:
„Pjesnički prvienac“.

Viencem me ovienčala,
liru mi podade
veleć: „Pjevaj rodu svom
radosti i jade“ . . .

U tom sam se prenuo —
nigdje vili traga;
al u ruci ostade
ipak lira draga.

S nje mi zvuci romone
kano gorska česma
primi ju, o rode moj —
prva mi je pjesma!

Digitized by Google

JANKO KAMENAR.

ZLATAN VLAS.

Zdravo, oj Kupo šumorna! zdravo mi Ozalj-grade!
Opet ti gledam zidine, — suza mi s oka pade!
Gorskoj na hridi ponosno stojiš viekova mnogo,
Niti te vrieme, kamo li dušman, soriti mogo;
Pod tobom Kupa srebrna, ljubeć ti skut, skakuće —
Ko da iz dobe bajovne mile priče šapuće.
Bieli mi grade! Stoput mi zanosom oko plane
Kada ti prošlog veličja spominjem slavne dane...
Stoput mi suza kanula na tebe, grade stari,
Kada se pitah: gdje su ti negdanji gospodari?..
Tudjinski zvuci ore se pustimi dvori sada,
Tudja se vije zastava, s hrvatskog drevnog grada! —
Šuti, oh pjesmo, šuti mi! Sinut će doba ono,
Opet će rodu zamnieti negdanje slave zvono! — — —
Odtisni, starče, ladjicu! Vozni me Kupom hladnom,
Pričaj mi nešto, e da mi odlane srcu jadnom...
Dugo me brodar vozao sloveć o gradu starom,
Bliedo mu lice ljeskalo čudnim nebeskim žarom,
Siedimi prami sunca mu zlaćeni sjajak titro,
Lahko je čamac plovio, strujili vali hitro...
Viek mi u duši ostao brodar kraj Ozlja-grada,
I što mi negda pričao, pjesma će reći sada:

I.

Po srebropjenih Kupe valih
Večernji sunca traci pali.
Gladčinom malen čunak pliva,
U čunu mlada žena sniva —

Digitized by Google

Ko rose kap u skutu cvieta...
Po ramenih joj bielih kosa plije,
Ko magla kad se sniežnim brdom vije —
Tek bliedo lice tamna krije sjeta.
Il vjetar šušti — ili vali struje?
Ah ne! — to njen se bolni šapat čuje:
„Oj negda drugo, rajsko doba bilo,
Al ode pusto — ko da mi se snilo! —
Oj nekoč s dragim ploviti sam znala,
Kad nebom jasna večernica sjala.
Al ode dragi i š njim doba ono —
A sreći mojoj smrtno kucnu zvono...

Viek onaj spomen dušu moju muti
Kad vojno u boj polazio ljuti:
Bijaše jutro, tek što se razdani,
Na dvoru konjic čekao ga vrani, —
Na polazku mu rekoh još kroz plač:
O zašto, dragi, ostavljaš me samu!
U boju može zrno, ljuti mač
U grobnu, vječnu survati te tâmu.
I tuga mi se oko srca savi.
Ne tuži ženo — sborit on mi stade —
Tu noć mi na snu angjeo se javi.
Taj zlatan vlas mi njegva ruka dade,
Još reče: bog ti šilje ovaj vlas,
Da domovini biednoj budeš spas,
Da slomiš robstva negve svomu rodu,
Nek i Hrvati pozdrave slobodu!
Dok vlas ti taj na glavi blistô bude,
Životu tvome do viek ne naude
Nit zrna turska, niti prieka smrt,
Nit striele, koplja, niti mača rt.
Al vlasa tog izgubit nemoj do viek,
Izgubiš li ga, opet si tek — čovjek!
Oj sbogom ženo! — Dušman dom nam hara,
Nek mač moj smrvi kletog zulumčara!

Medj vranom kosom zlatan vlas mu sine
Ko munje plamen izmedj oblačine. —
Poklopi na to konja i umine...,

Digitized by Google

Od časa tog za ljubav dragi neznô
Ko spomen da mu na nju svak izčeznô,
Izriedka samo svom se vraća krovu
A dodje tek da skupi četu novu.
Od zagrljaja svoje žene bježi,
Za bojem samo, tek za bojem teži.
Ne pita mene: što mi lice vene,
Što tamni oko, zašto sûzê zene!“

Na grudi tužnu glavicu si sklone,
U moru tuge duša njena tone...
Al trznula se ... što joj smete snove?..
Tihano šapće rieči angjelove:
„Izgubit nemoj vlasa toga doviek,
Izgubiš li li ga, opet si tek — čovjek.
Ha! čovjek! ne div, što viek ù boj srne —
Pred takvim srce ljubavno mi trne —
Već čovjek!“ — — Je l' joj kobnu otu misô
Il raj il pako ù dušu upisô!? — — —

Planinom jeknu trublje glasi netom:
„Ah to se vojno vraća s' svojom četom!“
I hitro k žalu kneginjica vesla —
Na krilih ko da ljubav ju ponesla.

II.

Na zemlju crna — tamna noć se spusti,
Ni zviezde ne ima — mrak je svuda gusti.
Ko silan div po nebu bura leti,
A za njom plašt joj — oblaci se viju,
I vatrom kadšto oči joj zasiju
Kad munje bliesak tamnu noć razsvieti.
Sad urnebesom groma opet sbori
Ko strašne kletve da na zemlju ori...
Kud bura huči — puca suho granje
Ko srce kad ga slomi očajanje.
Tamninom bieli Ozalj-grad' zasije...
Al kakva sjena gradom tajno šeta:
Po ramenih joj bielih kosa plije
Ko magla kad se sniežnim brdom vije —
Tek bliedo lice tamna krije sjeta.

Digitized by Google

U knežev stan baš ona tiho grede — —
Plamečak izbom zrake svoje bliede
Po snivajućem licu kneza sipa...
I stane sjena poput mramor-kipa
Na kneza dugo .. dugo milo gleda.
Medj vranom kosom zlatan vlas prosine
Ko munje plamen izmedj oblačine
Al eno kroči — bliže k njemu bliže —
Za zlatnim vlasom već joj ruka siže
Jur iztrgnu ga — plaho k oknu stane,
I pusti vlas u tamnu noć da sgine:
Olujo nosi, nos'te vihorine
Taj vlas u svieta nepoznate strane,
Na glavi dragom nikad da ne sine;
S njim sav nek pàkô mojih boli, jada
U ponor vječne zaboravi pada.
A ti mi nebo opet vedro svani,
I ljubavi mi zviezdo na njem plani,
Sa modrog vîsa sjaj mi opet, sjaj
Na sreće moje povraćeni raj,
I nikad svoje ne sakrij mi zrake —
Oj nikad sve do hladne moje rake!
Ne krv gdje ruji — gdjeno ruža cvate
I umilno se plavo nebo smije,
Tu blažena mi duša rado snije.
Ne trublje ratne, — zvuci strune zlate,
Slavulja noćne srebroglasne pjesme,
Dolinom cvjetnom sladki romon česme —
Kad trudnom svietu oči sklopi san — —
Ah to je moj — to ljubavi je stan!
Tà ljubav samo — ljubav moj je sviet
I bez nje ginem, ko bez sunca cviet...
Dà, sad već dragi neće ić u boj
I moj će biti viekom samo moj
Cjelivat, ljubit, grliti me do viek
Sad opet on će — opet biti — čovjek!“

A s neba bura urnebesom sbori
Ko strašne kletve da na zemlju ori.

Digitized by Google

III.

Oluji nalik — ili zviezdi
S visine kada neba pada
Iz boja kneže hitro jezdi.
Po obrazih mu mračnih bliedih
Prosieva pečal boli, jada —
Ah! knez je ranjen smrtnom zliedi!
A gdje mu vojska? Razbijena
Od dušmanove krvne ruke —,
Domovina mu potlačena!
Smrtolike ga stisle muke,
I težko diše .., sad će mrieti!..
Al ne! još hrli sličan buri: —
„Konjicu vrani, leti, leti,
Da prije neg mi život gasne,
Još vidim lice žene moje krasne!“

Ko munja vranac plah pojuri. — — —
Nebeskih jur po modrih dverih
Zlatolik zviezda sjaj treperi...
I već se eno Ozalj-grad bjeluca,
Nad gradom svietla bliešti luna
Ko kraljevom na čelu sjajna kruna —
I knezu srce burnije zakuca.
Pred gradom već je — — težkom mukom
Podupiruć se o mač rukom
Koraca knez u dvore k ženi —
A muklo tutnje koraci o stieni
Ko žalobna da grobna pjesma zvoni.
Koraca ranjen knez — o mač se sloni —
U odaju sad stupi njenu:
Kroz prozor zlatna mjesečina sije,
A kneginjica mlada leži ... snije...
Očaran blažen knez si gleda ženu:

„Oj kako tiho, kako blago sniva!
Na uzglavju joj glavica počiva
Ko sjajan mjesec na oblačku bielom,
O krij ju, sanče, bajnim svojim velom!...
Uzà nju snivah i ja nekoč divno —
I nebo bilo sreći mojoj kivno —

Digitized by Google

I angjel dodje — zlatan dâ mi vlas
I reče: budi rodu svome spas.
Na glavi vlas ti taj dok blistô bude
Životu tvome doviek ne naude
Nit zrna turska, niti prieka smrt,
Nit sriele, koplja, niti mača rt.
Al vlasa tog izgubit nemoj doviek —
Izgubiš li, ga opet si tek — čovjek. — — —
Potekoh u boj . . . zalud ženi plač. . .
Tek dom mi drag bje, konjic vran i mač!
Tek jedna želja: oslobodit rod;
Ovjenčati ga slavom — bješe meni.
Jur hrvatskog na neba plavi svod
Napisat htjedoh zlatnimi pismeni:
Slobodo! — nek mi viekom rod ogrieva
Po domu nek joj zlatno svjetlo sieva,
A sad se krvca roda lije njime
I teče, ko da piše robstva ime!...

Na iztoku gle! rujna zora planu:
Hrvatskoj prvi dan to robstva svanu!
Zar rumen to je zore? — Nije, nije!
Junaka krvca po nebesih sije,
To nevina je krv hrvatska — sveta.
Nebesa sad se njome rese kleta!

I sunca eno! Sunce? Ne, ah ne!
Sloboda naša izdišući mre,
Slobodi našoj smrtna svieća to je..."

I knez si krije tužno lice svoje, —
Prosine nešto — — zar mu suza kanu?
Ne suza! — Junak samo krvcu lieva.
Al oko knezu gnjevom plamti, sieva,
I nešto — ko da nebo prokle — šanu. — — —

Al kad na ženu pogled opet svrne
Ominuše ga misli zdvojne, crne
I blagim sievom oko njegvo plane
Ko melem ljute da mu blaži rane.

Digitized by Google

„Oh ti mi, bože, ote sve, jur sve —
Al to mi otet mogo niesi, nè!
Da prije neg mi zviezda žića gasne
Poljubim usta žene moje krasne...
Još sniva ... smiešak usne osù njene —
Ko ljubav kada zlatnim krilom trene.
Ah još da ljubnem usta njena plamna
A tad me primi smrti ledna tamna!“

I blažen knez pred ženu kleko,
Pred lože njeno bielo, meko —
Poljubit već joj usta htjede...
Al zašto drhtnu ... što mu lica bliede? —
Ledeni znoj mu probi čelo vruće —
I sluša ženu, što kroz san šapuće:

„„Dà, dragom' vlas ja uzeh zlati,
On zato nikad neće znati, —
I više neće ić u boj
I moj će biti, samo moj!...““

Skamenio se knez — prestravljen sluša,
Na dušu strašna slegla mu se tmuša,
I rikne — grozan glas se njegov ori
Da Ozalj-gradski zastenjaše dvori.
Odà sna u to kneginja se prene —
I dragog kad joj opazile zene
Pram njemu ruke širi polusnena,
I milo, sladko sborila mu žena:

„„Ti dodje — dodje vojno moj!
Sad više nećeš ić u boj.
Oj, sad ću opet biti sretna!
Moj život bit će bajan, krasan:
Ko bajna, zvjezdna noćca ljetna —
A ti ćeš sjat mi — kano mjesec jasan..““

U naručaj si vojnu htje da letne,
Al stane — mrki knežev pogled sretne.

„Dà, tvoj ću biti, samo tvoj,
I više jao! neću ić u boj!

Digitized by Google

Ko mjesec, veliš, ja ću sjati —
A grieh tvoj ženo crna bit će noć — —
Strahovit grieh, jer vlas mi uze zlati
Nebeska što mi podala ga moć."

Ko mač da srce kneginji prosieče,
Pred dragim — ko pred burom cviet, — pokleče,
Cjelivajuć mu skute plače, moli:

„„Ko s neba grom ti strašan glas je toli.
Oprosti! Moja vlas ti uze ruka,
Al na to srce, ljubav me ponuka.
I mjesto vlasa što ti sjati znao:
Ko sunce tračak da je s neba pao, —
Nek odsada ti sjaje puno čara
Sunašce cielo ljubavnog mi žara!""

„To sunce kleto jur mi cvieće spali,
Slobode divno cvieće moga roda, —
Tâ ljubav — striela bje s nebeskog svoda
Što slave hram mog doma u prah svali...

Al tiše ranjen kneže sada sbori:
„Ah kako peče rana — kako gori —
Dà čovjek sam — a čovjek mora mrieti!"
Bliedoća smrtna licem mu preleti,
Potamni oko, lomna klecnu noga,
I mnije — al još šapće zadnjim riekom:
„Smrt moja, ženo, propast roda moga
Na duši tvojoj leži viekom . . . viekom. . ."

A ona — kleči, drhće, niemo zrije
Na mrtvog vojna — sreću svoju mrtvu
Žestoke, bjesne ljubavi si žrtvu,
Zastrepi, trne, lice rukom krije —
Pred dušom joj se crna slika vije:
I vidi kako dušman dom joj skvrni,
Opustošeni sjajni leže dvori,
Već dim se eno vije gusti crni
I — plamen jao! svuda, svuda gori!
Nebesa crljen, strašan oganj liže. . .
Na garištu si plaču žene, djeca

Digitized by Google

Jadolik narod na koljenih jeca. . .
Al na nju svaki mrkim okom gleda,
I na nju svaki pĕst svû gnjevno diže, —
Zavapio je cieli narod listom:
Ti uzročnice naših mukâ, bieda,
Nek prokleta si i u grobu istom! — —

Strahótno, zdvojno pogled joj zabliešto,
Od trupla skoči k oknu pomamljena. — —
Pod gradom struji Kupa srebropjena
Šapućuć milo — ko da priča nešto:
O dobi kako večernjica sjala
Kad draga s dragim ploviti je znala . . .
I s prozora se gradskog vine,
I pada doli sa visine,
I briznu voda . . . već je nije —
Jur valovje ju grobnim velom krije.

* * *

Gdje pokraj Kupe malen hum se diže,
Visoki jablan prama nebu siže:
Tu grob je tihi kneginjice mlade.
Iz vode su ju — tako starac veli —
Angjeli božji amo donieli,
Još divnu ružu na grob joj zasade.
Kad jutro svane ili večer plane
Na grobni hum joj angjeo bieli pane —
U ruci njegvoj zlatni kondier sieva,
Nebeskom rosom ružicu zalieva,
Ko plamen žarka cvate ruža milo
Il ciča zima ili ljeto bilo, —
Tek glavica joj pognula se doli:
Ko griešnik kad se klečeć bogu moli . . .
Al ponoć kada zemljicu zakrili
Iz groba tužan uzdisaj procvili:
Ko prokletnik kad stenjuć suze roni.
Al hrvatskomu kada rodu biednom
Slobode glasna trublja jekne jednom —
Zaniemiti će uzdisaji oni.

Digitized by Google

NIKOLA KOKOTOVIĆ.

DOMOVINI.

I.

Domovino, sladki mi spomene,
Domovino, kruno sreće moje,
Domovino, raju moje zene!
Daj da ime sad spomenem tvoje!

Kad ga zbori tkogod ukraj mene
angjeo božji, mislim, pjesmu poje,
kad ga zborim... bože! u te trene
oko mene sve se slasti roje:

Rieč: „Hrvatska“ grudi mi potrese,
na tu rieč me svaka tuga mine,
oko plane, duša se uznese

Kada kliknem: Oj Hrvatsko mila!
nebo cielo pred dušom mi sine,
u raj viša ponese me sila!

II.

Domovino, k Tebi mi se svraća
duh ljubavi vazda u svom letu;
ljubav svaka domovinske kraća,
što je ima na ovome svietu.

Bogom dana najljepša mi plaća:
što te ljubim, ljubim zemlju svetu;
duša mi je sretna kada shvaća,
majka dobra da si svom djetetu.

Digitized by Google

Tako ljubit nikog izpod boga,
ko što Tebe ljubim, ne bih moga',
Ti jer jedna sve si mi na svietu.

Ljubavju Te ljubim uvjek novom,
ljubavju te ljubim pjesnikovom,
ljubit viek ću domovinu svetu!

SVEM JE UZROK DRAGA.

Reci, sretna dušo,
ćućenje ti drago,
kad kô volja božja
lice ti je blago.

„Izreći ti toga
ne mogu nikako,
neka reče srce,
kada igra tako."

„Niti ja ne mogu
reć' blažene ćuti,
neka kaže pjesma —
nju je ljepše čuti.""

Tako ja i duša,
srce mi u grudih,
sborasmo, od sreće
kad mal ne poludih.

Nijedno ne dodje
baš do na kraj traga,
tek napisa pero:
„Svem je uzrok draga."

Digitized by Google

A. KOVAČIĆ.

METAMORFOZA.

Tiha je večer,
Tiha ko duša nevina čeda,
Kada po majci ručicom tapa,
I još ju okom blaženim gleda,
Pa na san rajski očice sklapa,
Takva je večer...
Nešto otajstvena me zove
Nekud u neznani kraj.
Pravječna kan da glasba romori
Dubljinami duše.
Vječnog ognja sjaj
Na njenoj pučini
Negdje daleko plamsa i gori.
Takva je danas duša!
A šta je ta mladačka duša?

Strašno je pričat o Sahari vrućoj.
O moru žarkoga pjeska,
O putu karavanara,
O divljačkoj, junačkoj pjesmi
Beduinskih konjikâ,
O huraganu bjesnećem,
Užasnim što je zievnuo ždrielom,
I Beduina sgrabio zubom,
Vatrene da mu divljačke oči,
Munje brzinom igrajuće,
Skrije u oblak žarkoga pieska,

Digitized by Google

Gdje no će planut dva, do tri puta
A junačka pjesma jeknuti gromom,
I sve muklije tutnjit i nakon
Stišat se i za vazda primirit!

Karavanari zaputiše put...
Karavanari sve grezaju dublje;
Deve poliegaše jur.
Dah huragana žeže i pali...
Karavanari, kao ukipljeni,
U ždrielu vulkanskom od pieska —
Ukočeni stoje, tek ustima miču
U posljednjem pisku i posljednjem kriču. —

„Što jaučete ljudi?" Sahara vruća
Utrobu širi i grozno se smije.
„Što jaučete ljudi, gdje toli vrijuća
Ljubav vas grli, a vam dobro nije!
Što jaučete ljudi? ta ù mojem carstvu
Jurve tolikim zemlje stanarom
Vjeran mi junak huragan vrući
Vječan spomenik sazda u piesku
Žarkoga sunca!
Gledajte samo..."
Huragan, žviždnuv objestno, grozno,
Valove pjeska do neba vije.
Karavanari gledaju vojsku
Ogromnu, silnu i ko da čuju
Spominjat posljednjim krikom
Veliko ime Lesandra.. —
Istim trenom karavanare
Zasuše vali saharskog mora.
Ogromna vojska
Kosturâ strašnih odkrita stoji,
I kano da ju huragan miče,
I s njome duge vjekove broji:
Dok s karavanâ žarkog će pieska
Uzvitlat vale, pa ih prokazat
Poznijim žrtvam: evo vam, ljudi,
Saharskog carstva poklada silna!

Digitized by Google

Strašno je pričat o Sahari vrućoj,
O moru žarkoga pieska;
Strašnije kud li o duši je ljudskoj
Pričat, kad njenim ogromnim carstvom
Pustare silne divlja pučina
Bèz kraja puče širom i diljem,
A plandujući karavanari —
Ugodne, liepe, dražestne slike
Djetinstva sladkog — putuju njome.

Miruju jošte valovi silni
Žarkoga pieska a njihov vodja
Huragan kruti — ljudska sudbina
U pustari divljoj sladko još sniva.
Vidiš još gdje i po koju oazu,
Nu kada dalje okom zaokružiš
Pješćanim morem, ugledaš tada
Čvor Beduinâ junačkih, divljih,
Kako na konjih — gromi na munjah,
Lete pučinom.
Ti Beduini
Slike su divlje mladosti tvoje!
Njihov je život strašan al bujan:
Želja im bies, strast im munja,
Pjesma je grom!
Čvor Beduinâ
Junačkih, divljih, nikada ne će
Pustarom duše proletit mirno,
Da ne probudi biesnog vodje
Silnih valovâ.
On se jur diže.
Vitlajuć k nebu valove pieska,
Započe borbu pustarom strašnom...

Ima li boga, ima li sile
Koja bi mogla Saharu divlju
Pretvorit krajem pitomim, milim?
Ima li boga stvoriti ovo?
Možda!
Ima li boga, ima li sile
Koja bi mogla u duši ljudskoj

Digitized by Google

Saharu strašnu pretvorit krajem
Sladkoga mira i rajske sreće?
Kuda će nicat dragotno bilje,
Ključati vrela bistra i hladna.
Luzi zelenit se jelami vitim?
Karavanari viek plandujući —
Djetinstva sladkog dražestne slike
Postati mirni, stalni stanari?
Junačkih, divljih čvor Beduinâ —
Mladosti tvoje nîz bujnih slikâ —
Postati mila, pitoma djeca,
Kojoj je život snivanje zlatno·
Želja ne bies, već stidan plamenak,
Strasti ne munja, već iskra božanska,
Pjesma ne grom, već vatra ljepote!
Huragan silno biesneći —
Ljudskog života kruta sudbina
Postati nježan proljetni vjetric,
Što će stanare radine grlit
Ne vrućim dahom saharskog pieska.
Nego zelenila mirisom blagim!
Što će se zlatnim kudrami djece
Igrati ljubko; ne zviždom biesnim
Čvor Beđuinâ gušit, obarat!

Ima li boga, ima li sile
Koja bi mogla u duši ljudskoj
Saharu divlju tako pretvorit?
Bijaše takova sila. . .

Tiha je večer . . .
U duši stvori mi se lik
Vječan, plemenit, uzvišen.
Lik taj životom već diše
Ko Galathea krasna . . .
Stidno me pogleda ona,
A oko one grimizne crte,
Što ju nebesnik potegnu kistom,
A što ju čovjek ustnami zove,
Titraše nešto mila i sladka!
Da l' je to zraka proljetne zore?
Da l' je to dašak vjetrica tiha?

Digitized by Google

Da l' je to vječnog blaženstva smiešak?
Njezine biele, dražestne ruke
Okolo vrata, drkćuć, se viju,
Drkćuć, ko bršljan okolo jele
Kojom uznjišu vihri i striele.
Ustna se njena turobno smiju:
Smieh zorin, kad prati sunce u magle
Tmaste i strašne, koje u krilu
Vihrove nose tries i oluju!
Ruke se viju okolo vrata . . .
Iz srca njenog čarobno vrelo
Sunulo u vis, žamoreć tiho,
Srca tvoga doline tamne
Pusta i žedna podaju usta,
Preko njih sipi čarobno vrelo
Te se u pustoš duše prelieva . . .
Pustare divlje ne staje hitro,
Žarkoga pieska bezkrajno more,
Okrutna borba krutih počela —
Sve ko da san je, smišljena bajka!
Perivoj blažen duša je tvoja,
U njem se šire širom i diljem
Doline cvietne, ubavi briezi;
U njemu milo, šušti, žamori
Tajna dragota gorskieh vrelâ;
U njem se sladkim čuvstvom razliega
Divotna pjesma drobna slavulja.
Vrh njega, kano nevino čedo,
Kada se iz sniežnih povojâ smije
Sunce iz tankih oblakâ sije. . . .

Snieg bielih grudi žarko cjelivah
Proljetna poput toploga zraka
Kada briežuljke obujmi sniežne.
Ne staje hrlo bieloga sniega,
Briežuljcî ruže procvale nježne,
Nad njimi mili pjev se razliega
Ljubezne ptice, malene ševe. —
Proljetni zrak se širi i širi,
Širi ga miris razcvala cvieća.
Niže i niže spušta se ševa,

Digitized by Google

Tiše i tiše pjeva leteća —
Gorsko ko vrelo s vedre visine
Kad se u mirne slieva doline.
Tiše i tiše pjeva leteća,
Ko da ju rajska očara sreća,
Nakon već krili prha i bije
Dokle medj cvieće ne klone mrtva.
Drobna iz kljuna kaplje joj krvca,
A umirući pjevajuć šapće:
Ljubim te, ružo, nikla iz sniega,
Ljubim i sladko kraj tebe mrijem!

Grlimo tako ženine grudi
Žarki dah mladca njihov snieg topi,
Snieg se otopi, cvietak zarudi
Ljubavi sladke . . . .
Iznad cvieta
Vine se pjesma tiha čeznuća
Sve tiše, sve sladje, dok nakon
Spušta se k cvietu i oko cvieta
Krilima bije . . .
Zamre . . . pa je nije . . .

Ljubav plamteća ženskih u grudih
Vatrom nebeskom iz oka sieva,
Milim joj smieškom na licu sije,
I oble njene uzdiže ruke
K obrazu tvome . . .
Klonuše ruke . . .
Usta se njena turobno smiju,
Ponikle oči — ah to su muke —
Potoci gorkih suzicâ toče . . .
A ti na grudih ipak još snivaš,
I strašnu slutnju kan da prikrivaš.
Duša trepti mlada
Ko jasika tanka.
Misao tvoja daleko bludi,
Ko da se boji saviesti glasa:
Pali ste, pali ko prvi ljudi!

Ona šapće tiho . . .
A šapat taj

Digitized by Google

Struna je nadzemne harfe!
Sve brža, sve sladja, sve tanja!
Misliš oviem trenom
Puknut će žica i zamriet za vazda!
Ona šapće tiho . . .
Sgriešismo dušo,
Bog će nas gonit svietom širokim,
Košto je tjero židove griešne.
Babilon svieta: muke i boli
Hladnim će lanci svezat nam ruke!
Neka nas gone! Raj, što ga ćutim,
Iz srca nikad prognati ne će!
Neka nam negvam okuju ruke,
Neka nam lanci okuju tielo,
Neka prokunu žiće nam cielo,
Samo nas skupa neka okuju,
Samo nas skupa neka prokunu!
Ona proricaše dobro!
Goniše nas, mučiše nas!
Spinjahu nas, vezahu nas!
Ali u duši, mladačkoj duši
Vječna sreća i blaženstvo vlada . . .
A sada?
Tiha je večer . . .
Brda, doline ljubko nas gledju
U kolibi mirnoj.
Svjedoci sreće . . .
Gdje duša mila, nevina čeda
Sniva na majčinom krilu . . .
Čedo po nas ručicam tapa,
Oba nas okom blaženim gleda,
Pa na san rajski očice sklapa . . .
Tiha je večer . . .
Otajstvena harmonija
Vlada u naših dušah.
Vječne sreće luč
Na njenih pučinah
Drkće i gori . . .
Takva je danas duša —
Takvom ju ljubav stvori! . . .

Digitized by Google

MILKA POGAČIĆ.

ŽELJA.

Oj da sam cviet!
Da rast mi je u kutu
ne poznat zlobu ljutu
ne poznat jadan sviet
i zavisti te ljudske druge
ne poznat jada, neznat tuge —
oj da sam cviet!

Oj da sam cviet!
sred tajstvene mi šume tihe,
gdje srebren potočić se vije,
gdje ptice poju — moj da tu je sviet!
Moj dragulj — da su rose sjaji,
moj šapat — vjetra uzdisaji, —
oj da sam cviet!

Oj da sam cviet!
i u to carstvo moje
da zanese te oko tvoje
u moj da dodješ sviet!
I opaziv me, da se prigneš,
te da me trgneš, da me digneš —
oj da sam cviet!

Digitized by Google

STARICA.

Staricom me bez starosti
i bez siedih pramâ častnih
uzdrmali strašni gosti
bajolikih sanja lastnih.
    Nad lirom mi drkću ruke
    sve starosti ćutim muke.

Šutiš, šutiš srce biedno;
grob je, mislim, kob još tvoja.
Ostarjelo, već si ledno —
i bez žara, bez pokoja. —
    A ti dušo krilatice,
    kud ti misli poletnice?

Staricom sam bez starosti,
ostarjela sve bez lica.
Uspomena još mladosti
časovit je romon žica,
    nema volje, nije mara,
    nema željâ, nije čara.

Kud je duši pjesma živa?
Kuda su joj žarki glasi?
U jadu mi bolna pliva
kličuć: kleto — srce da si.
    Nit' proklinje nit se ljuti
    biedno srce — srce šuti!

Staricom sam bez starosti,
odviš mi je toga žića:
dovedite, strašni gosti,
kukavna mi konac bića.
    Prijateljstvo — kud mi nada,
    kuda ljubav — sve nek pada.

Nek nas crna zemlja krije
i pokoj nas nek zagrli:
što je mrtvo za sviet nije
koji svedjer napred hrli —
    Bez žara mi žića dosti,
    starica sam bez starosti!

Digitized by Google

NA GROBU.

Još čujem kroz san kano tvoje rieči,
i uzdah težki nuza gorke suze —
„Za malo gle — i prestat krv će teći,
„i srce bìt, što drzko sve ti uze,
„što tvoga milja — sreće sruši hram!
„To srce žarko — gledaj, kako vene — — —
„Još časak — dva — i nestati će mene
„u nestan, — ko griešan što je plam.
„Do mala grob će pokrit ledne kosti, —
„a na mom grobu — zaboravi — prosti!

Da prostim, — joj! da zaboravim jade —
što ti mi nanie? — Mogu l' — reci — mogu?
Što trpljah ja, — je l' ikad ti saznade,
očajnički kad pravdu niekah Bogu
tvoj strašan tamo upisavši grieh?
Oj znaš li, drkćuć kad te opominjah
kad klečah — moljah — plačuć te zaklinjah —
Ha! mojim suzam odgovor bje smieh, —
pa što si sad — oj prahom su ti kosti
što kan da šapću — prosti ah oprosti!

Od tad ne plakah, nit je suza kada
orosila mi s' oka bliedo lice,
nit' tko je znao moje tuge, jada,
ni slutio bô nuz veseo spjev mi žice.
I čemu, — da ju znade ledan sviet? —
Ja šućah — šućah, skrivah bô duboko,
gdje ničije ju ne slutilo oko,
sve, smijuć se, dok mišljah s boli mriet! —
Al miruj srce! šuti — tuj su kosti:
tugaljiv slučaj — zaboravi — prosti!

Ukopale te tudje hladne ruke,
na grobu tvom uvenulo jur cvieće
ne dale gojit njeg mi težke muke,
zaboravit ne mogah prošle sreće

Digitized by Google

nesmiljeno što smrvi ju u prah —
a danas kob me zaniela ovamo — — —
Ah zlo mi je — al teže tebi tamo!
A sad mi je kô tvoj da ćutim dah,
što tužno sbori: — Moje tu su kosti!
„Zaboravi — oprosti, ah, oprosti!“

Zaboravit! Oh težko mi je toli!
Zaboravit? Ah nikad — ne! — Ne mogu!
Ta prvu sreću, prve varke, boli,
zaboravit! — oj reci, da li mogu?
Al ne ušuti srce — tu je grob —
Zaboravit ma srcu nikad nije.
Oprošteno nek sve na grobu ti je.
Ta valjda tako dosudi nam kob.
Dà praštam! mirno nek ti leže kosti.
Ja praštam, moleć — da ti bog oprosti!

Digitized by Google

PRIPOVIEDKE.

Digitized by Google

Digitized by Google

ČOVJEK BEZ SRDCA.

Napisao Rikard Jorgovanić.

Naša partija razbi se na toj sitnariji: kec „coeur“ izgubio se negdje, i sva protraživanja naše ljubezne domaćice, da ga nadje, ostadoše bezuspješna. Što ćemo sad? Netko predloži, da izgubljenog keca zamjenimo narisanim. Pogledamo kolovodju na kartah — našeg starog ritmajstora — al on oborio glavu i zamislio se nešto.

— Hej, gospodine ritmajstore, hoćemo li igrati bez keca?

— Kakvoga keca? podigne ritmajstor oči.

— Srdca, odvratih mu ja.

Ritmajstor odmahne rukom i odvuče svoj stolac k peći. Vani je duvao vjetar i bacao ciele grudice sniega u prozore, da su neprestance zveketala stakla.

— Meni je nešto hladno, izmrmlja zatim i sjedne. — Što će čovjek bez srdca, doda poluglasno i čudnovato, taj njegov dodatak dojmi sve svih nas kao navjestba pripoviedci, koju da će nam on izpričati.

Posjedasmo svi oko njega, jedni s čibuci, drugi s cigarami, a naša ozbiljna lica pokazivahu, da ćemo pomno slušati.

Ritmajstor šuti i dimi iz dobro napušene stivine lule, koja je bila malko manja od dječije glave.

— Nu gospodine ritmajstore, jeste l' već razmislili? upita moj susjed videći, da ritmajstor nekani još dugo započeti.

— Što razmislio? okrenu se on prema nam začudjenim okom.

Digitized by Google

— Ta pripoviest — vi ćete nam štogod pripoviedati iz vaše zanimive prošlosti ko onaj put, znate o sukobu s generalom —

Ritmajstor nam u kratko objavi, da nekani ništa pripoviedati. Nu sad navali moj susjed — neobuzdan obožavatelj ritmajstorovih pričanja, i ponuka napokon njega, da je zakašljao, a tim je uvjek započimao.

— A o čem da vam pričam? upita on nas, izkašljav se čitavo.

— O . . . o . . . o čem god.

— O čovjeku bez srdca! klikne moj susjed.

Banusmo u smjeh. — Dakle o čovjeku bez srdca!

Evo, što je pripoviedao ritmajstor.

I.

Naša regimenta ležala je u B., to vam je malen, blatan, dosadan madjarski gradić. Oko njega pusta ravnica, u kojoj vam oko neima o što zapeti, ako ne o vijugaste, zimi užasno blatne, a ljeti užasno prašne ceste, i u dalekih razmacih stojeće plemićke dvore, koji se skrivaju iza nekoliko hrastova ili topola.

Što smo znali raditi u toj pustoši? Neki su se cio dan i noć kartali, drugi su sprovadjali prosto vrieme na lovu u obližnjih močvara Tise, gdje je bilo dosta divljih patka, šljuka i vodenih kokica.

Ja i još neki, koji bijasmo naučeni na družtvo, tražili smo ga u plemićkih dvorcih, koji nam rado otvoriše svoja vrata. Osobito nas ljubezno svaki puta, kad bi svrnuli k njemu dočeka, neki M. madjarski „nemes“, al vrlo fin i naobražen čovjek.

Bijaše tada u mojih godina, a meni je onda bilo trideset. Visok, crn, hitar, dosjetljiv — nu bijaše krasan drug. U brzo se s njim sprijateljih, onako, znate do dna srdca.

Digitized by Google

Malo koju noć, a da nedojaših k njemu. Iz B. do njega jašio sam upravo dva i pol sata. A koli toplo, prijatno mi bijaše u tom njegovom dvorcu, bilo mi ko da sam kod kuće. Morate znati, da je bio oženjen, i da mu je žena bila, ne toliko liepa, koliko ljubezna i dražestna.

Zaljubih se namah u nju toliko, koliko se smije prijatelj u ženu svojega prijatelja zaljubiti: Kad sam dolazio, ljubio sam joj ruku osobitim žarom, kad sam odlazio, isto tako, a kod stola susretali se naši pogledi.

Nas troje zabavljalo se zimi osobito dobro. Kako rekoh M. bijaše dosjetljiv čovjek, a ja, mogu se pohvaliti, nisam zaostajao za njim — sad je naravno drugačije sa mnom — i tako smo se natjecali pred njegovom ljubeznom Marinkom, koja se je koj put od smjeha dušila.

Najviše šale bijaše kod karta. Marinka nije se mogla nikako naučiti tarokom, a tad bijaše prigovora, ukora, smjeha, tumačenja, odgovora, bockanja — nu to nespada ovamo.

Nekoliko dana prije nove godine pozvaše me, da kod njih sprovedem staru godinu. Namah poslije objeda na taj dan spremih se, da odjašim k njim. Al moj konj ošepesao. Ogledasmo ga, napokon mi sluga reče, da je možda zlo podkovan. Kovač odkine podkovu, očisti kopito i prikuje drugo, al moj konj svejednako šepesa.

Nebijaše druge, najmih si seljačka kola. Strašne li vožnje, pomislih si, al kad budeš tamo, zaboravit ćeš na droncanje i tvrdo sjedalo.

U pet sati izadjosmo iz B. Jedva mi kojih pet sto koračaja od gradića odmaknuli, al kad tamo — blato da misliš, utopiti se moraš u njem ko Farao u moru s konji i kolesi. Konji su mjestimice do koljena greznuli u blato, a točkovi prestajali su se okretati. Medjutim zatavni; gusti oblaci zakrenuše nebom, ćerani ljutim vjetrom. U šest sati pokrila već ravnicu egipatska tmina.

Digitized by Google

Počeh kleti kočijaša, kako je smio preuzeti vožnju neznajući, hoće li moći svojimi kljuseti napred.

— Gospodine moj, toga nije nitko znao, morala se riečina razvaliti i zalijati cestu, odgovori on meni i konji stadoše, odišuć muklo od muke.

Što smo mogli učiniti? Napred nemož', a natrag isto tako; tko će okrenuti kola u tom blatu! Da sam imao čizme, skočio bi bio u blato i povratio se natrag, al tako u tankih cipelah nemogu u blato.

Zdvojan, da ću morati bog znao koliko vremena sprovesti na tom bogom prokletom mjestu, a da ću se u najboljem slučaju morati na staru godinu zabaviti u B—u, zamotah se do oka u moju lisičju bundu, pa čekaj — što će doći.

Medjutim je moj kočijaš skočio sa kola, greznuo do koljena u blatu i obilazio kola, nebi l' se dalo štogod pomoći.

— Razvalila se riečina... opetovao on neprestance, a njegve čizme odgovaraju: šljok... šljok...

Nemogu vam izreći, kolika me je dosada izjedala u taj čas, kad budete u sličnom slučaju, sjećat ćete se mene.

Minu četvrt, minu pol sata: na jednom opazih, da se u daljini nešto svjetli ko dva oka velikoga zmaja, pa sve bliže i bliže cestom naprama nam.

— Ive kočija! kliknuh veselo kočijašu, razabrav u mraku svjetiljke na bokovih nekakve kočije, koja je poput puža polagano provijala se kroz blato. Pomislih, nije li ju možda moj prijatelj poslao meni u susret? Al nije. Kad se približi kočija na kojih petdeset koračaja, uvjerih se po konjih i kočijašu, kojemu sam samo livrirane noge vidio na slabom svjetlu svjetiljka, da se moj prijatelj nije dosjetio blatnim zapriekam.

— Sad ćemo morati s puta, da mogu kraj nas proći, obratih se k mojem kočijašu, kad nam se bijaše strana kočija približila na kojih dvadeset koračaja.

Moj kočijaš pokuša, što je mogao, al konji ni da bi s mjesta.

Digitized by Google

Ako prodju, možda će me uzet sobom, pomislih zdvojan; al kad bi nam strana kočija na deset koračaja blizu, stade — ili zape u blatu.

Fićuk biča, naprezanje konja, kletve livriranoga kočijaša uvjeriše me za čas, da je strana kočija zapela u blatu ko i moja kolca. Do mala se pridruži kočijaševim kletvam nešto krupan ženski glas, a poslije tanak, sladko-zvonak djevojački, od kojega mi srdce drhtnu.

Milo je čovjeku u nevolji naći druga; tako se i ja obradovah videći, da sam dobio vis-á-vis, koj nemože napred. Znajući, da me nevide ko ni mojih kola, jer je tolika tmina vladala oko nas, počeh lagodom mehko sjedećega obćinstva razmatrati moje drugove u nevolji.

Tko su, što su?

U maglenom svjetlu razabrah samo toliko, da su dvie ženskinje, od kojih je valjda jedna starija, druga mladja. Njihove glave provirivale su časimice na razklopljena vrata kočije, a onda su opet brzo nestajala, kanda se sgroziše od silnoga blata, koje opaziše pred sobom.

U to dosjetih se dobroj misli.

— Idi, rekoh mojemu kočijašu, koj je još uvjek stajao u blatu: — idi onamo i ponudi im svoje konje; četvero konja valjda će izvuć kočiju iz blata. Tako možemo i mi s njimi, a tvoja kola mogu čekati do sutra.

Moj kočijaš učini, kako mu rekoh. Kad dogazi do strane kočije, uplaši ga se i kočijaš i obe ženskinje, koje kriknuše od straha pred njim, zaklopiv vratašca kočije. Njegovo razdrapano odielo i debeli bič u ruci, pričini im ga valjda sličnim hajduku, koj da će ih orobiti.

Nu poslije, kad im moj kočijaš raztumači, što je i što hoće, i kako je on s gospodinom nadporučnikom takodjer zapeo, pružiše opet glave i počeše me kroz tminu tražiti svjetlećim se očima.

— Gospodje, neimajte straha, ja sam N. N. nadporučnik,

Digitized by Google

pa sam zapeo takodjer u blatu; izvolite se poslužiti mojimi konji, a kad prispijete u B., poslat ćete mi koga u pomoć, počeh im tada dovikivati.

Gospodje se očito obradovaše i odvratiše mi; da im je milo na ovakav način izaći iz blatnoga pakla, a da se nadaju, da će me moći sobom uzeti itd.

Neprodje četvrt sata, pred kočijom uprlo se četvero konja i kočija se sretno pomaknu napred. Nove neprilike pokazaše se onda, kad je kočija imala proći kraj mojih duboko u blato zagrezlih kolca. Napokon bi i to svladano, kočija odpuza kraj mene i stade.

— Gospodine nadporučniče, a nećete li k nam, ta dodjite — mjesta dosta, pozva me zvučan glasić.

— Došo bi, al neznam kako; ako skočim u blato, zablatit ću vam svu kočiju, odgovorih ja, a nešto me je silno vuklo u kočiju, ne toliko udoban povratak u B., koliko neka neizvjestna simpatija za nepoznate mi još ljude.

Zvučan glasić zadrhta od smjeha.

— Izvolite vašem kočijašu naložiti, da vas na ledjih prenese ovamo.

Zaista dobar savjet! Popeh se mojem kočijašu na koščata ledja i on me stavi toli spretno na stepenice kočije, ko da cielog vieka nije radio drugi posao.

Udjoh — sjedoh naprama gospodjam, a moj se kočijaš popeo na jedno svojih kljuseta, pa ćeraj!

Kočija krenu škripljuć napred, a meni se pruži sgoda, da gledam, što imam pred sobom. Mogu vam reći, da mi je malo, vrlo malo ženskinja bilo simpatično, s kojimi me slučaj dovede u blizinu. Bijaše mi tada trideset godina, a meni su tada još uvjek najsimpatičnije ženskinje na svietu bile — moja mati i moja sestra. Mislim, da ste me razumjeli.

Al te! Starijoj je moglo biti trideset i šest godina. Stas joj je bio pun, jedar i put svjetlo-blieda; oči crne i duhovite; lice neznatno, oblo s malim nosićem, al te je ipak oča-

ravalo smjelim izrazom, kakav si pomišljamo na licih amazonka.

Mladja bijaše kći sa svimi kriepostmi majke, nu ublaženimi nekom finom nježnošću, koja ju činjaše, reć bi, otmenijom, plemenitijom.

Predstaviše mi se. Starija bijaše udova barunica Elizabeta R—sy, a mladja njezina kći Ida. Kojih pet sati daleko od B-a leži njihovo imanje, za koje me umoliše, da ga na nikoj način neobadjem, budem li kada u sgodi, da ih posjetim.

— Kad pozoveš, majko, gospodina nadporučnika na naše zabave, on će se odazvati tvojem pozivu, obrati se na pol k meni kći, a njezine me oči sgodiše ko dvie čarobne streljice.

— Neima sumnje, gospoda častnici vole zabave, a mi ćemo ga nastojati zabaviti što liepše, dometne mati.

— Gospodje su toli ljubezne . . . bit ću vrlo sretan, kad budem mogao sprovesti u njihovom družtvu vrieme, naklonih se zahvalno.

Čas zašutismo, motreć se medjusobno. Osjećao sam po njihovih pogledih, da ih zanimam, a pogledi kćeri pozivali su me, reć bi, i nukali, neka ne sustanem kod ovoga prvoga sastanka s njimi.

Kad zavedosmo opet razgovor, bijasmo već blizu B-u.

— Žalim gospodina nadporučnika, da se je morao povratiti, nagovori me mati, kad opazismo prvu kuću gradića: — je l' daleko namjerio poći? upita me ona.

— Nedaleko, k mojem prijatelju M., pozvao me, da kod njega sprovedem staru godinu, odgovorih ja.

— O, u njega je mila supruga, moja dobra prijateljica Marinka; vrlo vas žalim . . . prihvati Ida.

— A kud bi mi bilo gore, da niste vi nadošli; valjda bi bio morao do sutra sjediti u blatu, odvratih na to.

— Glede toga nemojte nam zahvaljivati, reče mati, jer da nije bilo vas, morali bi mi na isti način sjediti, kako rekoste, u blatu.

Digitized by Google

Bijasmo već na trgu. Zakucah na staklo kočijašu, da stane. Kad stade kočija, oprostih se što ljubeznijim načinom od gospodja. Čovjek je toli sebičan, da ljubeznošću računa kao robom; a ja sam vruće želio, da me pozovu na zabavu.

Pružiše mi ruku, najprije starija, a onda mladja, i ja osjetih neki osobit čar, kad kliznuše njezini gladki prstići po mojoj ruci. Čovjeka u tridesetoj godini neomamljuju više toli lahko ženske ruke.

Kad sam stajao na tvrdom tlu, naklonih se još jednoč i poželih im sretan put; nu jedva da sam se okrenuo bio, sustavi me poziv iz kučije.

— Čekajte, gospodine nadporučniče, samo čas . . . kliknu za mnom Ida i njezine oči sjevnuše kroz polutminu.

— Izvolite, okrenuh se hitro k poluotvorenim vratam kočije kao da mi ima zapovjednik strategičnu tajnu priobćiti.

— Majko, ti dozvoljuješ, da gospodinu nadporučniku poklonim jedan cviet iz naše kitice . . . začuh iz kučije mio mi glas.

Mati se nasmije glasno.

— Ti misliš, da gospoda častnici luduju za cviećem kao vi djevojke; nu ponudi, ponudi, valjda ti neće gospodin odbiti, doda ona smijući se još svejednako.

Opazih, da je Ida segnula u kut kočije, i podigla krasnu kiticu od raznoličnoga cvieća. Hitrimi prstići izčupa ona polu razcvalu crvenu kameliju i pruži ju meni rekav: — Do naše zabave morate ju sačuvati . . . a do onda . . . s bogom!

Kučija se zaklopi i ja ostadoh sam.

II.

Sutradan rano izkušah opet mojega konja, a on stupa lahko ko obično. Obradovah se, da ću moći barem novu godinu sprovesti kod mojega prijatelja. U deset sati zajaših, u dvanaest udjoh već u njegovo dvorište, pozdravljen cielom ruljom ovčarskih pseta.

Digitized by Google

Berci, tako bijaše ime mojemu prijatelju, izleti pred mene, i zapita me, pošto si stisnusmo ruke, zašto li nisam jučer došao..

Pripoviedih mu, što mi se je dogodilo, na što se on od srdca nasmija i čestita mi na liepom družtvu, koje sam imao.

U salonu nas dočeka ljubezno se smješkajuć Marinka.

— Misli si tepca, našao putem liepše družtvo i povratio se jučer natrag, uvede me Berci.

— O . . . vi dakle volite izmjenu, susretne me korećim glasom Marinka i ponudi mi sjedalo kraj sebe. — Pripoviedajte i izpričajte se, koliko se znate, doda ona ironički.

Pripoviedih i njoj moju jučerašnju nesgodu.

— Vi ste se vozili s mojom dobrom prijateljicom, reče Marinka, kad svrših.

Ona mi je isto o vami kazala, rekoh ja.

— I vi se niste kajali, da nas niste mogli pohoditi, nakloni Marinka glavu na lievo.

— Što bi se kajao tepac; da mu je danas tako, on bi se opet povratio, umieša se Berci.

— Sasvim naravno, odvratih mu hitro, kad bi mi bilo ostati cielu noć u blatu, volio bih se povratiti u krasnom družtvu.

Iza mastna objeda, koj nam je čitavo zažario lica, umolih Marinku, da mi bez ikakvih refleksija na me, štogod pobližega pripoviedi o Idi i njezinoj majci.

— Elizabeta vam je, poče Marinka udobnim načinom, s neke strane vrlo nesretna žena. Njezin prvi zaručnik, kojega je ludo volila, iznevjerio se njoj, na što je pošla za čovjeka suhoparna i razdražljiva, koj iza dvogodišnjega braka umre, ostaviv ju s nejačkom Idom. Al u nje je silan značaj i jaka volja. Iza smrti svojega muža odluči neumornim radom zatomiti sve osjećaje. Poče marljivo učiti ekonomiju, i sad vam je ekonom nad ekonome. Cio dan sprovodi na polju, nadziruć svoje ljude, a i Idu nastoji u tom načinu odgojiti, nu

Digitized by Google

meni se čini, da je Ida premekana zato. Niste l' opazili veliku razliku izmedju kćeri i matere, makar da su si za čudo slične?

Odvratih, da jesam opazio, i da mi se kći čini otmenijom od prirode.

— Pogodili ste, nastavi Marinka; — ona je, to jest, njezina je mati već od malih nogu naginjala na mužke poslove; dočim je Ida nekakva idealistkinja osobite vrsti koje ja pravo nepojmim. Ona voli oružje, lov, vojsku, konje, buku, svečanost, a u istinu nije sama toli nemirne ćudi, već naginje časimice na snatrenje, čita rado poezije i pamti mnogo stihova. Njoj će biti dvadeset godina sada, a ona je već bila u petnaestoj sasvim razvita. Sijaset prosaca, i ne kakvih god, liepih, duhovitih mladića obilazilo je već nju, al ona neće ni ovoga, ni onoga, da se već svatko plaši približiti se njoj. Nu sad ju moli, il ju je već umolio mladi doktor Ivan P—fy, i čini se, da je s njim zadovoljna, premda bi mlada djevojka morala biti uzhićena sa takvoga prosca. Doktor P—fy ne samo da je liep i uman čovjek, već ima i one nježnosti u druženju s ženami, bez koje se težko sbližuje mužko i žensko srdce. Nu gledajte, ona je samo zadovoljna s njim, samo mu neprigovara, a da vam još jasniji bude njezin značaj, kazat ću vam, da ju je taj doktor prije dva ili tri mjeseca umolio za ruku, pošto se već pozna s njom nekoliko godina, i ona mu je odgovorila, neka još pričeka pol godine, a onda će mu reći, što je odlučila. Molim vas, nije li to čudnovato! Da ga nije imala sgode upoznati, al tako. I da nije on toliko zaljubljen u nju, valjda bi ju bio ostavio na to, nu znate — ljubav voli sjesti na najtanje grane.

Izvješće Marinke o svojoj prijateljici ucrta mi u pamet Idu toli zanimivu, da sam cielo poslije podne ostao nešto zamišljen. Neprestance mi je dolazila na um, kako je čupala cviet iz kitice. Njezin pogled ostavio mi trajan trag u duši, bijaše mi nekako svjetlo . . . i opet samotno uz toli drage prijatelje.

Digitized by Google

III.

Čim pade mrak, posjedasmo za stolić u salonu, pa karte u ruke. Vani je duvao ljut vjetar, i bijaše nam toli ugodno slušati u toploj udobnoj sobi njegovo biesno zviždanje.

U početku igrali smo mirno i tiho, nu do mala se posvadiše Berci i njegova žena. Marinka je naime pretukla nekog kralja tarokom, dočim je imala boju onoga kralja.

— Ti se nećeš do vieka naučiti tarokom, vikaše Berci, baciv ljutito karte na stranu.

Uzeh posredovati, napokon se izmiriše razvadjeni supruzi i potvrdiše mir žarkim poljubcem.

Nu mir se opet razklima, kad nareče Marinka pagat ultimo bez pagata.

Berci skoči sa stolca i uhvati se za glavu kao da ga žena upropastila tom neopreznošću.

— Igraj ti s kuharicom, a ne s nami, stade on opet vikati, a ja u neprilici, čim da izpričam Marinku.

— Igrajmo se duraka, predložih ja, videći da svadji nema kraja.

— Kakvoga duraka! Ta ona je i bez igre vječan durak! poviče Berci.

Marinka se uvriedi i obori oči. Činilo mi se, da će proplakati. Al jedva to opazi Berci, prišulja se iza nje i poče ju gladiti po licu.

— Nije ona durak, ona je moja dobra, mala ovčica, govoraše on mehkim, nježnim glasom, i mir bi opet uglavljen.

Dugo smo mučali, premećuć taroke. Marinki su drhtale ruke od straha, da nepogrieši, a Berci kanio se svake pažnje.

Najednoč zaštropotaše u dvorištu kola. Pogledasmo na prozore, al se je malo što dalo razabrati u mraku. Berci podje dolje, da vidi tko je. Za nekoliko časaka otvoriše se vrata salona i barunica Elizabeta sa kćerju udje, posuta svietlimi kapljami od raztopljenoga sniega. Lica bijahu majci i kćeri zažarena od nagle promjene topline.

Digitized by Google

Prijateljice se zagrliše, a meni poskoči srdce od nemira i radosti.

— Vi ste ipak posjetili prijatelja, obrati se k meni barunica, skidajuć rukavice. — Vidite, sad smo se na sgodniji način sastali.

Odvratih, da je i jučerašnji sastanak bio sgodan, prem neudoban, zatim se okrenuh prema Idi, da ju pozdravim.

— Jučer smo se sastali u blatu, danas u toploj sobi, sutra možda na oblacih, naklonih se pred njom, i kako se naklonih, osjetih, da su njezine oči kliznule preko mojega lica.

— Ako nas bura ponese, može se i to sgoditi, napokon neimam straha, vi biste me sigurno i tamo zaštitili, primjeti ona, smješeć se jedva primjetnim smješkom, koj je, reć bi, poput daha lebdio oko njenih elegantno crtanih usnica.

— Moj mač i moja kabanica na vašoj su usluzi, rekoh joj na to, i od tih nespretnih rieči zali mi namah lice rumenilo stida. Da sam barem još dodao „srdce!“

I ona opazi, da sam se zastidio i poče opet razgovarati s Marinkom.

Naslonih se rukom na obližnje sjedalo, i počeh razmatrati živahno govoreće družtvo načinom čovjeka, kojega će za malo ujesti dosada, ako se družtvo inače nerazmjesti.

Medjutim sam opažao, da me Ida motri hitrimi pogledi, al ju ipak nisam mogao uhvatiti na tom. Kad sam god skrenuo oči k njoj, uprla je već ona svoje u prijateljicu.

Bijaše mi, kao da me odlikuje tajnim načinom, a meni je toliko laskalo njezino odlikovanje, kan da sam prije nekoliko dana izašao iz kadetske škole.

Berci ponudi gostinjam sjedala, te se ujedno izpriča, da toga prije nije učinio.

Sjedoše na divan, a mi oko njih.

Sad zavede razgovor barunica Elizabeta o ekonomiji. Taj razgovor potraja nekoliko časova, za kojih je Berci živahno potvrdjivao baruničine nazore, nu videć, da se mi ostali

Digitized by Google

dugočasimo i da neznamo pravo što da počmemo, predloži nam, da se tarokiramo.

Marinka, Ida i ja odselismo se namah na drugi stol i karte počeše padati.

— Jedanaest taroka, pagat ultimo, navjesti Ida iza druge igre.

— Contra pagat ultimo, odvratih ja.

Idino se lice malko smrknu, i koli dražestna činjaše se pri tom! Neznam, kako mi je baš tada pao na um njezin zaručnik, kojemu sam zavidjao kao da i ja imadem kakvo pravo na nju.

— Pagat uhvaćen! viknuh zlorado, kad padnuše zadnje karte.

Ida probliedi malko, i pogleda me sjajnim očima, koje prosuše neko čarobno svjetlo na moju dušu.

— Vi ste zloban čovjek, znate... reče ona smeteno i izplati nam naše novčiće.

— Da ste imali monda i dvadeseticu, onda nebi bio zloban; — sad sam vas uvjerio, da kod karta nisam kavalir, dodah šaljivo.

— Nu dakako, da smo još i kod karta kavaliri — ode naša brada! Kakvu je opet ludoriju počinila? doviknu nam sada, svejednako s barunicom zabavljeni Berci.

On je mislio, da je Marinka opet pogriešila.

Ida se zarumeni žarkim rumenilom; Bercieve rieči staviše ju u nepriliku.

— Oprosti prijatelju, odviknuh mu ja, ti si se ovaj puta prevario, u ostalom nespada na tebe ništa, što mi ovdje radimo. Ovaj puta bila je nesretna razdjelba kriva.

— Tako je: što se pačaš u tudje poslove, pazi radje, da štogod naučiš od gospodje barunice, podiže glavu Marinka i ošine svojega muža oštrim pogledom.

Berci izmrmlja nešto, a mi nastavismo kartati.

Digitized by Google

Ida postade sad nešto ozbiljnija, što mi bude na žao. Pogledi sam ju molio za oproštenje, a ona mi je pogledi opraštala.

Minu sat i barunica opomene kćer si, da se oprosti i spremi na dalnji put. Berci i Marinka umoliše ju, da ostane kod večere, nu ona se nedade nagovoriti veleć: gospodarstvo bez gazdarice ko jaja bez kokoši — iz obojega neće se ništa izleći.

Nasmijasmo se, i Ida se nasmjehnu, al nekim prezirnim posmjehom, koj me sjeti, da je plemkinja.

Berci i ja sprovedosmo gostinje do kočije. Berci ode s barunicom napred, a ja s Idom nekoliko koračaja iza njih.

— Što radi moja kamelija? upita me Ida, kad stupismo na dvorište.

— Ona sniva medju stihovi o nekoj nježnoj ruci, odvratih ja, a naše se ruke slučajno u taj par dodirnuše. Potegnuh moju hitro natrag.

— Al se je valjda neplaši toliko, koliko vaša, primjeti Ida, a meni se činjaše, da se je morala pri tom nasmjehnuti tužnim posmjehom, premda ga nisam mogao u polutmini razabrati. Čovjek je dosjetljiv stvor.

Nisam znao što odgovoriti — i zašutih.

— Žalim vas, da putujete po takvoj buri, izmrmljah, kad nam vjetar zazvižda kraj uha.

Ida kao da me nije razumjela.

— Znate, zašto sam vas pitala za kameliju? podiže ona k meni oči: — jer mi je tužno pomišljati, da se moji darovi bacaju u prah.

Stajali smo već pred kočijom. Mati i kći nestadoše hitro u njezinoj nutrinji.

— Sretno putovali!

Vidjeh kroz staklo, da se je bielo lice sagnulo, moja duša nasluti, da je to bilo Idino lice.

Svu noć razmišljao sam o njoj, i toli sladko... sladko bijaše mi o njoj misliti. Hoće l' ona tako sa mnom i pred

Digitized by Google

svojim zaručnikom? Možda me samo izkušava? Neznam, kako mi postade najednoč njezin zaručnik toli simpatičan, premda ga još nisam vidio.

IV.

Moji prijatelji opaziše doskora, da mi je Ida, štono se veli, nešto malko smela glavu.

Kad su me vidjeli zamišljena, spominjali su mi nju; kad sam bio blied i boležljiv, rekoše mi: „gle, što je učinila Ida“!

Nu ja sam na sve to odmahivao rukom, posmjehivao se smješkom, kojim htjedoh reći: „govorite, dug je dan.“ Jednoč mi priobći Marinka, da je posjetila Idu, i da je Ida propitkivala za mene. — Čini mi se, da ćete još pogibeljan postati dr. P—fy—u, reče mi Marinka, gledeć me lukavo sa strane; nu ja se razljutih na to, i od tog doba nije više Marinka na ovakov način sa mnom razgovarala.

Sjećam se, da je bilo pete veljače. Snieg i led pokrio je sav kraj. Zrak bijaše leden i proziran i kanda sbijen, dah je padao smrznut pod noge. Ranim jutrom bijah već kod Bercia.

— Gjuro, bil' se ti provezo jutros? upita on mene, izašav upravo iz štale.

Sažeh rameni.

— Krasan dan za sankanje, cesta je gladka i smrznuta — nu reci, hoćeš li?

— Hoću, a kuda?

— Vidit ćeš. Skoči gore i reci Marinki, da ćemo se prosankati, al neka se žuri.

Nadjoh Marinku kako sprema zajutrak. Upravo je svenuto groždje stavljala oko jabuka.

— Gospodjo, dobro jutro — vaš muž i gospodar nalaže vam, da se spremite za sankanje i da nepočasite časom, jer se je inače posankao —

— Bez mene, upade mi u rieč nešto snenim glasom

Digitized by Google

Marinka: — dakako, današnji muževi ni neznadu inače, doda ona nešto zlovoljno.

Izpričah Bercia rekav, da je njegov nalog sasvim inače glasio, a da se je samo meni tako zaletilo.

Medjutim dodje i Berci. Kava bi izpita za tren, i još nisu zvončići zazvonili pod boltom, spremila se već Marinka u svoje krzno. Ona i ja sjedosmo odostrag, a Berci napred s dugim bičem u ruci.

Letili smo poput triesa preko biele, bezkrajne ravnice. Izhodeće sunce sipalo svoje hladne, al sjajne trakove po sniegu, i snieg se je odsjevao kao sag, spleten od srebrnih niti. Na šikarju blistale se ledene iglice, a krugom nas doticala se biela ravnica s jasno modrim nebom; te dvie boje u podpunom sjaju proizvodile neobičan čar u našoj duši.

Nu pomalo se naša lica žariti počela od zime. Marinkin nosić pomodrio se najprije, a onda zacrvenio.

— Čini mi se, da se vaš nosić osobito raduje toj zimi, prišapnuh Marinki.

Marinka me pogleda iz dubine svojih šalova i nasmjehne se nazlobno.

— Moj nos je barem izkren, on netaji svoju radost ko vi, odvrati ona.

Upitah ju, kako to razumije, nu ona strese glavom i pokaza mi očima na plemićku kuću, koja se u daljini pomoli kraj ceste, pošto smo zakrenuli bili oko nevelike šume.

Kada joj bijasmo na domaku, zapucketa Berci bičem i naćera konje u dvorište, kojemu na dnu stajaše dvorac, a s boka staje i žitnice.

Nekoliko sluga i pseta izleti pred nas, a zatim se pojavi na ulazu — barunica Elizabeta u krznu, koje joj je sizalo do gležnja: Oko pasa imala je savit širok remen, a na glavi imala je nekakvu čudnovatu kapu, iz koje su joj samo oči i nos virile.

Digitized by Google

— Ženski ekonom — čudite se, al se nesmijte, prišapnu mi Marinka.

Skočimo sa sanja. Barunica Elizabeta podje nam veličanstvenim korakom na susret i pozdravi nas veselo. Berci se našali s njom, a onda nas povede u dvoranu.

Dugo smo sjedili u dobro ogrijanom salonu, razgovarajuć koješta o zimi, lovu, zabavah i usjevu. Ja i Marinka razklopismo albume, i ona mi poče tumačiti pojedine slike. Sliku Ide minu ona čudnim pogledom, a kod zadnje slike stade. Bijaše slika mlada čovjeka, duhovita lica s nekim žalobnim izrazom, kakav mi je vazda simpatičan bio.

— Zaručnik... prišapnu mi Marinka i zaklopi hitro album. Hćedoh bolje pogledati zaručnika, al Marinka namaknu lukavo drugi album, i nastavi glasom brbljava čičerona tumačiti slike.

Opazih kroz staklena vrata, da netko u susjednoj sobi stoji i da nas mòtri. Za tren sam upoznao — Idu. Crno odielo i bliedo, sjajno lice. Naše se oči sukobiše, a onda unidje Ida. U meni drhtnu srdce, a kad ona sjede izmedju mene i Marinke, bijah neizrecivo sretan, da mi je toli blizu...

Nismo se četvrt sata razgovarali bili, kad zaječi na dvorištu konjski topot. Ida probliedi i zamuknu, Marinka ju pogleda pitajućim okom, a meni sinu misao, da je zaručnik došao.

Bijaše u istinu on. U lovačkom odielu unidje visok, crnook mladić; izraz, koj opazih na njegovoj slici, nadjoh još liepše izražen na živom licu. Obljubih ga namah kao da mi je brat, ili stari prijatelj.

Nakloni se, a onda mu sustane oko na Idi. Nu ona obori oči i probliedi još većma. Predstaviše nas medjusobno. Odielismo se od družtva, i počesmo se, stavši u dubak prozora, razgovarati.

Većinom sam govorio ja; on bi samo kadikad primjetbe stavljao, i gledao čas mene, čas Idu nekim tajinstvenim po-

Digitized by Google

gledom kao da se je pitao: „šta će taj ovdje, a što je moja golubica toli blieda“?

Neko vrieme gledao ju toli željno, sdvojno, da sam zamuknuo. On ni ne opazi da sam zamuknuo i strese glavom kao da će potvrditi, što sam rekao.

„On je sdvojan, da ga Ida neće ni jedanput pogledati — on je lud od ljubavi“ ... pomislih.

— Vaša zaručnica je vanredna djevojka, primjetih tada tiho, misleć, da ću ga tim zaplesti u novi razgovor. Zanimalo me čuti, kako govori o njoj.

Najprije mu sinu lice nekim radostnim sjevom, a onda se razli po njem blieda žalost.

— Tko vam je rekao?... zapita on kanda bez daha.

— Moji su mi prijatelji pripoviedali; Marinka vas je vrlo hvalila...

— Marinka... a ona... ona vam nije ništa govorila?... Usta mu ostadoše otvorena.

— Nije. Danas je treći put, što ju vidim; nu ona je vanredna djevojka, mogu vam čestitati...

— Čudna djevojka... izmrmlja on.

— Zašto čudna?

— Ta vidite... koga to nebi boljelo!...

— Mogu vas uvjeriti, da se sve zaljubljene, to jest, strastveno zaljubljene djevojke tako vladaju.

— I zbilja... mislite? Djetinskom radošću zasja mu se lice, i usnice mu se raztegnuše sladkim smješkom. Pogleda me začudjenim očima i smrknu se namah opet, kao da je ironiju čitao na mom licu.

Moji prijatelji ustadoše, da se povrate kući. Na pragu obrati se Ida prema majci.

— A ti majčice zaboravljaš gospodina nadporučnika pozvati, da nas češće pohodi, reče a onda mi pruži prstiće.

— Razumjeva se, da nam je gospodin vazda mio gost,

Digitized by Google

obrati se barunica prema meni; al ja joj se zaboravih zahvaliti, moje su oči tražile samo — zaručnika.

Stajaše usried sobe, gledajuć u strop, prekrštenih ruku. Uzdignute mu se oči sjale vlagom, koja navješta ugnjeteno — plemenito srdce.

— S bogom, prijatelju! doviknuh mu sa hodnika, al on me neču.

Mati i kći pratile su moje prijatelje do na dvorište. Mati opet u krznu, a kći u velikom perzijskom šalu. Požurih se za njimi. Na veži se po drugi puta oprostismo.

— Sad sam i vašega prijatelja upoznao, prišapnuh u zadnji čas Idi.

— Po čem? upita me ona gorkim smješkom.

— Po vašoj bliedoći, odgovorih hitro.

— Varate se, vi ste upoznali roba, koj traži gospodaricu, reče ona hitro i nestade.

Uz jeku zvončića i škripu sniega pratila me cielim putem dva nova lica, budeć mi u srcu davno zasnule osjećaje, davno pregorene želje — dva lica, koja nemogoh nikako razdružiti.

V.

Nisam mogao pravo pojmiti, što se sa mnom sbiva. S kolikimi ženami sam se do tada sastajao, nježnimi i objestnimi, duhovitimi i dražestno-bedastimi, al nijednoj nepodje za rukom, da trajno zavlada mojimi mislì i osjećaji.

Mnogo puta sam se zaljubljivao onako veselo od objesti, nemisleći što li će od toga biti; al sad me je počeo dušiti nekakav strah, koj mi je govorio: pazi, budi oprezan!

A šta! rekoh si: — djevojka ti je pokazala prst, a ti misliš, da ti na njem srdce nosi. Ona samo da draži svojega ljubovnika; koja je žena mrzila ljubećega roba!

Nasmijah se sam sebi. Program mojega života bijaše već odavna gotov. U mene nebijaše više ni pohlepe, ni zlobe, ni zavisti.

Digitized by Google

Pa ipak iznad svega toga uzvijala se neprestance slika Ide, kanda mašuć mi iz daljine bielima rukama, zovuć me glasom osobite vlasti, osobite slasti... U snu sam klečao pred njom kao pred boginjom, makar da sam svakoga jutra rekao: u tvojem su hramu drugi bogovi.

Običaj je, da u svih mjestih, gdje ima mnogo vojske i kakva takva dvorana, častnici priredjuju svake godine po jedan sjajan ples. Te godine zapalo mene, da skrbim za dekoraciju dvorane i pozive. Sve bi sretno spremljeno i pozivnice razaslane, a jednu od tih primi i barunica Elizabeta sa posebnim listićem, u kojem sam ju molio, da naš ples počasti sa svojom kćerju. Doktora P—fy—a pozvah takodjer posebnim listićem. Moje prijatelje pozvah lično, nu Marinka mi namah odkaza veleć, da neima vremena spremati si plesno odjelo, na što mi i Berci šaljivo, okrenuv se prema ženi, odkaza.

— Kad neide ona, nemogu ni ja.

— Ti možeš ići, zašto da i ti neideš? primjeti Marinka.

— Gledaj ... samo tako govori, a da idem, onda bi osam dana ...

Marinka se malko razljuti, al mi Berci ipak odkaza.

Kobni trenutak nastupi. Ja sa dva druga primali smo gostove i gostinje na ulazu u dvoranu. Dvorana bijaše prilično izkićena vienci i cviećem, da sam i sam bio zadovoljan. Cigani gudili su na galeriji ciganskom žestinom, veliki luster sa devedeset svieća sipao je čarobno svjetlo na plesačice i plesače, a bijaše jednih i drugih za dosta.

Sva okolica na milje daleko poslala je svoje ljepotice, medju kojimi bijaše nekoliko vanrednih. Nu mene neočara nijedna: grozničavom čeznjom očekivao sam — Idu.

Ples započe četvorkom, al nje nebje, ni njezinoga zaručnika. Valjda ni neće više doći! rekoh si, spreman da s nekom sitnom, al dražestnom plavušom izvodim propisane slike.

Moja plavuša bijaše vrlo razgovorna; neprestance mi je

Digitized by Google

pripoviedala o svojih mačićih, kako su umni, al meni sve nekako pusto i samotno. Klimao sam glavom, stavljao glupe primjetbe, dok me napokon plavuša neupita: od šta sam tako zamišljen?

Nedoreče toga pitanja, udje barunica Elizabeta sa kćerju i njezinim zaručnikom u dvoranu. Naklonih se — oni meni, bijah smeten do gluposti, da mi je plavuša od straha prestala pripoviedati o svojih mačićih.

Svršenom četvorkom podjoh k njim, da ih pozdravim.

— Vi ste se valjda opet borili s kojekakvimi zapriekami, rekoh nakloniv se velikim počitanjem.

— Pogodili ste, odvrati mi smijuć se Ida: — gospodin doktor nije htio ići, mahnu ona prema njemu rukom.

Gospodin doktor izpriča se glavoboljom.

Cigani zasviraše mazurku. Namah zašumi nekoliko parova kraj nas. Naklonim se i umolim Idu, da pleše sa mnom.

— Oprostite, gospodine nadporučniče, ovaj put sam obećala gospodinu doktoru, odgovori Ida i ustane.

Na licu doktora čitao sam, da medju njimi još nije bilo razgovora o plesnom redu. Ona ga želi razjediti il ga odlikuje, pomislih i naklonim se opet i umolim barunicu, da sa mnom pleše. Barunica zahohota glasno.

— Oprostite, ja neplešem više: što bi rekli moji seljaci, da me vide ovdje skakutati! odgovori mi bučnim glasom.

Ogledah se za Idom. Na kraju dvorane vidjeh ju, kako se vije oko bliedoga doktora. Strastveno je plesala; oči joj se odsjevahu razkošnim bljeskom, čipke i vrpce trepetale su na njoj, a krasno joj tielo savijalo se gracijom grčkih plesačica.

Doktor joj nešto prišapnu u uho i ona se nasmješi. Taj smješak razigra doktora; činilo mi se, da ga je spopala želja, da ju poljubi u čelo.

Potražih si plesačicu od neke zdvojnosti. Dugo sam plesao s njom, a preko njezinih ramena pratile mi oči Idu. Iz ruke u ruke letila je ona, plešuć sa svakim jednako strastveno.

Digitized by Google

Kad se nadjosmo na blizu, pogleda me ona pogledom, od kojega mi je krv letila u obraze. Poziv — odbijanje — mržnju i ljubav čitao sam u tih pogledih.

Glava mi se zavrti. Još nisi plesao s njom! bockalo me nešto, al svaki puta mi ju preote netko drugi.

Kad bi . . . ona bi te pričekala . . .

Leteć mimo nje s nekakvom gradjankom, koja je parkete činila uzdisati, umolih ju za jednu touru valcera, koj će se iza mazurke plesati.

Ona mi migne trepavicami. Mazurka se svrši, a ja ostadoh s mojom gradjankom, da ju vodim oko dvorane. Nepristojna prispodoba nametnu mi se tom sgodom: moja mi se gradjanka pričinila kao uznojena bedevija, koju vodim okolo, da se nerazhladi.

S Idom je šetao dugi major naše regimente. Taj major bijaše velik lakrdijaš, on je toliko smiešnih pripoviedčica pripoviedao Idi, da se nije prestajala smijati objestnim smjehom.

Doktor je medjutim sjedio kraj barunice i motrio Idu izpod oka. Tad opazih strašnu zavist na njegovom licu.

Cigani zagudiše valcer. Poletim pred Idu i ona se pusti obujmiti od mene. Krenusmo se okretati raznjihanim kretom. Koja razkoš! Poda mnom lice toli milo i otmeno — nježno; vrat, koj je sam vriedan pomutiti milijun mužkaračkih glava i grudi i ramena — meni bijaše muka suzpregnuti se!

I što bi poslije: svi moji osjećaji razvališe se poput morskih valova, da utope u sebi taj biser.

Treću četvorku plesao sam s Idom. Neznam kako mi baš onda na um pade tužiti se na moj stališ. Ida me pogleda začudjenim okom.

— Znate što veli Prudhon? zaklikta ona.

— I gorke rieči, izrečene vašimi usti, bit će mi sladke, odvratih ja.

— Umirite se. Prudhon govori istinu i moja će usta samo potvrditi njegove rieči.

— Ja sam zvedljiv.

Digitized by Google

— Prudhon veli: „La femme peut aimer un home de travaille et d'industrie comme un serviteur; un poéte ou artiste comme un bijou, un savant comme une raretè; le sage elle respécte, le riche obtiendra sa préférance; mais son coeur est au militair. (Žena će ljubiti zanatliju kao slugu; pjesnika ili umjetnika ko dragulj, učenjaka ko riedkost, mudraca će poštivati, bogataša će odlikovati: al srdce poklonit će vojniku).

Kad doreče, sukobiše se moje oči s doktorovimi; da je znao, što ja mislim!

Nehotice stisnuh Idi ruku i ona mi odvrati stisak svojimi božanstvenimi prstići.

U dva sata ostavi barunica s kćerju i doktorom dvoranu. Na skalinah me upita Ida, što radi njezina kamelija; — pokazah joj na srdce.

VI.

Prvoga svibnja krenu nas desetak častnika po podne na starih razdrmanih kočija putem dvora barunice Elizabete. Barunica Elizabeta pozivala nas prvoga svibnja na zabavu.

Upravo zapadom sunca stigosmo onamo. Tamo bijaše već sijaset gostova mužkih i ženskih a medju njimi Berci s Marinkom.

Barunica Elizabeta primi nas za čudo odličnim susretanjem, il se je barem meni tako činilo, jer ju od zadnjeg posjeta nemogoh odieliti od bunde i pojasa. Idu nadjosmo u jednostavnom sivom odielu, kako leti poput kakve smetene djevojčice iz jednoga kuta u drugi, da sa svakim gostom barem po koju rieč progovori.

Mene pozdravi neznatnimi riečmi: — Nisam sumnjala, da ćete doći, a onda odleti.

Doktora P—fy-a nadjoh neobično razgovorna i vesela. On mi poče pripoviedati, kako si je uredio život po stalnom programu kojega se više neće odreći i da osjeća nuždu, da se jedared skuči u puževu kućicu.

Zabava poče u perivoju iza dvorca. Tamo bijaše ogroman

Digitized by Google

paviljon s parketnim podom, i u tom paviljonu počesmo plesati uz svirku poludivlje ciganske bande. Kako je bilo malo plesačica, a mnogo plesača, dospjeh samo iz riedka plesati s Idom, nu za to sam se više zabavljao s Marinkom, koja bijaše vrlo dobre volje.

Mjesto bijaše vrlo sgodno zabavi. Oko paviljona cvali su upravo busovi jorgovana, napunjajuć zrak slastnim mirisom. Iza jorgovana stajahu ogromni borovi, uzdižuć se tužnim dostojanstvom prama vedromu, tamno-modromu nebu, kojim su časimice letile okriesnice zviezde.

Proljeće, glasba, miris i krasotice, sve to neuzmognu iscérati neku žalobitu tjeskobu iz mojega srdca, koja me je sve većma gnjela, sve više uznemirivala.

Plešuć govorio sam plesačicam takve ludorije, od kojih nisu znale, bili se nasmijale ili uplašile

S Idom razgovarao sam o poeziji. Ona je poznavala svu svjetsku liepu književnost od Schakespeara do najmanjega madjarskoga pjesnika.

— A poznate li vi magjarske narodne pjesme? upita me najednoč Ida probliedjelim licem.

Odgovorih joj, da sam neke čitao u njemačkom prevodu, al da mi nije nijedna ostala u uspomeni.

Ida se malko zamisli.

— O, liepe su, liepe . . . progovori kao kroz san: — hoćete li, da vam jednu kažem, sitnu al punu čara.

Umolih ju, da mi ju kaže.

— Čekajte, kako glasi . . . dà, tako:

„Ljubim ga kao gavan zlato,
Kao ruža leptira.
Al on je niem, i on je struna
Koja se ničim nedira!

Pogledah Idu u oči, i ona je obori.

— Al on je niem, i on je struna
Koja se ničim nedira — —

opetovah zamišljeno.

Digitized by Google

Najednoč ustade Ida hitro, nestrpljivo i ostavi me, nerekav ništa.

Iza plesa povratismo se u dvorac na večeru. Tamo me zazapade mjesto kraj Marinke.

— Što ste tako uzrujan? upita me ona brižno, kada joj ponudih, da joj natočim vina.

— Uzrujan valjda od plesa! Ruke mi drhtahu, jedva sam natočio Marinki vina.

— Vi ste bojazljiv . . . budite smjeliji, prišapnu mi Marinka.

Pogledah ju u čudu: što li će time reći? Al ona nereče ništa više, a ja nisam više pitao.

Na dolnjem kraju stola sjedila je Ida uz doktora. Lica joj se mienjala; čas probliedi, čas se zarumeni, a oči joj bijahu neprestano oborene. Kad pogleda uz stol, prodje tako mimo mene okom, kao da se boji susresti moj pogled.

I s doktorom je više razgovarala, no obično, i on bijaše toli ljubezan i oprezan s njom, da me ganu. Kolika je ljubav bila u toga čovjeka!

Već su zviezde trnule, kad se razidje družtvo. Lica gospodja bijahu već blieda poput krpe od umora, nu za to su se lica nekih častnika sjala zdravim rumenilom.

Kočija za kočijom zaštropota u dvorištu. Napokon zaštropota i Bercijeva, i on mi ponudi, da kod njega prenoćim. Jedva sam stajao: drhtavica i nepoznata mi slabost kidala je moje tielo, kad se spremih.

Kako ćeš se s njom oprostiti! Što ćeš joj reći? Ogledah se nekoliko puti za njom, al je neopazih nigdje. Gdje je? Valjda dolje. Zahvalim se barunici na pozivu i odem sam dolje, nadajuć se, da ću bar na čas moći sam razgovarati s Idom.

Na zadnjoj stepenici nadjoj ju nešto prislonjenu uz kameni stup. Stadoh pred njom niem. Gostovi bijahu već svi na dvo-

Digitized by Google

rištu — bijasmo sami, obasjani rumenkastim svjetlom viseće svjetiljke.

— Ido, ja se praštam, rekoh uzrujanim glasom.

Ona podiže oči. Usnice joj se malko raztvoriše, i kan da je bojazan zatrepetala njezinimi dugimi, crnimi trepavicami.

— S bogom, Ido!

Ona nepruži ruke.

— Kad bi vi . . . poče tiho i sustane.

— Što bi?

— Kad bi vi samo jednu rieč rekli, progovori bojazljivo.

Kao da mi je nestalo pameti, nemogoh progovoriti. Gledao sam ju i ona mene čas — dva —

— Vi ste čovjek bez srdca! progovori najednoč Ida strastveno — glasno, skoknu stepenicu višje, i u taj par pojavi se na ulazu doktor.

— Gospodin Berci čeka na vas! dovikne mi srditim glasom, a onda okrenu natrag na dvorište.

Ogledah se — Ida bijaše već na vrhu skalina. Sklopih ruke moleć ju, da stane — čas stane, kan da razmišlja, a onda nestade u tmini — —

— — Čovjek bez srdca! — —

VII.

Tri dana i tri noći sprovedoh bulazneći sam sobom. U srdce mi ulegla tolika očajanost, bockajuć me neprestance iglicami prikora, da mišljah — poluditi ću! U glavi mi se plelo, u srdcu mi je vrilo, duh mi je letao po bezpućih misaonog carstva kao ranjena zvjer, čas popostavajuć od umora, čas skučiv se pokorno pod nogu sudbine, da onda tim divlje i neobuzdanije hrli k neizvjestnomu cilju.

Četvrti dan bje odlučeno.

Ranim jutrom — još je sunce poput zlatne kruglje stajalo na iztočnih poljanah — krenuh iz B-a. Hitro me je nosio konj; griva mu se vijorila na jutarnjem vjetru, a podkova

Digitized by Google

zveknula mu kadikad o kamenu bjesnom zvekom. Travnici, osuti rosom, pašnjaci, na kojih su se gomilala stada marve i ovaca, šume svojim tavnim zelenilom, u daljini púste madjarskih vlastelina, nicale su i nestajale mimo nas poput slika delibáb-a.[1]

U kojih deset sati zadjoh u dvorište barunice Elizabete; konj okupan u pjeni, a ja blied i razčupan, valjda sličan ljudem, koji se bacaju u valove.

Kočijaš izadje pred mene i, prihvativ mi konja, reče, da je barunica otišla daleko na polje.

Baš u sgodu! pomislih i upitah ga, je l' i njezina kći otišla?

— Čini mi se, da je baronessa u perivoju, ona je svako jutro u to doba ondje, odgovori mi kočijaš.

Za čas udahnuše mi prsi svježi miris perivoja. Srdce mi zakuca tjeskobno. Iza nekoliko koračaja stadoh šapćuć: Je si li poludio, što ćeš?

Nu promišljena odluka prevlada tjeskobu.

Oprezno, reć bi šuljajuć se za plahom sjenom moje mašte, kretao sam napred. Puteljak za puteljkom prestupi moja neodlučna stopa, sve kutiće velikoga paviljona iztraži moje zvjedljivo oko; gusti busovi razkriše mi svoje tajne, već bijah mal ne na kraju perivoja, a da nisam vidio ljudske slike.

Hćedoh okrenuti i u okretaju zape mi oko o šikarje, što je lievi kut perivoja zatvaralo. Skrenuh onamo. Šikarje neima otvora, razstavim grančice i moje oči nadjoše, što su željele vidjeti. Na stolici od brezovih grana sjedjaše Ida sva u gustoj sjeni, samo jedan tračak sunca probio gusto lišće i padao nad njezino desno uho. Ona sjedjaše nepomično, držeć na koljenih nekakvu knjigu u starinskom vezu, al dok sam ju ja motrio, nije čitala, oči joj bijahu zamišljeno uprte u zemlju. Usnice imadjaše nešto stisnute, dočim joj se po licu

[1] Delibáb — madjarska fata morgana.

Digitized by Google

razlievala svježa rumen. Šiljak njezine cipelice provirivao je izpod svjetlo žutkastoga odiela, a meni bijaše, da ga poljubim.

Dugo sam oklievao motreć nju, a da ona nije ništa slutila. Tad iznenada shrvan željom raztvorih grane i udjoh smjelo u njezino skrovište.

Ona skoči sa stolca i zadrhće.

— Vi ste! ote joj se krik.

— Niste me izčekivali, Ido... al prostite, što sam se usudio uznemirivati vas na ovom mjestu... u taj čas...

Ona me je nekako nepouzdano motrila sa strane i kan da uzmicala natrag.

— Mene je nužda, strašna nužda dognala ovamo... hoću da vam kažem...

Idine oči postadoše veće, sjajnije.

— Ja sam nesretan...

Rekav to, oborih oči. Nisam znao, što da rečem, što da učinim sada. Ona stajaše nekoliko koračaja pred menom, nikoga oko nas, van lebdeći leptirići i zujeće pčele, pa ipak — neka nevidljiva zavjesa nije mi dala bliže njoj.

— Ido, Ido!... neznam jestel' me razumjeli, al meni je strašno... moje su rieči plahe i nemoćne...

Znam da sam si pokrio lice rukama i ostao niem.

Tad pristupi ona k meni tiho i mirno, i kad spustih ruke, vidjeh da me motri dobrodušnim očima, turobnim smješkom na usnicah.

— I ljudi bez srdca bivaju nesretni? reče mi šaljivo, nakloniv glavu na lievo.

— Tko vam je rekao, da u mene neima srdca? upitah ustrašen.

Ona pokaza prstićem na me.

— Ja?

Ona strese dražestno glavom.

— Ido, vi me krivo sudite... u mene ima srdce puno ljubavi za vas...

Digitized by Google

Pogled, kojim me tada pogleda, rinu me u propast, on mi pokaza, da sam joj sada stran.

— Gospodine mogu vam priobćiti, da sam se jučer zaručila s doktorom P—fyem, opomenu me ona ravnodušnim glasom.

— Zaručili?... oprostite, onda stoji pred vama luda, koj vas moli, da ga što prije izbrišete iz svoje uspomene... rekoh ogorčenim glasom, suze mi htjedoše provaliti, i ja se okrenuh.

— Čas!... samo čas! začuh iza sebe.

Oči mi se opet povratiše k Idi. Najprije vidjeh kao vosak bliedo lice, zatim sgrčene usnice, i zatim trepećuće trepavice kako brane suzam, da provale... nu one bijahu jače od svoje zaprieke... provališe i padoše na moju glavu.

Ona je šaptala i ja sam šaptao — nerazumljive rieči kao iza sna... Mehka ručica dirnu moju kosu, prihvatih ju zdvojnom žestinom, pritisnuh na nju cjelov i s njim dušu...

Krik... lišće zašušti... slike nesta, a ja ostadoh sam pred spuštenom zavjesom.

Digitized by Google

PREKASNO!

Napisao Ivan Vončina.

I.

Gospode, još samo čas!

Angjeo smrti obilazi gradom. Baklja u ruci njegovoj izgara. Nitko ga nevidi, nitko ga nečuje, svatko ga sluti i zna. Služinčad hoda na prstima i šapće u bojazni svojoj; konji u staji prislanjaju vrat o vrat; pas na pragu grčevito priklonio glavu o tlo i — plače. Nigdje vjetrića ni maha u uzduhu, tamne magle svjesile se kao nepomičan zastor, sovuljaga naviešta posliednju noć.

U gradu vatra s kamina razsvjetljuje bogatu sobu. Na postelji počiva blied, bolan čovjek. Tu se duša dieli od davna druga, od puti, da se uzvine pred sud, koji zadnji put sudi i pravu i krivu. Kod onemogla tiela a jake duše užasan je taj razstanak. Usne drkću, ruke se grčevito stišću, suzne oči uzdižu svoj pogled Gospodu, a čitaš u njima zdvojnu molbu: Gospode, još čas, još samo čas!“

Jadni čovječe! Šta te veže o život tvoj? Je li blago i bogatstvo tvoje, što ti uvjek bez dražesti bilo, što si gazio nogom, sipao zrakom, topio vodom? Nisu te ljubila djeca, nije te ljubila žena —, o, nije mu do života! Čas, još samo čas i pognuti će glavu pred Gospodom!

Digitized by Google

Slika je dražestna, angjeoska, što mu lebdi pred okom. Na slici crna ljaga, što ju on nametnuo, a ta ljaga se neda izbrisati, i mori ga i pali, dok nedodje angjeo mira, koj mu nosi oproštaj, koj otvara duši vrata i umiruje umoreno, izmučeno tielo. Oproštaj mu neda umrieti, ali on dolazi, on se bliži — o, čas, još samo čas!

I umiri se grozničava glava, utaže se razgoreni živci, a pred sumornim okom uspomene širi se daleko polje života; od djetinstva do smrtne postelje.

Do umirućega sjedi na podnožici starac, sluga njegov i plače. U toj užasnoj tišini zaliću mu misli u prošlost, i kod svakoga uzdaha bolestnikova ustravi se pred neumoljivom kobi, koja razorava njegove sanke i nade.

I zamisli se starac, da kao pred nekoliko godina u Zagrebu sjedi u tamnoj sobi na ladici, i driemlje čekajuć si „mladoga gospodina,“ pravnika na pravoslovnoj akademiji.

A mladi gospodin i opet pustolovi s bučnim družtvom sudrugova, a obrekao mu večeras, da će za rana kući doći. Siroma stari Marko čeka, čeka i — zadriemlje. I sniva kako će njegov mladi gospodin, darovita glava, biti ban hrvatski, a Marko dvoriti gospoju banicu, i ljuljati na koljenih male banoviće, i pripoviedati im priče o Kraljeviću Marku i Musi Arbanasi, i Matijašu kralju i Kulinu banu. Lju, lju, lju, lju — i driema starac i kima glavom. I čuje gdje mladi gospodin ban dolazi, i potrepta Marka po ramenu, i pita: „a šta ćemo Marko za štibru?“ „„Pustite mladi gospodine sirotinji polovicu, a dometnite gospodi!““ „Tako će i biti, Marko! Ti si mudra glava, i bolje govoriš, nego svi moji savietnici!“ nato će mladi gospodin, i pogladi starcu siedu glavu.

„„Marko! Diži se, pali svieću;““ zagrmi mu do uha osor glas, a Marko se trgne i protare driemne oči.

„A, vi ste to, mladi gospodine? Oprostite, snivao sam, joj, tako liepo!“

Digitized by Google

„„Do biesa tvoje sanje! Kako nebi i sanjao, kad već s kvočkami legaš spavati! Ajd, diži se!““

„Aj, moj mladi pospodine! Opet ste kićene volje, a evo već zore na domaku! A vaši izpiti, izpiti! Šta će gospodin otac reći, kad nebude izpi —“

„„A tko ti veli, da nebude izpita —““

„Ali, mladi gospodine, tek još 14 dana —“

„„Šta? 14 dana veliš? — Pa je l' zbilja?““

„Ta evo danas osmi — srpnja —

„„Pum! Osmi srpnja! Do biesa, i opet jedan dan prošao! Ali, Marko, znaš, sutra ću početi, svezati ću se za stol, nosit ćeš mi jelo u kuću, pa ako Bog dadne, u 14 dana — to je mnogo vremena —““

„Zbilja mladi gospodine, zbilja? O, hoću ja sve hoću! Pa šta vi nebi u 14 dana? Ta vi u dane, šta drugi u mjesece! Pa eno, jus montanisticum već znate, a kazneni zakon ste prestali ono — ono — kod paragrafa 96, slučaja jedanaestoga „kad se silom ili lukavštinom otme ženska glava —“

„„Hoćeš li prestati s tim paragrafom? Briši ga, briši ga iz zakona, šta će meni 96-ti paragraf? Šta ti znaš? Da, da, dobro, nastaviti ću, ali — Marko, šta ću jesti, ja ja, — do biesa, nemam ni pare! Valjati će opet uzajmiti kod —

„Šta kod one pijavice, štono se je jedva riešiste? A da! Liepo Vi sjedite, pa učite, a ja ću tjerati te vaše nevaljance prijatelje, koji Vas navode na zlo, pa ćemo se s ono pâr pârâ, šta ih ja imam, proturati do izpita. Pa kad ga napravite, nefali od milostivoga gospodina otca —“

Skoči mladi gospodin i zagrli svoga Marka, i plaču, plaču oba, stari od ganuća, mladi od vina. I pun suza pomogne starac súzâ punomu mladiću u krevet, i smire se suze, mladi hrče u krevetu, a starac klima na ladici, ziblje mlade banoviće: lju, lju; lju, lju, konja jaše Kraljeviću Ma - ar - ko - o

— — — — — — — — — — — — — — — — — — —

Bum! Top, top — prene se starac; sunce poskočilo a

Digitized by Google

dih banovića u snu, već vidi kako stoji pred Bogom, naravski uz svoga mladoga gospodina, a Bog otac samo izradi tablicu, pa pokaže paragraf 96ti, slučaj 11ti, priliepi ga svakomu njih na čelo, a vragovi ih uhvate i lete s njima u pako. Čuje kako tresne grom — i prene se, kola udariše o kamen. Mladi gospodin prislonio glavu o dlan, i sklopio oči.

Vrieme leti, utješi se i mladi gospodin. Postajao od dana do dana veseliji. Mladost rado zaboravlja.

U to se zgodi nesreća, staromu gospodinu pane kap, a dan za tim premine. Još mu zadnja želja bila, da mu se sin oženi, da mladić samac nezaluta u zlo. Sahraniše ga.

Mladi gospodin ode s Markom u Zagreb.

Boravili tamo osam dana, kad jednu večer dodje mladi gospodin kući.

„Spremaj me Marko na put. Prekosutra ćemo nas dvoje u sviet.“

„„Šta i ja s vama?““

„Ne. Čuj me. Ja se prekosutra u jutro ženim —“

„„Hvala Bogu, mladi gospodine, pa je li onu gospodjicu —“

„Nespominji je više. Bilo pa prošlo, zaboravljeno je. Uzimam drugu, baš kao da je angjeo s neba!“

To se Marku nesvidja. On toga nerazumije. Al kad je tako, nemože odmoći. Nepita više ništa. Sprema kovčege, gospodin dobiva i odnaša silne novce, i kupuje liepe darove. Nadodje i dan svatbe. U rano jutro, bez drugih svjedoka do roditelja vjenčao ih redovnik. Krasna je i mlada, nu čini mu se blieda, zaplakana. „Kod svih je tako“ pomisli. Kad izreče mlada „ljubim,“ potrese se sva, i pričini mu se, dobiva omiljavicu. Zaručnik ju pridrži, a ona dodje k sebi. Odoše na put. Marko zaplače, bilo mu težko pri duši, zeblo ga. Povrati se i on kući, na Jelenovac, da pripazi kuću, dok se gazda nevrati.

Ali se povrati mladi gospodin za dva dana. Dovezo se u noći sam, blied, propao. Marko se ustravi.

Digitized by Google

„Šta je za Boga, gospodine? Da se nije milostivoj —“

„„Jest, jest, ja sam ju ubio, ja sam život sreću, raj — sve satro tomu angjelu! O, ja sam nečovjek, gori od zvieri!““ stane se lupati po grudima.

„Ta valjda nije umrla?“

„„Nije, živi, al je to život gori od smrti!“

I ni rieči više o njoj.

Gospodin životari tužne dane. Neprima nikoga, negovori s nikim, poboljeva. Bacilo ga i u postelj! Gine od dana do dana. Jedna mu još misao: da mu žena dodje i oprosti! Težki su to griesi! I dobije viest, doći će mu žena. Duša mu je na izmaku, on čeka, čeka: „O Gospode samo čas!“

Kaminom vjetar huji, a ostalo — smrtna tišina.

Kao na sve da je strava sjela. Bolestnik jedva da diše, a Marko obašo uspomenom, šuti mramorkom i gleda svoga gospodina.

Evo čuješ štropot kolesa, čuješ gdje staše pred vratima, zaklope se kolna vratašca — nekoliko časova mira i tišine, a onda lahki koraci na hodniku.

I oživi bolestnik, uzpravi se zadnjom snagom, zasiju mu oči i upru se o vitak lîk, što se netom stvorio u sobi.

To je ona, to je ona! Dodje do kreveta njegova, sagne se nadanj, klekne i zajeca: „Ja ti praštam, prostio Ti Bog!“

A njemu nestalo snage. Još zadnji čas gleda nju, smješi se blažen — i lahko mu je umrieti.

A ona kleči, i prolieva suze na grobu sreće svoje.

A njoj da je umrieti u tom času, i ona bi se uticala Bogu molbom: „Gospode još čas, još samo čas!“ I njoj je pred okom slika, koja joj umrieti dala nebi.

„Ah, gdje je on, gdje je on!“

— — — — — — — — — — — — — — — — — —

Digitized by Google

II.

Hedera helix.

Kratko vrieme iza kako su kola stala pred vratima, dojašila i dva mladića. Upitaju kočijaša, koga je dovezo, i dobe za odgovor, da je došla milostiva gospodja. Čas zatim, raznese se glas, da je gospodar izdahnuo. Oba mladića krenu konje, i odjaše putem dalje, pazljivo i pomno, jer se uz duboki sumrak spustila i silna magla.

Pol sata ih nosili konji, a oni zamišljeni sjedili u sedlu, nezboreć ni rieči. Dodju na razkršće i stanu.

„Tebe se jako dojmila smrt siromaka Gjure?“ upita drug druga.

„„A i jest slučaj, da dirne čovjeka. Tako tajinstveno je sve to, tako neizmjerno tužno! Ja neznam, ali meni je tjeskobno oko srdca, kao da se meni šta neugodna ima dogoditi! Pred dušom kao da mi je takova maglena koprena, kao i pred okom!““

„Poslušaj me, Vladimire! Već mi je dugo na srcu, da te upitam jednom, koja bol te mori? Ta ti si sasvim drugi čovjek postao! Onaj veseli, prijazni, odvažni Vladimir, gdje je taj!? Oprosti mi, al u tebe mora da je bolestna duša, a s toga ti i tielo poboljeva! Nesakrivaj boli svoje prijatelju, koj je voljan sve učiniti, da te utješi i razbistri“.

„„Hvala ti, Stjepane! Meni utjehe nema, a ti mi je uz najbolju volju nemožeš pružiti““.

„Vjeruj mi, već je utjeha, kad se riešiš tjeskobne tajne i podieliš ju s prijateljem“.

Vladimir se zamisli na čas.

„„Dobro. Podji samnom i ostaj noćas kod mene. Ja ću tvojim najaviti, gdje si!““

„Pristajem“ odvrati Stjepan.

Za četvrt sata nadju se u Vladimirovu gradu.

Poslje večere povede Vladimir prijatelja si u svoju sobu.

Digitized by Google

Bila je sasvim jednostavno uredjena, a prozori obrasli bršljanom, na konzolah posudje s bršljanom, sa stropa visio bršljan.

Sjednu. Vladimir izvadi iz pisarnika knjigu, svoj dnevnik.

„Kadno sam ljetos boravio u Zagrebu, dogodi mi se sgoda, koja bje, kako predvidjam, odlučna za sav moj život. Ja ću ti ju povjeriti, dielom iz svoga dnevnika, a ono malo šta preostaje, nalazim točno upisano u svojoj uspomeni. U to malo listova nalaziš svu sreću moga života, a u malo sgoda, što sliede svu moju nesreću. Budućnost će pokazati, da predvidjam pravi konac".

Vladimir prodje rukom preko čela. Njegovo bliedo, slabašno lice porumeni nešto, kad je otvorio svoj dnevnik i stao prijatelju si čitati:

U Zagrebu, 12. lipnja 187*

Ako je išta istinita na slutnjah, ako se izbilja kadgod izpunjuju, ne slučajno, već s neke predestnacije, u koje je slutnja samo predteča važnije zgode, to mi se namiće izvjestnost, da je današnji dan po me od velike važnosti bio. Situacija kao u sumraku, gdje tminu prodire tračak svjetla. Po malo, doći ću mu u blizinu, malo po malo nestati će tmine, a taj trak me svojim tragom i nehotećega doveo do svjetlosti. Šta me čeka? Gdje je taj čas izvjestnosti?

Izhodeće sunce našlo me Medvedgradu oko u oko. Zakonikom u ruci pregledao sam čar sunčeva poroda, i radost i bučno veselje, kojim se sve u naravi budi. Kroz vrevu paragrafa jedva i jedvice me se dovinuo po koj glas slavuljeva pieva ili lagano šuštanje hvojâ u jutrnjem povjetarcu. Složim biele listove, turim ih u žep, da se malo razgledam krugom. Pod nogama seoske palače, u kojih kraljuje vesela ćud, i zadovoljna duša; nadamnom plavetno nebo, predamnom tamna zelen šumovite gore, a zamnom briežuljci i jaruge, lûg i gâj, puteljci i potočići, što svi izniču u dalekoj savskoj râvni. Nagledam se divotna kraja, i bacim se prema jugu u

Digitized by Google

duboku dôl, pa šumicom uz žubor nabujala potočića, dokud me dovede.

I od suhoparna kandidata prometnu se snatreći amateur cvietka, ptica, glasbe u povjetarcu i slikâ u prirodi. Svakamo sam razigran bacao pogled, svraćao sluh, i svagdje mi se veselila duša.

Neznam, koliko vrieme šetah sve briegom uz potočić. Bijah se baš zanio u daleke misli, kad me najednom probudi nedaleko predamnom glasan smieh deranački. Stanem. Smieh traje sve dalje, uviek je jači i glasniji, a drugdje od nikuda ni glasa. Postah zvedljivim, i približih se lagano. Opazim na drugoj obali prekrasnu genre-sliku.

Stafaža — opisani već kraj. K tomu krasota djevojka i krasan hrt.

Djevojka drži u ruci jasenovu hvoju omočenu vodom s potoka, a hrt juri krugom naokolo, a čim se približi — pljusk, obaspe ga kiša hladnih kapljica s hvoje. A hrt se otresa i koprca, bježi i dolazi opet — i uviek ista procedura a uz nju taj toli sladki djevojački smieh.

Pa ta djevojka! Plavokosa i modrooka, obla lišca, rumenih obraza, nu kao mramor biela, upravo antikna vrata, koj se pomaljao iz duboko izrezana, velom obrubljena modra odiela. Na bujne pletenice sio koketno spuštajuć se na zatiljak širok slamnat šešir.

Tako me začarala ta liepa slika, da sam nekoliko časova stajao zatravljen pred njom. Napokon me zavede taj sladak smieh, te se stanem i ja smijati, na tiho dakako, nu sve žešća i zabavnija postajala je hajka na drugoj strani, sve srdačniji smieh, te se napokon podkrade i meni, pa se — šta ću? — nasmijem prilično glasno.

Hrt stane, uoči me i začne lajati — djevojka se obazre, opazi me, i zastidi se — ja, još usried smieha, pocrvenim kao dječarac — bože kako sam smiešno morao izgledati!

Digitized by Google

Još čas i nestane mi djevojke, još koj put ju samo opazih, gdje izmiče, veruć se naglo uz šumovit briežuljak bez obzira.

Stajah jako zasramljen. Morao sam biti neizmjerno smiešan, i stadoh se ljutiti i na se i na djevojku i na hrta — na sve. Pa ma i nije bilo nikoga više, pred kim mi se stiditi bilo, činilo mi se ipak, da ću ostati do vieka smiešnim, nepopravim li svoje, kako mi se činilo, djetinsko ponašanje. Da mi je barem znati bilo, tko je ta djevojka?

Ha, na drugoj strani opazim panj, a na njemu otvorenu knjigu. Ta mi može riešiti gonetku — skočim preko potočića, i segnem za knjigom. Nigdje imena — Cirakijeve su pjesme, ti tumači ljubovne strasti i odričuće se duše — a pomno bijahu čitane, jer pogdjekuda i podbrisane, i uzklikom i pitanjem glossirane. Medju listovi nadjem cviet i par listova bršljana stisnutih i osušenih, a na stapci komadić papira s oznakom: hedera helix L. – valjda iz kakova herbarija. Razgledavah neko vrieme knjigu, razmišljah, šta da učinim, kad mi najednom sine misao: „čekaj, razsrditi ću djevojku, pa kad se razsrdi na me, nestati će možda smiešnoga dojma, koji sam rad izbrisati.“ Iztrgnem listić papira s bilježnika, uzmem olovku i napišem.

„Neznana gospodjice! Nemogoh Vas umoliti samu za oproštaj, što Vas uzbunih u Vašem nedužnom veselju. Da mi je to moguće bilo, nedvojim, da biste mi oprostili. Nebje mi moguće, ni zahvaliti Vam iza oproštaja, poljubiv Vam ruku. Javljam Vam dakle, da sam tu „hederu helix“ izljubio po sto puta, snivajuć, da je Vaša ručica, pružena mi u znak izmirenja.“

Vaš neznani Vam štovatelj
X. Y.

12. lipnja 187*

Stavim to s bršljanom medju ista dva lista, i udaljim se naglo, bojeć se, da me neopazi neznanka.

Digitized by Google

I ta zgoda mi se neda s pameti: Gledam ju zaboraviti, nu uviek mi je pred okom djevojka, kako je uprla tamnomodro, misaono oko na me, kao da mi spočituje, da ju uzbunih nezvan i neopravdan. I snivah o njoj to malo vrieme, što spavah, i probudih se u kratak čas, i nemogoh mislit, no na nju, i sjedoh k stolu, i nemogoh pisat, no o njoj. I sve mi se čini, kao da medju nam dvojicom još nije svršen račun! Neugodna situacija.

15. lipnja.

Ala je krasna, dražestna, duhovita moja Marija! Moja Marija! Ja to pišem, jer mi se sve misli i sve želje tope u te dvie rieči, pa ipak — kako su daleke! Svrših zadnji put svoj dnevnik riečmi, da mi se čini, kao da još medju nama dvojicom nije svršen račun. A danas pristavljam, da je s moje strane svršen, jer sam izgubio logični red svojih misli, pa motao rezultat ovamo ili onamo — Marija, moja Marija, to je sve, što mogu izmisliti.

Danas poslje podne bilo pozvano veće družtvo mladića i djevojaka na villu gospodje J. I mene zapade sreća. Dodjoh malo kasno, a stupajuć prema bosquetu, gdje se družtvo sklonulo u hlad, uočim koga — moga hrta od onomadne. Prepoznao valjda i on mene, jer poleti prema meni, i stane me sveudilj lajuć, obletavati. Tako praćen njim dospijem u šumicu, i zapazim svoju liepu neznanku, što mi se prikazala neki dan i izniknula. Neznam, postah li smetenijim od radosti ili od neprilike. Da se saberem, izaberem si ponct- fix u osobi gazdarice, podjem ravno prema njoj i poljubim ju u ruku, izpričavajuć se, što sam zakasnio.

„„Dobro došli, kadgod bilo““, odvrati mi ljubežljivo. Vi valjda poznate sve prisutne?““

„Nisam tako sretan, gospodjo. Ako vas smijem umoliti, da se podvrgnete trudu predstavljanja —“

„„Drage volje! Gospodin Vladimir * * *, gospodja X,

Digitized by Google

gdjica Y"", stane predstavljati gazdarica redom do gdjice Marije. „„Ali, Brzane, ti nevaljanče, hoćeš li prestati lajati? Šta ti je?"" zagroziti će se gospodja, kad je hrt stao opet lajati, čim se približih Mariji. „„Vidite, kako on čuva svoju gazdaricu? Bog zna možda ćuti kakovu pogibelj po nju! Ta znate, da je u životinja clair voyance jako razvijena!"" zagrozi mi se prstom.

„U životinja ima i milosrdja, a nedvojim da bi se Brzan zauzeo svakako za mene, da nema velikoga rešpekta pred gazdaricom" odvratim.

„„Lexicon komplimenata nije labirint za vas, kako se čini!"" nasmije se Marija.

„„Gledajte sami, kako ćete iz toga labirinta"", završi gospodja, smijuć se i krećuć prema dvorcu.

„„Vidite, kako moj Brzan nezaboravlja!""

„O, gospodjice, Brzan neumije čitati, nezna dakle ni polovinu ciele sgode, pak se ljuti. A šta ćete istom vi, gospodjice? Jeste li neumoljiva srca ili praštate lahko?"

„„I jedno i drugo, prema sgodi i prilici. Ovaj put se uviek još ljutim, jer — jer nemogu podnieti misli, da sam svojom osobom pružila komu smiešan prizor"", i lupne nogom o tle.

„Bože moj, šta si namišljate! Bilo je doista neliepo od mene, što se nasmijah, ali u vas je tako sladak, ljubak, zavodljiv smieh, da —"

„„Dobro, dobro itd. Prestajte tim laskavim tonom, kojim me lje nećete zasliepiti!""

„Zasliepiti? Vi dakle nevjerujete u moju iskrenost? Vi zahtjevate jasnijih dokaza? Dobro dakle. Prinužden sam, da vam usljed toga priznam —"

„„Brzane! Brzane! Ti prevrtljivče, ostavi gospodina, ovamo k meni!"" klikne ona smiešnim jadom, videć kako se njezin Brzan privinuo k meni i dao se gladiti mojom rukom.

„Vidite, on je već primiren i uvjeren o mojoj nedužnosti. Ali vam, rekoh, moram priznati, da mi se ona slika u šu-

Digitized by Google

mici vrlo dražestnom pričinila, ne samo u cielosti i kompoziciji, već i u krasoti glavne osobe —"

„„Molim vas —""

„„Ne, ne! Nepravedno me napadoste, morate me sada i poslušati. Ne samo dakle, da nemogu zaboraviti na tu sliku ni u cielosti ni u detailih, kako rekoh, već i neću na nju da zaboravim, nikada dok sam živ, pa da se je uviek sjećam, nosim na njenu uspomenu list bršljana — latinski se zove po Lineu: hedera helix, kako znate — u putnjaku. Evo ga i sada, na svom mjestu, i uvjeravam vas, da mi je bršljan odtad najmilijom biljkom. Vjerujete li uviek još smiešnost dojma?"

„„Dobro dakle, uvjeriste me. Ali tim je nastala druga smiešnost —"" nasmije se, „„s bršljanom mislim"".

„Vidite, ja vam nezamjeram toga shvaćanja, jer možda još neznate, koli drag može biti čovjeku i listić, kada je nosilac toli sladke uspomene, kakova je za mene uspomena na čas, kad sam vas vidio!"

„„Gospodine, vaši komplimenti zasižu odviš blizu —""

„Zato, jer ih izagnaste iz okvira pukih komplimenata, pa sad lutaju u bezkrajnosti čuvstvenoga svieta. Ali, gospodjice, vi me silom tjerate u propast. Vi ste mi oprostili, a ja svršujem, da bilo vam koliko mu drago smiešno, ipak nosim, ljubim i cjelivam bršljan!"

„„Dobro, prosto vam bilo — ali, ne, ne, vi ga sbilja cjelivate? Ah nemojte ovdje, šta će ostali misliti. Pa bršljan ja netrpim, ja ga nevidjam rada —""

„Ah, tako! Molim vas, recite, da vam ga ja neučinih mrzkim! Barem, da mi je ta utjeha!" progovorim, vadeć listić iz putnjaka.

„„Ne, ne, ja ga mrzim od vajkada, jer je okrutni nametnik, krvopija, a ja ga zatirem, gdje mogu"".

„Dobro, neću ga ni ja njegovati, akoprem se težko razsta-

Digitized by Google

jem s njim. A on neka vam se osveti sam, što mu odvrnuste odanj prijatelja".

„„O, ja nedrkćem pred tom osvetom!""

„Bog zna!"

Zamesmo se i nas dvoje u vrtlog zabave i igre. Bijah daleko od nje, pa me za to doba nije zabavljala ni igra ni razgovor s ostalimi. Kolebah medju nadom i bojazni, mučile me raznolike misli, a pogdjekad, kad joj sretoh ljubezan pogled, utonuh u sladke sanje.

Pod večer se pjevalo i sviralo. Marija me očito izbjegavala. Kod plesa uhvatih ju, da pleše samnom valčik. Nasmješi mi se, zarumeni malo i zapleše.

„Gospodjice" šaptnuh, „vi ćete —"

„„Nemojte za plesa govoriti, to je vrlo škodljivo po pluća"" prekine me u čas.

„Ali, gospodjice!"

„„Pst!"" i stane se smijati, da sam porumenio od zabune, misleć, da mi se ruga. Toga nemogoh podnieti. Doplešem do njena mjesta i poklonim se.

Kako mi pri duši bilo cielu večer, to znam i neću zaboraviti, ma i nepišem.

Kad smo se spremali kući, stupi ona predame.

„„Vi se neljutite, što vam oduzeh slobodu rieči?"" zapita me smijuć se.

„O, nipošto, gospodjice, dapače, neizmjerno me raduje, da vam je toliko do mojih pluća!"

„„O, ta ironija toli je neumjestna, kao i vaša ćutljivost. Vi ćete mi priznati, da nesmijem dozvoliti, da mi se prave komplimenti, koji — kako rekoste — lutaju u bezkrajnosti čuvstvenoga svieta, kada su — recimo dakle — odviš rani"".

„O, koliko sam vam zahvalan za te rieči. Vi dopuštate mogućnost, da bi ih htjeli primati u svoje vrieme?"

„„U svoje vrieme — svakako!""

„Vi dopuštate i mogućnost, da bi to vrieme moglo nadoći?"

Digitized by Google

„„To — to nestoji do mene, t. j. ja toga nemogu predvidjati. Ako te komplimente jednom stanem primati, to će biti tek onda, kad ću ih biti voljna i vratiti. To je sve, šta vam mogu reći““.

Pruži mi ruku i ode.

A ja, ja uvidjeh, da je djevojka pametnija od mene.

— — — — — — — — — — — — — — — — — —

Ovdje prestane Vladimir čitati i preskoči par listova.

„Iza toga vremena sastajah se više puti s Marijom, i upoznah se i s njezinimi roditelji. Otac joj bijaše trgovac, ugledan gradjanin, duša od čovjeka. Drago mu bilo, da vidi kod sebe sina staroga svoga znanca, koga je, prem dugo odieljen od njega, vrlo cienio i štovao. Majka je bila ljubezna gospodja, nu malo naduta i visoko se poniela. Njezin pronicav pogled bio mi neugodan, nu mišljah, biti će svakomu tako, koj se u kćer zaljubi. Marija mi uviek bila ljubezna i dobra, i uviek bolja i bolja. Mišljah, da sam opravdan nadati se, da će doskora nadoći „svoje vrieme.“ Napokon se dovinuh najsladjega cilja, a list dnevnika o toj zgodi ću Ti pročitati.

14. srpnja 187*

Svaki ljubovnik, koj je svojoj ljubovci izrekao, da ju ljubi, a isto i od nje čuo, tvrdi, da je najsretniji na svietu. Zašto, da pravim iznimku? Da, priznajem, da se dičim najsretnijim.

Villa gdje. J. je za mene blagoslovljena zemlja. Nadjoh se i danas ondje, a i Marija.

Prva ljubav u dozrela mladića! Ona neima granica, i nebrojeni su putevi njezini. Cielo biće stapa se u jednoj misli, mašta sliče uviek jednu samo sliku, a šta su svi vidivi umotvori prema jednoj takovoj slici ideala! Tà mašta je naslikala dušu ljubovce, a ta duša je toli čista, toli uzvišena! Pa kao lavina na lavinu, tišti se čuvstvo na čuvstvo i goni te do časa,

Digitized by Google

dok joj nisi izrekao, da ju ljubiš, da ti je ona sve na tom svietu, i dok ti ona bukteći plamen u grudih neutaži sladkim, zastidjenim priznanjem, da te i ona ljubi! Ta čarobna rieč čini te sretnim, a do toga časa si nesretan, bolan, raztrovan nemirom i preobiljem čuvstva. A gdje je duša, koja ga mirna i spokojna snaša? Pa kad su te osjećaji tvoji kao furije dotjerali do časa, kad misliš, razpucati će ti grudi, neizrečeš li ljubavi svoje, jedan začudjen pogled, jedna triezna rieč od djevojke, koja pred tobom stoji kao obavita u svetački žar, potisne ti natrag rieč, i stojiš zastidjen, bojazljiv, kao da te zatekoše na krivu djelu.

Koliko takovih časova bilo mi uz Mariju!

Sjedjasmo neko vrieme zajedno, ona razgledavajući se nevino krugom, a ja skučen pod težinom kolizije duševne, s jedne strane hlepteć za tim, da joj se povjerim, a s druge strane nenalazeć u njezinu prostodušju nikakova poticala svomu priznanju. Od časa do časa bivalo mi teže pri duši, svakim časom pričinjah se sam sebi nesretnijim, ludjim, a nipošto kadar izreći ma i jednu rieč. Činilo mi se, sad će se dignuti sa klupe, i ostaviti me sama, zastidjena — o, pol života za jednu rieč! I osjetim, kako porumenih, izrekav potiho:

„Zašto Vam je bršljan tolikom antipatijom“? („To je pak najludje, što mogoh zapitati“ primetnem odmah u misli).

„Zašto? S mnogih razloga. Prvo, s ekonomičkih.“ —

„A ona može sad o ekonomiji da govori“! pomislim, „jer je zaista vrlo štetan kulturi voćnjaka.“ — „Ah“!

„— pa onda, jer mi se u njem prikazuje jako antipatična slika dosadljivosti i nesamostalnosti. Bršljan mi se pričinja stvorom, koj nije kadar živjeti, no da se prisloni i privine uz drugi, komu izpija svu snagu, i kojega napokon zatre. Pa kad si pomislim takova čovjeka, nemože mi nikako biti simpatičan.“

„Pa ipak je to sudbina svakoga čovjeka, da se osloni i

Digitized by Google

priljubi o drugo biće“ preuzmem rieč, sretan, da mi je tim dana bar kakva zgoda razgovoru, „Bez toga nebi bilo obitelji, nebi bilo družtva, nebi bilo ljudstva, dà, nebi bilo ni svieta. Jedan atom traži si u bezgraničju svemira drugi srodni, s kojim se sljubi, ovi s drugimi itd. do bezkrajnosti, koja sviet čini. A tako se i dvie duše sljube, jednoj nema života bez druge, obe čine cjelinu, a nesastavlja ih, kako rekoste, dosadljivost i nesamostalnost, već je to ljubav, a vječna ljubav je božanstvo. O, gospodjice, za mene je u toj misli neizmjerna duševna slast, i u njoj živim, a bez nje sad mi ni života bilo nebi“!

„To je sve liepo“ odvrati mi malo nesigurnije no prije Marija, „ali to su preuzvišeni navodi, no da se u sklad dadu svesti s takovim nametnikom, kakav je taj bršljan.“

„Da, jer vi tako strogo lučite rieč od rieči, a nelučite sliku od rieči. Možda, jer Vam je ta ljubav nepoznato čuvstvo“, nastavim malo drkćućim glasom, „ali mene, komu je ona sve, sjeća i ta neznatna biljka na nju, kao što vas suhi listić s groba miloga pokojnika sjeća njegova ciela bića i svih vrlina duše.“ „Mene sjeća bršljan moje ljubavi“ — Marija porumeni — „a Vam voćnjake grize.“ —

„Pa zato ga Vi njegujte, a ja ću ga izčupati, kad god ga u voćnjaku nadjem“ nasmija se ona.

„Čupajte ga u ime božje iz voćnjaka, i ja ću Vam pomoći, ako želite, ali ga presadite u srce svoje.“ —

„Šta! Takova parasita, da se zavrieži ondje, te da se neda izčupati.“ —

„Baš taj je od najbolje vrsti, vjerujte mi. Neka raste i buja do vieka ondje, ta on nepije ljudske krvi“!

„Pa dobro dakle. Ako vidim, da je niknuo ondje, ja ću ga ostaviti.“ —

„Ah, bršljan polagano raste, gospodjice“!

„Neznam. U vas čini mi se, porasao je jako brzo“? nasmija mi se.

Digitized by Google

„Da vidimo! Posadio sam ga dvanaestoga junija, danas je četrnaesti juli — dosta mjesec dana raste, pa je, moram priznati, jako uzbujao.“

„Biti će vrlo mekano tlo, to vaše srce“! nasmješi mi se opet.

„O, ne, klisura je bilo, stanac kamen, nerazrovan ničim do časa, kad uzljubih“ — i stanem. „Ali sada“ nastavim, „sad imate pravo! Razmrvio se taj kamen u mekanu zemlju.“

„Bog zna, kakav korov raste sad po njem“! primetne tobož patetično Marija i ustane.

„O, gospodjice, zar Vi nećete da me razumijete? Jer Vi znate, šta ja ćutim, vi znate na što mislim i o čem govorim! A u Vas za sve to nema do jedva koja šaljiva rieč“!

„Dobro dakle, ja se nešalim, ja Vas žalim“!

„Da. Jer čemu te slaboće, te igrarije riečma? Pravo imate, ja znam, šta je smisao Vaših rieči, vidim, kamo vode krivudasti putevi Vašega zbora! Ali čemu to? Da budemo iskreni! Kanite se.“ —

„Marijo! Vi me vidite bez daha, bez kapi krvi na licu, a grudi hoće da se slome, čekajuć osudu svoju“!

„Ne, neću, niti Vam mogu izreći osude“ odvati mi ona turobnim glasom. „Ali to znajte, da sam odlučila zatvoriti srce svoje ljubavi, pa ma ga i tlačiti morala svom silom svoje volje. Ja neću, da ljubim“, nastavi sve uzrujanijim glasom, „ja niti nemogu, jer mi je odviš živa slika pred okom, slika nesreće, kojom je ljubav naplatila ljubav. Vidite, imah Vam prijateljicu, a više no prijateljicu, koja je živjela uz svoju majku sretne i blažene dane. A meni ostaju nezaboravni dani našega drugovanja! Nemogasmo živjeti ni dana jedna bez druge. I ona je bila sretna presretna, kad se zaljubila. One divne sanje budućnosti, one rajske slike života šta su ju pratile svakim časom, šta ih je i meni znala naslikati i izkititi — da sam stala i ja čeznuti za ljubavi! A zašto mi tajiš onoga, koga ljubiš? upitah ju jednom. „Mo-

ram", odvrati mi, „jer on tako hoće, ali nije daleko čas, kad ću smjeti uzkliknuti ime njegovo pred cielim svietom." Tu stane Marija časak, i nastavi, suzami u oku: „Ali ja još danas neznam njegova imena, ali znam, da je moja posestrima izčeznula, da nema ni traga ni glasa od nje, a to mi je znakom, da je ona nesretna, bezkrajno nesretna, a to po ničem, no po ljubavi svojoj!""

„O, Marijo, zar za to i za Vas ljubav mora biti nesretnom? Ako je Vaša posestrima očekivala sreću od onoga, koga je ljubila, ja očekujem svoju sreću od Vas, koju ljubim, koja ste mi sve na svietu! Pa odbijete li moje srce, tada je meni bluditi po nesreći, a primite li me u srce svoje, tad sam blažen, što sam dostigao sreću svoju — pa kako da ju onda zabacim? O, kod nas je to obratno! Moja sreća visi o Vama, a Vi ju držite u ruci! Izrecite dakle rieč, koja da odluči sudbinom mojom. Smijem li Vas ljubiti, Marijo"?"

„A Vi bi to htjeli, a bez obveze s moje strane"? upita ozbiljno, oboriv oči.

„O, Vi ste okrutni"!"

„Ne", poskoči s klupe, zar tako brzo da podlegnem? Ne, ne, ostavite mi odgovor za kašnje vrieme, jer dozvolit Vam — — neću, a odbit Vas — nemogu"! izusti, okrene se hitro i pobrza prema ljetovniku.

„Marijo, još samo rieč" poletim za njom.

Ona pohiti predamnom, nu u čas zapne i pusti se na koljeno.

Poletim, da ju podignem. Njoj suza na oku.

„Marijo, sustaste u koraku svomu, sustanite i u okrutnosti svojoj", stanem joj govoriti, držeć joj sveudilj još ruku u svojoj. „O, ta suza na oku Vašem mi kaže, dopušta, da Vas ljubim, a — možda i koju riečcu više"?

Pa kako me, rumena i zastidjena, pogledala, i šaptnula: „nagadjajte", nemogoh drugo, no posvetiti taj sretni časak žarkim poljubcem.

Digitized by Google

— — — — — — — — — — — — — — — —

Stajasmo još na istom mjestu.

„Sreća Vaša, da se spotakoh“ smješeć će mi Marija. I ja se sretan nasmješim, i pogledam na tla.

„Ha!“ kliknem veselo. „A znate li, šta je krivo da sustaste?“

Prignem se i podignem svrž bršljana, šta je ležala na tlu.

„Gledajte, tako se osvećuje prezreni — hedera helix!“

* * *

Vladimir sklopi svoj dnevnik.

„Tri dana na to odoh u Prag, da položim zadnji rigoroz i da se dadnem promovirati. Na to odem kući, dobijem dozvolu od otca, da zaprosim djevojku, koju je blagoslivao, pouzdavajuć se u dostojan moj izbor. Odputim se u Zagreb. Jedva ćeš si predstaviti, kako sam poletio, težeć za njom, neuztrpljiv, da ju opet vidim. O, kako mi je kucalo srce, kad potegoh zvonilo na vratih.

Otvoriše mi. Ugledam strano lice. Bila je starica.

„Je su li gospodje kod kuće?“ upitam.

„„Ovdje stanujem samo ja sa svojim sinom““, odvrati mi.

„Dakle se preselio g. X? Znadete li kuda?“

„„Neznam za njega. Kći mu se udala pred osam dana, i odputovala sa svojim mužem —

„Marija?“ kliknem i zazebe me u srcu.

„„Neznam, kako se zove““ odvrati mi starica i zatvori vrata.

Poletih, neznah ni sam kuda. Nitko mi pravo neznade reći, kud odoše. Trgovci mi rekoše, da je otac Marijin riešio svoje poslovne sveze i odputovao. Nehtjedoh ni razpitivati dalje, dosta mi je bilo samo to. Vrnem se kući. Iza mjesec dana umrie siromašni moj otac, a ja se odputim u sviet, da koliko moguće razbistrim tužnu svoju dušu, strvenu dvostrukom ne-

Digitized by Google

srećom. Ostavljalo me i zdravlje moje, postajah sve slabijim, a predvidjah i skori svoj konac“.

„„Prijatelju!““ predbaci mu ganuto Stjepan.

„Ta misao je jedina izvjestnost u meni. Ali — čekajmo strpljivo, dok se izvrši. Da mi je samo znati, šta je s Marijom i je li moguće, da je sretna!“

„„I nisi kašnje ništa o njoj saznao?““

„Vidjeh ju, a to postostruči moju zdvojnost“.

„„Vidio si ju? Pa kako —““ upita Stjepan.

„Bijah pred mjesec dana u Mljetcih. Bilo je krasno jutro, a ja stajah na hodniku duždeve palače i razmatrah dalekozorom brodove i gondole, što no su vrvile pred otokom S. Giorgio i po velikomu kanálu Giudiki. Velik parobrod kretao je, da polazi u Trst. Na stražnjem dielu krme opazim Mariju. Uprla je oči baš na duždevu palaču, na hodnik, možda je gledala mene, a nije me razpoznati mogla. Neznam, koje čuvstvo mi u tom času bilo najbliže! Brod je izmicao, a ja ostah do podneva na istom mjestu, bŭljeć u more, bez misli, bez osjećaja! Probudih se napokon iz te bezsviesti, a neizreciva bol obuze mi dušu i tielo. Ovdje“ i pokaže na prsi svoje, „ovdje mi leži smrt“.

„Ostavi se prijatelju tih misli! Ti si muž, nepristoji ti, biti neutješivim! Nesamotuj tako, podji u sviet, ne u tudji, podji medju znance svoje, pa bog zna, nenikne li ti u srcu nova koja ljubav, da ti izbriše trag nesretnoj prvoj!““

„Nikad, nikad više!“A neznam, baš danas mi je tako čudnovato pri duši. More me stare misli, svakojake neizvjestne slutnje — neznam ni sam, šta mi je. Smrt našega Gjure dojmila me se tako. I to mora da je nesretan život bio! Tko zna kakove su tajne u njega!“

„„Samo, kad je spokojno umro!““ Za jedno osam dana valja, da posjetimo vlastelinku, i predstavimo se, kao susjedi. Moram reći, vrlo sam znaličan!““

Digitized by Google

„Poći ćemo zajedno, ako te volja, ti znadeš, da nisam sada za razgovor“.

III.

Sastanak i razstanak.

„Le roi est mort, vive le roi!“ Vlastelin je umro, da živi vlastelinka! Pokojnik učinio je oporukom svoju suprugu nasliednicom dobra Jelenovca, najvećega u okolici, a s tim vlastelinstvom bili su skopčani i patronati i protektorati itd. jednom rieči veliki ugled i upliv. S toga se sve u okolici požurilo pokloniti se mladoj gospodji, te izreći joj svoju sućut, malo nesigurnim tonom, jer dvojeć, hoće li tu sućut primiti milo ili neće.

Za 14 dana odpravio se i Vladimir u posjete svojoj susjedi. Sveudilj se uzput sama psovao, odkud li mu ta malodušnost i uzrujanost, kao u čovjeka, koj iz dječinje prelazi u mladenačku dobu.

Stari Marko, koj je rek bi, svu svoju ljubav i odanost prema gospodaru prenio sada na mladu gospodju, najavi ga vlastelinki.

„Milostiva gospodja vas moli, da izvolite počekati čas“.

„„Drage volje““ sklone se Vladimir, malne u neprilici što ga Marko tako začudjeno motri i neskida oka s njega. Postajali mu već neugodni časovi čekanja, kadno pozvoni zvonce i Marko mu doglasi, da unidje.

Udje. Na prozoru okrenuv mu ledja, slonila gospodja čelom o staklo. Taj stas, ta kosa, to držanje — oh, sve to mu je toli dobro znano! Sad se okrenula u blieštećem sjaju, koj je prodirao prozorom, nejasna mu slika njena lica, ali srce njegovo, stegnuto boli i radosti, kliče mu: ona je to, Marija!“

Vladimir, shrvan silom čuvstva, spusti se na koljeno, sva bol, koju je prepatio navali u istom času na njegovu dušu, a muževno njegovo lice osu se suzama.

I snivao je u tom času, razagnao sve tužne, crne sanje i

Digitized by Google

podao se snovom moguće sreće u budućnosti. Ta misao posta mu melemom na ranu, podigne suzom orošeno oko i izljubi pruženu mu ruku.

Nebje uvriedjena ponosa u njega, nebje želje za osvetom, ta on ju gledao pred sobom nesretnu kao i sebe.

A to duboko modro oko, što se uprlo unj, ta to je ono isto, šta mu nekoč razblažilo srce, a to djetinje, angjeosko lice, što u svoj boli još nije izgubilo traga onomu, toli očarajućemu, nedužnomu smiešku, to je ono isto, šta je on nekoč ljubio, a sad — kad ju motrio toli usrdno, toli opojeno, poniknula je glavom, oborila oči, a rumen joj zastrla bliedilo lica baš kao onda, kad mu, stojeć na grani bršljana dozvolila, da nagadja, šta ona ćuti za njega!

I vrati mu se sva sreća prošlih dana u pamet i obasipljuć joj cielovi ruku, šaptnu joj:

„Marijo, vrati mi ljubav svoju, vrati mi sreću, vrati mi život moj!

„„Uztraj, uztraj, ljubovniče moj!““

— — — — — — — — — — — — — — — — —

Dugo potrajao Vladimirov posjet u mlade vlastelinke. On sluša njenu poviest.

„Kadno ste vi odputovao u Prag —“

„„Marijo, nezaslužujem li imena „ti“?““

„Ostajmo kod toga „vi“, koj nas dieli, dok nam je još dielenimi biti, Vladimire! Laglje se snosi.

Kadno ste odputovao u Prag, došao je Gjuro u Zagreb, i polazio kuću našu. Otac ga je vrlo volio a i majka, a meni je doskora postalo jasnim, da me on ljubi. Nemogu vam reći, kako sam vas željno očekivala i brojila dane i satove. Od dana do dana postalo mi tjesnije, nesnosnije pri duši. U to se zgodi nesreća, koja je odlučila sudbom mojom. Nekoliko trgovačkih kuća, kod kojih je i moj siromašni otac zapleten bio, propade, a uz nje i sav uloženi imetak mojega otca. Za par dana imao je on više znatnih obveza da izpuni, a sada

Digitized by Google

se našao u položaju, da sam padne na prosjački štap i upropasti druge. Sam bi još podnosio svoju nesakrivljenu nesreću, ali, da je kriv nesreći drugih, toga nije znao podnieti. Hotio je da poludi, hotio je da se ubije, bio je ubog gotovo sašao s uma. Strava se uhvatila naše ciele obitelji, a mene — Vladimire, vi znate, kako sam ljubila, kako obožavala svoga otca. Što bliži bio je dan plate, to užasniji postajao položaj. Jedne večeri dodje otac kući, smješeć se, vesela lica. Zagrli me i proplače.

„Marijo, sladko diete moje, u tebi mi Bog poslao spasitelja!"

Naslutih i okamenih se. Jedva mi bilo moguće izustiti: „otče, život moj za vas!"

„Marijo, diete! U nevolji svojoj obratih se na sina svoga staroga prijatelja, na Gjuru H. S mjesta mi ponudi pomoć, koju on lahko pruži, a da je neoćuti tako. Reče mi, da hvali sudbini na sgodi, što mi se može učiniti uslužnim, jer da je on sam nakan, umoliti me za moje najveće blago, a to si ti, kćeri moja! Pa da nehvalim Bogu na dobroti, da negrlim tebe, koja si mi spasom od sramote i prosjačtva —"

A ja klonuh, i prvi put bacih u sebi težku krivnju na otca svoga, koj u svoj spas žrtvuje sreću djeteta svoga, koj me nepita, nije li to možda smrt za mene, koj me prodaje za novac.

Budući dan riešio se otac svih težkih poslova, blažen i sretan stajao predamnom, a uzanj moj budući suprug. Ja ušutkah rieči boli svoje, ali trpljah neizmjerno. I bilo mi sve kao san. Bijah žrtvom, bijah bićem osudjenim, bez sviesti i rieči, podajući se u svoju sudbinu. Prenuh se tek pred oltarom, kad mi bilo odgovoriti, da ga ljubim. Zamaglilo mi se pred okom, uznjihah se, htjedoh pasti, a pridrža me moj suprug. Osviestim se, a u to mi se rodi i sviest svih mojih dužnosti i obveza, koje dugujem svomu suprugu. I razstah se u tom času s vama i ljubavi svojom.

Nadamnom kao da se uzvilo krilo nesreće. Putovasmo do

Digitized by Google

Gradca. Moj suprug bio ljubezan, pozoran, a ja mu odvraćah na silu. Sidjemo s vlaka u kolodvor, i o ruci supruga svoga uočim svoju posestrimu, o kojoj vam pripoviedah onih krasnih dana ljubavi naše. Sjedila je uz majku svoju, a na krilu joj čedo. Kliknuh, poletih prema njoj, povukav i supruga sobom. Uzašan uzklik moga supruga i moje posestrime — prepustite mi risanje strašnoga prizora, koga ugledah. U kratko: moj suprug bio je onaj, koj je nju zaveo, a ona je ugledav me ženom njegovom poludila.

Osviestih se nekoliko dana iza toga od silne vrućice koja me obuzela. Uza me sjedila je majka moja.

Dosjetih se malo po malo ciele zgode. Rekoh si majci, da neću više, da vidim supruga svoga.

I neugledah ga više, dok nedobih u Mljetke pismo od majke, da je moj suprug na umoru i da mu neda umrieti jedna želja, da mu oprostim. I ja mu — oprostih. Dalje znate!"

„„Vrieme će izbrisati užas tih uspomena! Marijo, vratimo se na sretne dane i da budemo sretni.""

Razjasni se Vladimirovo lice i oči mu zakriese sjajem nade. Ali te oči! Taj pronicavi bolni pogled! Ta lica! Ti grobni jastuci! Taj dah! Taj ginući, umiruci dah!

I užasom pomisli Marija, da je prekasno!

— — — — — — — — — — — — — — — — — —

I bilo je prekasno! Taj život, koj se nebu pod oblake dignuo bio na krilih sreće, bio je kod časa, gdje prestaje. I prestao je, ali se radostan dielio od ovoga svieta, snivajuć o sreći koja ga čeka, usnuo je za vieke, smieškom na ustima.

Krasan proljetni je dan. Sunce pada za goru, a prve lastavice cvrkuću oko prozora. A do njega sjedi u mekom naslonjaču bolni Vladimir. Do njega kleknula Marija, a s druge strane drug mu Stjepan.

„Marijo, savij nam vienac od bršljana!"

I vije ga Marija. A kad ga je savila, oćuti na ruci svojoj ledenu ruku, i ugleda oko, koje gasne za uvieke.

Digitized by Google

„Gospode, čas, još samo čas! O, nedaj mu umrieti, ta mi bi tako sretni mogli biti“.

Ali gospod mu daje mrieti, i svrne još zadnji, ah, zadnji pogled njegov na nju.

„Gospode još čas!“ šapće zdvojna žena, i klone glavom na hladnu ruku njegovu.

Zapalo je sunce, večernja rumen razlila se prozorom, lastavice doletile i sjele na prozore, cvrkuću sladku pjesmu, i prestaje pjesma, i nastane tmina i prestaje sve.

A ona moli gospoda, da joj ni časa više nepoklanja, da ju združi na drugomu svietu, gdje naslućuje naći sreću, koja joj venula na ovomu.

Digitized by Google

POUKA.

Digitized by Google

KOPAR I OKOLICA MU.

Napisao Branislav Brežki.

Valja nam se upoznati sa svimi onimi zemljami, u kojih Hrvati (ne izuzam nit braće im Slovenaca) u većini stanuju, koje su hrvatske po božjih i po ljudskih zakonih. Takova je Istra. Upoznati s njom dužni smo tim veće danas, kad se od strane Talijana i u Italiji i u Primorju dižu nepravedni, bezobrazni dà nesramni glasovi, uslied kojih bi se imala ova *hrvatska* zemlja pridružiti Italiji i u njoj „divlji" Hrvati grubom silom uništiti. Ja sam nakan ovdje opisati samo jedan dio te Istre, *Kopar i okolicu mu* Vidit će se iz ovoga, što bi drugom prilikom rečeno, da su istarski gradovi na *zapadnoj obali* pretežno doista talijanski, al da su im najbliže okolice *hrvatske*, *da su ti gradovi otočići u hrvatskom moru.*

Ako si naumio kojom zgodom u Trst, ne požali ono malo truda, te podji glednut i Kopar. Mali parobrodić plovi iz Trsta u Kopar svaki dan najmanje dva puta, a plovitba traje mu ciglu uru. Ukrcaj se na taj parobrodić. Što na njem ploviš; što ideš iz veličansvene tršćanske luke; što prolaziš blizu svietiljke, kojano mornarom na daleko svieti, što prolaziš miljsku dragu, tu veliku tvornicu svakojakih brodova,

Digitized by Google

tanki i debeli rt a medju obima malu dražicu, gdje moraju brodovi, kojino dolaze iz kužnih krajeva, „kvarantenu“ činiti; što unilaziš u koparsku dragu; što u Kopar dolaziš: čuj dvie tri iz njegove prošlosti.

Da li je prije, no što su Rimljani zagospodarili Istrom, bio kakov gradić ovdje, gdje je danas Kopar, ne mogu kazati. Kad su Rimljani (177. pr. Is.) Istru osvojili, ustrojili su i tamo dosta znamenitu naselbinu i ujedno municipij, dosta znamenit grad. Ime mu bilo Capris ili Oegida — ime jedno latinsko, drugo grčko: jednom i drugom značenje isto. Poslie propasti zapadnorimskoga carstva spade on pod Odoakra i njegove. Kad je Odoakra porazio iztočno-gotski kralj Teodorih, zavladaše u njem iztočni Goti — nu ne za dugo. Još prije propasti njihove države izgubiše ga oni. One iste godine kad je Upravda ili Justinijan osvojio Dalmaciju (539), osvojio je takodjer Istru, dakle i Kopar. Od to doba pa sve do pod kraj osmoga vieka, ostade Kopar u vlasti byzantinskoj. Longobardi se napinjahu da posvoje Istru — pa odista i posvojiše si ju na kratko vrieme (753—772) — al Kopra i nekoliko drugih gradova ne oteše Byzantincem. Za ovih — i to jur u VI. vieku dobi Kopar i drugo ime. Kad su Longobardi udarili na sjeverni dio Istre, pribježe mnogo naroda iz tog diela u Kopar.

Ovi pribjeglice nazvaše taj grad na čast tada vladajućemu bizantinskomu caru Justinu II. Justinov grad „Justinopolis“ — ime, koje se još i dandanas rabi, najpače u crkvi. Za istoga cara ako ne još malo prije njega naselili se, možda i unj, a svakako u njegovu okolicu, obitatelji velike Hrvatske t. j. oni, koji su prvi krenuli na jug. Da se je to dogodilo najkašnje za Justina II. i to prvih godina njegove vlade, kaže nam najbolje promienjeno ime grada: — Capris Justinopolis. Dogodilo se to god. 568. Istarski Hrvati, toli oni, koje nekoji Slovencî zovu te koji stanuju u okolici koparskoi

Digitized by Google

koli i ostali (ne budi od nikud zamjere što i Slovence brojim medju Hrvate; osvjedočen sam, da su oni sa Hrvati jedan narod, a kod toga osvjedočenja ću ostati, dok se protivno ne dokaže) ne zovu grad drugčije nego Kopar. Ime nastalo je iz Capris, dakle onda, kad je to ime još u životu bilo, prije godine 568 — — —

Prema koncu osmoga vieka podpade Kopar pod Karla „Velikoga.“ Karlo uvede feudalizam i u Istru. Kao drugdje tako i ovdje naidje na odpor. Istrani se potužiše kod cara, a ovaj je u rižansku dragu nedaleko Kopra pozvao skupštinu, kojoj bilo riešiti razmirice. — Kopar je spadao pod patrijarhe oglejske — krajiške grofove istarske. Ovi mu bijahu uvjek prijazni: na mjesto Pulja učiniše oni Kopar glavnim istarskim gradom — *Caput Istriae* (odkud mu današnje talijansko ime *Capo d' Istria*, Capodistria) te mu dadoše vlast nad nekoliko manjih istarskih gradova.

Mornarici Veneciji htjelo se i iztočne obale jadranskoga mora i istarsku. Prilično je dugo trajalo dok si je osvojila Istru. Jur u desetom stoljeću počela je zadirkivati u neke gradove. Činila je to češće u jedanaestom i dvanaestom stoljeću. U trinaestom dobila nekoje gradove, a na početku petnaestoga imala je jur sve na zapadnoj obali i mnoge nutrnjosti zemlje. Kopar spao je pod Mljetke medju prvimi istarskimi gradovi i to godine 1279. On sam nam kaže, da nije jaram mljetački bio najsladji. Dugo se je opirao prije, nego li je pripoznao vlast mljetačku, a kad ju je pripoznao, nije to učinio dragovoljno nego prisiljen. I kasnije se je često opirao, a kako se i nebi opirao tudjincu, koj se je silom unj utiskivao. Konačno se rieši vlasti mljetačke istom onda, kad je propala mljetačka republika. Kao i ostala mljetačka Istra, tako je i Kopar spao god. 1797 pod Habsburge. Bili su ga izgubili kad je bio Napoleon ustrojio državu „ilirskih pokrajina“ u koju je i Istra spadala ali samo za kratko vrieme,

Digitized by Google

jer je ta država zajedno sa Napoleonom propala. Odtad je grad u ruku Habsburga, pod kojim se malo po malo to mljetačko gniezdo, u kojem i okolo kojega je pašarilo nekoliko plemića, u kojem i oko kojega je sve ostalo stanovničtvo moralo puzati pred timi nekolikimi plemići, pretvara u grad, u kojem ima zavladati medju stanovnici posvemašna jednako pravnost.

Skoro sa svih strana oblieva Kopar more i da nije dviju cesta, koje ga s kopnom spajaju, bio bi malen, okrugao otočić, što ćeš ga obaći u pol sata. Kuća i kućarica ima prilično mnogo, al većim dielom siromašnih izvana i iznutra. Izvana golo kamenje, u sobah pod tobom slabo složene a još slabije izgladjene daske, nad tobom grede a na njih daske gdjegje slabo pobieljene, zidovi suri. Medju takovimi kućaricami nalaziš sad ovdje sad ondje po koju ljepšu kuću. Ulice su uzke i tako slabo uredjene, tako slabo potaracane, da nije nit danju po liepom vremenu najugodnije po njih hoditi, a kamo li po noći kad navali kiša i mrak: ono malo uljenica slabo koristi. Poljepšao bi se mnogo grad kad bi se uredio put, vodeći oko cieloga grada. Poljepšuje se ponešto tim, što se sade pokraj toga puta stabla, a najljepši je onaj dio, koj najprije vidiš kad se iz Trsta približuješ — zovu ga „belvedere“ ali tim mnogo gubi, što se po njem dan i noć šeće vojnik, koj večerom dosta za rana počme dosadjivati sa svojim „halt wer da!“ Najljepša je ulica Ferdinandova, na kojoj se osobito mladi sviet zimi oko podne, ljeti večerom kaže. Da je malo bolje uredjena ulica Eugenia, bila bi ljepša od prve, jer ima jur dobro izraštena stabla sa jedne i druge strane. Njom dolaziš na „brolo“ najveći trg, na kojem prodaju okolišani svoje trgove, osobito drva i na kojem se vježbaju vojnici. Oko toga trga ima nekoliko ljepših kuća; na jednoj strani zapušten biskupov dvor, a naproti njemu lieva strana glavne crkve. Uz tu stranu dodješ na manji znamenitiji trg „piazza“ u ma-

Digitized by Google

lenom Markov trg u Mljetcih. Na lievoj strani „loža“ (loggia), prije otvoreno al pokriveno stecište ljudi, a sada zatvoreno — kavana glavna. Na desnoj i naproti pročelju crkve su sgrade za oblasti, a pune su raznih napisa većinom iz dobe mljetačke, ne manjka ni mljetački lav.

Osim rečene dosta liepe glavne crkve ima i više manjih, a ima ih nekoliko i posve zapuštenih, a jedna je pretvorena tja u staju. Samostana ima sad još dva. Bijaše ih više a i glagolaši imadjahu svoj samostan. Osim samostanaca ima u gradu još mnogo raznih bratovština a jedina im je svrha, da često izlaze obučeni u kojekakve haljine te noseć zastarjelu kakvu sliku i odebele svieće na obhode.

Najviša crkvena oblast jest kaptol sa prepozitom. Do god. 1310 (od šestoga stoljeća napred, premda ne pretrgnuto) bila je u Kopru biskupija. Neko vrieme bila je biskupska stolica izpražnjena, pak s tršćanskom sdružena.

Najviše svietovne oblasti jesu kotarsko predstojničtvo s dotičnimi uredi i gradsko poglavarstvo.

U gradu ima *gimnazija sa učevnim talijanskim jezikom — zavod, koji je nam Hrvatom u Istri najviše izdajica uzgojio.* Uči se i hrvatski jezik kao slobodan predmet, al ga upravo oni neuče koji bi ga morali — rodjeni Hrvati, koje je uzelo potudjivati, čim prekoračiše školski prag. Osim te srednje škole, ima još *učiteljište za cielo Primorje sa učevnim jezikom što hrvatskim, slovenskim ili talijanskim, što njemačkim* — znak, da su se u Beču samo dielomično predsuda izliečili i posvemašnje nepravednosti okanili.

Pučke javne škole ima dvie, četverorazrednu mužku i žensku — obje sa učevnim jezikom *talijanskim.* Mužka se slabije polazi nego li ženska.

Još dvie su škole, u kojih se početne nauke podučavaju, a te su u tamnici.

Digitized by Google

Najveća sgrada što ju opaziš unilazeć u koparsku dragu, što ima veoma liep položaj pokraj spomenutoga drvoreda po kojem se vojnik šeće radi tamničara — žuta, to ti je tamnica. Ima u njoj po sedam, osam do devet stotina tamničara. Prosti su to zločinci na godine a i doživotno odsudjeni. Malo ne bez iznimke svi su iz južnih ovolitavskih zemalja: Hrvati sa Slovenci i Talijani. Ovih je najviše iz Trsta, onih nešto iz Kranjske i Primorja u obće, osobito iz Istre i Dalmacije. Tamnica je dobro uredjena. Tamničari nisu bezposleni. Zanatlije bave se svojim zanatom, a njihovih svakovrstnih izradaka cielo je skladište. Koji neumiju nikakva zanata, prosti su nadničari te obavljaju po cielom gradu svakojake teže poslove uz veoma nizku cienu. Jedan dio dobitka ide i nadničarom i zanatlijam, tako da si nekoji liepa novca prisluže. Najveći je pako dobitak u tom, što rade, te nisu u bezposlici, u tom izvoru svih zala. Ima jur neko vrieme, te se nije dogodilo nikakvoga nereda. Zato ima se zahvaliti takodjer dobrim upraviteljem i pouci, koju tamničari obilno uživaju. Imaju tri svećenika, dva za katolike jednoga za grč.-iztočn., (kojih ima blizu stotine). Imaju dvie škole, dva učitelja, jednoga za Hrvate, drugoga za Talijane. *Ravnopravnost jezična točno je izvedena koli u crkvi toli u školi. Čudnovato, da se mora u tamnicu, hoće li se osvjedočiti, da je jednako pravo za sve: drugdje u Istri toga nigdje ne nalaziš.* U tamnici čine pokoru zločinci, a vlada popravlja griehe počinjene na našem narodu koli u Istri toli u Dalmaciji. Kad bi javne škole onako pravedno uredjene bile kao što su u tamnici, ja živ, ako bi jih nit deseti dio u tamnicu odsudjeno bilo. Jur muževi nauče se čitati i pisati, prigrle knjigu i prosti zločinci vraćaju se iz tamnice kao čestiti gradjani vredniji od svojega susjeda, kojim nije udes dosudio tamnice, da se u njoj naobraze.

Kopar ima oko 7500 stan. Jednako po prilici stanovnika s njim ima u Istri Piran, a više samo Rovinj i Pulj.

Digitized by Google

Stanovnici razdieljeni su strogo u dva ražreda, koji se negledaju najljepše. *U onih riedkih ljepših kućah stanuju još dielomično potomci velikaša mletačkih, u kućaricah potomci njihove raje.* Oni imaju još prilično posjeda, liepo se nose, ništa ne rade, preziru većinom sve, što k njim ne spada — duh jednakosti slaboga je odziva kod njih našao. Ti zajedno s onimi koji su štogod izučili, jesu *„koparska gospoda“. Malo je u njih vjere a još manje vjernosti prema onoj državi, koje su državljani. Oni, i jedini oni, teže preko mora.* Misle valjda, da će im biti onako, kao što nekoč. Ništa nisu radili, a uživali su; sada uvidjaju po malo da valja ili raditi ili propasti. Prije oni sami gospodari; sada ih se diže i iz prostih kuća rica, koji gospoduju. Prije oni sve; sada niti ono, do čega se plebejci popinju.

Sve što nespada u taj propadajući razred, broji se u drugi razred. Gradjana u pravom smislu rieči, tako zvanoga srednjega stališa, ovdje skoro nema. Izuzmeš li brodograditelje, koji po dva tri broda na godinu sagrade ili poprave; izuzmeš li po jednoga dva zastupnika svakoga zanata; izuzmeš li ribare i solničare, svi su ostali poljodjelci. I izvanjštinom to kažu. U blagdan i svakdan jedina im je nošnja šarena košulja i šarene gaće; zimi kakova suknja, kod starijih duga iz prostoga suknja. Niti isti mladići nemaju nit nedjeljom biele košulje kao što to vidjamo kod seoskih mladića iz koparske okolice. Jedino na što čini se, da gledaju jesu čižme. Te su im u blagdan ljepše. Većina gradjana poljodjelaca bit će potomci nekdanje velikaške raje. Sad već u obće to nisu. Oslobodili se radnjom, imaju svoje posjede. Nu kao da još ćute postupanje plemića sa njihovimi otcevi, djedovi i pradjedovi mrze ih. Odani su katoličkoj vjeri, kadgod su i preveć fanatični. Prekomorske težnje prvoga malobrojnoga razreda ili očito odsudjuju ili mučke, ili se u obće nepačaju u javne poslove. U školu im se neće. Množina i to više mužkih nego li ženskih, nezna nit čitati nit pisati. Jedino čim se

Digitized by Google

bave jest poljodjelstvo. Jur za rana izlaze oni iz grada na polje, te se do večera ne povrate. Nerazdruživ im je drug i pomoćnik osao, „mus“ kako ga oni zovu. Na njega natovare sve svoje orudje i druge potreboće, na njega opreme koliko mogu onoga što su nabrali vraćajuć se kući; na njega češće se i sami oprte, umoreni radom. Valja opaziti, da koliko su mužki radini, toliko su žene lienc, premda se je počelo nješto na bolje i kod njih obraćati. Kojega je poriekla većina tih poljodjelaca, ne bih se usudio uztvrditi: većina govori talijanski i nikako drugčije. Da je medju njimi potomaka Hrvata, kažu im imena, kaže odio grada „bože draga“, božja draga, kaže obstojavši samostan glagolaša. Da su zaboravili jezik otaca svojih nije se čuditi, nije se smio u gradu čuti. Svaki naseljenik morao je zaboraviti glasove svoje a naučiti tudje, ako je htio u gradu obstati, a svoje djece nije naučio dakako nego tudjemu jeziku. Bivalo je to do najnovijega vremena, a biva tako i danas. Ta koliko ima u gradu rodjenih Hrvata i Hrvatica, koje još znadu svoj jezik, a boje se njim govoriti. Nema tomu nego dvie godine, što su dvojica Hrvata dobila anonimno pismo puno grožnja i prietnja samo s toga, što su govorili na javnih mjestih hrvatski. I danas se još kadkad komu zagroze, nasmiju, narugaju — al zapriečiti toga lje ne mogu. Izobraženi i izobrazujući Hrvati sa Slovenci neustrašeno govore svojim jezikom.

Po većini gradskoga pučanstva sudio bi možda putnik, da mu je i okolica talijanska, al bi krivo sudio. Da mu se to nedogodi, evo mu dvie tri i iz okolice.

Okolica koparska veoma je liepa. Nema u njoj nit šuma nit pašnjaka mnogo, al je ona malo sva, tek jedno, dobro obradjeno polje. Šteta što svega oni neposjeduju, koji ga obradjuju. Bivalo je i gore, a današnje stanje je samo slab ostanak negdanjosti.

Za Rimljana imali okolicu Rimljani — činovnici i bogataši, kojim su drugi zemlju obradjivati morali. Za Bizantinaca za-

Digitized by Google

dobili zemlju većinom crkveni dostojanstvenici, osobito biskupi. Za Mljetčana ili je ostala biskupom ili ju zadobili svjetski mljetački plemići. Sva indi okolica bila je svojinom velike gradske gospode. Ovoj bili su okolišani podložnici. Takovi bili su i Hrvati, u okolici se naselivši od prvoga početka. Oni su i danas sami i jedini stanovnici okolice. U najbližnjoj okolici raztreseni su po gospodskih imanjih kao koloni — medju timi nalazimo i po kojega Talijana; malo dalje u različitih selih kao što su: Krovatini, Škofije četvore, Antinjan, Pasja vas, Brtoki, Cezari, Pobegi, Pomnjan ili Pomjan, Šmarje. Stanovnici tih sela, bijahu radnici, podložnici gospode. U novije se vrieme oslobadjaju, postaju sami svoji radom i to radom neumornim, postojanim, požrtvovnim. Svoje polje obdjelavaju dosta dobro, a veoma marljivo. Potrebe su im malene, s malim se zadovolje. Štedljivi su, dà često škrti. Veoma težko potroše novčić a nastoje ga zaslužiti kako samo mogu. Najbolje, što pridjelaju na polju, neužiju sami nego prodaju ili u Kopar ili u Trst. Dočim mužki većinom polje obradjuje, to ide ženska svaki dan ljeti i zimi, u liepu i slabu vremenu, po najvećoj vrućini i najvećoj zimi u Kopar ili u Trst. Noseć na glavi ili tjerajuć na osliću, ide ona sa svojom trgovinom na trg. Trgovina joj je: razno voće, svakojako povrtlje, poljski pridjelci, drva, mlieko i kruh. Dà kruh! Seljakinje okoličanke peku kruh za gradjane u Kopru kao i u Trstu. — Radom i štedljivošću zadobili okoličani svojih posjeda, dotjerali do toga da svoju zemlju za se obradjuju. Ipak ima u okolici još mnogo posjeda, kojih ne posjeduju okoličani. Na koju god stranu pogledaš, opazit ćeš tu i tamo ljepšu kuću — a ta je gospodska. Kojom god cestom, kojim god putem ideš, na svakom ćeš opaziti na jednoj ili drugoj strani ogradjen prostor, u njem poveću kuću, možda i kapelicu, pa znaj, da je to ili biskupovo ili markezovo ili grofovo ili u obće plemenitaševo. Opazit ćeš možda uza nju i siromašnu kućaricu i čuti iz nje glasove hrvatske — to ti je kolon sa svojom dru-

*

Digitized by Google

žinom. U kućarici se sirota stište, a kuća gospodareva, za kog se sirota znoji i kida, većinom je zatvorena, a u njoj se šire razne domaće živinice — — —

I gradjana-poljodjelaca, i seljaka-poljodjelaca i velikaša-posjednika posjedi su dobro obradjeni i plodni. Glavni je pridjelak vino. Jur od davne davnine poznato je istarsko vino kao dobro, kao veoma dobro, kao ono „koje ima božansku moć u sebi“. Medjutim najbolje je koparsko — refošk, crno, ljubko, sladko vino. Bilo je malo ne prestalo roditi radi prevelikih suša i radi boli na groždju — nu ova je bol opet odklonjena. U cieloj spomenutoj okolici i dalje do pod samu Čičariju uspjeva i uljka, te se prigotavlja dobro ulje. Počelo se je nastojati i oko sadjenja murva i oko gojenja buba.

Kod seljaka — poljodjelaca opaža se i ljepša krv i ljepše odielo nego li kod gradjana — poljodjelaca. Osobito se vole djevojke i mladići nakititi u blagdane. Ljepši su izvana nego iznutra. Ljepše je tielo nego li duh: o duševnoj naobrazbi, rekao bih, ni traga. Niesu krivi oni, kriva je sila, koja ih tlači. Ciela spomenuta okolica nema, odkad je crkvi učione uzelo, *ni jedne* škole. Nije čudo da jih većina nit čitati nit pisati nezna; a srce te boli kad čuješ mladiće iz okolice pjevati pokvareno i u jeziku i u napjevu proste talijanske pjesme, što su jih čuli u Kopru ili u Trstu. Prisiljeni su jer nemaju prilike drugih čuti, a mladost hoće pjevati — Svemu tomu nisu sami krivi. Pojedini primjeri kažu, da su željni naučiti se i pjesmi hrvatskoj i knjizi hrvatskoj. Nek budu oni, koji su zvani širiti svjetlo prosvete, svjestni svoje uzvišene zadaće, nek se sveštenici i učitelji uhvate u složno kolo, nek složnimi silami pregnu razsvjetljivati um i oplemenjivati srce narodu, koji im je povjeren — pa eto do mala iz Koparskih okolišana svjestnih Hrvata, vjernih državljana, čestitih članova ljudskoga roda! Vam, koji ste tomu poslu zvani, nad sve ino stavljam na srce njegovanje narodnjeg jezika: to vam je poluga, kojom ćete najsjegurnije po-

Digitized by Google

stići svoj cilj, jer, rieči su nezaboravnog nam Frana „narodni je jezik vremena svakog i u naroda svakog ono bio, što je najviše prigledao, u koji sve sile uma svoga uložio, sve darove srca svoga izlio: kao zenicu duha svoga, kao dušu vlasti svoje, kao proroka slave svoje; za koji i oružja se hvatao, vojevao i umirao kao poklad, koji kada jednom stračen, ne bude povračen. *Zatareš li narodu jezik, zatr'o si narod.* . . . Ostani kost i mozak, ostani krv i koža naroda koga ta ista: *kako jezik mienja — drugo mu ime dajte! — nije narod isti. Po jeziku narodi viekuju i gospoduju: kako im ga otmeš — sluguju.*“ Ne plašite se truda i napora; „na potnom se čelu lòvor-list najljepše zeleni“!

Digitized by Google

NEKOLIKO GODINA BORBE HRVATA SA TURCI

od pada Sigeta do navala turskih na Sisak[1] (1566—1576).

Napisao Dane Gruber.

Padom Sigeta (1566) u koliko se je proslavila hrvatska domovina i njezini sinovi, u toliko je pogibelji izvrgnut bio obstanak njezin, jer je sad prosta i otvorena bila provaljivanju turskomu ciela Hrvatska i iza nje ležeće slovenske zemlje. Sad se je moglo očekivati, ako Turci još jednom takovom silom nasrnu na Hrvatsku, da se ona više spasiti ne može poslije ovako težka udarca.

Nu dobar genij hrvatski htio je, da je turska moć svoj vrhunac već dostigla bila, te je pomalo padati počela. Ovo slabljenje turske moći izlazi na vidjelo već tim, da Turci po padu Sigeta nisu mislili o tom, da možda idu dalje osvajati po Hrvatskoj i Ugarskoj, nego su bili veseli, da spase ostanke svoje silne vojske, te da nenapadnuti od Maximilijanove vojske kući se vrate. A nije im ni to na umu bilo, da idu kući sabirati svoju snagu, da možda dogodine novimi silami na Hrvatsku i Ugarsku navale, pak da svladavši ove zasade na Beču turski polumjesec, kako je to Suleiman ove godine (1566) namjeravao — nije im to na um dolazilo, jer su prigodom ovoga sigetskoga odpora uvidili, da se preko

---

[1] Ovo je odlomak oveće radnje, koja će na skoro izaći kao posebno djelce pod naslovom „Borba Hrvata sa Turci od pada Sigeta do mira Žitva — dorožkoga“ te će se moći dobiti kod „Hrvatskoga Doma“ ili kod pisca u muzeju.

Digitized by Google

Hrvatske ne prolazi toli lahko žive glave, nego su se namah išli miriti sa carem.

Medjutim ovaj hrabri odpor Hrvata kod Sigeta nije baš jedini prouzročio opadanje turske moći, on ga je samo pospješio, ali zametak opadanju nalazi se u samom vladanju Sulejmanovom. *Pet* uzroka navodi se, koji su prouročili nazadovanje turske sile[1]: 1). Što Suleiman nije osobno prisustvovao sjednicam divana (državnoga vieća), dočim su predšastnici njegovi to činili. Tim se je dostojanstvo carskoga veličanstva povisilo, dočim je sve državne poslove primio u svoje ruke zamjenik carski „veliki vezir." A ovo je baš pogibeljno po državu bilo, da je car prepustio drugomu vlast državnu. 2). Što je Suleiman zamienio dvorske časti sa državnimi, imenovavši velikimi veziri i dvorske častnike, dočim su prije samo državni činovnici (veliki sudci, viši častnici, namjestnici pokrajina itd.) postajali veliki veziri. Tom zamjenom širom su se otvorila vrata raznim dvorskim spletkam ulizica i ljubimaca sultanovih. Ove su spetke mogle tim više nastajati, što je Suleiman proti prijašnjem običaju svoga *šurjaka* Rustem-pašu učinio velikim vezirom, tako da je tim harem na državne poslove utjecati počeo, koji je uticaj izprva reć bi podupirao moć velikoga vezira, ali poslije baš protivno tomu djelovao, kad su se ne samo žene, nego i čuvari i hadumi u državne poslove miešati počeli. 3). Što su veliki veziri za mito državne službe dielili i državna dobra židovom i drugim kreaturam iznajmljivali koji su ih silno harali. (Kasnije je tako daleko dospjelo, da su sami sultani mito primali). 4). Što je Suleiman slabo državnim dobrom gospodario, dajući silne dohodke velikim vezirom' kojim je dapače često imanja dana im na uživanje, darovao

[1] Turski pisac Kotschibeg, suvremenik Murada IV. navodi ovih pet uzroka u svojem djelu „O propadanju turskoga carstva". Hammer „Gesckichte des osmanischen Reiches" Pest, 1829, III. 489, drži ih temeljitimi, te ih i mi odtud priobćujemo.

Digitized by Google

na sve vrieme kao obiteljska dobra. 5). Napokon što je sa velikom razsipnošću sultanovom rasao i razkoš (luxus) kod njega i kod njegovih vezira. Ovi su se medjusobno natjecali, tko imade više robova, bogatijih oružja, ljepših odjeća i posuda itd. Veliki vezir *Ahmed-paša* imao je n. pr. 500 robova, i na svakom majuru po 100 mula i 100 deva.

Ovo su bili oni glavni nedostatci, koji su počeli već za Suleimana podgrizati zdrav temelj državnoga ustrojstva. Oni su morali uzročiti propadanje turske moći. Valja ipak znati, da propadanje ovo nije išlo naglo, nego turska moć pokazuje se još neko vrieme silnom, dok ne pohrli sasvim svojoj propasti. Najviše se imade pripisati kreposti velikoga vezira *Mehemeda Sokolovića* (bosanskoga poturice), da se neko vrieme zaustavilo naglo propadanje turske moći. Ovaj bo imao je i za nasljednika Suleimanova *Selima II.* (1566—1574) neograničenu vlast, u svojoj ruci, te je vladao i nadalje sasvim u duhu Suleimanovu, tako da se je moć državna još silom uzdržala. Nu po smrti Selimovoj nastupi vladu slabi *Murad III.* (1574—1595), koji se je dao sasvim vlatati od harema i svojih ljubimaca, dočim je Sokolović, akoprem je bio potvrdjen vezirom izgubio svu moć. Odtad počima pravo propadanje moći turske.

Poviest ove dobe propadanja, veli *Hammer*[1], najbolje će se označiti onom pričom, koja nam kaže, što se je po smrti Salamonovoj dogodilo. Salamon bijaše umro sjedeći na svojem lavjem stolcu, ali buduć da je lješina, odjevena svimi znakovi kraljestva sjedila na stolcu državnomu, klanjali su joj se i pokoravali ljudi i životinje, dobri i zli dusi, koji su stojeći strahopočitanjem u daljini držali Salamona živim; tekar kad je crv izglodjao štap, o koji se je Salamon obima rukama upirao, te kad se je uslied toga srušila lješina vladara svieta, doznalo se za njegovu smrt i sviet se uzbunio.

[1] Hammer „Geschichte etc.“ IV. str. 2.

Digitized by Google

Tako se je i Suleimanova moć, koja se je upirala o vladalački štap neograničenoga velikoga vezirstva, uzčuvala silnom i za vlade Selimove, ali nastupom vladanja Muradova izglodje vladalački štap crv umanjenoga dojma i povjerenja, a sa skorom smrću Sokolovićevom izidje posvema na javu tajna, da je već pred pet godina (kad je zasio priestolje Murad) počela opadati moć državna.

Ovomu opadanju turske sile imade Hrvatska zahvaliti, da nije poslije pada Sigeta, jedne od najglavnijih obrana njezinih posve u ruke turske dospjela, pošto je sjedne strane dugotrajnim ratovanjem posve iznemogla bila, a sdruge strane pošto nije više toli jakih uporišta (t. j. trdjava) dalnjoj obrani imala. Hrvatska će istina još mnogo jada pretrpjeti od turskih navala, ali ove neće više kao dosad tako gorostasne biti, da bi joj obstanak srušiti mogle. Čim kasnije, navale će sve slabije bivati, a Hrvatska će ih svaki put odbiti.

Kako spomenusmo, Sokolović znao je uvažiti hrabar odpor Hrvata, te se nije pouzdao, da novu onakovu vojnu na Hrvate povede, nego se izjavi namah pripravnim, da će se sa carem izmiriti. Namah budu zatvoreni carski poslanici *Hossutoti* i *Vys* na slobodu pušteni[1], te Hossutoti poslan (10. studenoga 1566) caru Maximilijanu II. (1564—1576) s porukom, ako želi mir neka pošalje u Cari grad izvanrednoga poslanika sa darovi[2]. Maximilijanu bila je ova poruka mila, pošto je vidio, da neima dovoljnih sila, da nastavi ratovanje sa Turci, te za to pozva ugarski sabor na 1. lipnja 1567. u Požun na kojem bje potvrdjen kraljev predlog, da se pošalju k sultanu poslanici sa darovi i sa punomoćju, da sklope osamgodišnji mir. Kralj imenova poslanici *Antuna Vrančića*, Dal-

---

[1] Hammer „Geschichte etc" III. 511. — Isthuanffy (Ištvanović) „Historiarum de rebus Hungaricis" liber XXIII. 322. — Ne znam od koje je godine moje izdanje ove knjige, jer prvi listovi manjkaju.
[2] Hammer o. c. III. 511.

Digitized by Google

matinca biskupa Jegarskoga, *Krstu Teuffenbacha*, Štajerca i redovitoga poslanika kod Porte *Alberta Vysa*[1].

Ovi poslanici dodju u Carigrad 23. kolovoza, te se pokloniše velikomu veziru i ostalim dostojanstvenikom Porte, razdielivši im opredieljene darove. Pred sultana bjehu pušteni 21. rujna, ali neuspješe namah s utanačenjem mira. Bilo je razmirica glede nekojih gradova, tako da je tek poslije sedam mjeseci (17. veljače 1568.) došlo do *drinopoljskoga mira*[2], koji sadržaje 25 članaka. Mir je učinjen na 8 godina a glavne točke jesu ove (po Hammeru III, 515): 1). Car Maximilian i braća mu *Ferdinand* i *Karlo* uzdržati će zauzete zemlje u Ugarskoj, Dalmaciji, Hrvatskoj i Slavoniji, ali isto tako zadržati se svoje zemlje vojvoda erdeljski, moldavski i vlaški. 2). Hajduci, Martolosi i Haramije moraju se na uzdi držati, te ako što ukradu, imaju se kazniti, a plien im se oduzeti i oštećeniku vratiti; uskoci i pribjeglice imadu se izručiti gospodaru. 3). Dvoboji, koji su često uznemirivali sigurnost granica, zabranjuju se. Nastale razmirice izravnati će namjestnik budimski i glavni kapitan ugarski ili pako povjerenstvo, u tu svrhu imenovano. 4). Carski poslanici uživati će sve povlasti kao i agenti drugih vlasti te se više neće zatvarati za rata, nego će se kući poslati. 5). Medje, o kojih se nije moglo složiti, opredieliti će posebno povjerenstvo. 6). Svake godine posjetiti će car svoga savez-

---

[1] Isthuanffy o. c. XXIV. 329. — Frančiscus Forgaes „Comentarii rerum Hungaricarum sui temporis“ libri XXII. Cassoviae 1788, XVIII. 493. — Petrus Bizarus „De bello Pannonico“ u Schwandtveru „Scriptores rerum Hung.“ III. 111. (Moje je izdanje u tri toma razdieljeno). — Hammer o. c. III. 513. — Naputak poslanikom od 25. lipnja 1567 priobćen je u Milleru „Epistolae imperatorum et regum Hungariae Ferdinandi Primi et Maximiliani Secundi“. Pestini 1808 str. 196—246.

[2] Dogovaranje ovih poslanika sa Portom do utanačenoga mira može se razabrati iz Maxovih pisama u Milleru o. c. p. 247—328; onda iz pisama Vrančićevih u Katoni „Historia critica regum Hungariae“ XXIV. 427—582. — Sam mir priobćen je kod istoga Millera o. c. strana 409—440.

Digitized by Google

nika, cara turskoga sultana Selima sa darom od 30.000 ugarskih dukata po posebnih poslanicih.

Poslanici erdeljskoga vojvode *Ivana Sigismunda* nastojali su podupiranim francezkim poslanikom ovaj mir osujetiti, te i sbilja 3 dana po sklopljenom miru (20. veljače 1568.) tražio je veliki vezir, da se naknadno umetnu još neke tri važne točke u članke mira, ali carski poslanici odbiše tako odlučno te zahtjeve, da je veliki vezir popustiti morao, izjavivši erdeljskim poslanikom, da se moraju podvrći sklopljenomu miru u svih točkah[1], a ako bi umro Ivan Sigismund bez odvjetka, birati će si novoga svoga kneza. Mjesec dana po utanačenom miru (20. ožujka) donesoše carski poslanici sa Portinim tumačem Ibrahim-pašom potvrdjen mir u Beču gdje ga je i car potvrdio.[2]

Ovim mirom, koji je ponajprije Turska zaželila, pokazalo se je po prvi put neko malaksanje silne turske moći Nu nije se ovim pokazala možda nemoć turska, dapače Hrvatska će još dugo ćutiti turske udarce, te uzprkos utanačenu miru neće biti odtud Hrvatskoj mira ni blagoslova. Turski paše navaljivati će i na dalje na hrvatske i ugarske zemlje, kano da mir ni neobstoji. Porta će officijelno koriti paše za to, ali izpod ruke će ih sve više bodriti. Čujmo samo, što piše sultan Selim po sklopljenomu primirju paši budimskomu:[3] „Čim naša sjajna zapovied k tebi prispije, nalažemo ti, da kralju njemačkomu, njegovim zapovjednikom i podanikom iskreno prijateljstvo izkazuješ; ali ne vjeruj im ništa, nego dapače nadziri i obkoljuj, koliko ti je moguće Maximilijanovu okoliš

[1] Pismo Vrančićevo od 20. ožujka 1568 u Katoni o. c. XXV. 20 veli nam, da je bilo poslanikom rečeno: „ut sese (t. j. Ivan Sigmund) omnibus articulis pacis accomedet: in Transsiluania quietus maneat: suos quoque in officio secum domi contineat: neque foris ullo loco vel per se vel per suos grassetur: et, si fortasse fecerit contrarium; sciret, hunc principem inobedientiam illius non laturum“.

[2] Hammer „Geschichte etc“ III. 517.

[3] Wolfgang Bethlen „Historiarum de rebus transylvanicis“ liber V. p. 176.

Digitized by Google

poznatimi i vjernimi prijatelji, da donekle doznadeš sve njegove namjere i poslove, da se ne bi pod krinkom prijateljstva i mira nikakova vjerolomstva i spletke proti Porti radile".

Kad su paše ovakove i druge slične naloge od sultana ili velikoga vezira dobivali, ni su se imali bojati ništa, ako su provalili na tudje zemljište, jer su se uviek mogli opravdati pred Portom (n. pr. da su doznali, da Max kreće vojsku na njih, pak da su ga morali predusresti itd.). S toga ne ćemo se niti najmanje čuditi, da su Turci uzprkos miru neprestance uznemirivali našu zemlju.

Sada nam je zadaća, da predočimo pojedine ove navale na Hrvate i njihovu zemlju. Prije sklopljena mira a poslije pada Sigeta imali su naši Hrvati boriti se sa Turci, te ne možemo mimoići ove borbe, ako želimo biti podpuni.

I. Borba Hrvata sa Turci prije sklopljenoga mira.

Kad se je čulo, kakova pogibelj prieti Sigetu, digoše se i Hrvati na oružje, a uz njih i Slovenci u državi nadvojvode *Karla*. Ovaj dodje sa svojom slovenskom vojskom u Medjumurje, te se utabori kod *Preloga*, gdje mu se pridruži i mnogo Hrvata, tako da je imao vojsku od 13.000 ljudi.[1] Ostali Hrvati bijahu se sakupili pod zastavom svoga bana *Petra Bakača Erdöda*. Karlova i banova vojska bile su slabe, da pomognu Sigetu, kad se nije usudila jača Maxova vojska ići u pomoć Zrinskomu. Za to si je Erdöd našao drugoga posla. On provali sa drugimi svojimi drugovi preko Une, te učini tamo junačko djelo.[2] Karlo medjutim morao je ostati bezposlen u svojemu taboru. Nu i njemu se dade prilika, da se ogleda sa Turci. Po padu Sigeta stadoše turske čete nemilo harati po okolici sve do Kaniže i preko rieke

---

[1] M. Mesić „Život Nikole Zrinskoga" str. 263.
[1] M. Mesić o. c. str. 277.

Digitized by Google

Arabona do Sabarja,[1] te zauzeše grad Baboču, koju su njezini zapovjednici bez obrane ostavili, utekavši iz grada.[2] Da ovomu pustošenju na put stane, išao im je Karlo često u susret, te ih uspješno suzbijao. Jednom se osobito odlikovao. Paša neki sa 4000 konjanika haraše pod *Babočom*, paleći, ubijajući i robeći. Karlo podje mu namah u susret, te dodje do žestoka boja pokraj potoka *Slevna*, gdje budu Turci potučeni i u bieg natjerani. Bio bi sigurno pašu i njegove junake pohvatao bio, da nije se morao vratiti sbog blizine tabora sigetskoga, gdje je još sila turska bila.[3]

Skoro za tim imali su naši Hrvati opet boja sa Turci. Padom Sigeta bila je, kako si spomenusmo Hrvatska otvorena provalam turskim, jer nije više bilo tako jake tvrdjave, koja bi zaustavila tursku silu. Nu ipak kralj Max nastojao je o tom, da koja druga obližnja tvrdja bar donekle zamieni Siget. Najprikladnija mu se je za to učinila *Kaniža*. Ovu je posjedovala Uršula Kanižka, udova Tome Nadažda, nekadanjega hrvatskoga bana a zatim ugarskoga palatina. Kralj joj dade u zamjenu opatiju boržmonostransku, a Kaniža postane sad kraljevskim gradom. U ovaj postavi kralj zapovjednikom našega *Franju Taha Susjedgradskoga* sa posadom od 1000 konjanika i 1000 pješaka, koji će biti bili većinom Hrvati, kao što su njihovi zapovjednici bili. Osim Taha bo bili su tu zapovjednici četa (praefecti et centuriones) *Petar Keglević* i brat mu *Matija, Ivan Alapić* sa sinom *Gašparom* (koji se je spasio iz Sigeta) *Gjuro Patačić*, *Franjo Gestić* i mnogi drugi.

---

[1] Isthuanffy „Historiarum etc" XXIII. 321. i Bizarus „De bello Pannonico" u Schwandtneru „Scriptores etc" III. 79.

[2] Isthuanffy l. c.

[3] Bizarus l. c. — Megiser „Annales Carinthiae" pag. 1517 kod Hurtera „Geschichte Ferdinand II." svezak I. str. 34. Vrieme ovoj bitci doznajemo iz Bizara. On pripovieda o bitci sa Turci kod Stolnoga Biograda, te veli, da su Ugri idibus (15.) Septembris navalili na kaštel Čokako. „Paucis ante diebus" borio se je pako Karlo sa Turci. Može se dakle reći, da se sbilo nekako oko 10. rujna (namah po padu Sigeta). — Istvanfy ne pripovieda ništa o bitci.

Digitized by Google

— Osim Kaniže dade Tahi utvrditi i grad Gašpara Bota, *Sv. Gjuragj*, koji ležaše blizu Kaniže, poslavši mu 100 konjanika i 100 pješaka[1].

Nisu ovi imali dugo mira od Turaka. Ovi uvidiše, da će im sad mjesto Sigeta postati *Kaniža* zaprekom njihovomu provaljivanju u Hrvatsku. Za to sad odlučiše navaliti na nju, da i nju osvoje. Negdje mjeseca ožujka 1567 sakupiše se čete kod *Gjule*, da idu osvajati dva grada *Jegar i Kanižu.*[2] Vojska za navalu na Kanižu opredieljena uputi se ovamo, te zauze tvrdjavicu *Berzencu*, ležeću pred Kanižom, koju su naši zapustili. Na to posjedoše mjesto *Reć*, gdje dočekaše u zasjedi naše junake iz Kaniže. Taha nije bilo tada u Kaniži. Dodje do ljuta boja, u kojoj pogibe mnogi naš junak, medju kojimi i *Petar Keglević.* Naši moradoše uzmaknuti u Kanižu. Sad udariše Turci na Botovu tvrdjicu *Sv. Gjuragj* i to u noći, zauzeše nasipe zarobiše ovdje konja i ljudi, a onda se počeše penjati preko zidova. Nu hrabar mladić i junačina Bot odbi sve navale njihove i spasi tvrdjicu. Turci odluče sad namah iste noći nasrnuti na Kanižu, dok ne ima u njoj Tahija i dok nije dobro učvršćena. Nu Tahi obaviešten o pogibelji, koja prieti gradu, bijaše se već vratio u Kanižu, te ju je posve učvrstio i obskrbio. Kad Turci nasrnuše na Ka-

---

[1] Ove dogodjaje pripoviedaju Isthuanffy o. c. XXIII. 322. — Bizarus o. c. u Schwandveru III. 97. te Samuel Timon „Epitome chronologica rerum Hungaricarum". Cassoviae 1736, str. 203.

[2] Bizar o. c. 113. — Glede ove navale na Kanižu velika je razlika u izvorih. Istvanfy (l. c.) stavlja ju u godinu 1566. – Bizar pako ne spominje same navale na Kanižu, nego spominje ove priprave. Pošto on medjutim u god. 1566 ne navodi nikakovih priprava ni navale na Kanižu, mora se držati, da je poslije ovih priprava u godini 1567, koje navodi Bizar sliedila ona navala na Kanižu, koju Istvanfy meće u god. 1566, ali se u istinu sbila u god. 1567. Tu tvrdnju podkrepljuju još dva kroničara. Vitezović u „kronici svega sveta" Zagreb 1744 na str. 155 spominje ove sgode pod godine 1567, a isto tako i ugarski kroničar Georgius Petthö u svojoj „Magyar Kronika", koju nisam imao u ruci, ali svjedoči Samuel Timon u „Epitome etc" str. 203, koji ka godini 1566 o smrti Keglevićevoj pripoviedajuči veli „Quod G. Petthö scribit anno insequente factum".

Digitized by Google

nižu nadjoše naše pripravne na odpor, dapače i sam Tahi koji je bio bolestnih nogu i ruku bude od svojih drugova posadjen na konja, da osobno vodi obranu gradu. Turci budu snažno odbijeni i mnogi poubijani. Jednomu od turskih zapovjednika *Omer-begu* bijaše desna ruka odsječena, kad se je penjao na zid. Turci moradoše se bezuspješno udaljiti od Kaniže, a Tahi nakiti gradske bedeme glavami ubijenih Turaka.[1]

Osim ovih većih borbà bilo je na granici neprestanih čarkenja manje važnosti.[2] Napokon bje, kako spomenusmo sklopljen 17. veljače 1568 drinopoljski mir, od kojega se je očekivalo, da će donieti mir izmučenim pokrajinam. Nu izprazna bijaše to nada, pošto su paše i sandjaki pokrajinski od porte potajno nagovarani bili, da provaljuju na naše krajeve. Hrvatom biti će i dalje se boriti sa kletim dušmaninom.

2. Manji nasrtaji Turaka na Hrvate po sklopljenom miru.

Koliko su Turci do mira držali, vidi se od tud, da nisu mogli ni kratak čas po sklopljenomu miru mirovati, da bar izprva pokažu neku pritvorenu iskrenost, da žele sbilja mir držati. Nasuprot dva mjeseca po utanačenomu miru (u travnju 1567) eto ih, gdje groze našim gradovom *Bihaču i Ostrožcu*, kojih se kapetani obraćaju na generala krajiškoga i zemaljskoga zapovjednika kranjskoga *Herbarda Auersperga*, koji se tada nalazio u Beču s molbom, neka im se čim prije pomogne, jer da su inače izgubljeni.[3]

Herbard dodje sbilja na krajinu sa četom od 800 vojaka. Turci su pred njim morali pobjeći u obližnje tvrdjave *Kamengrad*, *Udbinu*, *Ključ* i *Belaj*, jer ih je on dao po jednom

[1] Isthuanffy „Historiarum etc" XXIII. 322.
[2] Paul von Radić „Herbard VIII. Freiherr zu Auersperg" Wien 1862, str. 147.
[3] Radić „H. Auersperg" str. 149.

Digitized by Google

od svojih sudrugova na polje izmaniti, gdje ih je pred *Bihačom* i potukao.[1]

Godine *1569* više puta nalazimo naše u borbi sa Turci. Ovih je naime 2700 navalilo preko Like i Krbave u gornje strane, da pliene i robe. Nu hrabri senjski *Uskoci* digoše se na klete svoje dušmane, te neznatan broj njih naime 280 upusti se sa pretežnijimi Turci u borbu kod *Perušića*. Oni ih razbiše i pobiše više od hiljade, dočim su mnoge zasužnjili. Uloviše medju ostalimi i dva martolosa (turske najmljenike), koji su senjsku djetcu hvatali i Turkom prodavali. Gnjev Uskoka na ove martolose bio je tolik, da su ovu dvojicu žive na kolce nabili, pak su okolo njih drva naložili, dok se nisu izpekli.[2]

Na drugom kraju naše domovine provaljivao je sandjak bosanski u Hrvatsku najpače valjda na imanja bana Frankapana Slunjskoga, jer pismom od 1. studenoga 1569 izrazuje sultan caru Maximilijanu svoje negodovanje sbog neprijateljstva, učinjenih hrvatskomu banu Franji Slunjskomu. Pobliže ob ovih navala ne znademo ništa, nu negdje u kojem boju morao je biti uhvaćen jedan od vodja turskih *Hamsabeg*, pošto za njegovo oslobodjenje sam sultan moli cara Maxa.[3]

Da su Turci i godine *1570* provaljivati morali u Hrvatsku ne ćemo ni najmanje podvojiti, ako promislimo, da su oni pred ovom godinom i poslije nje neprestance navaljivali na Hrvatsku. Nu nisu nam se nikakove viesti uzčuvale (bar koliko su nam dosad izvori poznati) o tih provalah te zato nam je preći na borbu u sliedećoj godini.

Ove godine (1571) Turci navale opet na imanja bana Franje Slunjskoga okolo njegovoga tvrdoga grada *Gore* (nedaleko Hrastovice). On se je tada nalazio u svom gradu, te je baš taj dan davao gostbu. Najednom dobije viest, da su

---

[1] Radić o. c. 269.
[2] Vitezović „Kronika itd.“ str. 157.
[3] Ove viesti donosi Hammer „Geschichte etc“ III. u noti na str. 776.

Digitized by Google

Turci provalili u Hrvatsku, da pliene obližnja polja, vukući seljake u sužanjstvo. On skoči namah sa stola, sakupi svoje konjanike, pak izleti iz grada na Turke, te nasrne tolikom žestinom na njih, da ih je u trostrukom boju svaki put pobiedio, potukavši velik broj neprijatelja i otevši im sav plien. Ban vrati se za tim zdrav u svoj grad, neizgubivši nijednoga od svojih junaka.[1] Ovo junačko djelo proslavi bana Frankapana, da su o njem sami neprijatelji pjesme sastavljali, slaveći njegovu hrabrost, dočim su ga naši zvali *„ensis et clipeus"* Hrvatske.

Ovakove provale na Hrvatsku sgadjale su se od sad ne samo svake godine, nego upravo po više puta u godini.

God. *1572* skupiše kod *Udbine* u Lici *Ferhard-beg*, *Mustafa-beg* i *Kliski beg* sa svom svojom silom, sa mnogo vojske, topova i druge bojne sprave, da navale na *Bihać* ili *Repić*.[2] Daljnih viesti ob ovoj vojnoj expediciji ne imademo, nu svakako su morali mnogo harati po našoj zemlji, dočim onu dvojicu gradova nisu predobili, pošto ih i nadalje nalazimo u naših rukuh.

Znajući Turci, koliku važnost imade sad *Kaniža* poslije pada Sigeta, ne propuštaju nijedne sgode, a da ju ne pokušaju zadobiti. Kao što su Taha i njegove junake god. 1566 izmamili iz grada, da je došlo do boja, gdje su naši uzmaći morali, ali su ipak juriš na grad odbili, tako se dogodi god. 1571 i *Gjuri Turiju* tadanjemu zapovjedniku tvrdje. Turi bude od Ali-paše, zapovjednika Sigetskoga izmamljen izvan grada, te nemilice ubijen sa mnogo svojih junačina.[3] Nu grad sam ne dodje ipak u ruke turske.

---

[1] Georgius Radkay „Memoriae regum et Banorum Dalmatiae, Croatiae et Slavoniae" str. 146. — Du Fresne — du Cange „Illyricum vetus et novum sive Historia regnorum Dalm. Croat. Slav. etc" — Požun 1746, str. 187 i 231. — S. Timon. „Epitome etc." str. 218.

[2] Radić „H. Auersperg" str. 283.

[3] Isthuanffy o. c. XXIV. 334. — F. Forgasc „Comentarii rerum Hung." XXII. 701. — Epistola Verantii ad imp. Maximilianum u Katoni „Historia critica regum Hung." XXV. 256.

Digitized by Google

Godine *1573* pruži im se opet prilika, da pokušaju navaliti na Kanižu. Bijaše tada zapovjednikom tvrdjave spomenuti već *Gašpar Alapić*, koji se je spasio iz Sigeta. Jedan njegovih vojnika, imenom takodjer Gašpar pribjegne najednom k Ali-paši sigetskomu, te mu javi, da može sad lahko zauzeti Kanižu, buduć da su se močvare, usred kojih je ležala tvrdja poledile, te da može vojska lahko preko leda doći do tvrdjave. Ali-paša odluči pokušati sreću. On sakupi namah svoje čete, a dobi još pojačanja od paše sikloškoga, pečujskoga i kapošvarskoga, te dodje potiho pod noć pred Kanižu. Posla sad Gašpara, da pobliže razgleda tvrdoću leda i da doznade, šta se u tvrdji radi. Bijaše taj dan (22. ožujka) zadnji dan mesopusta (fašnika), kad je u gradu veliko veselje bilo, te su se svi ponapiti legli bili spavati; akoprem je Alapić opomenut bio o predstojećoj mu pogibelji, nije htjeo tomu vjerovati. Gašpar uhodivši sve ovo, javi Ali-paši, kako se stvar imade, te ovaj namah odpravi najodabranijih *osam* sto momaka na grad, koje je vodio Gašpar. Ovi poubijaju nekoje straže, te provale u grad i stanu moriti opojene i spavajuće vojnike i stanovnike. Nasta veliki metež u gradu, te jedini četovodja Stjepan Isthuanffy osviesti se, i pohrli u tvrdju gradsku, gdje probudi Alapića i vojake, da budu na oprezu, da uzčuvaju tvrdju. Turci ne mogoše zauzeti tvrdje, nego porobivši grad vratiše se slavodobitno u Siget. Veliki plien zarobiše: više od 1000 ljudi 748 konja, 2 topa i množinu dječaka i žena. Nepazljivost Gašpara i Alapića bijaše kriva ovoj nesreći, te zato i bude skinut sa zapovjedničtva Kaniže. Nu budući u ostalom valjan vojnik imenova ga kasnije Maximilijan banom hrvatskim (uz Draškovića) pošto je umro bio Franjo Slunjski († 2. prosinca 1572[1]). Zapovjed-

[1] Georgius Radkay „Memoriae regum et banorum Dalm. Croat. et. Slavoniae“ p. 147.

Digitized by Google

nikom tvrdje Kaniže postade Gjuro Zrinjski, sin junaka Nikole[1].

Osim provale Turaka sa sjeverne strane prama Hrvatskoj, dogadjahu se iste godine 1573. i provale u Hrvatsku sa bosanske strane. Beglerbeg bosanski *Ferhad-paša* diže četu od 3000 momaka, te haraše oko *Cetinja* i *Klobaka*[2], a onda provali u Hrvatsku prama *Ivaniću.* Kanonik zagrebački i čazmanski prepošt *Franjo Filipović* (zvan od Turaka *delipop*) skupi kaptolski banderium (čete), te mu ode u susret, nu bude od Ferhata kod Ivanića potučen, dapače sam zasužnjen i u Carigrad odpravljen.[3]

Narobivši se pliena vrati se Ferhad-paša u Bosnu natrag. Ali Turci nemogahu dugo mirovati. Još iste godine pod konac mjeseca srpnja provališe oni u predjel medju Savom i Kupom, nu budu od bana Draškovića suzbijeni i na na povratak u Bosnu prisiljeni.[4]

Sliedeće godine 1574. posjetiše opet Turci po dva puta našu zemlju. Već 26. travnja znade Maximilijan, da se Turci pripravljaju, da svom silom navale na Hrvatsku, te piše za to banu Draškoviću neka dobro pazi i neka osobito *Hrasto-*

---

[1] Ove sgode pripovieda Isthuanffy o. c. XXV. 345. — I Vitezovič spominje ih u kratko u „Kronici etc“ str. 160.

[2] Ova viest navedena je u tegobnici, koju je 18. listopada 1567 predao carski poslanik Ungnad Porti, i u kojoj se navode štete, učinjene carskim zemljam zadnjih godina proti ugovoru mira. Izvadak te tegobnice daje nam Hammer „Geschichte des osmanischen Reiches“ IV. 612.

[3] Balthasar Kercselics „Historia cathedralis ecclesiae zagrabiensis“ p. 246. — Ja sam haranje Ferhadovo oko Cetinja i provalu u Hrvatsku spojio, jer držim, da Ferhad nije skupio vojsku samo zato, da hara oko Cetinja nego da provali u Hrvatsku, a oko Cetinja je samo uz put harao. U gore navedenoj tegobnici navodi se ka godini 1575 „Delipop wurde bei Ivaniz gefangen“, ali ovo je pogreška, pošto se u pismu Maxovu na Draškovića (Krčelić p. 247) od 20. prosinca *1574* napominje sužanj Filipović, kako je već prešao na muhamedanstvo, dakle je već davno morao biti zasužnjen.

[4] U pismu od 31. kolovoza 1574 na bana spominje car ovo djelo Draškovićevo, te ga zato pohvaljuje, Krčelić o. c. 246.

Digitized by Google

vicu dobro čuva. Dapače da će i sam mu brat vojvoda Karlo doći na granicu hrvatsku, da ju brani.[1]

I sbilja 1500 Turaka provali početkom svibnja na našu zemlju harajući cio predjel medju *Stjeničnakom* i *Budačkim*[2], te podjoše valjda i dalje u Hrvatsku, pošto nam Vitezović[3] pripovieda, da je Ivan *Panović*, kapetan Ivanički s malimi četami mnoge Turke *„razbil i pobil."*

Vraćajući se po tom kući morali su ih naše dočekati pred *Kostajnicom* te ići za njimi u potjeru, pošto Max u spomenutom pismu veli, da znade, da su naši učinili provalu (excursiones) kod Kostajnice.

Dva mjeseca za tim, eto ti opet Turaka Hrvatom na vrat i to ovaj put sa ugarske strane, 10. rujna javlja Max[4] banu, da su mnogobrojni Turci iz Budima, Pešte, Ostrogona i obližnjih mjesta otišli na hrvatske strane, te da nešto velikoga spremaju. I sbilja imademo viest[5], da su begovi požežki, sigetski, kopanski, sečenski i pakrački provalili sa 4000 ljudi u Hrvatsku, te užgali Koprivnicu.

Zato Max 10. studenoga opominje bana, neka obnovi (restaurira) Koprivnicu, te neka ju dobro učvrsti.[6]

3. Poraz i smrt Herbarda Auesperga.

Godina 1575. bila je po Hrvatsku još nesretnija, nego li predjašnje, jer u jednoj od bitaka sa Turci pogibe hrabar vojnik i branitelj hrvatske granice, *Herbard Auersperg*, zemaljski zapovjednik u Kranjskoj i pukovnik krajiških četa. K tomu bijahu provale u Hrvatsku tako česte kao nikada

---

[1] Pismo Maxovo od 26. travnja u Krčeliću l. c.
[2] Pismo Maxovo u Krčeliću l. c. — Tegobnica Ungnadova u Hammeru IV. 612.
[3] Vitezović „Kronika etc" str. 161.
[4] Pismo Maxovo u Krčeliću o. c. 247.
[5] U drugoj nekoj tegobnici, koja je g. 1577 predana Porti, te je talijanski sastavljena; u Hammeru IV. 613.
[6] Pismo Maxovo u Krčeliću l. c.

Digitized by Google

dosad, akoprem je mir medju carem i sultanom opet na 8 godina obnovljen bio (u prosincu 1574.).

Već u početku godine provali beglerbeg bosanski *Ferhad-paša* u Hrvatsku[1], harajući po njoj. Jednu viest[2] imademo, da su ove godine izgorena i napadana mnoga mjesta po Hrvatskoj. Ne navodi nam se mjesec u kojem se dogodilo ovo haranje, ali mislim, da se nećemo prevariti, ako uzmemo, da se to dogilo prigodom ove provale bosanskoga paše. Po tom bio bi Ferhad-paša izgorio mjesta *Kliman, Sokol, Petrovčić, Glinu, Sturlicu*, a navalio na kastel *Cetinj, Kladuš, Bajlinovac* i *Bović*, vukući sa sobom 900 kršćanskih sužanja. *Hans Auersperg*, ujak Herbardov jedan od vodja krajiških četa diže svoje čete, da zaprieči haranje. Kod *Budačkoga* na riečici *Radonji*, gdje će za nekoliko mjeseci zaglaviti Herbard, susretoše se obojica. Nasta bitka 7. siečnja u kojoj podlegoše naši. Hans Auersperg bude obkoljen i ranjen, te se jedva živ spasio. Turci puni pliena i roblja vratiše se slavodobitno kući.

Oko polovice godine opet nam se javlja neko neprijateljsko gibanje Turaka. Isti *Hans Auersperg* piše 17 srpnja zastupnikom neke obćine kranjske, da su Turci oplienili[3] *Cazin*, a 12 kolovoza već javljaju ovi zastupnici nadvojvodi Karlu, da

---

[1] Ovu provalu spominje turski pisac Ali-Inša, tajnik Ferhadov a nijedan kršćanski pisac, čemu se i Hammer (IV. 22) čudi. Nu na sreću ovu provalu potvrdjuju spisi zemaljskoga kranjskoga sabora (u Radiću o. c. str. 318).

[2] Spomenuta već više krat tegobnica Ungnadova (u Hammeru IV. 612) navodi ka godine 1575 ove viesti bez bližnje oznake vremena. Da je ovo haranje u savezu sa provalom Ferhadovom, sudim i po tom, što kralj Max u pismu od 3. siečnja na Draškorića (u Krčeliću o. c. 247) spominje haranje Cetinja. A sigurno Turci nisu harali samo jedno mjesto, nego i više njih.

[3] U textu kod Hammera IV. 613 veli se „Auersperg meldet ihnen den Verlust von Zesin“. To će biti pogrešan izraz, jer Cazin nije mogao izgubljen biti sada, pošto znamo, da je pao tek poslije bitke kod Budačkoga sa drugimi gradovi.

Digitized by Google

su Turci obsjeli *Bihač*, te da su navalili velikom silom na *Dubovac i Metliku*[1].

Velika se bura digla ovaj put na Hrvatsku. S jedne strane provališe Turci s Ugarske u predjele varaždinske, nasrćući na *Koprivnicu*, *Rasinje*, *Kusemac*, *Martinec i Ludbreg*, te harajući i paleći po svuda[2]. S druge strane pako sakupiše se petero turskih zapovjednika, da idu osvajati tvrdje po Hrvatskoj. Bijahu to sandjaki 1) paša *bosanski*, 2) beg *požežki*, 3) beg *pakrački*, 4) beg *glinski* i 5) Alajbeg *belajski*[3]. Ovi skupivši četu od 3000 ljudi obsjedoše najprije *Bihač* (u kolovozu, kako nam svjedoči gore spomenuta viest) a onda su valjda, ne mogući osvojiti mjesta počeli harati zemlju „od dalmatinskih obala do sredozemne Bosne“ veli Istvanfy[4]. Oni nasrnuše na *Topusko*, *Voinić*, a onda se obratiše na predjele medju *Kupom*, *Dobrom i Mrežnicom*, gdje udariše na *Dubovac*.

Čim je Herbard doznao za ovo pustošenje turskih paša, namah se odvaži, da ide zapriečiti njihovo nedjelo, akoprem je znao, da sad namah ne može sakupiti toliko četa, da bi im se mogao uspješno oprieti. „Nu ipak neću“, reče on na stanku u Bruku, „odustati za to od boja, akoprem će me ovaj put života stojati.“[5] Jadnik kano da je slutio svoju sudbinu!

Odputiv se iz Bruka (na Muri) ka krajini, dodje u *Freienthurn*, gdje su bili njegovi konji i njegovo oružje. Od ovud posla zapovied svim krajiškim častnikom, da se imaju za 4 dana sakupiti kod *Budačkoga*, kuda će i on doći. Herbard prispie sbilja 21 rujna 1875 u *Budački* sa svojim sinom Engel-

---

[1] U noti Hammera, IV. 613.
[2] Radić „H. Auersperg“ 323.
[3] Tegobnica od 1577 u Hammeru IV. 613. — Sravni Hammera str. 22.
[4] Osim Hammera i Radića pripoviedio nam i Istvanfy ove sgode jako obširno (XXV. 354), samo grieši, da ih stavlja u g. 1576.
[5] Rađić „H. Auersperg“ str. 326.

Digitized by Google

bertom, sa svojom služinčadi i sa 50 konja, a nastani se se kod plemića *Tusilovića.* Budački leži na riečici *Radonji*, koja izvire na gorah Petrinjskih, a utiče najprije u Koranu, a s njom u Mrežnicu, koja je pritok Kupe.

Tu se Herbard sa svojimi utabori, te posla ujedno nekoliko straža u obližnja brda, da budu na oprezu, da ih ne bi neprijatelj iznenada napao. Nu budić je pod večer još sve tiho bilo legne se bez večere spavati. Medjutim bijaše Ferhad-paša po uhodah doznao, da se je Auersperg utaborio kod *Budačkoga,* gdje skuplja svoje čete da navali na Turke. Namah sazva sve begove u vieće, te tu bje odlučeno, da se prestane harati i paliti, a da se čim prije navali na Auersperga, dok ne sakupi sve svoje vojne čete. Ferhad-paša dade namah nalog svojim prednjim četam, da se čim prije upute prama riečici Radonji. Herbard medjutim nije mogao spavati, jer ga je tištila briga sbog tako malene čete svoje, koja nije mogla biti veća od 1000 konjanika i pješaka. Turaka pako, kojih je u početku provale bilo tek 3000 sakupi se pomalo sve znatniji broj, dok napokon ne naraste kod Budačkoga na 10 do 12,000 ljudi. Da mu dakle njegovu malu četu ne zateče neprijatelj spavajući, stade ju Herbard buditi, naloživši momčadi, da si osedlaju konje i pripravni na boj budu. Najednom, dočim se je i sam oružao, začu negdje opaliti pušku, što mu je bilo znakom, da su neprijatelji blizu. U tilji čas bio je na konju.

Za čudo poplaši mu se konj, kano da je je slutio što će mu se dogoditi. I konj sina mu Engelberta zadrhta, kad je ovaj uzjahao na nj. To uplaši i omaloduši sina. Nu otac ga opomenu, da se ne boji Turaka, ni smrti, nego da vesela srca za krstovu vjeru mre. Ohrabrivši tako i ostale prijatelje, posla napried nekoliko hrvatskih mladića, na čelu im *Ivana Voikovića,* koji su poznavali okolicu, da razvide, gdje je neprijatelj, a sam uputi se sa četom od 60 konjanika k stražam,

Digitized by Google

koje je sinoć poslao bio u obližnja brda, da od njih dozna uzrok izpaljenja puške.

Najednom eto ti nekakovih njemu nepoznatih Turaka, konjanika, koji ga upozoriše na neku četu Turaka, koja da se približava. Herbard slutio je namah, da je upao u zasjedu, ali ipak nehtjede uzmaći, nego udari na ove Turke svojom četicom, kojoj se pridružila i ona Voikovićeva uzdajuć se, da će mu pješadija u nuždi u pomoć priteći.

Ferhad-paša bijaše naime, čim je dočuo da se naši giblju, cielu vojsku u bojni red postavio, poslavši ipak 1000 pješaka napred, da se namah u boj upuste sa Herbardom. Ovo bijaše ona četa, s kojom se je pobio Herbard. Tri puta baci ju Auersperg natrag. Nu u tom stiže glavna sila turska od 10—12.000 ljudi, da pomogne prednjoj četa. Nagrnuše silnom vikom i urlikanjem, „da se je htjelo nebo i zemlja stresti.“ Nu Herbard ne plaši se ništa. Njegova četa udara neustrašivo; kad se prebiše koplja, vade se mačevi. Ali uzalud im sva hrabrost. Herbard uvidi, da mu se nije moguće spasiti, te zato provali, pošto je bio Voiković uhvaćen u sredinu neprijateljskih četa. U jednoj ruci drži crvenu zastavu sa slikom Krstovom, a drugom ubija oko sebe neprijatelja. Dva turska častnika smaknu, kad mu najednom neki delija bosanskoga paše ubi konja. Herbard pogodi zrnom deliju, ali sluga ovoga delije sruši ga kopljem na zemlju, te mu odrubi glavu Ovako svrši junak 22 rujna 1575. S njim opadoše i drugi njegovi prijatelji: Fridrik *Weixelberg*, Dane *Thetau* i mnogo ostalih; u sužanjstvo padoše: sin Herbardov *Engelbert*, Vid *Kleković*, Gjuro *Janković*, Petar *Sarković*, Baltasar *Gusić*, Toma *Čadeš*, zapovjednik grada Zrinja, Julij *Zadranin*, zapovjednik Hrastovice, Wolf *Ensthaler* i Krsto *Purgstaller*.[1]

---

[1] U spomenutoj talijanskoj tegobnici od god. 1577 u Hammeru o. c. 612 veli se: „Sr. Ausperg con 60 cavalli sóli e alcuni Uscoki ci lascio la vita“.

Digitized by Google

Samo četiri čovjeka utekoše živa i donesoše u *Freienthurn* tužnu ovu viest o propasti naše vojske i njezinoga junaka.

Kasno već po ovom dogodjaju dodje krajiška vojska na bojište, te bude i ona potučena. 200 ljudi pade, a 2000 ih bude uhvaćeno. Lješina Herbardova bje donešena u Freienthurn, dočim je paša bosanski odnio glavu, te ju poslao u Carigrad. Poslije ju povrati za veliki novac obitelji, a isto tako i sin Engelbert bje novcem izkupljen[1]. Po ovoj pobjedi uputi se Ferhat-paša u Kranjsku, gdje pohara i oplieni *Metliku*[2], a pri povratku *Steničnjak* i *Kamensko*, vukući sa sobom 1200 sužanja[3].

Nije medjutim dugo poštedjena bila naša zemlja. Beg *požežki i pakrački* dodjoše opet koncem godine na naše zemljište sa 1000 konjanika, izgoriše mjesto *Apatin* pred Ivanićem, te su harali sve do *Koprivnice*[4].

I Ferhad-paša, videći svoje drugove, kako haraju po Hrvatskoj, uputi se po istom poslu u Hrvatsku. Diže on vojsku od 4000 konjanika i 3000 pješaka, te š njom robijaše i goraše sve predjele uz Dobru do Kupe, pak se vrati pun pliena kući[5] (pod konac prosinca 1575). — Ovako se završi ova po Hrvatsku dosti nesretna godina.

4. Pad Bužima i Cazina, Zrina i drugih tvrdjavica; provala u Kranjsku; sagradjenje Karlovca.

Da mogu lasnije i bez pogibelji harati našu zemlju, turski paše i begovi nastoje sad čim više tvrdjavica na našoj krajini osvojiti ili pako ražoriti (popaliti).

Za to vidimo Ferhad-pašu bosanskoga kako se sad god. 1576 diže, da osvoji sve važnije obrane hrvatske zemlje. Mi

---

[1] Tečaj i konac ciele bitke izpripovjedo nam po Radiću (o. c. 328 do 332) i po Istvanfiju (o. c. XXV. 354 i 355).
[2] Valvasor „Die Ehre des Herzogthums Krain“ IV, 389 i IV, 499.
[3] Spomenuta talijanska tegobnica od g. 1577 u Hammeru l. c.
[4] Gornja talijanska tegobnica i tekst u Hammeru o. c. p. 22.
[5] Hammer „Geschichte etc“ o. c. IV. 22.

Digitized by Google

ga nalazimo u ovoj godini pod tvrdimi gradinami *Bužimom*, koji pripadaše obitelji Keglevića i pred *Cazinom*, gradom spadajućim pod vlast biskupa kninskoga. On dodje pod gradove s jakom vojskom i sa topovi, da ih čim sigurnije dobije u svoju vlast. I sbilja posade prestrašiše se topova, te pobjegoše iz njih, a Ferhad-paša ih zauze sa obližnjimi *Goršić i Gradac*[1]. Sličan udes stignu druge tvrdjavice, kao opatiju *Topusko* i kastel *Hutinsko* (ili Sutinsko?), onda *Gredu* i Rožac, napokon *Batno i Stankovac* na Glinčici, koje su većinom izgorene bile od Turaka[2].

Kasnije uputiše se *bošanski* Turci, na čelu im valjda Ferhad-paša sa begovi *novigradskim i krupskim* na tvrde gradove *Knin*, *Kostajnicu*, *Dubicu i. Gotim*, nu ipak ih ne mogoše zauzeti. S druge strane predje pako 3000 Turaka preko Kupe, te se uputi na Kranjsku. Tu haraše oni nemilo. U kratko vrieme zarobiše oni na kranjskoj i hrvatskoj krajini 4,666 duša i 7180 komada blaga[3].

Provale u Hrvatsku bijahu ove godine tako guste, da ih nije moguće sve nabrojiti. Imademo viest[4] da je god. 1576 bilo 50 (!) provala u našu zemlju. Onda nije nikakovo čudo, ako je narod ostavljao svoju zemlju i domovinu, nevideći mogućnosti, da bi se mogla obraniti, te se naseljivao po raznih predjelih Ugarske, Austrije, Moravske i Češke[5]. Carski poslanici tužili su se sbog toga kod sultana i vezira, ali uviek bezuspješno. Pa akoprem je Maximilijan prije svoje smrti,

---

[1] Isthuanffy o. c. XXV. 355. — Tegobnica, koju je nadvojvoda Ernest poslao paši budimskomu (8. ožujka 1578) u Hammeru o. c. IV. 613. Ovi gradovi preko Une ostadoše odsad do dan danas u rukuh turskih. Hrvati nastojali su ih osvojiti, ali uzalud. Tako su n. pr. god. 1737 pod banom Esterhazyjem osvajali Cetin i Bužim, ali ne uspješe (vidi moju „Poviest rusko-turskih ratova" str. 12.)

[2] Tegobnica Ungnadova od g. 1576. u Hammeru IV, 612.

[3] Ista Ungnadova tegobnica u Hammeru l. c.

[4] Gerlach propovjednik carskoga poslanika kod Porte Ungnada pobilježio je u svojem „Tagebuch-u" 50 provala u ovoj godini (Hammer IV, 26 i 614).

[5] Isthvanffy o. c. XXV, 335.

Digitized by Google

koja ga je stigla 12. listopada 1576. produljio mir još na 8 godina, navale na našu zemlju i na dalje traju.

Godine 1578. ide opet glavno nastonjanje Turaka na to, da čim više hrvatskih obrana zauzmu. Za to navale oni najprije na *Mutnicu* i *Ostrožac*, te ih „*silnom rukom*“ uzeše. Isto tako zauzeše kastel *Sraćice*, te ga izgoriše. U mjesecu listopadu pako uputi se Ferhad-paša na *Zrin*, grad grofora Zrinskih[1]. Grad bijaše dosta čvrst, imajući trostruki zid, tako da bi se bio mogao obraniti od Turaka, kad bi bili valjani i hrabri branitelji grada. Nu sam zapovjednik grada i četa u gradu *Petar Kamenjan* bijaše slab i plašiv čovjek, te je jedva dočekao, da je palo nekoliko hitaca u grad i već se predade Ferhad-paši uz slobodan izlaz. Nu po turskonm načinu paša nije održao svoje rieči, nego ga je zasužnjio i odveo u Bosnu, gdje je bio zatočen, dok nije valjda novcem izkupljen i na slobodu pušćen bio.[2]

Zadobivši Turci i ovaj tvrdi grad, nije čudo, ako im sad padaju u ruke gradovi i kasteli manje jaki. Oni osvajaju *Kladušu*, *Sturlić*, *Podzvezd*, *Peć* i druge bližnje gradove i sela[3].

Početkom god. 1577. eto ti opet Turaka u našu zemlju, gdje idu osvajati grad *Gvozdanski*, koji je pripadao obitelji Zrinskih, te je bio važan sbog srebrnih ruda, koje su se ondje kopale. Grad ne bje tako lahko uzet, kako veli *Istvanfy*, biedeći naše vojake kukavštinom (ignaviae), nego grad pade onda „pošto su junaki u njem obsjednuti“ veli *Vitezović* „tri tjednja vitežki se braneći od glada i žedje svi oslabili

---

[1] Ove viesti u godini 1578 donosi Vitezović „Kronika etc.“ str. 162.

[2] Tečaj obsade Zrina daje nam Istvanfy (o. c. XXV, 335), samo grieši, što stavlja obsadu u godinu 1576 u savezu sa obsjedanjem Cazina i Bužima. U tegobnici, koju je poslao nadvojvoda Ernest paši budimskomu 8 ožujka veli se, da je godine 1576 osvojen Cazin i Bužim, ali se ne spominje Zrin (Hammer o. c. IV, 613). Za to će imati pravo Vitezović (o. c. 162), koji meće pad Zrina u godinu 1577.

[3] Vitezović „Kronika i. t. d.“ str. 162.

Digitized by Google

i pomrli.“ Bogatih ruda, koje su naši tamo obilato dobivali, ne stade naskoro u turskih rukuh.[1]

Skoro poslije toga nalazimo Turke na kranjskom zemljištu. Oni prodjoše harajući našu zemlju, te se oboriše na *Metliku*. Od 28. ožujka do 1. travnja obsjedahu Turci Metliku. Stanovnici držahu se hrabro, te izlječuć iz grada pogubiše 2000 Turaka. Ali napokon podlegoše sili. Jurišem bude grad zauzet i dielom zapaljen; do 900 muževa i djece odvukoše Turci u sužanjstvo. Naši medjutim neostadoše Turkom dužni. Kad su se ovi vraćali kući, sakupi se 12.000 naših i slovenskih seljaka, te dočeka 12. travnja Turke, i pobi ih čestito. Isto tako potukoše naši sa Slovenci pri povratku kod *Topolovića* one Turke, koji su lukavošću zauzeli trgovište *Kostel*[2].

Da se ikoliko preprieči navaljivanje tursko i da se nadomjesti bar donekle gubitak tolikih tvrdjica, odluči nadvojvoda Karlo, koji je imao vrhovno zapovjedničtvo i vlast na krajini, sagraditi na sgodnom mjestu jaku tvrdju. Za to mu se činjaše najprikladnijim mjestom kut medju *Kupom Koranom* i *Dobrom*. Ovo bijaše zemljište grofa Zrinskoga, koji ga prodade Karlu, a za dobiveni novac kupi si obližnju gospoštiju *Dubovac*[3]. Ovaj je bio ove godine već više krat od Turaka napadnut i to jednom na veliki petak, kad su ga sažgali, a drugi put nešto kasnije (21. svibnja), kad ih je ondje dočekao zapovjednik krajiških četa Ivan Ferenberger,

---

[1] Osvojenje Gvozdanskoga spaja Istvanfy (o. c. XXV, 356) sa zidanjem Karlovca i meće oboje u god. 1577. Nu mi znademo stalno, da se je Karlovac počeo zidati u god. 1578 (Hurter o. c. I, 370), te će po tom valjati i tim spojeno Istvanfyjevo pripoviedanje ob osvojenju Gvozdanskoga prenieti u godinu 1578, pošto nam naročito Vitezović ka godini 1578 (o. c. 162) veli „Gvozdanski grad na početku ovoga leta Turci zadobili su“; a i „Magyar kronika“ Gjurgja Petthö-a meće osvojenje u god. 1578, kako se vidi iz Timona „Epitome etc.“ str. 229.

[2] August Dimitz „Geschichte Krains“ III, 67.

[3] O sagradjenju Karlovca pripovieda nam obširno Hurter Geschichte Ferdinands II, sv. I str. 368. — onda Istvanfy o. c. XXV. 357.

Digitized by Google

te ih potukao.[1] Na onom kupljenom zemljištu sazida Karlo čvrst grad, koji prozva po sebi *Karlovcem.* Gradnja Karlovca započe 13. srpnja 1578. na dan sv. Margite. Zidovi se digoše u vis nad 900 ubijenih turskih glava. Gradnja potrajala je duže vremena, te je dvršena tek dojduće godine. Čitava gradnja stojala je do 845.000 for. tadanje vriednosti Prvim *generalom* karlovačkim postade *Ivan Ferenberger.*

Hrvatska kako vidjesmo izgubi za kratko vrieme vojevanja sa Turci mnogo tvrdih gradića, koji su joj za obranu dobro služili, te je od sad sve više otvorena turskim provalam. Stoga se našim nalagala dužnost, da u mjesto palih tvrdjica druge podignu, ili pako one prve opet predobiti nastoje. Oboje naši uradiše: digoše *Karlovac* a sad idu, da nekoje izgubljene tvrdje opet dobiju.

5. Navala Hrvata na Zrin, Cetinj i Bužim; borba oko Kaniže.

Pod konac mjeseca ožujka dobije nadvojvoda Karlo viesti, da su Turci provalili u Hrvatsku, da su zauzeli *Drežnik*, da idu na *Bihač* i da priete samoj Kranjskoj. A skoro po tom bje mu javljeno, da su Bihač obkolili, i da se on drži jedino hrabrošću njegova zapovjednika, grofa *Lamberga* [2] Da ovu navalu odbije i da otme Turkom osvojene gradove, odluči Karlo sakupiti snažnu vojsku, te povesti veću vojnu na Turke.

U tu svrhu sakupi on svoje čete po Štajerskoj, Koruškoj i Kranjskoj, a ujedno naloži zapovjedniku hrvatske krajine *Ivanu Ferenbergu,* zapovjedniku slavonske krajine *Vidu Halleku* i banu hrvatskomu *Krsti Ungnadu*[3], da sakupe svoje

---

[1] Vitezović „Kronika etc." str. 162 i 163.
[2] Hurter „Geschichte Ferdinands II" sv. I str. 360.
[3] Mi smo poznavali do sada hrvatskimi bani biskupa zagrebačkoga Gjuru Draškovića uz druga mu najprvo Franju Slunjskoga, a onda Gašpara Alapića. God. 1577 imenova kralj Draškovića biskupom jegarskim, koji se na to odreče banstva. Naskoro učini to isto i Gašpar Alapić i to za to, jer je kralj imenovao nadvojvodu Karla svo-

Digitized by Google

čete, i da se prikluče slovenskim četam, s kojimi će poduzeti zajedničku vojnu na Turke. Ovako se sakupi liepa vojska od 9.600 ljudi bez momaka, koji su išli uz povoz, bez topničara i bez nabacatelja nasipa (Schanzgräber, kojih je bilo do 500) a imala je sobom 18 velikih topova. Samih Hrvata (provincijalnih) doveo je ban Ungnad 4.900 ljudi.[1] Na čelo vojske postavi Karlo zemaljskoga zapovjednika *Gjuru Khevenhüllera*, Trideset dana trebale su slovenske čete, dok su došle iz Celovca na medju. Od ovud išla je (30. srpnja) sdružena vojska kod *Slunja* i *Drežika* u *Bosnu*. Put je vodio kroz puste predjele, te je valjalo protiskivati se uzkimi klanci i prelaziti kamenita brda, kuda su tegotno ljudi išli a još tegotnije je bilo voziti topove i hranu, natrpanu na množini kola. Nu srećom imala je vojska dobrih vodića, te su prednje čete svukuda krčile put, sjekući gusta stabla i odmičući s puta veliko kamenje.

Naša vojska zauze u brzo *Cazin*, *Zrin* i *Ostrovac*, ali kad dodje pod Bužim, naidje na odpor. Kad je Khevenhüller pozvao zapojednika tvrdje, da se predade, ovaj to odlučno odbi, jer se je pouzdao s jedne strane na velik broj svojih četa, koje je tištilo pomanjkanje hrane i bolest (griža), koja je zavladala medju našimi.[2] Medjutim je Ferhad-paša, koji je dosad izbje-

---

jim namjestnikom u Hrvatskoj, koji je usurpirao svu vlast u ovoj zemlji na štetu vlasti banske. S toga videći Alapić, da ne ima nikakove moći ni ugleda, zahvali se na časti banskoj, a kralj imenova god. 1578 banom poslušnijega Štajerca Krstu Ungnada, kojega naši stališi nisu mogli trpiti, jer je bio tudjin, te si nije stekao hrv. indigenat. (Krčelić o. c. 266).

[1] Fessler „Geschichte der Ungern“ VII, 192 valjda po Megiseru „Annales carinthiae“ str. 1604. — Osim Megisera pripovieda ove sgode Istvanfy o. c. XXV. 357, onda Hammer o. c. IV. 30, napokon Hurter o. c. I. 364. — I Vitezović spominje u kratko ovo poduzeće, ali grieši kao i Ištvanfy, jer obojica meću ovu vojnu u god. 1579, dočim znamo iz listina u Hurteru i iz Hammera, da je bila god. 1578.

[2] Glede vojevanja naših u Bosni velika je razlika medju pripoviedanjem Istvanfyja i Hammera: 1) Prvi (o. c. XXV, 359) veli, da je naša vojska išla najprvo na Bužim, dočim Hammer (o. c. IV, 30) stav-

Digitized by Google

gavao svaki sukob sa našom vojskom, dok sakupi čim više sila, sabrao veliku vojsku od 30.000 ljudi, te podje u pomoć obsjednutomu gradu. Dodje do čarkanja medju njim i našimi, u kojem je nekoliko sa svake strane opalo, ali ipak više neprijatelja, tako da su naši držali, da su pobjeditelji neprijatelja. Od naših pogibe medju ostalimi *Nikola Bradač*.

Slaba je medjutim bila ova pobjeda. Naša vojska sve se je manjila, dočim je neprijateljska rasla. Khevenhüller uvidi, da mu neima duže obstanka u Bosni, te se poče pomalo vraćati kući (3. rujna). Ferhad-paša uzimao je medjutim jedno mjesto za drugim, koje su naši osvojili bili kano *Cazin*, *Cetin*, *Ostrovac* i druge tvrdjavice, pošto su naše slabe posade pobjegle pred neprijateljem. Od liepe one naše vojske jedva se polovica vratila kući, a da bi za što? Cielo poduzeće urodi jalovim plodom.

Hrabrije su se držali naši Hrvati god. 1579. u borbi sa Turci. Da čim više obrane Hrvatsku od navala turskih sa sjeverne strane, počeše naši izpod Kaniže graditi tvrdju *Baicu*, i to ondje gdje utiče Kanižica rieka u Muru.[1] Kad je vidio Ali-paša Sigetski, da veliko množtvo seljaka vuče iz šuma drva, te da prave oko tvrdje nasipe, odluči zapriečiti taj rad. Sa 3000 konjanika i nešto poljskih topova navali on na naše. Nu naši, znajući da se ova radnja neće moći izvesti bez protimbe Turaka, bijahu se u liepom broju sa svojimi četami ovdje sakupili. Bijaše tu zapovjednik kanižke tvrdjave

---

lja obsjedanje Bužima pod konac vojne 2) Istvanfy veli, da je Bužim pao našim u ruke, jer da je posada kukavično pobjegla, dočim Hammer veli, da se je hrabro opirala. Mi odlučno pristajemo uz Hammera, koji pripovieda ove sgode po spisu samoga glavnoga zapovjednika Khevenhüllera, po njegovih „Annales Ferdinandi", koji je vojnu svakako točno opisao. A i turske izvore biti će bio Hammer pronašao suglasnimi sa Annali Khevenhüllerovimi, te za to zaslužuje više vjere od Istvanfyja, koji često grieši.

[1] Ovo nam pripovieda Istvanfy o. c. XXV, 357, onda Hammer o. c. IV, 30, i napokon Timon „Epitome etc." p. 231.

Digitized by Google

Gjuro Zrinski, te velikaši *Baltazar Baćan* i *Franjo Nadažd* svaki sa svojimi četami i četami obližnjih plemića. Na zapovjed Karlovu posla takodjer *Vid Hallek* krajiški zapovjednik u Slavoniji svojih četa pod vodstvom *Ivana Glaubicera* dočim je Kanižku posadu doveo kapetan njezin *Andrija Kilmann*. Naši bijahu dakle pripravni na odpor, ali ipak u prvi mah nasrnu Ali-paša takovom žestinom na naše, da su se čete plemićke uza sve nagovaranje i hrabrost njihovih vodja razbježale u obližnje šume. Nikakovim nagovaranjem ne dadoše se oni van iz šuma. Na to upotriebi Baćan varku. Dva upravo ulovljena Turčina dade od nekolicine svojih vojnika odvesti k onim u šumah se nalazećim, da budu kano znak pobjede, koju da su naši zadobili nad Turci. Za to su Baćanovi vojnici imali putiti pobjegle, neka idu brže bolje na bojište, da se bar pliena narobe. Ova varka uspie. Nadajući se plienu odhrle pobjeglice na bojište, gdje se je u taj čas najživlje tuklo.

Ali-paša medjutim držao je, da su naši dobili u pomoć novih četa. Ustraši se stoga, te dade namah nalog vojski, da uzmakne kući. Pri povratku nasta tolik metež medju Turci, da su se budući takodjer tjerani od naših većinom pogušili po močvarah kanižkih. Koji su pako živi ostali, vratili su se ranjeni i ozledjeni u Siget. Naši pohvališe dosjetljivost Baćanovu i dovršiše započetu gradnju. Nadvojvoda Karlo postavi u ovu tvrdjicu posadu, a na čelo joj *Nikolu Malakocija*, prvoga četnika (centurio) Gjure Zrinjskoga.

Ovaj četnik imao je još iste ove godine ogreba sa Turci. On provali u Slavoniju, te potuče kod Drave Turke Brzemenske(?)[1].

6. Poraz Škender-bega požeškoga; borba kod Cernika i Slunja.

Za kratko vrieme od tri godine osvojiše dakle Turci veliki broj znatnih tvrdjava hrvatskih preko Une. Carski poslanici

[1] Samuel Timon „Epitome chronologica etc." str. 831.

u Carigradu neprestano su dizali tužbe na tu, usuprot utanačenomu miru učinjenu otimačinu, ali uzaludno im bijaše nastojanje, da dobiju natrag ova mjesta. Dapače Turci učiniše od zauzetih predjela novi sandjak na hrvatskoj krajini, ka kojemu priklopiše osvojene zadnjih godina gradove *Krupu*, *Cazin*, *Bužim*, *Zrin*, *Ostrovac*, *Toplice i Vrkonicu* (kod Bihača)[1]. Tako su dakle Turci štovali ugovoreni mir. Car i kralj Rudolf II. imao je uviditi, da takav mir njemu samo na štetu biti može, te je imao, umjesto što se je toli grčevito držao ugovorena mira, skupi čestitu vojsku, te snažno odbiti navale turske. Onda bi se Turci bolje držali mira, kad bi znali, da će im se odmazditi svaki napadaj.

Ako kralj i njegovi njemački savjetnici nisu ovako umovali niti su bili prikloni muževnomu činu, to su *hrvatski* junaci i velmože drugoga mišljenja bili. Oni odlučiše svaku provalu tursku snažnom rukom odbiti (1580). Tomu im se naskoro pruži prilika. Oni doznadoše, da je požežki *Skender-beg*, sin Perzijanca Ulame odlučio, da ide varaždinske predjele harati.[2] Namah se složiše u tom, da ga valja predusresti prije nego izvede svoju namjeru. *Baltazar Baćan*, *Gjuro Zrinjski* i *Franjo Nadažd* sakupiše svoje čete, a k njima pridruži se i *Ivan Glaubicer*, zapovjednik koprivnički sa svojom momčadi. Sakupivši se svi kod *Koprivnice* uputiše se ravno na *Požegu* i to sa 2500 najodabranijih momaka. Došavši do *Gorbonožke* kule, ustaviše se, da malo odpočinu. Slučaj je medjutim htjeo, da je i Skender-beg, idući na plien prama Varaždinu, takodjer amo stigao bio sa 2—3000 ljudi, te se tu odmarao. Medjutim neprijatelji nisu znali jedan za drugoga.

Dogodi se najednom, da je jedan od sluga Baćanovih išao

---

[1] Hammer „Geschichte etc." IV, 32.

[2] „Collegii Bononiensis Illyro-Hungaricum liber" u Krčeliću o. c. p. 259. — Onda pripovieda još ove sgode Istvanfy o. c. XXV, 359 i Hammer o. c. IV, 110.

Digitized by Google

k obližnjemu izvoru po vodu, gdje nadje i nekoliko Turaka. Ovi ga zarobiše i dovedoše Skender-begu. Ovaj ga stade izpitivati, tko je i pošto je amo došao? Nu mogao mu je odgovoriti tek onda, kad se je tumač našao, jer je sluga bio Magjar, pa nije znao hrvatski. Skeder-beg doznade sad, da je u blizini hrvatska vojska sakupljena. Turci se veoma uplašiše. Skender-beg odpravi namah svoje dvoje djece kući, poručivši ujedno svojoj ženi zadnje naloge, kano da je slutio, da se više neće živ kući vrati. Onda dade nalog Kalender- i Derviš-agi, neka postave momčad u bojni red, dočim su njega sluge na konja digli (bio je bo neizmjerno debel, jer je svaki dan cielo pečeno janje pojeo). Naši, osjetivši, da je blizu neprijatelj postaviše se takodjer brže bolje u bojni red.

Nasta kreševo, u kojem se osobito Baćan odlikovao. On je pojedine vojnike poimence prozivao, hrabreći ih neka se snažno bore za spas svoj i cieloga kršćanstva. Dugo bijaše bitka neodlučena, kad al na jednom jedan od naših probode *Skender-bega*, a konjanik Zrinskoga *Franjo Petendić Kalender-agu.* Videći to Turci, nagnu bježati, a naši za njima. U biegu pogibe više Turaka nego li u bitci. Opadoše još *Husaim-aga*, *Osman-aga* i muogi drugi četnici. Na prostoru od jedne čitave ugarske milje ležahu turske lješine. Uloviše 430 vojnika[1], medju kojimi mnogo odličnih, a ponajviše konjanika, zarobiše još 20 vojnih stiegova sa trubljami i bubnji. Glavu Skederbegovu odpraviše nadvojvodi Karlu, a golu tustu trupinu omotaše u sagove, te ju ostaviše na polju, tako da se ljudem pričinjala kano trupina mrcine, a ne čovjeka[2].

Kao hrvatski velmože i junaci tako i krajiški generali i

---

[1] Bononski Illyro-Hungaricum liber (u Krčeliću l. c.) veli, da je zasužnjeno samo 150 ljudi, dočim Istvanfy nabraja 430.

[2] Istvanfy je opet pogrešio, što je ovu bitku stavio u godinu 1581, mjeseca rujna. Imademo bo pismo sultana na cara Rudolfa II. od Lipnja 1580, gdje se ovaj tuži na propast Skenderbega. Dakle bitka je bila god. 1580, pod kojom godinom ju i S. Timon „Epitome etc. navodi. Vitezović o. c. str. 166 meće bitku tija u godinu 1584.

Digitized by Google

zapovjednici odlučno počeše susretati svaki napadaj turski. Mjeseca srpnja provali beg *krupski*, sa 500 Turaka u našu zemlju, te ju je plienio, zarobivši meju kaštelom *Kišicom* i *Lipom* do 300 ljudi i 1000 komada blaga. Namah se dignu na njega krajiški general *Weikhard Auersperg* (brat preminuloga Herbarda), te ga sretne medju *Steničnjakom* i *Ostrožcem*. Svojom krajiškom četom navali (12. srpnja) hrabro na Turke, te ih pobi, 470 ih je ubio, a zasužnjene kršćane oslobodio[1]. — Nešto kasnije (27. srpnja) provali opet neka druga četa od 500 Turaka preko Une, ali bude razbijena od Vida *Kislina* krajiškoga zapovjednika kod Sv. Gjurgja pod Ostrožcem[2].

Istu odlučnost u obrani domovine nalazimo i god. 1581. kod naših velmoža i junaka. Ahmed-beg, zapovjednik grada Cernika poče ove godine plieniti i harati po naših predjelih. Da ga odbije diže namah *Toma Bakač-Erdöd*, svoje čete, kojim se pridružiše i čete *Mihajla Sekelja*, te oni dočekaju Ahmed-bega kod *Cernika* i potuku ga razpršivši njegove čete. Tu je potlášnji hrvatski ban i junak onoga vremena *Toma Erdöd* prvi put pokazao svoju hrabrost i vojničku vještinu[3].

Nekoliko godina za tim opet se je odlikovao Toma Erdöd pobjedom nad Turci kod *Slunja*. Preći ćemo namah na ovu važnu borbu, spomenuvši samo u kratko manja nekoja čarkanja naših sa Turci. Odlučnošću bo, kojom su odsada naši junaci odbijali navale turske umanjila su se manja navaljivanja turska, te ih možemo u kratko proći.

---

[1] Valvasor „Di Ehre des Herzogthums Krain“ III, 66. — Hammer o. c. IV. 621 (u noti). — Vitezović o. c. str. 165.

[2] Hammer l. c. navodi rečeni datum, dočim Vitezović ne. Ja sam spojio obe viesti o provali kao u isto vrieme sbivšoj se, jer inače bi nam Hammer pobilježio bio, da se je sbila još koja treća provala ove godine.

[3] S. Timon „Epitome chronologica etc.“ str. 232. — Du-Fresne „Illyricum vetus et novum etc“. str. 187. — Hammer (o. c. IV, 31) stavlja ovu bitku (po Schimeku) u god. 1578, nu svakako bezrazložno.

Digitized by Google

God. 1582. znademo samo za dvie male borbe naših sa Turci. Jednom su navalili naši pod vodstvom zapovjednika krajiškoga Andrije Auersperga na tursku *Udbinu*, gdje su mnogo pliena i sužanja zarobili. Drugi put su pako Turci porobili Slunj[1].

Početkom god. 1583. poduzeše Turci neku veću expediciju na Hrvatsku i slovenske zemlje. Bosanski bo paša sa sigetskim i drugimi begovi provališe preko Hrvatske u slovenske predjele, navališe na nekoje tvrdjice i sela, te ih porobiše i požgaše, odvukoše do 200 seljaka sa ženami i djecom[2]

Kasnije dodju opet bosanski Turci u Hrvatsku. Porobivši *Pribance* polag Kupe, pregaziše ovu rieku pod *Vinicom*, te robiše sve do *Hrasta*. Konjaničtvo dalo se je na ovu robiju, dočim je pješačtvo ostalo pod *Bosiljevom*. Naši junaci navale namah na pješake, dok im ne mogaše doći u pomoć razštrkano konjaničtvo. Turci pouzdaše se u svoje pješake, te se upustiše s našimi u boj.

Nu zla im sreća posluži, oni budu potučeni i raztjerani, a uslied toga moralo je i konjaničtvo prisiljeno biti pobjeći kući[3].

Godine 1584 veća zagrozi pogibelj i Hrvatskoj i Kranjskoj, nego prošlih godina, ali je sretno odvraćena od junačkoga novo imenovanoga bana hrvatskoga Tome Erdöda[4]. Bosanski paša Ferhad sakupi veliku vojsku od najmanje 10,000

---

[1] Ove viesti donosi Vitezović o. c. str. 165 i 166, i Valvasor o. c. XII, 67.

[2] Hammer o. c. IV, 630 (u noti).

[3] Vitezović o. c. str. 166. — Ovom sgodom možda se sbilo ono, što nam se kaže u Hammeru IV, 613 (u noti), da su Turci (valjda harajuće konjaničtvo) došli nedaleko Zagreba u selo Samec (?) dvie milje daleko od Murana (?) odvukavši odtud 107 duša.

[4] Krsto Ungnad, vidio je, da ga hrv. striliši ne mogu trpiti, te se je za to zahvalio na banstvu koncem god. 1583, a na njegovo mjesto bje postavljen naš Toma Bakač-Erdöd početkom god. 1584. (Krčelić o. c. str. 271). — Ovu provalu tursku opisuju ovi izvori: Istvanfy o. c. XXV, 362. -- Valvasor „Die Ehre des Herzogthums Krain“ IV. 506. — Khevenhüller „Annales Ferdinandi“ II, 327 u Hammeru IV, 145. — Po ovih pripoviedaju i Timon, Krčelić, Vitezović Radkay i Du-Frese.

Digitized by Google

ljudi[1] u Hrvatsku uzprkos tomu, da je početkom ove godine sultan produljio mir sa Rudolfom II na osam godina. Preko Hrvatske odoše u Kranjsku, gdje su palili mnoga sela i gradove (osobito Kočevje) te ljude robili, harajući sve do pod Ljubljanu. Napokon budu obijeni, te se dadoše na povratak. U Hrvatskoj skupi brže bolje ban svoje čete, a k njemu se pridruži karlovački general *Josip Turn* (nasliednik *Ferenbergera*) sa svojom krajiškom momčadi, te oni naumiše dočekati Ferhad-pašu i kazniti ga za njegova haranja. 6 listopada sustignu oni Ferhad-pašu u dolini „*Močila*" kod Slunja, te akoprem imadjahu mnogo neznatniju silu[2] od turske navališe ipak odvažno na Turke. Dobra im sreća posluži: oni razbiše Turke i oslobodiše do 600 sužanja. Turaka pade do 2000 medju njima i sam *Ferhad-paša* sa mnogo begova, dočim naših samo nekolicina; uhvatiše takodjer 40 živih Turaka i zarobiše 10 vojnih stiegova, koje poslaše nadvojvodi *Karlu* u Grac. Pobjeda naših bijaše podpuna. Turci pobjegoše bezobzirce kući.

7. Navala Hrvata na Kostajnicu; provala Turaka u Medjumurje; borba kod Kaniže.

Ovakov hrabar i odlučan odpor Hrvata zadade Turkom straha, te se poslije slunjskoga poraza nedadu tako skoro na provalu u Hrvatsku. Najviše ako haraju po krajini, ali dublje u zemlju ne dadu se više tako brzo. Godine 1585 harao je po krajini *Edris-beg* lički, kako razabiremo iz tegobnice carskoga poslanika Ungrada u Carigradu[3]. Ali je i on češće od

[1] Glede broja vojske variiraju izvori. Istvanfy navodi samo 8,000 Hammer, 9,000, a Valvasor (XII, 67) 16,000 ljudi. Timon i Vitezović navadjaju okrugli broj 10,000 te tako i mi činimo.

[2] Vitezović l. c. veli, da je bilo naših samo 200 ljudi. Nu reć bi, da neće biti istina, da bi toli malen broj naših u boju bio pošto znademo, da je u samomu Karlovcu uviek do 1000 pješaka u posadi bilo (Hurter I, 368). A gdje su još čete banove? Može se uzeti, da je broj, koji navodi Valvasor (l. c.) najpriličniji, naime 1330 konjanika i 700 pješaka.

[3] Hammer „Geschichte etc." IV. 147.

Digitized by Google

naših junaka dočekan i potučen bio, kao n. pr. kad su ga posade grada *Tounja* (kod Ogulina) i *Oštarija* potukle[1].

Da i ovomu čarkanju i haranju na granici na put stane, odluči ban Toma Erdöd navaliti na *Kostajnicu* a i u samu Bosnu. Što namisli, to i izvede. On udari na Kostajnicu, te ju zauze i izgori, a onda dade načiniti most preko *Une*, te prevede preko mosta svoje čete u Bosnu. Tu je prodirao neko vrieme napried, da zadade straha Turkom, ali ne, da možda dobiti čini, pošto mu za to nije dostajalo četa. Napokon vrati se preko mosta natrag u Hrvatsku sa čilom i zdravom vojskom.[2]

Dočim su si Hrvati osigurali za neko vrieme južnu granicu zemlje, zaprieti im godine *1586* sa sjevera pogibelj. Hassan-paša sigetski provali 7. rujna 1586. preko Mure u Medjumurje, a provodićem bio mu je poturica *Matija Vlašić*. Ovaj bijaše sbog zločina zatvoren u Čakovcu, te je imao biti kažnjen, ali pobježe iz zatvora k Turkom, te predje na Muslomanstvo. Sad je pokazivao Hassan-paši puteve i prelaze preko rieka. Gospodar Medjumurja i njegovih gradina bijaše Gjuro Zrinjski. Njega ne bijaše tada u Medjumurju, jer se nalazio na svom zaselku *Ulariji* na lievoj obali Drave.

Na jednom začuje on silno gruvanje topova sa tvrdjave (Čakovca), što mu bijaše znakom, da je neprijatelj blizu. Namah skoči na konja, te se uputi prama gradu. Na putu ga sretne Šime Pavliković, koji je jedva utekao Turkom te je hrlio k Zrinjskomu, da mu dojavi prieteću pogibelj, kako da su Turci prešli Muru, te da već pliene sela *Dekanovce i*

---

[1] Vitezović „Kronika itd.“ str. 167,

[2] Ovu viest donosi Du-Fresne „Illyricum vetus et novum etc.“ str. 188, a potvrdjuje ju pismo sultanovo na cara Rudolfa (u Hammeru IV, 147) od 22 siečnja 1587 gdje se sultan tuži, da su nasi Kostajnicu oplienili i most preko Une načinili. Krčelić (o. c. 273) veli, da je ban Erdöd poslije pobjede užgao Kostajnicu. Neznamo na temelju kojega izvora to tako veli. Du-Fresne i Hammer luče za dva dogodjaja, a po njih i mi.

Digitized by Google

Gardinovce, vukući sa sobom ljude i blago. Zrinjski dade namah zatrubiti u trublje, da se sakupe vojnici, a kad se to sbilo, ode sa svojom četom u potjeru za Turci. Nu ovi čuvši da Zrinjski kupi čete, prestrašiše se namah, te brže bolje predju preko Mure na istom mjestu, gdje su i prije prešli. Naši akoprem su se brzo sakupili i naglo u potjeru išli, ipak ne stigoše Turaka s ove strane rieke. Ovi bijahu već prieko, odvukavši sa sobom silan plien i do 500 sužanja[1].

Na južnoj granici zemlje bilo je mira preko godinu dana, ali duže nije mogao potrajati. Težnja za plienenjem i osvajanjem ne dade Turkom dugo mirovati. Pod konac ove godine (u mjesecu prosincu) provali njih više hiljada u Hrvatsku pod vodstvom *Ali-bega*. Ban Erdöd doznade najednom, da su Turci prešli Unu, i da onuda haraju i pliene. Namah sakupi svoje čete, te ode na Turke, koji su već dublje u Hrvatsku prodrli bili. Kod *Ivanića* dodje 10. prosinca do bitke, koja se sretno po Hrvate svrši, akoprem su imali manje vojske. Ban navali tolikom silom na Turke, da su se za kratak čas dali u bieg, pošto im je pao vodja *Ali-beg* i njegov brat, koga neki zovu *Hassan-*, a neki *Azem beg*. Glave ubijenih sa nekoliko sužanja budu poslane nadvojvodi Ernestu u Beč[2].

Kao što je nekada glavno nastojanje turskih paša i begova po Ugarskoj išlo na to, da po padu Sigeta zauzmu drugu tvrdju, koja im je krčila put u Hrvatsku i slovenske zemlje, naime Kanižu, tako vidimo i sad godine *1587.* kako Turci sa velikom vojskom idu harati zemlju oko Mure i ako bude moguće osvojiti Kanižu. Novi bo sigetski paša *Sasvar* ili Šehsuvar (t. j. kraljevski konjanik) diže svoje čete, da udari na

---

[1] Istvanfy o. c. XXVI, 364. — Hammer o. c. IV. 147. — Vitezović o. c. str. 168.

[2] Du-Fresne o. c. str. 188. — Hammer o. c. IV. 147. — Istvanfy samo mimogred spominje ovu bitku (XXVI. 864.). — Vitezović o. c. str. 168. — Glede ubijene braće drže nekoji izvori, da su iz roda sultanova, nu Hammer kaže, da se to neda dokazati, te drži samo da su iz odlična roda.

Digitized by Google

Ugre, a ujedno pozva druge paše i begove u Ugarskoj, neka poduzmu š njim zajedničku vojnu. Njemu se odazvaše paša *pečujski i mohački* te beg *kopanjski*, *požežki i šimontornjski*, tako da je sabrao vojsku od 8000 ljudi.

U taboru bijaše vještih, starih vojnika, koji su odgovarali pašu sigetskoga od ovoga poduzeća, pošto su na granici Hrvatske i slovenskih zemalja, te se neprijatelji lahko mogu sakupiti i to znatan broj njih. Ali oholi Sasvar ne htijaše ništa o tom čuti, nego 13. kolovoza dade dignuti tabor i provali u neprijateljsko zemljište. Dapače bio je toli ohol i toliko se pouzdavao u svoju silu, da nije htjeo poslušati ni ovaj svjet, da neka ide po noći iz tabora i to daleko od Kaniže, da ga ne vidi neprijatelj nego je nasuprot u sred biela dana pokraj Kaniže prošao svojom vojskom i to za to, da može Jure Zrinski viditi njegovu veliku silu, te ga se preplašiti.

Nu Sasvar se ljuto prevario. Zrinski začuo je bio za pripreme njegove, te je brže bolje dojavio *Baćanu i Nadaždu* o predstojećoj pogibelji s opomenom neka čim prije sakupe svoje čete i k njemu se pridruže. Ovi sbilja to učiniše, a osim njih dodje još u pomoć *Petar Husar*, zapovjednik posade u *Papi*, Ivan *Glaubicer*, kapetan *koprivnički* i Fridrik *Trautmansdorf*, zapovjednik 300 konjanika iz slovenskih zemalja. Baćan sam dovede 500 konjanika i 200 pješaka. Ovi se utaboriše kod *Kačorlaka* blizu Kaniže.

Medjutim harao je Sasvar najprije predjele medju riekami Murom i Cernikom oko grada Sombota, a onda se uputio prama Kaniži, gdje je na očigled naše posade u Kaniži kod sela *Palmina* prešao široku močvaru, a da ga naši nisu napali ili na njega pucali. Držeći Sasvar da naši to učinili nisu sbog straha od njega, stupaše odvažno dalje. Napried posla pješačtvo, a otraga idjaše on sa konjaničtvom, držeći se puta medju Krkom i Murom. Došavši do sela *Redića* naidje prednja četa na četu naših pod Stjepanom *Serenjom*, te tu dodje

Digitized by Google

do okršaja. Turci suzbiju naše, dapače sam Serenj pade u boju. Sad stupahu Turci odvažno napried, plieneći i goreći sela a vukući ljude u robstvo.

Medjutim bijahu se naše čete sakupile i utaborile kod *Kačorlaka* iza ledja neprijateljskih, a to bijaše tako sgodno mjesto, da su Turci morali ići mimo njega, kad su se vraćali sa haranja. Naših bijaše se sakupilo do 3000 konjanika, a toliko i pješaka.

Sasvar naplienivši se dosti blaga i ljudi poče se pomalo vraćati kući. Došav do mjesta *Sv. Blaž*, opazi na jednom, da su svi putevi od neprijatelja zakrčeni. On odluči dovući se kako god do Kačorlaka, te tu navaliti na Zrinskoga, da razpršivši ovoga bez pogibelji kući se vrati. Nu Zrinski, videći da je položaj po njegove čete povoljan, dade navaliti na Turke, kad su prolazili tiesnom stazom izmedju močvara. Tu nasta borba, koja se je pogubno po Turke svršila. Mnogo njih bude poubijano, a mnogo pohvatano. Napokon boj se svrši podpunim biegom Turaka. Prvi počeše bježati Turci, Brženčani i Sigetčani, a najkasnije Mohačani i Požežani, koji su se dugo vremena hrabro branili.

Za biega propade sila božja Turaka. Uzkim putem nisu mogli svi bježati, s toga je većina išla bježati preko močvara, samo da se kako spasi. Nu tko je jednom zapao u močvare, taj se već nije toli lahko izkopao. Videći ostali, kako se oni po močvarah provlače silnim naporom i trudom, a napokon se ipak ne izkopaju iz njih, nego padnu pogodjeni od zrna neprijateljskoga, radje su se predali našim u ruke.

U biegu budu uhvaćeni *Mahmud-paša* pečujski, *Hassan-beg* kopanjski i *Chalil-beg* unuk Sasvarov, a ubijen bude *Sinan-beg* mohački. Sasvar pako bijaše sa svojim konjem upao u močvaru, iz koje se je jedva pješice i to bosonog izvukao. Poslije su ga nosili njegovi Turci na rukuh, dok ga napokon nisu peti dan sretno dovukli u Siget. Još mnogo ostalih odličnih Turaka, zvanih *zaima* bijaše u biegu pohvatano. Do

Digitized by Google

dva dana poslije bitke tražili su naši vojnici skupa sa seljaci Turke po obližnjih šumah, te ih lovili ili su im se ovi sami predavali.

U cielom bijaše pohvatano oko 1500 sužanja, dočim je poubijano što u bitci što po močvarah do 2000 Turaka. Zarobljeno bje još oko 1500 konja i 19 barjaka. Naših pogibe samo 16, a ranjenih bijaše takodjer malo.

Cieli plien bje snesen u mjesto *Dolnju-Lindvu*, gdje su si ga vodje razdielili medju sebe i svoje čete, dočim je bilo odlučeno u znak pobjede poslati caru ili njegovomu namjestniku u Ugarskoj nadvojvodi Ernestu pašu pečujskoga i bega kopanjskoga sa nekoliko konja, oružja i barjaka. Sasvar, koji je otišao u Carigrad, da se izpriča kod sultana, otrova se sam, kad je vidio, da mu sultan oprostiti ne će[1].

Poslije ovakovih udaraca oćutiše Turci, da Hrvati od nekoliko godina hrabro i odlučno susreću svaku navalu na svoju zemlju, da ni jedna ne ostane bez kazne. Za to će oni odsada promieniti svoj dosadanji postupak, te neće više pojedince i raztrešeno poduzimati manje provale u Hrvatsku, nego će za neko vrieme sabirati svoje sile, da se velikom vojskom obore na Hrvatsku i da osvojivši prve njezine tvrdjave i samu zemlju skuče pod svoj jaram. Tri godine (sve do god. 1591) skupljaju bosanski Turci svoju snagu, te traže i iz Carigrada izdašnije pomoći, da uzmognu odlučnijim

---

[1] Ovu borbu pripovieda nam veoma obširno Istvanfy o. c. XXI 372, 373 i 374. — Hammer o. c. IV, 149 i Vitezović o. c. str. 169 kazivaju u kraće ovu sgodu. — I magjarski neki izvor spominje ovu sgodu a to su „Selexta ex chronicis Leibitzeribnis" u Wagneru „Analecta Scepusii sacri et profani" II p. 62. — Glede brojeva zasužnjenih, ulovljenih konja i t. d. razlikuju se izvori, dočim za mrtve svi izvori navode broj 2000. Sužanja navodi Istvanfy 1523, Leibitzer 1400, a Vitezović 1800. Ulovljenih konja nabraja Istvanfy 1100, Leibitzer 1000, a Vitezović 1500. Mi smo se držali sredine, uzevsi sužanja i ulovljenih konja oko 1500. Naših mrtvih navodi Vitezović 11, a Leibitzer 16. Mi smo naveli radje više, nego manje, da budemo bliže istini. Napokon Vitezović jako smanjuje broj naše vojske, veleći, da je bilo samo 1500 konjanika. Mi smo sliedili Istvanfyja.

Digitized by Google

udarcem udariti na Hrvatsku. Prva točka, na koju će se oboriti biti će *Sisak*, koji je za južnu granicu Hrvatske ono, što je bio najprije *Siget*, a sad je bar donekle *Kaniža* za sjevernu medju njezinu. Oko Siska biti će dugotrajna borba Hrvata sa Turci, kojim konačno uza sve silne napore ne će uspjeti Sisak trajno u svoje ruke dobiti.

* *
*

Predočili smo cienjenomu čitatelju i cienjenoj čitateljici nekoliko godina iz života Hrvata, koje su oni proveli u vječitoj borbi sa svojim dušmanom. Oni će si tim moći stvoriti neku sliku o stanju i položaju naših otaca za ovih crnih dana. Nesigurnost *osobe i imetka* glavno je obilježje ove dobe. Nije tada bilo toliko vojene snage, koliko danas, da bi se bila obranila naša zemlja od čestih provala dušmanskih. Tekar tada se stvorila stajaća vojska ustrojenjem vojene krajine. Još manje pako bilo je novca. Državni dohodci bili su tada neizmierno maleni, a da nisu ni iz daleka zadovoljavali pokriću trošaka, osobito za obranu krajine. Najmljenici, od kojih je tada stajaća vojska sastojala, ne prestano se tuže, da ne dobivaju plaće, te ostavljaju svoje zastave. Nije dakle ni čudo, da je čovjek živio u vječitom strahu od Turčina, ne budući nikako siguran svoga života i svoga imetka. Onda se samo diviti moramo *uztrajnosti* naših pradjedova, da im nije dodijalo dugotrajno ovo nesretno stanje zemlje, koje je potrajalo za puna dva stoljeća (od konca XV do konca XVII stoljeća), te da nisu krenuli vjerom i predali se Turčinu pod vlast. To im je povisilo *slavu*, da su podnosili svoje mukotrpno stanje, te tim spasili zapadne narode i njihovu kulturu. Mi ćemo pako moći s ponosom pokazivati na listove hrvatske poviesti iz ove dobe.

Digitized by Google

O HOMERU.

Nacrtao Ernest Kante.

U Fokijevoj biblioteci čitamo, da je neka Fantazija Nikarkova kći spisala trojanski rat i Odisejevo tumaranje prije Homera. Homer doznav, da taj spis leži u Memfijskom hramu, podje onamo da ga izprosi od svećenika. Svećenici mu ga dadoše, a on da se s njim poslužio u izradbi svojih pjesama.

To nam kaže i Eustakij u tumaču Ilijade. Po tom bit će ljudi nekako bar vjerovali u tu predaju do XII. vieka poslije Krsta.

Mnogo prije Eustakija i Fokija bijaše već Josip Flavij u svojoj znamenitoj knjizi proti Apionu Gramatiku podvojio, jesu li ljudi za Homera znali pisati. Ako nisu znali, morala je Ilijada i Odiseja pretrpjeti mnogu promjenu ustmenim predavanjem kroz mnoga stoljeća.

Još za Flavijeva života sofist Dion Zlatousti stade dokazivati, da je trojanski rat pusta bajka izmišljena od Homera. Vidjeti je u spisu toga sofiste zlobnu namjeru, da prikaže lažljivcem muža, komu se je mnogi viek nadivio kao vjernomu svjedoku starih vremena.

Znamo, da su se i aleksandrinski učenjaci prepirali potiče li Ilijada i Odiseja od istoga pisca. Tomu se je Seneka u svomu spisu „De brevitate vitae“ smijao, kao i onim, koji iztraživahu koliko veslača imadjaše Odisejeva ladja. Prastara

Digitized by Google

je takodjer dvojba, je li čovjek zvan Homer sam samcat stvorio od trojanskoga rata i Odisejeva puta Ilijadu i Odiseju, ili je možda našao ne samo predmet ciel, nego i čest tih pjesama već obradjene od drugih i pjevane amo tamo po Grčkoj, te ih je Homer samo pobrao, spojio i podao im lik što ga danas te pjesme imadu.

Imade i ljudi, koji vide u starih piscih dvojbe, da li je ikada Homera bilo na svietu. Stalno je to, da je godine 1712. opat d' Aubignac i Perault javno uztvrdio, da Homer pisac i pjesnik Ilijade i Odiseje je gola idealna osoba. Tu je misao podkriepio Napoletanac Vico, a glasoviti ju je Wolf kašnje poprimio, te i sada više manje vriedi medju učenjaci.

Dan danas pitaju uz to nekoji, netemelji se Ilijada i Odiseja možda na pučkoj kakvoj grčkoj predaji ili na azijatskoj kakvoj legendi.

U obće sve što se tiče Homera i njegovih pjesama, da ne govorimo o nesjegurnom ili nikakvom mu rodištu, sve bijaše, jest i biti će preporna stvar dok će biti filologa. Povjest stare i nove knjige kaže nam, da je u svako vrieme bilo ljudi mislećih, da je stvar važna i koristna po znanost razjasnit te dvojbe; pa da ih razjasne pokupiše i najmanje viesti ili predložiše jako smiele konjekture. U te ljude brojimo najpače Vika (Vico) pisca knjige „Della scoverta del vero Omero“ i Wolfa pisca glasovitih i učenih Prolegomena.

S ovimi učenjaci uporedo stupaju dvie čete književnika, koji s različitih uzroka ne htjedoše nikada pravo podati se tim iztraživanjem: jedni im se podsmjehuju kao dvojbam neosnovanim, koje samo učenjačka taština stvara, da potamni i ono što je jasno i nedvojbeno: drugi opet ne nieče da dvojba imade, al vele, da nije vriedno baviti se s njimi, da ne prieče ni najmanje proučavanje homerskih pjesama.

Ja, kad bi se i držao onoga zadnjega mnienja, po svaku pravu znanost štetnoga, morao bi ipak predočiti svojim čitateljem glavna mnienja o prieporních stvarih gori spomenutih.

Digitized by Google

Da je volja i hir nečiji mnogu stvar stvorio prijepornom, da je mnogo mnienje tvrdo branjeno ipak neosnovano, lahko je dokazati. Tako bi ono mnienje, da je trojanski rat pusta bajka, u kojoj nema ni mrve povjestne istine, dovelo čovjeka do absurda, kad bi se to mnienje spojilo s onim, da homerske pjesme nisu rad jednoga samoga već posao mnogih. Ludo bo bilo bi pomisliti, da je više ljudi razstavljenih i po vremenu i po mjestu bez zajedničke osnove ipak pjesmom proslavilo neki izmišljeni dogodjaj, pa ga tolikim jedinstvom misli opjevalo, da je nekomu samo valjalo pokupiti te česti, da sastavi veliku jedinstvenu pjesmu kakva je Odiseja i Ilijada.

Buduć mi imamo homerske pjesme, to moramo svakako misliti, ili da je živio čovjek, zvao se kako mu drago, koji je priču stvorio, ili vjerovati u povjestnu istinu trojanskoga rata tako sjegurnu i poznatu, da je mnogi mogao opjevati različite česti toga rata, pa se ipak nikada protuslovio niti u činih, niti u osobah, niti u sudu s drugim pjesnikom koji je drugu koju čest toga rata opjevao.

Nije meni ovdje pobijati tudje misli o tom pitanju što ga zovu homerskim; već hoću, da predočim glavna pitanja što se povela o Homeru. Prije svega, da rečemo koju o samoj epskoj pjesmi.

Prava epska pjesma ne može niknuti niti u svako vrieme, niti u svakom narodu, već je nuždno, da imade u tom narodu dogadjaja i čina vriednih da se epski opjevaju.

Potrebito je uz to, da u tom narodu bude i genija epskoga pjesničtva, da ćuti, velim, svoju veličinu. Narod bez slavne poviesti ne može imati narodne epopeje; jer nema u njem niti predmeta niti pravoga narodnoga ponosa. Kad bi se u tom narodu slučajno i rodio čovjek pun epskoga duha, pa kad bi morao tražiti svoj predmet izvan svoje domovine, ne bi nikada mogao postati popularnim u pravom i plemenitijem smislu te rieči. Narod bi mario i ne mario za tudju diku; učenjaci sami i književnici od zanata mogli bi ga obasuti

Digitized by Google

onom hvalom, koja nije nikad ono što je popularnost, ma bila ta hvala velika i istinita.

Popularnost bo temelji se više na stvari samoj opjevanoj, nego na obliku pjesme, te niče odatle, što je pjesma reć bi dio narodnoga života i sretan izražaj onoga, što sav narod u sebi ćuti.

Pjesnik je onda čovjek, u kom se je najbolje i najprije pojavilo i razvilo ono čuvstvo, što ga sav narod ćuti, čuvstvo narodnoga ponosa.

Ali narod, koji imade u svojoj poviesti čina vriednih epske dike, narod u kom je već nikao genij epske poezije, ne uništi u tišini čuvstvo čekajuć dok dodje pjesnik, koji će ga valjano izrazit, već ga nama kaže kako može u legendi i u pjesmi, pokusi skore epopeje.

To je izvor glasovitoga pitanja, je li Ilijada djelo jednoga samoga pjesnika ili više njih, i je li Homera kada na svietu bilo. Jer Ilijada morala je biti u narodu prije homerske pjesme, razciepana u predajah, u legendah i narodnih pjesmah po različitih pokrajinah koje bijahu sudjelovale kod trojanskoga rata. Pjesnik nije stvorio, već je izrazio epsku poeziju; ter si je stekao toliku slavu jer bijaše u cielom narodu.

Pamtit nam valja to, da pjesnik najveći nije onaj, koji je najnoviji narodu svomu, već onaj koji najbolje ćuti i misli skupa s narodom, onaj u kom svaki vidi svoje misli i ono, što ćuti onako izraženo, kako nebi bio mogao nikada sam izreći. Ali od legenda do prave pjesme daleki je put. Cielom narodu nije dano prevaliti taj put, već samo po kojoj izbranoj duši.

Kritiki medjutim mile se misli, koje s novosti svoje mogu postati glasovite; te je s toga mnogomu milo nijekati Homerovu osobu.

Da vidimo, što učeni sviet govori o Homeru i njegovih pjesmah.

Digitized by Google

Vele, da Homera pjesnika i pisca homerskih pjesama nije nikada bilo na svietu, jer:

I. Vrieme je nesjegurno: Hoće nekoji, da je Homer živio za trojanskoga rata, nekoji da je mnogo kašnje, pa s toga kritici stadoše dokazivati, da je Ilijada sastavljena u teku mnogih viekova čest po čest.

II. Rodište je nesjegurno: Mnogi gradovi Grčke i Male Azije svojatali su si Homera razlozi malo ne istimi. S toga počeše izvadjati, da je Ilijada skup više manjih pjesama sastavljenih u raznih pokrajinah, koje jesu sudjelovale kod trojanskoga rata. Ali ti su razlozi netemeljiti. Priepor i dvojba o dobi i rodištu moraju nas samo na taj zaključak privesti, da učenjaci nisu mogli ili znali do sada naći dosta viesti da odkriju istinu. Sad se obično misli, da je Homer živio 150 godina poslije trojanskoga rata i da je rodom Jonjanin. Ako pomislimo, da je toliko viekova prošlo od onoga vremena, ako uzmemo na um nemar prvih viekova, ili radje težkoću, da se sačuvaju ovakve viesti, bilo bi nepametno tražiti od kritike točnijih rezultata. Herodot veli, da je Homer živio prije njega 400 godina, t. j. 900 godina prije Krsta. Po onom što smo prije rekli mora da je živio oko 1030. godine.

III. Nesklad mnogih mjesta dokazan razlozi filoložkimi, znanstvenimi i kronoložkimi. Iz toga izvadjaju mnogi, da su homerske pjesme skup više djelova sastavljenih od mnogih u razno doba i na različitom mjestu. Nesklad jedan na kom su mnogo jašili, bio bi taj, što se u V. knjizi Ilijade stihu 576. pripovieda Pilemenova smrt vodje Paflagonaca, a kašnje u knj. XIII. stihu 658. tvrdi se, da je taj isti Pilemenos plakao i pratio k grobu mrtvoga sina. Je li moguća takva zaboravnost u pjesnika! Ali već stari tumači bijahu uztvrdili, da u V. knjizi nema govora o kraljevoj smrti, već o smrti jednoga njegovih sinova brata ubijenoga u knjizi XIII. Ali ni taj razlog o neskladu ne može i ne smije biti temeljem onoj znanosti, koju bi mogli nazvati protuhomerskom. Dopuštam,

Digitized by Google

da imade u Ilijadi i Odiseji nekoliko rieči i izraza, dà i nekoliko viesti o stvarih i dogadjajih koji ili nisu se mogli uplesti u te pjesme u doba kada je Homer živio, ili si tako protuslove, da je nemoguće vjerovati da ih je jedan te isti čovjek pokupio u jednih te istih pjesmah; ali izvadjati sliedeće nemogu: Dakle taj čovjek jedini pisac onih pjesama nije se nikada rodio. Logički posljedak bit će radje: U Homerske pjesme, koje su prošle kroz tolika usta, prepisivane od tolikih prepisača stranom neznalica, stranom bezsramnika, u doba i zemljah različitih po izgovoru, po mišljenju i interesih mogla se uvuci mnoga promjena, te je veliko čudo da se toga nije i više dogodilo.

IV. Pisma nebijaše u doba kad je Homer morao živjeti, te je nemoguće, da su tako duge pjesme mogle biti sastavljene pomoću same pameti. — To je glavni razlog, utvrdjen Wolfom, kojim ruše jedinstvo Homera. Ali prije svega gornja tvrdnja nije dokazana; dapače jako je vjerojatna protivna stvar, jer znamo, da je mnogo prije Homera Kadmo donio iz Fenicije alfabet. Pak nije ni to istina, da radi pomanjkanja pisma nebi bio mogao složiti jedan čovjek dugih pjesama, kad ih je mogao povjeriti čest po čest pameti pjevača i rapsoda, i služiti se s ovimi kao rukopisom u vrieme izradbe.

Kad bi uztvrdili po Wolfu, da su pojedine česti bile na pamet sastavljane, nebi više mogli reći da nije moguće složiti i cjelinu na isti način. Ali čini se, kako već rekoh, da su Grci poimence oni iz Jonije poznavali pismo za Homera, bez koga težko da bi bio grčki narod dospio do one kulture u kakvoj ga vidimo u homerskih pjesmah. Wood, Wolf i drugi temelje jako svoje mnienje na tom, što u Ilijadi i Odiseji nema traga pismu, premda bi ga bilo valjalo spomenuti na mnogih mjestih.

Tako gdje vade kocku koji će se pobiti s Hektorom (Ilijada knj. VII. st. 175), ili gdje pjesnik pripovieda o Belerofontu kako ga je poslao Preto Sicijskomu kralju s nekim

Digitized by Google

pismom (Ilijada knj. VI. st. 168). I u istinu pjesma na tih mjestih veli *„bilježiti“* ne *„pisati“; „pokazati“* ne *„dati čitati“; „vidio“* mjesto *„čitao“*; iz česa izvode, da u to vrieme ne bijaše pisma Na to je odgovorio i Buterweck, da Homer, predočujuć savjestno običaje heroičkih vremena, nije htjeo spomenuti nešto što ne bijaše poznato junakom njegove pjesme, prem je Homer sam poznavao pismo i rabio ga. Ja sam rekao, da to pitanje o pismu nije baš tako važno, kako nekoji misle; čujmo ipak što Schöll u povjesti grčke knjige odgovara Buterwecku. Da je Homer savjestno htjeo predočiti običaje heroičkih vremena, nije stvar vjerovatna, jer to iziskuje tančinu umjeća i refleksije kakve nije moglo biti u homersko doba. Ali ni to Schöllovo mudrovanje ne vriedi, ako pomislimo, da je mnogi viek nešto od *naravi* uradio, što je kašnje postalo plodom umjeća i posljedak mozganja.

V. Predaja, da su homerske pjesme uredjene u Pizistratovo vrieme. — Ovdje grieše učeni ljudi za to, jer tumače rieč „urediti“ drugčije nego valja.

U doba Pizistratovo niti je *sastavio* (*u smislu stvarati*) koji homerskih pjesama, niti je *uredio onda* po prvi put one *tobožnje* pjesme od kojih se *sastoji*, po mnienju nekih Ilijada i Odiseja, već svedoše u cjelinu razne česti one velike pjesme, koja je već prije obstojala, koju bijahu Homeridi i rapsodi razstavili s raznih obzira i uzroka, od koje mnoga čest bijaše malo ne izginula.

Ti su razlozi radi kojih bijahu pokušali mnogi inače učeni ljudi dokazati, da Homer nije nikada živio. Nu prem nitko nemože se nadati, da će moći riešiti podpuno stvari tako daleke po vremenu, mislim, da nam ne valja navedene razloge primiti kao temelje sjegurnog nauka. Proti tomu nauku stoji sud svih pjesnika, koji se ne mogoše nikada u tih pitanjih složiti sa učenjaci tvrdo vjerujuć uvjek u Homera. Netemeljitost one protuhomerske nauke vidi se iz slabih mislih kojim se mnogi domisliše, da dokažu kako je moglo nastati protivno

Digitized by Google

mnienje. Eto što veli Vilim Tischbeim: „Bijahu stare one pjesme, Ilijada i Odiseja; bijaše staro ime, ono Homerovo: oboje spojiše, te nasta Homer pjesnik i pisac onih pjesama. Čitajuć i diveć se onim pjesmam stvoriše si neku sliku pjesnika. Ali tko ne vidi netemeljitost tih misli?

Doktor Ilgen u svojih prolegomenih homerskim himnam ovako veli: Homer nije ime pjesnika, jednoga i točno označena, već obćeniti naziv ciele vrsti pjesnika. Staro doba nije toliko marilo za imena pjesnika, koliko za njihova djela. Homerskimi zvahu se one pjesme, koje bijaše koji ὅμηρος ili pjevač izpjevao te ih izvadjao na citari ili na liri. Ime ὅμηροσ od ὁμοῦ i ἄρω značilo je čovjeka koji je pripomogao nešto uraditi; s toga glagolj ὁμηρεύειν značilo je pripomoći, a osobito zajedno pjevati, ili slaviti zajedno nešto pjesmom.

Jedan bi ὅμηρος t. j. jedan od onih koji zajedno pjevahu, započeo, drugi bi nastavio i dovršio, te bi svi, veli Ilgen, čekali, da bog sam podade jedinstvo i složi njihove trudove. Takvu je dugu epsku pjesmu moglo složiti više njih, u više vjekova, te ju cielu prepisivali jednomu, obično onomu, koji ju bijaše započeo. Na taj je način koji ὅμηρος stao pjevati o srčbi Ahilovoj te započeo Ilijadu i pjevao do Ahilove pomirbe s Agamemnonom; drugi je nastavio stvar do Hektorove smrti, treći dodao je Priamov polazak u Ahilov šator da si odkupi mrtvoga sina, četvrti je možda orisao zadnje časti učinjene Hektoru krotitelju konja. U svih bijaše ista sila, isto čuvstvo. Ovim piscem dodataka, da tako rečem, želećim samo utvrditi slavu junaka o kojih pjevahu, ne bijaše težko gledati, kako se njihova djela miešaju s onimi starijih pjesnika, te se sva pripisuju jednomu homeru ili pjevaču. S toga pojedina imena naskoro propadoše, te ciela pjesma bje nazvana homerskom, jer je svaka čest pjesme bila rad jednoga homera a ime skupno jedne škole ili niza pjesnika posta vlastito ime jednoga samoga pjesnika. I u istinu, veli njemački učenjak, kako da si inače pomislimo i tumačimo to, da u toliko vjekova, što

Digitized by Google

e proteklo od Ilijade do Pindara nebi bio nikao ma nijedan epski pjesnik. Bez dvojbe moralo je živjeti prije Pindara mnogo epskih pjesnika nosećih skupno ime ὅμηρος. S toga sedam gradova se prepiralo za Homerovo rodište, jer to ime bijaše pripadalo mnogim u različito vrieme.

Mišljah, da je nuždno iznieti Ilgenovo mnienje, jer karakteriše jako dobro jezikoslovnu školu XVIII. vieka tim smjeliju domišljati se čemu čim se manje temelji na stvari.

Prije svega valja nam reći, da značenje rieči ὅμηρος nije stalno. Znači taoc, ratni drug, svjedok, i sliep kako neki hoće. To samo dosta je, da uzdrma pisčevo mnienje. Pak nije ni vjerovatno, da pisci dodataka nisu marili za svoju slavu niti željeli uvrstiti svoje ime u svoja djela. A gdje je moguće, da je toliko pjesnika moglo imati istu ćut, isti um, isti slog! Tvrdnja napokon Ilgenova, da od Ilijade do Pindara nije moguće, da se nije rodio nijedan epski pjesnik, osniva se stranom na krivom pojmu, što ga taj učenjak imade o epskoj poeziji, stranom na nedostatnih viestih stare dobe. Velika epopeja nije mogla nići u ono doba, jer od trojanskoga rata pa do perzijskih ratova nije podavala povjest naroda pravoga epskoga predmeta; a epopeje ne stvara pjesnik, ako narod nepripravi predmeta svojimi poduzeći. Svakako je bilo u ono vrieme ljudi duha epskoga, koji spisaše tako zvane epopeje naskoro zaboravljene, jer narod, koji ih nebijaše pripravio nije ni mario sačuvati te pjesme. To bijahu Korintijake Korinćanina Eumela, koji je napisao i Titanomahiju; pa malena Ilijada (Ἰλιὰς μικρὰ) Lešova, Telegonija Cirenca Eugamnona; u obće djela ciklijskih pjesnika.

Stvari što kanimo još ovdje razložiti pomoći će nam spoznati netemeljitost Ilgenova mnienja i njegovih pristaša; nu već sada možemo uztvrditi, da dokazi proti Homerovoj eksistenciji i mnienja iznieta, po kojih mnogi pjesnici sbubaše Ilijadu, ne će nas odvratiti od mnienja običnoga u koje vjero-

Digitized by Google

vaše cielo staro doba i svi pjesnici velikani, da je Homer sam samcat spjevao Ilijadu.

Dokaz najsilniji je Wolfov, koji se temelji na nemogućnosti stvoriti tako duge pjesme bez pomoći pisma. Al ni taj dokaz nije baš najnoviji, jer ga već Josip Flavij rabi. Nu niti je dokazano, da u Homerovo doba nije bilo pisma, niti to, da je nemoguće složiti duge pjesme bez pisma. Da pravo kažemo, sve što učenjaci i filologi govore proti Homeru može nas samo potaknuti na iztraživanje viesti starih pisaca, al nam ne može oteti vjere u Homera. Onim, kojim se ne mili pravo zagrizti u filologiju a žele pokazati se vještaci, gode uviek najsmjelija mnienja i tvrdnje: al bez Wolfove učenosti htjeti oboriti pustim kakvim sudom mnienja mnogih velikana i mnogih vjekova neoprostiva je taština. Prepirka o Homerovu bitisanju nastala je ponajviše iz želje mnogih, da pokažu svoj oštar um i tanku učenost; pa je s toga ta prepirka ostala neriešena, dà, više potamnjena nego razjašnjena. Do sada izpitao sam glavne dokaze učenjaka proti Homerovom bitisanju. Velim učenjaka, jer nijedan pjesnik nije primio njihova mnienja. Proti tomu mnienju govore, da tako rečem. jedinstvo pjesme i sklad česti, koje sve teže k jednomu cilju, sklad misli i načela i jednakost sloga i stiha, napokon i sveobći pravi ukus, koji ne dopušta pomutiti homerske pjesme sa narodnimi pjesmami.

Da su homerske pjesme samo skup pjesma spjevanih u razna mjesta i vremena, to bi oni vječni priepori grčkih država bili morali ostaviti koji trag u raznih rapsodijah, i ne bi bilo moguće zamesti ga sasvime.

Dà, istina je, pomno i tanko promatranje novovjekih učenjaka našlo je neki nesklad u pjesmah: nu znamo, da takvih nesklada imade kuda više u mnogom pjesniku, o kom znamo, da je sam spjevao djelo koje. Vidi Dantea, Vergila i druge. Znamo i to, da homerske pjesme pretrpješe mnogo promjena, te da se više nisu dale onako izčistiti, kako bijahu prvobitno.

Digitized by Google

Niti se može iz mnogih nariečja u Ilijadi i Odiseji dokazati, da su te pjesme složene u svih grčkih pokrajinah; jer smjesu narječja ne opažamo samo u cieloj pjesmi, već i pojedinih njezinih čestih, dà, u pojedinih stihovih. Možemo uztvrditi, da su te pjesme spjevane, kad nariečja ne bijahu još odieljena te zajedno sačinjavahu jedan jezik, jezih Homerov.

Valja nam još reći, da se i branitelji i protivnici Homerova jedinstva poslužiše dokazom jednakosti sloga, poimence stiha. Tako je Herser u spisu, što bi ga mi krstili: Homer ljubimac svoje dobe, smatrao jednakost stiha dokazom, da su pjesme Homerove pjevane od mnogih u doba, gdje je stih jednako tekao za sve, kao na primjer, naše narodne pjesme; tako, da nije u tom bilo razlike med pjevači. Istim dokazom drugi baš protivno dokazuju.

Da te pjesme nisu narodne pjesme, skupljene po Grčkoj sliedi već iz toga, što u njih nema ni mrve one prostote, mana i grieha kakvih opažamo i u najljepših narodnih pjesmah. Dà, imade u homerskih pjesmah slika, koje se ne slažu sasvim s našimi pomisli o liepom, slikà često prostih i nizkih; ali valja da si uviek predstavimo onu dobu u kojoj je Homer živio.

Isti neumrli Dante i Petrarca ne mogoše sasvim izbjeći tomu griehu.

Kad napokon pročitam samo one liepe Velejeve rieči: Clarissimum Homeri inluxit ingeniun sine exemplo maximum, qui magnitudine operis et fulgore carminum solus appellari poeta meruit: in quo hoc maximum est, quod neque post illum, qui eum imitari possit, inventus est: „kad pročitam te rieči, očito velim, da ne mogu nikako pristati uz one, koji hoće, da su Ilijada i Odiseja skup mnogih omanjih pjesma. Kad pak uz to vidim Aristotela, koji je najbolje znao što li može ljudski um, kad ga vidim gdje veli, da Homer jedini od svih pjesnika zna što mu valja činiti (μόνος τῶν ποιητῶν

Digitized by Google

οὐκ ἀγνοεῖ ὃ δεῖ ποιεῖν αὐτὸν) tada ne mogu nikako vjerovati, da je ono, što je Aristotel za čudo našao samo u Homeru, moglo biti naravsko svojstvo svim ljudem neke dobe.

Ja se dakle ne žacam izpoviediti, da držim homerske pjesme radom jednoga samoga, kojim su narodne pjesme podale gradivo, ne mareć, je li se zvao pisac baš Homer, ili nije li možda to ime stekao kašnje.

Digitized by Google

HRVATI OD GAJA DO GODINE 1850.

Kulturno-istorijski i književni pregled.

Napisao Ivan Milčetić.

Pod literaturom razumievaju se sve duševne umotvorine pojedinog naroda, koje su sačuvane bud pismom, bud živom riečju, ali ove posljednje samo tada, ako su prenesene na papir[1]. Dakle amo idu osim djela pojedinih pisaca, i djela čitavog naroda: pjesme, pripoviedke itd., t. j. tako zvana tradicionalna literatura. Nauka, koja se bavi izpitivanjem i razglabanjem literature, zove se istorija književnosti, koja je prema tomu samo dio obće istorije naroda. Književna poviest u najužem je savezu sa političkom. Čim ima koji narod veću političku prošlost, tim mu je sjajnija i književna, i obratno. Razvoj i procvjetanje književnosti u uzkom je savezu sa političkim životom naroda: ovaj podaje njoj života, a ona njemu utisne svoj pečat. Pojedinac može stvoriti epoku u književnosti, al ako ga nema tko da čuje, njegove misli ne će pokrenuti narodom, s druge strane opet je istina, što je pred sto godina rekao Alfieri: „veliki književnici mogu biti sustavljeni, ali nikada ih ne mogu stvoriti ni akademije ni kraljevi.“

---

[1] Tako se obćenito shvaća pojam književnosti. Medju ostalim sravni Krek-Einleitung in die slav. Literaturgeschichte. Graz 1874 p. 141—146.

Digitized by Google

Zadaćom je književne poviesti, da nam prikaže, što je koji narod na umnom polju uradio, i kako je to radio. Prema tomu ona proučava razloge, s kojih je književnost cvjetala ili padala. Ona proučava umne plodove naroda genetičkim putem te ih prikazuje u istorijskoj cjelini; ona dovodi književan rad u savez sa cielim životom naroda, kojega jest ona viernim odsjevom. Književna poviest izpituje djela, ljude i misli, koje su pokretale stanovitimi dobami, kako su postajale, kako su se razvijale i propadale. Na taj način dobila je ta nauka i smjer sravnjujući, kao sve istorijsko-fiologijske nauke ovoga vieka. Tu dolazi već književna poviest u doticaj sa kulturnom poviesti, koje je mnogo širi djelokrug. Ona proučava obćenito sav život naroda u svih granah njegovih te ga prikazuje u obćenitih, značajnih crtah.

Kod nas se i na polju kulturne i književne poviesti počelo temeljito raditi tek u najnovije doba: Jagić, Pavić, Marković, Rački, Kukuljević Novaković itd.

Shvativ ovako književnu i kulturnu poviest, kušati ćemo, da razporedamo i označimo u obojem pogledu noviji pokret hrvatski na umnom polju od Ljudevita Gaja pa do g. 1850. Na suvremenu političku poviest moramo se obazirati, pošto je najuže srasla s književnom.

Vrela su nam većinom sama djela pisaca i suvremeni listovi. Žalibože da je ta doba posve neobradjena[1], dapače što

---

[1] Od književnih radnja prvo mjesto po naučnoj metodi zauzimlje razprava prof. T. Smičiklasa: „Život i djela Vj. Babukića“ (Zagreb 1876). Kratki pregled novije književnosti ima od Jagića u Českom „Naučnom Slovniku“ (napose izašlo pod naslovom „Jihoslované“ 1864 str. 361—407), gdje je rad mjesta sama težko bilo potanko razpravljati i izpitivati. Na hrvatskom jeziku nemamo ni toga. Kod Novakovića (Istorija srpske književnosti II. izd. Biograd 1871) nova hrvatska književnost tek je u kratko pregledana (str. 294—320), a k tomu i površno. Ima tu i stvarnih pogrešaka. Ako li bi još spomenuli neke kritike i članke, raztresene po listovih, od Markovića, Pavića, Šenoe, Kukuljevića itd., tad bi spomenuli sve što je o toj dobi uradjeno.

Digitized by Google

je žalostnije: niti s političke strane nije nigdje razsvjetljena. Magjari imadu o g. 1848. i 1849. cielu literaturu, a kod nas tek da će biti po koji uvodni člančić u novinah! Literarni istorik mora da tu sam proučava i političnu istoriju.

Novija književnost hrvatska dade se razdieliti u tri diela:

I. Od g. 1835—1850. To je doba preporoda, ili ti po imenu, doba ilirska. Ova doba imade opet dva podrazdjela:

a) od g. 1835—1843. Prva karakteristika te dobe jest: budjenje naroda sredstvom književnosti na temelju narodnom. Cviet ilirizma.

b) od g. 1843.—1850. Započimanje ozbiljnijeg rada. Pad ilirizma.

Ciela ta doba prozvati se može dobom književnog diletantizma.

II. Od g. 1850.—1860. To je doba praktičnog rada i prelazom u pravu književnost.

III. Od g. 1860.—1867. i dalje. Osnivanje književnosti diobom rada u struke (osnivanje akademije, društva sv. Jeronima, preporod Matice, sveučilište).

Prvo doba može se nazvati uvodom, drugo prelazom, treće osnivanjem prave književnosti. Ta razdioba temelji se na razlozih političkih i po smjeru same književnosti. To ćemo razložiti u sliedećem.

I. Dio.

A.

I. UZROCI POKRETA HRVATSKOG.

Narav slovinska, koja se rado drobi s vječne nesloge, privolievajuć radje i uz tudjina, nego li uz rodjena brata, najljepše se očitovala kod Hrvata. Nesložna Hrvatska dozvala je po izumrću narodne dinastije na svoj priestol stranca —

Digitized by Google

Magjara. To je najveća nesreća, što je igda stigla hrvatski narod: ona je rodila stotinu drugih. U savezu s jačim, koga nije mnogo boljela glava za Hrvatsku, i nezgodom vremena, Hrvatska je kraljevina padala. Svak ju je od susjeda pomogao drobiti, ma da je s vremenom Hrvat, na razmedji dvaju svjetova, postao borcem čovječtva kao „antemurale“ cieloga zapada. Hrvatska posta napokon samo „pars adnexa“ svete krune ugarske, koja je početkom ovog vieka dobila znamen *magjarske*. Austrija jedna od najjačih država na svietu, poče malo po malo zametavati historička prava svojih nasljednih kraljevina. I Ugarska je to oćutila. Magjar uviek jači i sviestniji, vukao je za sobom Hrvata. Dugi vjekovi priljubiše jedno drugomu te se je svak scienio sretnim pod sjenom Stjepanove krune. Plemstvo i latinski jezik jedne je s drugimi vezalo.

Težnje Josipa II., koji je htio sve centralizirati u Beču, a njemački jezik imao je svemu tomu pomoći, dovele su još u užu zajednicu Hrvate i Magjare. Da uzmognu jače odbijati pogibelj iz Beča, dobroćudni Hrvati se odriču svoga namjestničtva i stapaju ga s ugarskim, al uz uvjet, da ga mogu opet uzpostaviti, „kad im se bude svidjelo[1]“. Tako dodje u ruke Magjarom sva viša vlast i nad malenom Hrvatskom. Stara kraljevina Hrvatska bila je razdrobljena u sitne provincijalne mrvice, a i sa onimi trimi županijami, koje su početkom XIX. vieka sačinjavale Hrvatsku, upravljaše ban posvema odvisan od Magjara.

Pritisak iz Beča i nove ideje o narodnosti probudiše Magjare. Ugarska je počela njima značiti isto što Magjarska, pa da se ta nova Magjarska sačuva u granicah stare Ugarske, valjalo je sve narodnosti nemagjarske pomagjariti. I „partes adnexae“ imale su pružiti liep zalogajić magjarskom želudcu. Ta se misao jasno očitova na magjarskom saboru

---

[1] U knjižici „Šta namjèravaju Iliri?“ Biograd 1844) veli se (Šulek), da su to Hrvati učinili „kano očiti dokaz svoje ljubavi k slogi i Magjarem“ str. 66.

Digitized by Google

g. 1825., a još jače g. 1830. Hrvatom je valjalo oteti i ono malo prava, što im još nije nemila sudbina otela. Primorje i Rieku valjalo je podvrći neposredno Pešti, a Slavonija već se je i onako smatrala dielom Ugarske.

Sretne li i velike Hrvatske!

Plemstvo hrvatsko, rodbinskimi svezami spojeno s magjarskim, većinom već otudjeno i pomagjareno, podpomagalo je težnje Magjara. Varaždinska županija zaključuje g. 1830., da se uvede u škole magjarski jezik! Nije tomu protivan ni sabor.

A gdje li su bili oni stari Hrvati, gdje li junaci, koji su znali doviknuti Magjarom: „regnum regno non perscribit leges"?

Driemali su dà, ali ne dugo. *Ideja magjarizacije i povrjeda hrvatskih pravica izazvala je odpor od strane Hrvata.* Ma da je Hrvatska razdrobljena i razkomadana bila, ma da je plestvo većinom većinom otudjeno bilo, i ma da nije nikakvog narodnog života u Hrvatskoj bilo, starih uspomena ljepših hrvatskih dana nije sasvim nestalo u narodu. U t. z. provincijalnoj Hrvatskoj živio je još svedjer spomen na slobodnu Hratsku. Ban hrvatski još je nosio naslov „bana Hrvatske, Slavonije i Dalmacije." Ban hrvatski još je sjećao na samostalnu i saveznu „s Ugarskom kraljevinu Hrvatsku." *Pritisak magjarski izazvao je i probudio u Hrvatskoj stare historičke uspomene i narodni ponos.* Te su uspomene podale nova života za borbu. *Tu imamo tražiti prvi razlog pokretu hrvatskom.*

Josip Kušević piše već g. 1830. knjigu na obranu hrvatskih prava i „savezne Ugarskoj kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije.[1]" Grof Drašković, plemenit sin plemenita roda, piše hrvatskim zastupnikom u Peštu, da traže uzpostavu hr-

[1] De municipalibus juribus et statutis regnorum Dalmatiae, Croatiae et Slavoniae.

Digitized by Google

vatskoga namjestničtva i uvedenje hrvatskoga jezika.[1] Pristaje već i plemstvo, čuju se već i glasovi povladjivanja iz naroda. G. 1832. zapjeva Derkos turobnu pjesmu[2] o Hrvatici vili, kako plače nad svojim spavajućim narodom. Ustaju i drugi, i pjevaju pobornikom hrvatskim u slavu. Štoos, mlad, plemenit, darovit svećenik tuži kao i Derkos nad svojom domovinom, ali u pjesmi hrvatskoj. Elegiji[3] toj naslov je *„Kip domovine vu početku leta 1831."* Tu se slavi Kušević kano izbavitelj hrvatskih pravica.

---

[1] Dissertacia iliti razgovor darovan gospodi poklisarom saborskim. Karlovac 1832.

[2] Genius patriae super dormientibus filiis.

[3] Sadržaj te pjesme jest sliedeći: Na staro je ljeto. Sva je narav niema i pusta. Te noći snilo se nešto strašna pjesniku, što kad hoće da opjeva, suze ga obliju. „Anda vu morje vre vekivečno — Jedno nam leto kapnulo srečno!", počimlje pjesma. Sve je mirno i pusto, ni mjesec već ne sjaje, samo se šum potoka čuje. Na jednom o ponoći diže se silan vjetar i hoće da nebo sa zemljom prevrne. Dunaj se pjeni, Sava se diže. Ribe nemaju mira, pozoj putuje zrakom: „mesec potemne, svetlost nestane — zemlja i drvo tužno postane!" U to doba usta domovina i leti k Savi, da budi spavajuću djecu: „ona ka negda je na stolicu — kraljevsku sesti imela pravicu — Nit već na glavu korunu zlatu — Nit ima zlaten lanček na vratu — Nit joj po persah gjungj se preleva — Nit baršun telo njeno odeva — Ni već na ruki dragog kamenja — Da je kraljica, nima znamenja — Nego (kaj bolje naj srdce rani — Onog, koj mater svoju nęzbrani) — z slamicum kitu nosi povitu — A glavu z černum pečum pokritu — Te tak žalostna sim tam se trudi — Hoće da sinke svoje probudi". Ali jao majci. Sinci joj spavaju i ništa ne ćute. Nigdje nema žive duše, nigdje života· Ni sove nije nigdje viditi u zraku. Na to bolna kliče: „Kad mi se anda morat predati — I u domovini mrtvoj postati — Idem još mrtveh grobe odpreti — Kaj ak nehasni, hoću vumreti!" Plače i briše si suze, pak iz dola ide u goru, gdje su negda imali hrvatski kraljevi palače svoje, tamo gdje mašina pokriva zidine stare; tamo ide hrvatske zemlje stara kraljica. Al pećine su puste i bršljan ih obvija. Tu poče ona jaukati: „Domorodci, gde ste dragi sini? . . . ah me želenje, pepelom vašem naj da življenje! — Naj da življenje onomu kipu — koj negda z smrćum branil je diku — Horvatske zemlje, živuć do groba — Za glas i ime naroda svoga! Ar potlam žitka kak vam nestalo — I vaše pepel telo postalo — Z kraljestvom skupa glas moj prehaja — Nit gdo vu srdcu zato se kaja. — Narode druge svetlost obstira — A mene črna senca podpira — Drugem vre sunce sveti po noći — Mu tmicu v danu tipat je moći — Narod se drugi sebi raduje — A z menom sinko moj se sramuje — Vre i svoj jezik zabit Horvati — Hote ter drugi narod postati — Vnogi vre narod sam svoj zameće — Sram ga, ak stranjski

Digitized by Google

Tu se već susretamo sa idejom narodnosti. Iskra, što je pod pepelom tinjala, počela se žariti i hoće skoro da plamenom zabukti. Al da to bude, trebalo je nešto zanosnijega, trebalo je da ideja narodnosti sve razžari, a svemu tomu mogao je dati života samo mladji naraštaj, mladež hrvatska, odgojena na živom vrelu te idee.

Liepe misli novije francezke filozofije o slobodi sviesti, naroda i narodnosti, zamahnuše svom Europom. Misli te, pokrenute prvom francezkom revolucijom, odjeknuše svimi narodi, koji moraju doći do svoje slobode. Napoleon I. stegnu donjekle ta načela, al i on piše na svom barjaku „narodnost.“ Kuda je njegova vojska prolazila, oživila je i ideja narodnosti. Njemačka, ponižena od Francezke, a od prije već pofrancežena, stala se sabirati. Na njemačkih visokih školah kupi se mladež i pjeva u slavu velikoj Njemačkoj. Oduševljena njemačka mladež posta raznositeljicom misli njemačke. I talijanska mladež ide istim putem. I ona proklinje tudjince.

„Horvat“ mu reče — Sam proti sebi jel nešetuje — I ovak slepec sam sebe truje — Neg kaj rastepljen reči po svetu — Kad je već istom znano detetu — Da se nepozna već Horvatica — Misleć rodjena da je Nemica — Nut vre vu stranjskeh senjah vre gine — A za svu mater niš se nebrine!“ Tako tuži majka Hrvatica na grobovih starih Hrvata. Čim to izreče, razpuče se stiena, oblak se prolomi, mjesec zasvieti; pogleda bolje, i vidi — u pećini jedan se grob otvorio, odstupi, pazi, srce joj burno kuca, i vidi, da nešta biela van izlazi. Sin je to njezin dragi koji ju je čuo, te hoće da joj pomože, veleć: ajde u Zagreb, pa kada podju velikaši u sabor, med njimi nać ćeš jednog, koji će ti pomoći — a to je domorođac Kušević! „Nut, kak to zreče, tiho prehadja — I kakti sunce k grobu zahadja! Onda pak mati njega objeti — Hoće, ter željno v naručaj deti — I vre se nagne, da ga ogrne — Nut praznu tmicu k sebi pogrne — Ar mesec v hipu v oblak se skrije — I njega v grobu kamen pokrije — Onda plačuća k grobu si stane — Čekajuć, doklam zorja postane“. To je završetâk krasne ove elegije, iz koje odsieva duboka bol i ljubav domovinska, izražena u liepoj, pjesničkoj slici. Gaj pripovieda, da su neki njegovi prijatelji Bugari, kojim je tu pjesmu pročitao god. 1831 u Pešti, zaplakali od milja, pa da im ju je morao tri krat opetovati. „Čutenja, koja onda moje srdce zavjimala su — veli Gaj — vsigdar mi se povraćaju, kada ov kip pogledam“. Gaj je pretiskao tu pjesmu u „Danici“ god. 1835 br. 3.

To je najljepši spjev stare kajkavske knjige, koja prije Gaja ne pozna te vrsti poezije.

Digitized by Google

Hrvatska mladež, gledajući to u tudjini, stala se takodjer sabirati, dogovarati se i razmišljati. Već u tudjini počeše djaci hrvatski snovati, a vrativ se u domovinu i raditi. Idea narodnosti nadje i u Hrvatskoj svojih apoštola: *to je najjači razlog pokreta hrvatskoga*, koji je s tim išao pravcem obće europejskim.

K tomu nadodje probudjena sviest naroda českoga, koji je uplivao na sve austrijske Slovene i zamamljiva misao sveslovinske uzajemnosti, koja prve pobornike hrvatske uznese, kako li si to samo predstaviti može najšarenija mašta. Ti su razlozi[1] izazvali pokret hrvatski i probudili narod hrvatski na nov život.

Predjimo bliže stvari.

B.

KULTURNO-KNJIŽEVNI POKRET HRVATSKI.

I. Prvi početci pokreta: narodna ideja — Mihanović i Vrhovac (1813—1835).

U provincijalnoj Hrvatskoj, koja je bila najpristupnija novim zapadnim ideam, i gdje se je sačuvalo još nekih narod-

---

[1] Novaković veli (Istorija srpske književnosti. II. izd. str. 296), da je na pokret hrvatski djelovala i „razglašenost imenn srpskoga„ koje se oslobodjenjem Srbije, prenućem srpske književnosi i lepotom srpskoga jezika i pesama raznese po svoj Jevropi“. Tako nekako veli i Jagić (Jihoslované str. 363), koga tu očevidno i sliedi Novaković. Taj razlog može se smatrati tek drugotnim, i to što se tiče razglašenosti „srpskih“ pjesama, ali prvi i glavni su razlozi oni, koje mi gori navedosmo. S druge strâne opet moramo ovdje iztaknuti, da je baš i ta donjekle kriva razglašenost bila uzrokom, da su u Zagrebu, usljed pomućenih etnografskih pojmova, s podpunim fanatizmom pristali uz ime ilirsko, a zametnuli hrvatsko, koje je jednako pripadalo Vukovim pjesmam, kao i srbsko. Mjesto toga mora se ovdje čim jače iztaknuti upliv českih književnika, kojih su se djela (Dobrovsky, Kollár, Šafařik, Palacky) svuda čitala. Kako ćemo kašnje viditi, Česi su bili svagdje učitelji prrih hrvatskih budioca naroda. To iztaknu i Bogović (Kolo. IX. 46.). Osobito Kollarova i Šafarikova djela uplivala su mnogo na hrvatski pokret. Kad je izašao g. 1842 Šafarikov „Národopis“, Vraz pripovieda, da su mu prijatelji gotovo raznieli mapu, koju im pokaza, diveći se veličini slavenstva!

Digitized by Google

nih prava, pojavi se prvi znak novoga života. Tako zgodna zemljišta nije nigdje bilo. Pokret mogao je samo tu započeti.

Već se g. 1813. ustraja u Beču društvo, da razsvjetli i obradi narječja jezika „ilirskoga". Tu ima Hrvata i drugih južnih Slovinaca[1]. Što je ta družina uradila, nije poznato, ali članovi[2] iste pojaviše se kašnje kao radnici na umnom polju. Tu je i Kopitar, Slovenac, koji sve podučava.

Maksimilijan *Vrhovac*, biskup zagrebački, upravlja g. 1813 na svećenike svoje biskupije liepu okružnicu[3], moleći ih, da

---

[1] Družtvo to spominje i Vrhovac u svojoj okružnici od godine 1815: „... et nunc per recens Viennae coalescentem eruditorum virorum societatem, quae in Illyricae linguae Dialectis eruderandis et excolendis laborat, ad eximium florem deducenda speretur".

[2] Bogović je nastojao doznati njihova imena, ali uzalud (Kolo. IX. 46). Smičiklas (Život i djela V. Babukića str. 5—6) navodi sliedeća imena: Kopitar (Slovenac), Šporer, Mihanović (Hrvati), Davidović i Frušić (Srbi).

[3] Medju ostalim veli se tu: „.... ea propter .... interpello, provoco et requiro: ut specialia vocabula Croatica, aut Slavonica, quaevis adagia, et cantilenas populares sive hucusque pro se congestas, sive deinceps colligendas, mecum etiam quo ocyus communicet. Desidero summopere, ut, prout alii in Theologicia, alii in juridicis, alii in reliquis objectis varias expressiones adnotant; ita, cum caeteris Dominis aminarum Curatoribus, Titulata Dominatio eo etiam subin suum studium convertat, et 1mo: apta, propria, et rei exprimendae accomodata Croatica, aut Slavonica vocabula, quibus aut ipse utitur, aut quae in consuetudine puotidiana apud plebem versari observat; nitidiores quoque voces apud populum in objectis et negotiis ruralibus vigentes, nec non substantivis adjectiva, verbis adverbia convenientia, quae pro puritate, et decore linguae illyricae utilia judicat, in sua adversaria referat; omnium vim, usum, significationem, et interpretationem adjiciendo; 2do: adagia in diversis circumstantiis feliciter inventa, et selectas quasvis loquendi formulas; dein 3tio: omnes cujusvis generis cantilenas croaticas, aut slavonicas, cum adnotatione, quantum constaret, quando, et a quo, ac qua occasione compositae? opportune colligat, et haec omnia ad me successive transmittat; ac tandem 4to: cum praeter supra recensitos libros in Parochiali Bibliotheca, alia nonnula opuscula praesentim antiqua latere possint, requiro, ut talium titulos mihi significet, ac antiquos speciales libellos mecum communicet; sicque omnia Croatici aut Slavonici sermonis producta ad divitias et genium linguae cognoscendum apta, pro laudabili suo in res patrias affectu mihi indicet, tali suo conatu ad nitorem linguae patriae etiam collaboraturus, quatenus cuncta in congruum usum converti, et quae ruri vagantur, in unum manipulum compartata publicae utilitati in lucem subseque dari possint."

Digitized by Google

mu kupe narodne rieči, pjesme i poslovice. Vrhovca medju tim nije moglo razumiti ondanje svećenstvo. Vrieme nije još nadošlo za to.

G. 1817. sklopilo se opet društvo hrvatsko u Beču, većinom od mladih liečnika, koji su takodjer nastojali oko književnosti hrvatske i jezika. Tu je bio[1]: Mihanović, Šporer, Praunšperger, Držić, Škaur, Živković. Tu je nikla prva misao o izdavanju hrvatskih novina, koje je imao uredjivati Mihanović. G. 1818. dobi on dozvolu, da izdaje list pod imenom: „*Oglasnik Ilirski*[2]“. 12. srpnja izadje poziv na predplatu, ali pošto se predbrojnika malo prijavi, naumljeni list ne ugleda biela danka.

Hrvatska nije još bila na to pripravna. Nove misli još ne probiše debela leda letargije.

I u Gracu nalazi se družina mladih ljudi iz Hrvatske, Dalmacije i Srbije. Od Hrvata spominju se: Demeter, Kurelac i Gaj. U tom kolu čitale su se narodne pjesme i Kačić. Kajkavci učili su tu štokavštinu, pa i Gaj. U tih družinah radjale su se nove misli, koje raznieše kašnje izučeni mladi Hrvati po narodu svomu. Iskra narodne misli u tom se kolu upali, da pak razžari svu Hrvatsku. *Pokret hrvatski zasnovan je van Hrvatske. Hrvatski djaci prvi su budioci naroda hvatskoga.*

Nastaje vrieme, da se baklja upali u samoj Hrvatskoj! Sve je već gotovo, treba još samo vodje i središta.

II. LJUDEVIT GAJ I PREPOROD HRVATSKI.

Kao što je samo u t. z. provincijalnoj Hrvatskoj mogao započeti pokret hrvatski, tako je opet samo Zagreb mogao postati središtem istoga.

Da te misli nisu mogle nići u Zagrebu, to je očevidno. Vrhovac u toj okružnici spominje i bečko književno društvo, pa možemo za sigurno uzeti, da je on dobio u tom pngledu odanle naputke, koji će poticati valjda od Kopitara, koji je i Vuka u tom poslu napućivao. Vrhovčevu okružnicu tiskao je Bogović u Kolu. IX. 43—46.

[1] Bogović, Kolo. IX. 46.

[2] Opazka Antuna Mažuranića u Kukuljevićevoj „Bibliografiji“. I. 76.

Digitized by Google

Slava pako preporoditelja naroda hrvatskoga pripada po jednoglasnom priznanju domaćih i stranih suvremenika, dru. *Ljudevitu Gaju.*

Darovitu i zanosljivu od naravi, ljubežljivu, simpatičnu i rječitu, liepo odnjegovanu od nježne majke[1], marljivu i učenu, odhranjenu na vrelu žive nauke i živih idea, pade u dio častna zadaća, da stane na čelo narodnoga pokreta u obumrloj Hrvatskoj. Sva su ga svojstva, potrebita za takvu ulogu, kitila. Nije ni čudo, ako je odmah na početku izplivao na površinu.

Već se je kao gimnazijalac bavio knjigom te medju ostalim napisa knjižicu[2] o Krapini, rodnom svom mjestu, gdje navodi zamamljivu priču o braći Čehu, Lehu i Mehu, po kojoj je Krapina i Hrvatska pradomovina svih Slovena!

U Gracu nadjosmo ga već u kolu mladih Hrvata, gdje je čuo mnogo liepa. U Pešti, gdje je učio prava, upozna se sa slavljenim pjesnikom „Slávy Dcery“ (Slovinske kćeri), sa pjesnikom *slovinske uzajamnosti.* Kollár, milokrvan, skroman, duhovit i idealan do najvećeg oduševljenja, kupio je oko sebe mladež, sokoleć ju i podučavajuć. I naš Gaj razblažio si je dušu, pomišljajuć na veliki narod slovinski, o kom mu je zanosljivo znao pripoviedati velik njegov učitelj. To je imalo odsudna upliva na budući rad Gajev: preko njega došle su najviše misli Kollárove u Hrvatsku. U toj okolini sinula je Gaju mnoga liepa misao u pameti.

Čovjek bistra uma znao je sve umah shvatiti, a praktičan, kako je bio, znao jo svladati svaku zaprjeku i provesti svaki naum[3]. To pokaza već sa prvim svojim važnijim poduzećem,

---

[1] Sr. „Knjižnica Lj. Gaja“ od Vel. Gaja (Uvod),

[2] Die Schlösser bei Krapina. Karlovac 1836.

[3] Šafařik napisa o njemu g. 1838. u pražkom „Ost und West —“: „Poznajemo mi gospodina dra. Gaja kano muža tihe nu postojane revnosti, čiste muževne i krepke volje, velike razboritosti i umjerenosti, i šta ovdje ne manje vriedi, poznajemo ga kano muža neobično praktičnog suda.“

Digitized by Google

sa svojom razpravom o hrvatskom pravopisu[1]. Možda naputkom Kolarovim predloži on t. z. organički ili eufonički pravopis po primjeru českoga mjesto starog pravopisnog kaosa. *S tim je učinjen prvi korak k preporodu knjige hrvatske.* Prividno je to neznatna stvar, al tada je značila mnogo, jer je to bio prvi ozbiljan predlog k slogi i jedinstvu u književnosti, dočim je tada bilo pravopisa, koliko i pisaca. K tomu učinjen je s tim i prvi korak k sbliženju Hrvata k Čehom[2], a u doba „književne slavenske uzajemnosti" bilo je to mnogo.

Vrativ se Gaj učen i oduševljen u domovinu, iza kako je izučio filozofiju i prava u Gracu, Pešti i Lipskom, započe ozbiljno izvadjati osnove već u tudjini zamišljene.

Bez *novina* novije književnosti nedadu se ni pomisliti: one su glavnim pokretalom istih. Gaj je to odmah uvidio te za to stade odmah oko toga raditi. Zatraži dozvolu, ali Magjari je ne dadu. Za to ide on glavom caru u Beču, toliko je bilo u njega energije. Car dozvoli Gaju izdavanje novina i još ga pohvali.

I tako ugledaše božje svjetlo *„Novine Horvatzke"* (2 krat na tjedan) sa nedjeljnim zabavnim prilogom: *„Danica Horvatzka Slavonkza y Dalmatinzka[3]"*.

Sr. Drag. Seljan: Početak, Naprĕdak i Vrĕdnost Literature Ilirske. Zagreb 1840. Str. 27.

[1] Kratka Osnova horvatsko-slavenskoga pravopisanja, poleg mudroljubneh, narodneh i prigospodarneh temeljov i zrokov. Od L. O. G. Vu Budimu 1830. (hrvatski — kajkavski i njemački).

[2] Već smo iztaknuli, a kašnje će se još jače viditi, kako je u tiesnom savezu preporod hrvatski sa českim. Česki prvaci svjetovali su svagdje Gaja. Tako mu je Šafařik već g. 1838. svjetovao, da počme izdavati izvrstna djela starih Dubrovčana, da nastoji, da se izda obširna ilirska slovnica poput one Dobrovskoga, da se izdade podpun rječnik ilirski, zemljopis ilirskih zemalja, poviestni spomenici i t. d. „Ilirci" su sve to po mogućnosti i kušali izvadjati.

[3] Gaj nije baš pokrenuo p r v i novine hrvatske, već francezka vlada, koja je izdavala u Zadru na hrvatskom i talijanskom jeziku list: „K r a l j s k i D a l m a t i n" (Il regio Dalmata). Taj list izlazio je od 12. srpnja 1806. do 1. travnja 1810. Dakle Francezi osvajači pokreću prvi hrvatski list, a u s t a v n i Magjari priečili su to kašnje!

Digitized by Google

Smjer stare knjige kajkavske ovdje prestaje: iz uzkog kruga pučke crkvene i poučne, a posve lokalne, ona postaje narodna, a zadaća joj je, kao i drugdje: prosvietiti sav narod. Svećenstvo prestaje biti jedinim monopolistom književnosti, ona postaje svjetovnom: namienjena je svakomu i svak se može, tko je pozvan, njome baviti. Ali baš s toga nije se smio Gaj prenagliti, već mu je valjalo opreznu biti. I doista Gaj je pristupao polagano k svakoj novotariji. To sve odaje veliku Gajevu razboritost. Nove svoje osnove pravopisne ne uvede odmah. „Danica" poče izlaziti starim pravopisom i jezikom kajkavskim, al već u prvom broju dolazi Babukićeva pjesma „Granici i Danici", spjevana u štokavštini. Ciele te godine „Danica" prima kajkavske i štokavske članke — znak, da je već Gaj u prvom početku smjerao nešta većega; al puštao je druge, da prvi krenu u boj za njegove misli. Tako već u broju 5. „Danice" piše Mato Topalović iz Beča koreći Gaja, što ne piše novim pravopisom, što ga je još g. 1830. zasnovao. Gaj još sve izčekuje i sluša. U 10. broju izadje poznata krasna pjesma Mihanovićeva „Liepa naša domovina!" novim pravopisom. Tad se maknu i Gaj te razpravlja i popravlja svoju pravopisnu osnovu od g. 1830. Štoos s uzhitom pozdravlja nov pravopis. I drugi mu pjevaju slavospjeve. I. A. Brlić (br. 31.) hvali takodjer nov pravopis, al on ostaje uz cirilicu, ne što ju više ljubi, nego što cirilicom piše više naroda, pa dok se je Srbi ne odreku, on će pisati cirilicom! Babukić ga liepo pobija, i pokazuje već tu, da je najbolji filolog medju svimi. On već znade za Dobrovskoga i druge slaviste.

Već u prvom godišnjaku opaža se težnja, da se nov pravopis uvede i da se kajkavština zabaci. To očito izreče Štoos u 13. br. „Danice".

Al pošto „kraljski Dalmatin" ne stoji uprav u nikakvom savezu sa hrvatskim narodnim pokretom, to računamo početak hrvatskog novinstva od Gaja.

Digitized by Google

Sve je već pripravljeno — trebalo je poprimiti odlučan korak. Eto vam u br. 48. „Danice" onog znamenitog „Proglasa" od Gaja, kojim se udara nova era u kulturnoj poviesti naroda hrvatskoga. Staroga svieta imalo je nestati, Gaj naviešta Hrvatskoj nove ljepše dane. Tu se predlaže jedan pravopis i jedan jezik književni — štokavski. S godinom 1835. prestaje biti kajkavština književnim jezikom, a mjesto starog kaosa pravopisnog, nastupa jedan pravopis.

S tim je Gaj izveo najveće djelo svoje, odstraniv zadnju pregradu, koja je dielila Hrvata od Hrvata. To je najveličanstveniji moment u kulturnoj poviesti naroda hrvatskoga, koji više znači, nego li sto pobjeda na bojnom polju. Starom hrvatskom separatizmu i drobljenju. zadan je smrtni udarac.

Narod hrvatski razdrobljen kroz duge vjekove, ne ima jedne knjige, koja bi se na sav narod obazirala. Karakteristika je njena lokalnost. Kačić tek da je dopro u Slavoniju; Relkovića pozna sama Slavonija; Dubrovčani ne predjoše granica uzkog svog zavičaja; tek u XIX. vieku doznaju za nje u Zagrebu, a kajkavci tek da su bili poznati samim kajkavcem! *S Gajem dobiva knjiga hrvatska znamen obćenarodne: ona je namienjena cielomu narodu, koji se počimtje podučavati sredstvom nauke.* Ona je pristupna snakomu, ona uči i pobraćuje sav narod, ona širi vjersku snosljivost, ona ruši stare predsude, *ona širi misao jedinstva narodnoga.*

S god. 1836. svanu zora preporoda narodu hrvatskomu. Stare Hrvatske nestaje — nova pomladjena ustaje! Gaja više trebalo nije — on je preporodio Hrvate!

III. GAJEV PROGRAM ILIRSKI I CVIET ILIRIZMA — PANSLAVIZAM I PRIGODNI PJESNICI.

G. 1836. već sve piše novim pravopisom i štokavštinom. Bilo je oporbe i glede jednoga i glede drugoga, ali misao

Digitized by Google

Gajeva drža pobjedu. Šafařík[1] se je tomu srdačno naradovao, ne manje Kollár, a u zemlji sve uzkipi od veselja. Gaju čestitaju iz Dalmacije i Dubrovnika, vesele se Slovenci, a Slavonci su i onako svi uz Gaja. Medju kajkavci tek ih ima malo[2], koji ne će novoga jezika. Izvan Hrvatske radi proti Gajevim osnovam samo Kopitar[3].

---

[1] Ističuć to veli: „Ta namisao, Gajeva je zasluga, a izvedenje zavisiti će od odluke naroda.“ Šafařík je želio, da i Slovenci poprimu štokavštinu u književnosti, al za puk da mogu pisati kajkavski.

[2] Posljednji kajkavski pisac jest Ignjat Kristianović, sada posvećeni biskup u Zagrebu (rodjen g. 1796. u Zagrebu) i prvi veteran svih književnika hrvatskih On se je najdulje opirao novomu jeziku. Bio je vrlo plodan kajkavski pisac. Napisao je velik broj pobožnih i drugih zabavno-poučnih knjiga, namienjenih prostomu narodu. Tako je izdavao koledar „Danica zagrebačka“ od 1834—1855, koja je donjekle imala biti protestom proti Gajevoj „Danici“, a čitala se je mnogo. Još je nedavno izdao neku pobožnu knjigu, pisanu kajkavski. S njim će izumrieti posljednji zastupnik stare kajkavske škole.

[3] Kopitar bio je u svoje vrieme priznat učenjak in slavicis, ali žalibože znao je kao učenjak biti i denunciantom, kad nije svak radio i mislio kako on. On se nije žacao nikakvih sredstva, samo da svoje protivnike uništi. Tako je on bio odlučan protivnik Gajeve osnove, da kajkavci primu štokavski govor i nov pravopis, a da bi to i Slovenci učinili, nije hotio ni čuti. Zanimiva je u tom pogledu Kopitarova korespondencija s Kristianovićem, koju je naštampao Kukuljević u Arkivu XII. 53—56. On je sve do g. 1841. bodrio i napućivao Kristianovića, da ne napusti kajkavštine. Gaja i njegove učitelje napadao je i klevetao, koliko je mogao i ne mogao. Tako je Šafařika zvao „der oberflächliche Geck von Schöngeist“, „Prager Orakel“, „Lutheraner“, a Draškovićevo plemenito djelo „Ein Wort an Illyriens hochherzige Töchter“: „impudens stultitia.“ I Gaja je denuncirao kao luterana, jer da su mu učitelji luterani (Kollar, Šafařík) — valjda da odvrati od njega svećenstvo. Gaj se na to potuži, a on piše o tom 25. siečnja Kristianoviću (str. 104.): „.... čini se, da ga savjest peče, jer na to ga je svakako naveo luteran Kollár u Pešti, a kašnje usavršiše cielu stvar luteranski Slovaci u Pragu, koji se odriču svoga jezika radi českih Husita i Luterana, pa zavadjaju i druge, samo da se sami ne budu pekli u paklu!! Kad je god. 1840. putovao Gaj u Varšavu i Petrograd, kliče Kopitar: „valjda je poludio!“ Drugdje ga opet zove „Der Esel Gay“ itd. Pravopis Gajev Kopitaru je „Fliegendreck“, „Fliegenschmiess.“ Hrvati i Kranjci ne smiju da na puste svoj govor, da pomognu „den Tross der Dalmatiner und Serben vergrössern“ (str. 104). O Cesih pako veli: „Die Böhmen sind zu faul; 3—5 cisdanubianische Dialekte zu studiren — einer wäre ihnen bequemer, wie wir dabay fahren, ist diesen Freunden gleichgiltig.“ (str. 96).

Vidi se, kako znade gdjekad strast zavesti i učenjake. Vraz je tomu tražio uzrok u neplemenitosti srca.

Digitized by Google

S novim jezikom i pravopisom stupi Gaj pred sviet i sa novim (bar prema narodnom) *imenom — ilirskim*. Ime ilirsko ima u tom pokretu čitavu svoju poviest: ono je tu ona čarobna slamka, za koju se svak hvata, ono sve uduševljava i zanaša. Ono je u prvo doba izvelo prava čudesa.

Odkud to ime? Odkud mu tolika moć? Kad se je Gaj pojavio u javnosti, Hrvatska bila je razkomadana u više čestica politički odieljenih, od kojih jedna nije znala za drugu. Narod nije ćutio svoga jedinstva. Provincijalna imena: slavonsko, dalmatinsko, bosansko, i učena: ilirsko i slovinsko iztisnuše obćenarodno ime hrvatsko. Ime je hrvatsko živilo u narodu od Lovćena do Dunava, al učeni ljudi nisu toga znali, većinom ni sami Hrvati[1], za to su cvala učena imena „ilirsko“ i „slovinsko.“ Kad je kako bilo kod samih Hrvata,

---

[1] Doduše Babukić u prvoj svojoj pjesmi g. 1835. pjeva (Danica br. 1.):

Lipo ti je Daničino lice,
Još je lipše njeno dobro srdce,
Koje ljubi sve stare Hrvate,
Srblje, Bosnu, Hercegovce brate;

Ljubi ono drage još Slavonce,
Štajerce i Kranjce, Gorotance,
Jer su ovo bratja od starine,
Sini drage jedne domovine,

Svi su ovo Horvaćani bili,
Zdravi bili, rujno vince pili!

pa i Gaj u svojoj pjesmi „Hrvatov sloga i zjedinjenje“ („Danica“ br. 5.) pjeva: „Svi Hrvati se rukuju..,“, a tu su Lika, Krbava, Kranjci, Štajer, Gorotanci i Slavonija, Bošnjaci, Srblji, Istrijanci ter Dalmacija — ali već se odmah iza toga vidi, da su bili u smetnji glede imena, ne pojimljući snage imena hrvatskoga. Smetnju su kod njih prouzročili najveću Šafařík, Kopitar i Vuk, a sami nisu poznavali dobro naroda ni njegove prošlosti, da bi im bili mogli odgovoriti.

Sravni glede toga moj članak „Šafařík i Hrvati.“ (Podlistak „Obzorov“ g. 1877. br. 140—145), gdje sam pokazao iz samih djela Safaříkovih, da je bio zbilja u neprilici sa imenom hrvatskim, priznajući sam, da ima razna značenja, kojih nerazumije. Pri tom je dakako zabasao, prihvativ posve krivo načelo.

Al evo jednog primjera, kako je i u samoj Hrvatskoj nejasan bio pojam o imenu hrvatskom. Vraz zaveden Kopitarom veli g. 1843. u „Kolu“ (k. III. 61.), da su čakavci samo Hrvati, kajkavci Slovenci, a štokavci najpravije Srbi. Godinu pako dana prije srdio se u pismu na Kukuljevića, što je Šafařík u svom „Narodopisu“ proglasio zviezde dubrovačke Srbima! G. 1844. opet piše Erbenu u Prag, da ne nazivlje naše stvari, kad o njih piše u českih listovih, srbskimi, već neka se služi imenom hrvatskim ili slovinskim. Kuzmanić pako god.

Digitized by Google

tko da se čudi Dobrovskomu, Šafaříku, Kollàru, Kopitaru, što su posvema pomiešali etnografične pojmove, ne shvaćajući, što je pravo, što li krivo. Tko pozna njihova djela, znati će, da su oni bili zbilja u najvećoj neprilici, kolebajući med raznimi geografično-etnografskimi pojmovi. A to su bili korifeji znanosti, od kojih su sve učili i prvi pobornici hrvatski za preporoda, pa ih je njihova učenost još više smela. Kao Hrvati pàr excellence vriedili su tada kajkavski Hrvati. I Dobrovsky i Šafařík prozvao je samo nje Hrvatima. Tu se je govorilo *kajkavski*. Vuk, koji je dobar dio svojih pjesama skupio med Hrvati, nazvao ih je sve skupa srbskimi. Te su pjesme bile *štokavske*. Taj se je govor prozvao *srbskim*. Ime srbsko dobilo je europejski glas.

Sve se je to moralo dojmiti Gaja, koji je bolje naučio panslavističku teoriju, nego li je znao, što li su i gdje su Hrvati. U takovih okolnostih nudjalo se je Gaju samo po sebi ime ilirsko[1], poznato već od prije cielomu narodu. U Dalmaciji su ga rabili, u Bosni, dapače Slavonci zvali su tako svoj jezik u „Danici" još prije, nego li je Gaj razvio svoju ilirsku teoriju. Ni Srbom nije bilo to ime neznano. Slovencem i jednom dielu Hrvata bilo je živo u pameti od Napoleonove Ilirije. Ta Slovenac Vodnik spjeva pjesmu[2] u

---

1845. znade ovako govoriti: „Eto Čehi, koji su od starine Hrvati; Slavonci, Kranjci, Slovaci, zagrebčani i ostali tamo Hrvati, sve bratja naša i dobri naši pomoćnici, po njemu (novom pravopisu) pišu"! (l. c. p. 89). Jesu li to jasni pojmovi? Malo po malo ipak je i svaki kajkavski Hrvat uvidio. da je i štokavština hrvatska, kako je to s ponosom izticao Kuzmanović, veleć, da se u Dalmaciji najljepše hrvatski govori, razumjevajuć štokavštinu. Čuditi se moramo ipak, kako može Novaković još i danas pisati, da su Hrvati primili srbski govor! (Istorija knj. p. 297), dočim bi mi mogli jednako to Srbom reći, jer su Hrvati najljepšom štokavštinom pisali. nazivljuć si jezik hrvatskim, kada su se Srbi gušili u slavenosrbštini! Kod takova govora, prestaje svaka ozbiljnost. Đanas možemo takve rieči jedino nazvati smiešnimi.

[1] To sam kušao razjasniti u bečkom „Velebitu". Zagreb 1874. (Str. 313—341.) jošte kano izučeni gimnazijalac.

[2] „Ilirija Oživljena", pohrvaćena nalazi se kod Vraza, djela IV. 1—5.

Digitized by Google

slavu Napoleonu, izbavitelju Ilirije! Kod inostranaca bilo je to ime najobičnije.

K tomu treba se sjetiti, da je Gaj obćio s Kollárom, pjesnikom *slavenske uzajemnosti*. Sve je to upućivalo Gaja na ime ilirsko, u kojem je odmah uvidio dio Kollárova programa izpunjen.

Razdrobljeno južno Slovinstvo valja ujediniti; ta gdje ćete ljepše misli! Negledeć na vjeru, svi su braća[1], jedne majke sinci, svi treba da pišu jednim jezikom, svi treba da nose jedno ime ilirsko. Ta Iliri su slavni, oni su i s Rimljani bojak bili; velika im je domovina: siže od jadranskog mora do crnog!

Evo kako uvodi Gaj svoju osnovu („Proglas" u 48. br. „Danice" 1835.): „*Europa se prispodablja sědećoj děvojki, i u toj priliki s jednim pogledom vidimo, da ova děvojka rukama derži jednu na tri ugle osnovanu liru*, koju si na persa naslanja. Ova *lira* glasila je u davnoj prošastnosti najugodniim naravskim glasom, kada se jošće sve skladno složene strune milimi vetrići gibaše. Ali jednoč podigne se strahoviti vihar od juga i zahoda i za tim silna bura od izhoda i sěvera — strune odapnu se, ter nestade sloge i milenih glasovah.

Ova Europe lira jest Iliria na tri ugle med Skadrom (Škutari) *Varnom i Bělakom* (Vilah) *osnovana* Odapete nesložne strune na ovoj liri jesu: Koruška, Gorica, Istria, Krainska, Štajerska, Horvatska, Slavonia, Dalmacia, Dubrovnik, Bosna, Cernagora, Hercegovina, Serbia, Bulgaria i dolnja Ugarska. Šta možemo sada, gdě svaki za slogom uzdiše, bolje želěti, nego da se na velikoj Europe *liri* sve nesložne strune opet slože i slastjom ugodnih glasovah proslave věkovitu mladost sědeće děvojke. A može li se igda pomisliti, da taj veliki cilj dostignemo, dokle se svaka struna posebi tudjemu skladnoglasju prilagadja? Prestanimo svaki na svojoj struni brenkati, slo-

[1] Ko li su na višem stanovištu stojali Hrvati, propoviedajući snosljivost vjersku medju braćom, od Srba, kojim je bila deviza srbsko „ime, jezik i vjera (t. j. pravoslavlje), ma da ih Novaković zove „zakasnelom braćom na zapadu" (l. c. 300)!

Digitized by Google

žimo liru u jedno suglasje, jerbo je ona samo jedina, premda su njezine strune, svaka za se više ili manje od pervoga naravskoga glasa odaljene. Otvorimo staru naroda našega knjigu, u njoj duhom slavjanskim zabilježeni *lire* naše negdašnji sladki glasovi, polag njih složimo ponovljenim suglasjem Europe *liru Iliriu.*"

Kad to čujemo, čini nam se da slušamo mudraca ili proroka starih vremena, kako podučava narod o budućem spasu njegovom. Gajev je govor uznosit, on govori kano prorok u poetičnih prispodobah, da ga svak lako razumije.

Od sada počimlje u Hrvatskoj *doba ilirsko*, doba nevinih ideala, doba največeg oduševljenja, kakova si mi danas ni pomisliti ne možemo.

Magjari se roče, kleveću, rade, al Hrvatska više se uspavati ne da. Idea ilirska širi se ko munja: svak uz nju leti kao pomaman i stoji nepomičan „si fractus illabatur orbis." Središte cieloga rada jest Hrvatska i Slavonija, al javlja se i Dalmacija i Bosna (Jukić, Nedić). Slovenci, osobito Štajerci, svi kipe za Gajem. Vraz ne može ni da živi van Hrvatske: on leti u samo središte, da se već nikada od njega ne odieli; on ide u Zagreb, da postane prvim ilirskim pjesnikom. Pristupa ponješto i Srba. U Pragu povladjuju; Šafařik samo hoće da smeta, dokazujuć, da nisu bili stari Iliri poriekla slovinskoga, al to nje ne zastrašuje. Oni ostaju[1] uz svoje ideale nepomični.

[1] G. 1842. Medju ostalim pisa Babukić (život i djela V. B. Prilozi. str. 73—87) Šafařiku: ... nezadovoljavate našim mladim ovdě u Zagrebu porodivšim se ćutjenjem i mišljenjem." „Mi naime u toj misli živemo, da je poluotok trački od starinah slavjanski bio i da je tudi jedno slavjansko kolěno živilo ...." A glede Srba spotiče Šafařiku: „.... drugo što se tiče istoga razdělenja Ilirah, činite nam veliku krivicu, hoteći nas svekolike štokavce i čakavce posàrbiti ,.." „Serblji su u Serbii, a koji su u drugih pokrajinah ilirskih raztreseni, ti se radi zakona tako zovu...." Kamo sreće, da su od tuda znali praviti zaključke glede imena hrvatskog! Al sto Šafařika ne bi bilo Ilirce smelo. Babukić zaključuje: „Neka govore Sàrbo — i Magjaromani što hoće, mi stojimo čvàrsti „si fractus illabatur orbis!"

Digitized by Google

Sve što je mladjega, kupi se oko Gaja. Već prve godine (1835.) javljaju se kao suradnici „Danice“: Rakovac, Vukotinović, Štoos, grof Janko Drašković (pišuči kajkavski), Babukić, Ivan Mažuranić, Topalović, Tordinac, Trnski, Marić, baron Peharnik, dr. Stanković, Blažek, Zdenčaj, Niemčić, Mihanović i Vraz. Malo za tim pristupa Kukuljević, Antun Mažuranić, Demeter, Seljan, Rusan, Kuzmanić, Preradović, Petranović, Uješenović, Kaznačić, Ban, Jukić, Pucić, Bogović, Šulek i drugi. Malo ih je, al su ljudi!

Misli njihove preobladaše za tili čas cielim narodom. Kuda nije „Danica“ došla, tamo dopru *davorije ilirske*. One raznieše misao ilirsku po cielom narodu. —

Sav književni rad vrtio se je iz početka oko „Danice“. Tu se nauča moralno-filozofskimi crticami i poslovicami, a Gaj govori samo u prispodobah i kićenom govoru. Plitkost misli sakrivaju liepe rieči. Za taku nevinu dobu nije bilo drugčije ni moguće. Oduševljenju dao je svak oduška u pjesmi: tko je god primio pero u ruke, taj je i pjevao. To je samo vrieme sobom donosilo. *To je doba improvizatornog prigodnog pjesničtva hrvatskog.* Svako burno doba izazivlje take pjesnike. Njihove su pjesme izljev časovitog čuvstva i zanosa. Prigodna je pjesma stvar momenta. Kada postaje, dojimlje se silno, kašnje ne razumiju je više. Tako je nikla i glasovita „Marsellaise“. Uz improvizatore — pjesnike, nikoše i improvizatori — skladatelji. Oni dadoše pjesmam napjeve. mrtve rieči postadoše živa sila, koja se očitovala u pjevanju. Spominjemo tu Lisinskoga, Livadića, Padovca i Rusana. Ovaj posljednji je sam svojim pjesmam napjeve skladao[1], on je najčišći prigodni pjesnik.

---

[1] Da se to razjasni, navodimo rieči očevidca svega toga — Stanka Vraza. G. 1846. medju ostalim pisa on Erbenu u Prag: „Čudno je pojavljenje u světu našem g. Rusan. Čověk taj nepozna nit jedne note, nu on šetajući se po svojoj slavnoj Krajini slaže — kao tica na grani — napěve, kako mu baš dolaze u grlo, nauči je na pamet, složi uz

Digitized by Google

Pjesma razniela je misao ilirsku po narodu. Ona je probudila sav narod; ona ga je duševno ujedinila.

Književnost te dobe izkazuje same pjesme; to je doba poezije. Prozi pravoj nema tu mjesta.

IV. KNJIŽEVNO DRUŠTVO — MUZEJ — ČITAONICA — MATICA GOSPODARSKO DRUŽTVO — KAZALIŠTE — DUBROVČANI — ŠKOLA.

Glavno je već učinjeno: narod se je probudio i ćuti se jednim. Pripomogla je to pjesma i novinstvo. Uz *novinstvo* u ovom vieku glavno se iztiču u svakom, bilo kulturnom bilo političnom pokretu *društva*. Preko novina i društva najlakše se šire nove misli. „Danica“ i „Novine“ učiniše svoje; da vidimo u koliko je uspio duh udruživanja, taj toli važan pojav XIX. vieka. I ovdje vrti se sve oko Gaja — duševnog otca cieloga gibanja[1]. Od njega polaze većinom sve osnove

njih i rěči, sědne na kola, pa ajde u Belovar k svome priatelju gosp. Mesariću, onděšnjemu organisti, da mu je metne na note. „A naravski ti glasovi razsunu se do malo po Bělovaru i njegovih okolicah, a za měsec danah, čujemo jih oriti se ovdě u našoj strelarni i u kazalištu, uzhitjamo se; a za koj dan već ih čuješ razlegati se po ulicah, gdě pěva i malo i veliko. Evo vam čudotvorne sile naravskoga nadahnutja.“ Djela St. Vraza. V. 367.

Po ovom može si svak stvoriti sud o prirodnom pjesničtvu i o njegovom uplivu na pokret hrvatski.

[1] O preporodu Hrvata radio je već u istom smjeru čuveni Pavao Ritter-Vitezović (r. u Senju g. 1650., umro u Beču g. 1713). On je zasnovao u Zagrebu tiskarnu, popravljao je i hrvatski pravopis, dapače nastojao je i oko jednog književnog jezika, miešanjem narječja, ali sve te njegove misli bijahu glas vapijućega u pustinji, jer u Hrvatskoj nisu ga tada razumjeli. Dapače to mu je pribavilo mržnju tada svemožnog svećenstva, koje nije moglo shvatiti, kako da se svjetovnjak bavi knjigom, pak uz to još svjetovnom, predlažuć i kojekakvih novotarija. Radi toga morao je Vitezović bježat iz Zagreba! Gaju su bile dobro poznate sve te osnove Vitezovićeve, pošto ga naročito više puta spominje. Gaj je u ovom vieku bio sretniji, jer je svoje osnove posvema proveo. Ima medju tim ljudi, koji misle sniziti Gajeve zasluge, iztičući osobito, da je sve od drugih naučio. To je sve istina, al u tom baš leži njegova zasluga, što je znao odmah shvatiti liepo misli svojih učitelja, pa uz svoju energiju i praktičnost, i provesti ih. Vukov rad takodjer je zasnovan od Kopitara i Šafařika: oni su ga na sve napućivali,

Digitized by Google

o raznih društvih. On potaknu prvi misao o *književnom društvu*, *knjižnici i muzeju*. Kako sam pripovieda („Danica ilirska“ br. 33. g. 1836.), porodila se u njem već g. 1829. misao, da se osnuje *„narodno ilirsko društvo“*. Taj svoj naum priobći Kollároru, i ovaj ga pohvali. Sastavio je i poziv za skupljanje starina, ali sa vrlo slabim uspjehom. Ali on za to nije napustio svoje osnove, već je uviek razmišljao, kako da ju izvede. Godine 1836. odluči se na odvažan korak. Sastavi osnovu za namišljeno društvo i upravi ju na sabor, da ovaj zaključi utemeljenje istoga. Po toj osnovi bila bi zadaća društva: *„obradjivanje jezika narodnog i književnosti u svih strukah znanosti, skupljanje starih rukopisa i knjiga za knjižnicu i starina za muzej.“* To je dakle imalo biti ujedno učeno društvo, narodna knjižnica i muzej — svakako previše u jedan mah. U obće moramo ovdje iztaknuti fakat, da su Hrvati u ovom vieku već od prvoga početka često previsoko letili, osobito za ilirizma, što je doista pomoglo dići ponos narodni, ali često je prouzročilo i veliku zlovolju rad izgubljenih nada.

Sabor „hrvatsko-slavonsko-*dalmatinski*“ prihvati u načelu sve, ali članom XV. zaključuje predbježno samo .... „ut erudita quaepiam societas culturam nationalem pro scopo habens in gremio regnorum horum coalescat itd.“, a izvedenje prepušta se banu, koji medju tim ne učini ništa.

Život društveni u pravom smislu istom se pojavlja osnivanjem glasovite *čitaonice* u Zagrebu g. 1838. Svrha joj je bila „čitanje novina i knjiga i koristne znanosti razširivati.“ Temelje joj udari plemeniti grof Drašković, koji posta nje-

---

osobito prvi, al Vuku pripada slava, što ih je odmah svojom oštroumnosti razumio. Drugi ljudi nisu bili kadri toga shvatiti! U tom pogledu slični su si Gaj i Vuk.

U ostalom, da je Gaj bio duša svemu pokretu hrvatskomu, svjedoče jasno i glasno svi njegovi suvremenici — a oni su bar mogli najbolje suditi. Što je Gaj u sliedeće doba napustio započetu stazu — ne smanjuje mu nipošto zasluge u ovoj.

Digitized by Google

zinim predsjednikom. Drašković, u koga je bilo žarkog patriotizma, riedke požrtvovnosti, ugleda i razboritosti, dade čitaonici neko više znamenovanje. U čitaonici bio je usredotočen sav rad mladih Iliraca. Tu se je sve skupljalo, tu se je sve razpravljalo i zaključivalo. *Čitaonica posta rozsadnikom svih prosvjetnih društava hrvatskih*[1]. *Od čitaonice bude: redakcija, klub ilirski*[2], *knjižara, Matica, učeno društvo, muzej, gospodarsko družtvo i kazalište.* Babukić je bio tajnikom čitaonice, a kano takav, bio je duša svemu radu njezinu. On radi i piše na sve strane, a sve za vrlo neznatnu plaću. On je bio pravim advokatom i misionarom ideje ilirske. Dopisivao je sa svimi važnijimi svojimi suvremenici. I zato su ga svi volili. Drašković ga je zvao „svojim sinkom", Vraz „najtačnijim Ilirom", a Poljak Zap „suhim zlatom" (ryzé zlato).[3] Za Babukićem najviše je radio za stvar ilirsku u čitaonici Vraz, koji posta kašnje njezinim tajnikom. U njega je bilo oduševljenja i čiste požrtvovnosti, koliko u malo koga. On je za ilirizam najviše učinio med Slovenci i u tudjini, dopisujuć sa svimi važnijimi suvremenici u slovinskom svietu.

Već se g. 1839. pojavlja u čitaonici predlóg, da se utemelji „*Matica ilirska*" poput česke, al stvar se pokrenu istom god. 1842., kada bi izabran odbor, da o tom vieća, a predsjeda mu Gaj sam.

Prilozi su se počeli kupiti odmah. Pravog napredka svedjer još nije bilo, pošto se je htjelo pod jedan krov i nadzor spremiti sva družtva. G. 1842. zaključeno je doduše, „da se ustanovi glavnica, pomoćju koje bi se mogli klasični pjes-

---

[1] Krasno je to opisao prof. Smičiklas u navedenoj već razpravi, gdje je upotriebio i zapisnike čitaoničke. Sr. i uvod k „Viestniku nar. zem. muzeja" od prof. Ljubića (Zagreb 1870).

[2] O politici i o političkih programih u to doba tek da se dade i govoriti, nu da se je u čitaonici dosta politiziralo svjedoči Vraz, koji se tuži g. 1842., da se tu svaku večer vieća o politici, što on smatra dangubom. Djela V. 318.

[3] Djela St. Vraza. V. 300.

Digitized by Google

nici dubrovački i ine znanstvene i obće koristne knjige u našem jeziku narodnom organičnim, t. j. glasoshodnim pravopisom u sviet izdavati“, ali Matica još ne poče životom svojim živiti. Istom 10. srpnja 1847. car potvrdi družtvo „za izobražavanje jezika i književnosti hrvatsko-slavonske.“ Kako se vidi, tu su se još svejedno postavljali preobširni programi bez tačnog opredjeljenja. Istom s prestankom čitaonice god. 1850., stupa Matica sliedeće godine kao samostalno družtvo „za izdavanje obćekoristnih knjiga i starih klasika ilirskih.“ I opet preobćenit program! Burni dogodjaji g. 1843. 1845., a osobito g. 1848. stajali su svemu tomu mnogo na putu. G. 1849. već se je pitalo po novinah, šta je s Maticom i sakupljenom glavnicom? Kašnje se je tratilo uzalud vrieme pravdanjem i dogovaranjem o spojenju svih družtva u jedno. Ti dogovori trajali su cielih 20 godina; osobito se je živo o tom razpravljalo od g. 1849—1856.

Gospodarsko družtvo stupa u život g. 1841. nastojanjem biskupa Haulika, zaslužno za gospodarstvo u Hrvatskoj, napose izdavanjem svoga lista. To je družtvo neko vrieme igralo važnu ulogu, te je pod nadzorom istoga stajao muzej i knjižnica!

Muzej i knjižnica malo su po malo rasle. Priloga je dolazilo sve više i više. Iz početka su sve sbirke bile u pohrani u čitaonici, gospodarskom družtvu i pravoslovnoj akademiji. G. 1846. počimlje muzej nekako živiti, jer tada dobiva svoje vlastite prostorije u „Narodnom domu“, koji se je nabavio u narodne svrhe. Muzejem upravljao je iz početka Dragutin Rakovac, tajnik *gospodarskoga družtva*, a inače velezaslužan za sve zavode hrvatske. Sbirke bile su još neuredjene, kontrole nije vodio nitko, a radilo se je svigdje najviše od rodoljublja. Kašnje si je velikih zasluga stekao za muzej Mijat Sabljar, koji je počeo gradivo poredjivati i koji je više nego itko pomnožao sbirke. Zavod taj živio je do iza 1850. godine li od rodoljubne požrtvovnosti pojedinaca; država nije zanj mnogo marila.

Digitized by Google

Znamenitu je rolu igralo u hrvatskom pokretu i *narodno kazalište.*

Od davno minulih vremena prvog hrvatskog kazališta u Dubrovniku, Hrvati ne imaju kazališta sve do ovoga vieka. Hrvatski se počelo prikazivati već za prvih decenija toga stoljeća u Zagrebu, i to u sjemeništu i konviktu. Prikazivali su se kajkavski šaljivi komadi Mikoušićevi i Brezovačkoga (Grabancijaš djak, Diogeneš ili huta pri Savi itd.) Kašnje zavladaše u Zagrebu samo njemačke predstave, a iza g. 1830. spominje se, da se je kadkad za njemačke predstave pjevala po koja hrvatska pjesma[1] (god. 1835. Gajeva „Još Hrvatska", Vukotinovićeva „Nek se hrušti" itd.). U čitaonici potaknuto je pitanje o utemeljenju kazališta već g. 1839., ali bez pravoga uspjeha. Prva pobuda za kazalište potiče od *Ivana Mažuranića.* Na njegov predlog bude sliedeće godine odlučeno svakako otvoriti „ilirsko kazalište." Alfieri je pod konac prošloga vieka rekao Talijanom: „hoćemo li imati kazalište, moramo imati pisaca, glumaca i publike" (Tragedie, Trieste 1857, 336.). To je sada trebalo i Hrvatom reći.

Kazalište bilo je gotovo — sagradio ga svojim troškom zagrebački gradjanin Stanković. Publika je bila već donjekle pripravljena. A glumci? Čitaonica, da nešta učini, pozove na svoj trošak u Zagreb dobrovoljačku predstavljačku družinu iz Novog Sada. „Ilirci" nisu mogli toga dana dočekati, da vide hrvatsku predstavu. Već je predjašnje godine (1839.) pjevala neka pjevačica i neki komad hrvatski, pa Vraz ne može da opiše prijatelju Kočevaru „viku i kriku", kojom je ta arija primljena bila (V. 180.).

---

[1] To se sve priobćuje s velikom radosti u „Danici." Vidi se, da se je sviest hrvatska počela buditi, jer su sami ti „njemački umjetnici" tražili gradiva iz domaćeg života i sastavljali komade za zagrebačku pozornicu. Tako se u br. 4. „Danice" (1835) naviešta „domorodni" komad „Die Magdalenengrotte bei Ogulin" s pjevanjem Gajeve „Još Hrvatska", pa se tu preporuča ravnatelj Schweigert, koji da je g. 1832. i 1833. prikazivao tri krvatska komada od Rakovca. Koji su to komadi?

Digitized by Google

Dobvovoljci prikazaše sada prvi put Kukuljevićev komad „Juran i Sofija.“ Glumci nisu bog zna kakvi bili, ali oduševljenje je ipak bilo takvo u slušateljstvu, da je na sve njihove mane zaboravilo. Gledaoca se skupilo do 1000. Takova uzhita nije dotle Zagreb vidio. U 24. br. „Danice“ i. g. veli se o tom: *„Zaisto je to jedan večer, koji zaslužuje u anale naše domovine upisan biti.“* S jednakom srećom prodjoše narodna prikazivanja i po drugih gradovih hrvatskih, kao Sisku, Krapini itd. *Od tada može se brojiti pravi početak hrvatskoga kazališta na narodnom temelju.* To je izazvalo odmah dobrovoljačke predstave po cieloj domovini. Korist kazališta počela se svuda uvidjati.

Čvršćeg, pozitivnijeg temelja još ne dobiva: i tu započe stvar diletantizmom, kao u svemu, ali to je kao malo što pomoglo buditi narod. A pisci? Bilo je i dramatičkih pisaca, koji su znali pogoditi pravi put, birući si za drame predmete iz domaće istorije, što je budilo u narodu stare uspomene. Med prvimi su Kukuljević, Vukotinović i Demeter.

Drama se je počela razvijati u isto vrieme i kod Srba u Ugarskoj, *ali u Hrvatskoj nailazimo već tada na riedak pojav, koji znači mnogo u kulturnoj poviesti naroda hrvatskoga, jer se slična šta nepojavlja sve do danas nigdje na jugu slovinskom — a to je hrvatska opera.* Oko imena genijalnoga Lisinskoga vije se početak opere hrvatske. Čovjek se može samo diviti tomu krasnomu pojavu, a protumačiti si ga možemo tek kao proizvod uzigrana duha prenapete dobe ilirske, koja je preko svojih sila radila.

To je najsjajniji biser duha hrvatskoga u toj dobi. Mi se Hrvati možemo s tim doista ponositi. S tim je postignut vrhunac diletantizma kazalištnoga. Nastojanjem glasovitoga pjevača one dobe *Alberta Štrige*, dobrovoljci su g. 1846. pjevali Lisinskovu operu „Ljubav i zlobu“ (libretto od Demetra). Svieta je dovrvilo iz ciele Hrvatske, da čuju i vide to čudo od hrvatske opere. Po kazalištu orio se urnebes. Za-

Digitized by Google

greb je bio sav uzbunjen od entnziazma. Štriga bio je izazvan 17 puta. Mi si to oduševljenje možemo danas težko predstaviti.

Od tada spominju se često dobrovoljačke predstave u Sisku, Karloveu, Krapini, Križevcih itd. Stalnog kazališta nije još ni u Zagrebu bilo, niti družtva, niti repertoira. Prikazivale su se starije kajkavske šurke (Grabancijaš djak), Kukuljevićevi („Juran i Sofija", „Stiepko Šubić") i Popovićevi komadi, ili prevodi od Kocebua, Hugo-a, Fredra itd. G. 1849. susretamo se opet sa imenom Štrige, koji je ustrojio veliku dobrovoljačku družinu od 60 mužkaraca i 20 žena. Predstave bile su vrlo dobro posjećivane. Napredovala je stvar u obće, koliko to može biti kod dobrovoljačkog kazališta bez pravog repertoira i kritike. Početci bili su ipak dobri. Obćinstvo nije moglo podnieti ozbiljnijih stvari te Vvaz[1] g. 1839. piše prijatelju Kočevaru, da su Demetrove drame preozbiljne, te će biti dobre „za zreliju dobu slovesnosti", dočim su za tada potrebite „lake pjesme, igrače i šale, kao što su Vukotinovića i drugih." Ovo je karakteristično za početke hrvatskoga kazališta, ali na tih početcih osnovasmo mi danas stalno kazalište. Hrvatski diletanti imadu svoju slavu u poviesti hrvatskoga kazališta[2].

Ovdje nam valja spomenuti i *koncerte* narodne, koji se dosta rano napominju u Zagrebu, a djelovali su silno na obćinsto, kod kojega je neko vrieme zavladala tako rekuć moda, da mora biti sve narodno. Takvi koncerti bili su silno posjećivani. Njemačke glumačke družine morale su moljakati Štrigu ili koga drugoga, da im štogod hrvatski zapjeva, jer bi im inače bilo kazalište prazno, dapače gdjekad su se silili

[1] Djela St. Vraza V. 185.

[2] Žalibože, kako još je u nas sve slabo protraženo, tako nije se još nitko našao, da napiše poviest našega kazališta, koje toli zanimivu ulogu igra za cielog našeg preporoda. Velimir Gaj nabrojio je u svojih „Časovih knjiž. zabave." Sv. V—VI. 1870. tek nekoliko nepodpunih naslova.

Digitized by Google

njemački glumci predstavljati hrvatski, samo da napune kazalište. Tolika je bila tada narodna sviest u Zagrebu. Kod koncerta sudjelovao bi najotmeniji sviet zagrebački, pa i sama aristokracija. Tu se susretamo sa imeni: Lisinski, Livadić, Štriga, Stazić itd. Kulturni historik hrvatski svemu tomu diletantizmu morati će opredieliti častno mjesto u pokretu hrvatskom. Prividno su to sitnice, ali zagledješ li se u nje malo dublje, priznat ćeš im slavu, koja ih ide.

Još ima jedan vrlo važan pojav u ilirskoj dobi, pojav, koji je znatno pomogao uznieti duhove, a to je *dubrovačka književnost.* Uspomena na stare Dubrovčane porodila je u Zagrebu pravi kult svega što je dubrovačko. Prve viesti o Dubrovčanih dodjoše u Zagreb tek preko Šafařika, koji u svojem djelu „Geschichte der Slavischen Sprache und Literatur“ (Ofen 1826) govori i o Dubrovčanih, iztaknuv prvi veliko bogatstvo dubrovačke književnosti. Gaj je putovao u tu svrhu u Dubrovnik „da odkriva slavu dubrovačku.“ Na to ga je poticao već Šafařik. U „Danici“ g. 1836. preštampava već Gaj izvadke iz Lucića, Gundulića i drugih. Tu se već govori o *„ilirskoj Aeni“* i o *„ilirskih klasicih.“* G. 1839. slave u Zagrebu s najvećim uzhitom 200-godišnjicu Gundulićevu. Štoos progovori svečano slovo, puno čuvstva i zanositih misli. Kod ustanovljivanja „Matice“ odmah se odredjuje, da se izdaju stari „dubrovački klasici.“ Prvo izdanje[1] „Osmana“ novim pravopisom g. 1844. (troškom matice) razglašuje se na sve strane kano nešta nečuvena.

Taj kult Dubrovčana[2], *ma da je ponješto štetio mladoj književ-*

---

[1] I. izd. izašlo je (ne podpuno) g. 1801. u Dubrovniku, II. g. 1826. takodjer nepodpuno, III. u Budimu posrbljeno (slaveno-srbski!) pod naslovom „Nazna děla Jefte Popovića!“, IV. u Zagrebu god. 1844. Iza toga imamo još dva izdanja: jedno od Matice od g. 1854. i akademije g. 1877. (sva djela).

[2] Šulek napisa god. 1841. (Iliriens Palingenesie p. 13.), da će dubrovački klasici, kad se izdadu zadiviti sav učeni sviet.

Digitized by Google

nosti pretjeranimi nazori klasičnosti njihove, što je porodilo neopravdano imitatorstvo, s druge je strane pridigao ponos i oduševljenje narodno. Taj kult se je odnosio i na ostale Dalmatince.

Taj sveobći entuziazam, potican najsmjelijimi ideali, stvorio je za kratko vrieme prava čudesa. Nikada nije u Hrvatskoj većega i čišćega patriotizma bilo, nego li za ilirizma, a toliko ga nije bilo nigdje na slovinskom jugu; šačića ljudi, vodjena najsmjelijimi ideali, znala je od malene Hrvatske stvoriti zublju, koja je zasvietila daleko preko medja hrvatskih. Iz Zagreba je crpio vatre sav jug. Toliko života nije nigdje bilo. Sve je gledalo na Zagreb, kano na zoru ljepših dana.

Kud god je Gaj prolazio, bio je primam sa podpunim slavljem. On je putovao na sve strane: u Česku, Njemačku, Rusiju i Dalmaciju, da traži stare spomenike, tičuće se književnosti i poviesti „ilirske“. Na putu u Draždjanih primi ga u privatnu audienciju kralj Fridrik August i pokloni mu dragocienu prsnu iglu. Kralj Ferdinand nadari ga rad književnih zasluga briljantnim prstenom. To je djelovalo na sve više rastuće oduševljenje „Iliraca“. Put Gajev u Dalmaciju i Crnu Goru g. 1841. naličio je pravomu slavlju. Vladika crnogorski, Petar II. primi ga kano brata. Al nigdje ga tako ne počastiše kano u Dubrovniku. Tu mu prirediše u slavu gostbu i spjevaše više pjesama „*kano proglasitelju dubrovačke književnosti*“. U „Danici“ se je sve to javljalo kano pobjeda „ilirske ideje“. Na povratku prirediše mu u Zagrebu bakljadu, kakove još ne vidje Zagreb. Štoos spjeva mu zanosljivu pjesmu.

Sve je to pomoglo, da je narodni pokret obuzeo sav narod, nit ga je mogao više utišati magjarski pritisak. U takvoj dobi ostaje dakako rad ograničen i jednostran. Na prak-

---

[1] G. 1842. pisa Vraz Zapu (Poljaku): „.... Kod nas ide sada sve vrlo brzo nu naravski. U literaturi smo već ovih 8 godinah nadkrilili i za sobom ostavili Srblje. Samo jedno nam fali — dobre škole.“ Djela V. 301.

Digitized by Google

tična pitanja mnogo se ne misli. Sve odlučuje čas i zgoda bez razmišljanja. Za tog burnog doba ostala je osobito zanemarena *škola i nastava*. Pučkih je škola ilirski pokret malo zatekao, a srednja učilišta bila su latinska. Na to dodjoše Magjari sa svojimi nakanami o pomagjarenju Hrvata. Posljedicu toga već razjasnismo.

Što silom, što milom, magjarština se je ipak počela uvlačiti u hrvatske škole. To je sve više pooštravalo zahtjev, da se počme hrvatski predavati. *I zbilja, g. 1832. otvori Smodek* (sada umirovljeni profesor prava) *prva predavanja o hrvatskom jeziku* na zagrebačkoj akademiji. Jednom se je oglasio i hrvatski sabor. G. 1839. zaključuje, da se na svakoj gimnaziji podigne katedra hrvatskoga jezika, a g. 1843. povećava isti zaključak te na predlog Draškovićev odredjuje, da se u sve škole uvede hrvatski jezik. Iza velikih napora napokon kralj dozvoli javnu katedru hrvatskoga jezika na akademiji te imenova prvim profesorom *Vjekoslava Babukića*, koji je kod izpita iznio pobjedu. Ciela se je zemlja razveselila. I izvan Zagreba hrle ljudi u Zagreb, da čuju Babukića.

S rastućom snagom „Iliraca“, rasli su i njihovi zahtjevi. Magjari su ukinuli latinski jezik i uveli magjarski. Hrvati hoće da isto učine.

G. 1847. već zahtieva hrvatski sabor, da se hrvatski jezik uvede i u sve urede; na što zavlada silno oduševljenje. Nježne ruke hrvatskih krasotica obasipaše cviećem vriedne zastupnike. Nevolja je pri svem tom bila, što tu nije dostajala samo dobra volja, već bi bilo trebalo i ljudi, da to izvode, a uz šašicu njih, koji su na sve sami upućeni bili, nije to bilo moguće. Takvo doba, gdje su prevladjivali nevini ideali i svakojake abstrakcije, nije moglo shvatiti ni izvesti pozitivnih zadaća narodnjih. To dolazi istom iza g. 1850., kad su ljudi počeli hladnije misliti.

Digitized by Google

V. PAD ILIRIZMA. DOGADJAJI G. 1843., 1845. i 1848.

Ma i bilo doba ilirsko veliko, kad se razmatra sa kulturnog stanovišta, posve je sitno sa političke strane. Ne ima tu stranaka, odieljenih i organizovanih, nema političkih programa; svi Ilirci sačinjavaju jednu stranku, ali bez točnog i opredieljenog programa. U zemlji obstoje samo dvie stranke „ilirska" i magjaronska. Magjaroni imadu jasnu zadaću, da upropaste Hrvatsku uz Ugarsku, „Ilirci" hoće da joj sačuvaju prava, ali povrh toga govore o ilirstvu i slavenstvu bez ikakvih granica. Gajeve „Novine ilirske" ne poznadu razprava ni uvodnih članaka, već se ograničavaju na donašanje svakojakih viesti, osobito iz stranoga svieta. Gdje se još ne razpravljaju dnevna pitanja, tu ne možemo ni tražiti politike ni programa. To nastupa tek g. 1848. Pojam ilirstva[1] bio je maglovit, a pojam slavenstva još magloviti, napose što se tiče odnošaja jednog plemena prema drugom.

Nu nemojmo im se čuditi: ta nisu bolje prolazili ni Česi! Fantastične osnove o sveslavenstvu ubijale su svaku realnu politiku. Glavnu su szrhu ipak postigle i takve oblačne fantasmagorije. Presmjeli ti ideali dadoše Ilircem sile, kakvu im

[1] U obće izticao se samo književni ilirizam, a ne politički — bar u javnosti. Kako je tu nauku počeo prvi akademički razpravljati Gaj, tako je on prvi rekao, da se tu ne radi o političkom ilirstvu, već samo o narodnom. To zvoni ponješto čudnovato, ali ipak je tako. Ta Ilirci su bili najlojalniji ljudi na svietu: u svakom skoro broju „Danice" nalazi se po koja pjesma, slaveća prejasnu dinastiju! Al osobito su se Magjari služili klevetanjem, da Iliri žele propast Austriji, pa da nastoje utemeljiti nekakvo veliko carstvo. Domaći Magjaroni k tomu su izticali, (kao i danas!), da je ilirizam na propast hrvatskom imenu i konstituciji ugarskoj. Vukotinović na to odgovara (Kolo. knj. II. str. 109—114. u članku „Ilirisam i Kroatisam"): „.... Usudjujem se u ime naše strane izpovĕditi, da nijedan Ilir o ilirizmu političkom ništa neznade .... ilirismus je dakle u smislu političkom ništa". „Mi smo u rodoslovnom smislu grana velikoga stabla slavenskoga, koji se Ilirci zovu. „Dalje ništa". „Kroatisam je s druge strane život naš politički .... je zaštita pod kojom mi radimo. U smislu konstitucionalnom svi smo Horvati". „Kakono god što je Kroatisam naš politički život, tako je u literarnom smislu Kroatisam ništa, ni nemože drugo nego ništa biti".

Digitized by Google

ne bi bilo moglo dati njihovo narodno ime. Pomisao na veliko ilirstvo i još veće slovinstvo tolike je snage dala „Ilircem", da su u kratko vrieme ostavili za sobom sav jug slovinski. Nije ni čudo, ako je iza g. 1849. nastalo opet silno mrtvilo. Prenapetost duhova pala je iza prevarenih nada u pravu letargiju.

Magjari nisu se žacali nikakvog sredstva, da uguše ilirski pokret. Njihov glas vriedio je mnogo kod dvora, a uz to sva viša vlast nad Hrvatskom bila je u njihovih rukuh. G. 1842. šilju oni u Hrvatsku za bana zloglasnog grofa Hallera, ljuta Magjara, koji se postavi na čelo magjaronskoj stranci. Skupštine županijske, ti bedemi stare konstitucije hrvatsko-ugarske, postala su prava bojna polja obijuh stranaka. Za velike skupštine županije zagrebačke g. 1843. bilo je i krvi. G. 1844. stvaraju Magjari zakon, da imadu svi uredi u Hrvatskoj uredovati za 8 godina magjarski. *Ban Haller odmah zabranjuje ime ilirsko i ilirski grb* (zviezdu s polumjesecom). To bijaše prava strahovlada u Hrvatskoj. *„Danica ilirska" i „Novine ilirske" moradu sada mienjati svoje ime*[1] te postaju g. 1844.: „Narodne Novine" i „Danica horvatska, slavonska i dalmatinska."

To je nemilo potreslo Ilirce. Od tada gubi ime ilirsko i slavensko onu prvanju čarobnost. Nevini ideali počimlju padati. Od sada počimlje se u Zagrebu realnije misliti, te se mjesto starih fantastičnih osnova poprima jače misao hrvatskoga državnoga prava, koje je moglo jedino spasiti Hrvatsku.

G. 1845. teklo je opet hrvatske krvi. Imala je biti restauracija (obnova županijskih činovnika). Borba je silna. Trajala je dva dana. Magjaroni pobiediše. Na Markovu trgu

[1] Ta su se imena ovako mienjala: od god. 1835. izlazile su „Novine horvatzke", od g. 1836—1843. „Novine ilirske", od g. 1844. do danas „Narodne Novine"; „Danica" se je zvala g. 1835 „hrv., slav. i dalm.", od g. 1836.—1844. „Danica ilirska", od g. 1844.—1849. „Danica hrv. slav. i dalm.", g. 1849. i dalje opet „Danica ilirska" (kašnje je izlazila neuredno).

Digitized by Google

pade osam nevinih žrtava, a šestorica izdahnu sliedećeg dana, ne preboljev rana. I Bogović dopade rana. Pogreb je sjajan. Sva zagrebačka zvona zvone. Sav Zagreb je na noguh. Sve te žrtve tiranstva pokopane su u istoj grobnici na Jurjevom groblju. Haran im narod postavi spomenik. Na grobu im počiva lav i bdije.... Dogadjaj taj potreso je svom Hrvatskom, i Ugarskom. I do dvora je dopro glas o tom.

Sabor se sastaje. Ilirci su u većini. Odmah se zaključuje i traži od kralja, da im povrati samostalno namjestničko vieće i da se podigne u Zagrebu nadbiskupija. Vremena nastaju sve burnija. Haller bježi iz Zagreba, da se više nikad ne povrati, Magjari biesne. Košut viče: „na mapi ne vidim Hrvatske", al Ilirci triumfiraju, njihova je stvar pobiedila.

G. 1845. tražio je hrvatski sabor, da ustroji posebno hrvatsko vieće, al uzalud. Trebalo je čekati g. 1848., da se to postigne.

Na osvitku smo kobnoj godini 1848. U Francezkoj buknu prva vatra. Ideje prve francezke revolucije još se ne ostvariše. Privilegija još cvatu, sloboda sviesti i cieloga naroda još nije oživotvorena. U Parizu buknu buna. Kralj Ljudevit Filip bježi, a narod proglašuje republiku. Iz Pariza vrcnu iskra na sve strane. Ciela se Europa poče komešati, narodi hoće da odahnu.

U Njemačkoj nastaju bune, u Italiji isto tako. I ovdje i ondje ustaju proti tiranom, svuda se govori o slobodi i jedinstvu narodnom.

A Austrija? Piemontezi prelaze granice niti ne naviestiv rata, idu da oslobode Lombardiju i Mletačku, koje ustaju na Niemca. Magjari sve više dižu glavu. Slabi Ferdinand daje im sve što hoće. Oni dobivaju svoje ministarstvo. Jao si ga sada nemagjarskim narodom! Magjari gone sve što nije magjarsko. Magjarski sabor diktira, da se Slavonija, Rieka i Krajina neposredno pripoje Ugarskoj, a hrvatski ban da mora odvisiti od palatina. U Hrvatskoj sve kipi na Magjare.

Digitized by Google

Austrija se ciela drma u temeljih. Iz Njemačke ju gone, Talijani je ne će, Magjari šuruju s revolucijom. Česi viču, Hrvati biesne. Gdje li su ona zlatna vremena: „Dum alii bella gerunt, tu felix Austria nube?“

Iz Beča se Hrvatom laska. Kralj potvrdjuje rodoljubnog bana, Hrvatska sva klikće od veselja. Ime *Jelačićevo*, koji se je već od prije pročuo kano junak i rodoljub, leti od usta do usta. Tko god stihove gradi, pjeva mu u slavu. Oko toga imena kupe se sve nade naroda, ono znači svim spas. Česi ga pozdravljaju kano vodju svih Slavena; Srbi ne znadu kako da ga proslave. Sve slovinstvo gleda nanj.

Srbi, Rumunji, Slovaci kolju se već sa Magjari. Hrvatski sabor ne priznaje zaključaka magj. sabora, već zaključuje, da se ima boriti *„za jedinstvo hrvatskih zemalja i federaciju austrijskih naroda.“ Hrvati stupaju na čelo svih Slavena.*

Sa Srbi sklapa hrvatski sabor savez, pa u ime *bratinstva* ustupa budućoj vojvodini hrvatski Sriem[1]. Kulmer prosvjeduje, al zato ga proglašuju neprijateljem sloge i naroda.

U Beču buknu buna. Car morade bježati u Tirol, pak u

---

[1] U čl. VII. od 1848. stoji: „S toga ... sabor ovaj savez trojedne kraljevine sa vojvodinom Srbskom, iz Sriema s granicom, Baranje, Bačke s bečejskim dištriktom i šajkajskim bataliunom, i Banata s granicom i dištriktom Kikindskim sastojećom, na temelju slobode i savršene jednakosti osnovani prima, i sve želje naroda srbskog za svoje sobstvene priznaje, čega radi će ih i kod priestola Nj. Veličanstva i na svakom mjestu podupirati i u život uvesti truditi se“. (Šulek, Naše Pravice, str. 254.) Hrvatski sabor zaključio je eto, da se bori za sve Slavene, što više, rad „sloge“ prepušta i Sriem. Tako čistog rodoljubja tek da je kada gdje bilo. Ideja slavenska nije nigdje tako njegovava bila kao u Hrvatskoj. Evo nekih karakterističnih crtica. U Varaždinu umre g. 1849. neki serežanin, „Srbin“. Župnik Lovrenčić dade ga kao nekatolika zakopati izvan groblja, al što bi na to? U gradu se sve uzbuni, župniku razlupaše prozore i prisiliše ga, da dopusti pokopati dotičnika na groblje katoličko. Mrtvaca izkopaše i sa najvećim slavljem pokopaše na katoličkom groblju! —

Početkom g. 1849. umre srbski junak Supljikac. U Zagrebu hoće, da mu priredé svečano opielo, al biskup Haulik toga ne dopusti. Županija zagrebačka na to zaključi, da se imadu obdržavati svečane zadušnice

Digitized by Google

Moravsku. Na Hrvate se ipak osvrću. U novo ministarstvo prima se i Hrvat Kulmer, a važno mjesto dobiva i Metel Ožegović. Sabor u Kroměřižu (Moravška) vieća o novom ustavu, al bez uspjeha. Svak traži nešto posebna. Česi sazivlju u Prag slavenski kongres. Tu sjede i zastupnici hrvatskog sabora (Kušlan, Prica, Praus i Vraz). Napokon od svega ne bude ništa. Windischgrätz raztjera kongres i strielja sve nepokornike. I Stanko Vraz bježi na vrat na nos iz Praga te zaboravlja tamo sablju, surku i crvenu kapu!

U Italiji bori se do 30.000 Hrvata, da uguše talijanski prevrat i — da nam pribave ime robova.

Jelačić kupi novu vojsku, da krene na Magjara. U narodu uzkipi sve od radosti. Sve se raduje narodnom ratu. Krajišnici dodju u Zagreb 4. rujna 1848. hlepeć za bojem i pitajuć *„gdje li je taj Magjar, koji drži u apsu krunu hrvatsku“ !*[1]

Uz neizrecivo oduševljenje ostavi Jelačić Zagreb i predje 11. rujna Dravu, pod hrvatskimi barjaci, al tu jih je valjalo zamieniti sa crno-žutimi. —

Hrvati malko zamrmljaše, ali kao lojalni ljudi odmah se primiriše.

Jelačić dobi zapovjedničtvo nad cielom Ugarskom. Osvaja ugarske gradove, osvaja Beč, al već pod zapovjedničtvom

---

u pravoslavnoj crkvi! Srbi donjekle su veselo primili savez hrvatsko-srbski (Hrvatske sa budućom vojvodinom), ali uviek su se tražile neke garancije za vojvodinu, svagdje se je izticao neki strah, da ne bi Hrvatska, jača, progutala slabije vojvodine! U Biogradu je pala kadkad i po koja krupnija. Katolicizam je mnogim bio pravo strašilo, dočim su Hrvati dopustili, da sâm Rajačić, metropolit karlovački zakune bana (jedini slučaj u historiji). Taj moment ipak morao je biti zanosan: svi katolički i pravoslavni vladike idu ruku pod ruku najprije k svetomu Marku, a onda u iztočnu crkvu, da se zahvale Bogu, što im je dao takova bana, a biskup Ožegović odpjeva hrvatsku misu. Ali nije to dugo trajalo. Hrvati su ipak bili najpošteniji ljudi na svietu! —

Na tom saboru bilo je zastupnika českih i slovenskih — ali Dalmatinac ni jedan. Dalmacijom su gospodarili Talijanaši!

[1] Tako piše „Slavenski Jug“ u br. 12. 1848.

Digitized by Google

Windischgrätza, koji je u Pragu strieljao Čehe. Pomaže Jelačić ugušiti i magjarsku bunu — al pod tudjom komandom. U Hrvatskoj se za čas srde, ne prešav granica historičke hrvatske lojalnosti.

Jelačić ostavi za sobom u Hrvatskoj bansko vieće, koje je bilo narodno i dosta liberalno. Govoriti si mogao i pisati[1], što si htio. To je donjekle tješilo sviet, te se je svak nadao dobru. Tolike slobode nije tada uživao nijedan narod monarkije — ni sami Niemci. U Beču su za to i mrmljali na sve to. Gdjekad su po običaju i denuncirali. Mora da ima i gavrana na svietu!

Po državu nastajahu sve crnji dani. Car se Ferdinand odreče priestola, a nasliedi ga Franjo Josip I. Mladi car imenova odmah Jelačića gubernatorom Rieke i civilnim i vojničkim upraviteljem Dalmacije. To je sve pobudilo najljepše nade u Hrvatskoj, jer se je činilo, da će napokon Hrvatska doći do svoga jedinstva. Sve pozdravlja bana, kano spasitelja, Vraz ga dapače zove hrvatskim genijem. Iz Dalmacije i Dubrovnika dolaze Jelačiću čestitka za čestitkom. Kuzmanić ga pozdravi u svojoj „Zori" s najvećim oduševljenjem, veleć, *„da je to prvi Hrvat iza kralja Zvonimira poglavica hrvat-*

---

[1] U kolovozu 1838. poče izlaziti u Zagrebu pod uredničtvom Kušlana i Krestića politički list „Slavenski Jug", kano glasilo demokratično, koje brani slobodu i jednakost. Da se vidi liberalni duh toga pisanja, priobćujemo izvadak iz Kušlanova članka od 11. listopada i. g. u 29. broju (pisano pod utiskom, kada je Jelačiću oteto vrhovno zapovjedničtvo): „Hoćemo li opet krv našu prolievati, da dignemo pao prestol švabski. (tada je Ferdinand pobjegao iz Beča u Olomuc) i magjarski, da uzkrsnemo švabskoga cara i magjarskoga kralja? Ne, nipošto! Cara Ferdinanda neće više posaditi na nemački i magjarski priestol slavenske ruke, i proklete bile one ruke, koje bi to činile; on može uzkrsnuti kao car saveznih slavensko-rumunjskih zemalja, a austrijskomu i njemačkomu caru i ugarsko-magjarskomu kralju „vječnaja pamjat!"

U Českoj bili bi pisca takova članka odsudili na smrt. Al nije ni u Hrvatskoj trajala dugo ta sloboda. —

„Slavenski Jug" bio je protivnik Gajevih „Narodnih Novina", koje su postale konservativne (zato ih je i Šulek ostavio), a sliedeće godine već i Bachovim organom. Tempora mutantur et nos in illis.

Digitized by Google

ske Dalmacije." Vladika crnogorski i pjesnik Petar II. čestita na tom banu kano svomu susjedu i skoro kano svomu poglavici, a on mu srdačno odgovara kao suplemeniku i prijatelju. Srbi mu već od davna pjevaju slavospjeve. U narodu samom nikoše pjesme o junaku Jelačiću. U Bosni leti od usta do usta pjesma, koja pjeva:

Do dva, do tri dana
Eto k nama bana!

A Hercegovina[1] pripjeva:

Eto bana do nedilje dana:
Jelačića, silnoga junaka!

Ime Jelačićevo zaječilo je svuda, gdje god je jezika hrvatskoga bilo: ono je potreslo cielim narodom hrvatskim od Kotora do Dunava. S toga velimo: *Oko Gajeva imena prvi put se sabire hrvatski narod na kulturnom polju i oćuti svoje jedinstvo, al oko Gaja kupi se samo inteligencija. Ime Jelačićevo*[2] *pro-*

---

[1] Moj cienjeni prijatelj, prof. Alačević u Spljetu, priobćio je u „Viencu" (br. 17. 1876.) zanimivu narodnu pjesmu, koju je našao medju rukopisi svoga djeda, koji ju je čuo u Hercegovini od prosjaka, koji mu kazivaše, kako se po svoj Hercegovini pjeva, da će skoro doći Jelačić, da ju osvoji. A med Turci samimi da se čulo govoriti: „Nije krst od sto oka!" Pjesma ta počimlje:

„Pivala su dica Ercegovci,
Turska dica skupa i kršćanska:
Eto bana do nedilje dana!
Jelačića silnoga junaka!"

Citao sam prije negdje pjesmu iz Bosne: „do dva do tri dana", ali ne znam gdje. Valjda su to nuance iste pjesme. Ovi pojavi osobito su zanimivi danas, kada je naša vojska napokon prešla granicu i unišla u Bosnu, s kojom Hrvate tolike uspomene vežu.

[2] Govoreći mi o svem tom, izričemo samo što je bilo, a ne kako bi bilo možda moralo biti po našoj želji. O Jelačiću tek da bi se i usudili izreći sada svoga mnienja — to baš ovdje niti nije naš zadatak — pošto bi tu trebalo dubljega proučavanja, a niesmo od onih ljudi, kakvih u nas ima dosta, koji jednostavno sve obaraju, što ne ide po njihovom ćefu, i to ili iz neznanja, ili iz duševne prenapetosti. Toliko smo se ipak osvjedočili, da je ime Jelačićevo primljeno bilo u cielom narodu kao fenomen, kao nešta bajoslovna. Prvi pjesnici hrvatski — njegovi suvremenici — pjevaju mu himne, a narod pjeva uz gusle javorove njegova djela. Što više, ime si je već to narod zaodjeo u priče te pripovieda o njemu u najudaljenijih krajevih svakojake pričice. Ja sam to čuo i u samoj Crnoj gori.

Digitized by Google

niklo je sav narod do najnižih njegovih slojeva: oko toga imena prvi put se sastaje misao jedinstva vaskolikoga naroda. To je historički fakt — prvoga reda. Zadaća budućeg historika hrvatskog biti će, da to čim jače iztakne.

Što više: *Obadva ta pojava prelaze granice hrvatske; Hrvati stoje na čelu cieloga pokreta na jugu slovinskom.* Taj se vele zanimiv i poučan pojav opetuje i kašnje.

Talijanskomu prevratu učini kraj Radecki pomoćju hrvatske vojske; Magjari su spokoreni pomoćju Hrvata i Rusa. Austrija se opet oporavlja na život. Kakav?

Državi je oktroiran nov ustav, koji Hrvatsku uvrsti u jednostavne „Kronľande". Dalmacija i Krajina ostadose pri starom. Hrvatska nije postigla svoga jedinstva, al na papiru je dobila svega i svašta. Ban se je ipak mogao i na dalje zvati banom „hrv. slav. *dalmatinskim*" !!

Lojalnost doniela je Hrvatom isto što i Magjarom revolucija — Bachov absolutizam[1]. Štampa je stegnuta, a kao osobita blagodat uvodi se silna žandarmerija i policija. Njemački jezik počeo se je sve više uvlačiti u škole, urede i javan život. Mjesto crvenih kapa i surka dolaze cilindri i fraci. Niti brade nije ti prosto nositi kao lojalnu gradjaninu!

To je političní uspjeh ilirskoga pokreta. Potisnut duh narodni g. 1843., žario se je sve više i više, dok nije g. 1848. planuo kano vulkan. Oduševljenje narodno i smjeli ideali sti-

---

[1] Hrvati su poduzeli rat, da izhode, kako to Kukuljević iztiče u „Slav. Jugu" (br. 12. 1848), sliedeće:

1. Mi ćemo vojevati za dinastiju, ako primi u monarkiji prevagu slovinskog elementa.

2. Mi ćemo vojevati za cjelokupnost monarkije, ako se prizna jednakost svih narodnosti, i ako se Austrija okani saveza s njemačkim „Bund-om".

3. Mi ćemo vojevati za izpunjenje narodnih zahtievanja naših, t. j. onih, koje je državni naš sabor sa srbskom skupštinom do sada izjavio i u napred izjaviti hoće.

4. Mi ćemo vojevati za uništenje gospodstva magjarskoga.

„Ako li nebude to tako, onda je naša silna vojska ustala samo kao mrtva makina na zapovjed tudjinstva."

Digitized by Google

goše na vrhunac. Dalje više nije moglo ići. Dogodjaji kobne godine 1848. i 1849. učiniše kraj svemu. Od g. 1835.—1848. sile su narodne prenapete bile, narod je za to vrieme stvorio više nego li je naravski razvitak njegovih narodnih sila dopuštao.

Ako li je iza toli silne bure nastala posvemašnja tišina, nije nikakvo čudo. Polet za visokimi ali neizpunjenimi ideali morao je izazvati kratku pauzu mrtvila, iz koga su narod mogle dići samo nove, svježe, neiztrošene sile.

Cielo to zanosljivo doba nalići mladjahnoj dobi čovjeka, koga bura života opljasnu i za kratak čas potisnu u kut. I narodi imadu svoj djetinji viek. To je doba podpun roman. Ilirski je pokret minuo kano buran ali sladak san. On je izpunio svoju zadaću: *preporodio je narod i bacio unj iskru duševnoga i političkoga jedinstva.* On je zasvjedočio, da nisu Hrvatskoj dani izbrojeni. —

Zadatak je sliedeće dobe, da započeto djelo nastavi i da na temelju prvih stečevina i prvog izkustva vesla ladjicom hrvatskom dalje. —

II. Dio.

I. OBĆENITI PREGLED I KARAKTERISTIKA KNJIŽEVNOSTI OVE DOBE (1835—1850).

Iz dosadanjega našega nacrta kulturnoga pokreta hrvatskoga od g. 1835—1848. lako se može uviditi, da tu ne može biti mnogo temeljita i sustavna rada na književnom polju. Svagdje se pokazuje neizkusno početničtvo. Prva zadaća toga pokreta bila je probuditi i osviestiti narod. Radilaca bilo je malo, a valjalo im se baviti svačim. Oni su bili

Digitized by Google

[illegible]čni agitatori, književnici, novinari i knjižari.[1] Svako kulturno polje bilo je pusto, neobradjeno, sada je trebalo sve započeti. U takih prilikah dakako da se ne može ni pomišljati na strukovan rad, jer se je moralo na sve potrebe naroda obazirati, a tih je bilo mnogo. Književnici, upućeni na raznovrstne poslovc, nisu se mogli baviti sa specijalnimi studijami. Kod njih se svagdje opaža imitatorstvo i diletantizam, proiztičući uviek od najbolje volje, ali obično bez predhodne znanstvene priprave. Kritike tu nema, za to i ne možemo književnih plodova te dobe razsudjivati mjerilom prave književne kritike, jer oni toga ne podnose. To je prva, idealistična generacija hrvatska, koja mora da sve započimlje, pa se rado gubi u zanosljive ideale i abstrakcije, te slabo misli na više praktične potrebe naroda.

U glavnom književnost ove dobe jest diletantska. Književnika po zvanju ima malo. Što se je pisalo, pisalo se većinom samo za to, jer se je ćutila potreba pisanja, jer se je nešta pisati moralo. *Književnost sama nije se obćenito smatrala nego samo sredstvom, da se probudi narod.*

Označiv tako u obćenitih crtah književnost te dobe, kušati ćemo, da iztaknemo u kratko karakterističnije pojedinosti njene.

---

[1] Knjižarstva hrvatskoga u obće još nemamo ni danas, a kako li je istom moralo biti pred 40 godina! Knjiga je izlazilo malo, a i ove na predbrojku. Svaki književnik morao je sam razpačavati svoja djela preko prijatelja. Čitaonica zagrebačka bila je prva knjižara hrvatska, a Babukić prvi knjižar! I Vraz je mnogo razpačavao knjiga, ali još više sam šiljao drugim. Kao tajnik Matice, veli, da je sam morao razašiljati „Kolo“. Evo što piše Vraz Prešernu g. 1840. (šiljuć mu nekoliko iztisaka nar. pjesama na prodaju): „Bedenke nur, dass wir bei dem jetzigen Status unserer Nationalsache Alles in Allem sein müssen. Schaffarik, der göttliche Sohn Slawas, verschleisst eben das nämliche Werk, das wir Dir übersandten. Ich selbst — si fas est, magnis componere parva — trage auf meinen Ausflügen im Tornister slavische Bücher, die ich gelegentlicht an Freunde unserer Literatur absetze. Und so machen wir es gegenseitig alle. „Jedna ruka mije drugu, a obě lice,“ sagt unser Sprichwort.“ (Vraz, djela V. 191.).

Digitized by Google

1 Liepa književnost.

Kada se govori o literaturi, tada se najobćenitije pod tim razumieva liepa književnost, koja je temelj svemu životu književnomu kod svakog naroda. I narodi imadu u književnosti svoj djetinji viek. Kao što nije netemeljita rieč, da je svatko najprije pjesnik, tako nije netemeljito, da su to isto i narodi. Svagdje se pojavlja najprije poezija, proza dolazi tek kašnje, a ozbiljna i umjetna proza najkašnje. Za pjesmom dolazi historija, pa filologija, tek iza toga prirodoslovje, matematika itd. Stara naša književnost, osobito dubrovačka, podpuno to posvjedočava.

Pokret naš ovoga vieka započeo je takodjer pjesmom. Zanosljiva misao o slobodi i narodnosti našla je najljepšeg odziva u pjesmi. Nije to bilo samo kod nas, to se pojavlja i po ostaloj Europi. Eno vam Rouget de l' Isle-a i Berangera u Francezkoj, Manzoni-a, Pellika, Niccolini-a i Giusti-a u Italiji, Mickievića u Poljskoj, Körnera u Njemačkoj, Petöfi-a i Vörösmasty-a u Magjarskoj! Srcu svomu dao je svak oduška u pjesmi, koja je bila ukupan izraz oduševljenja narodnoga, *To je prigodna, improvizatorna poezija hrvatska.* Tko je god zamočio pero, da što napiše, gradio je stihove. Već smo to sprieda u kratko karakterisali.

Timi pjesmami pokreću misli o slovinstvu, ilirstvu, slogi, prijateljstvu, o Bogu i domovini. To su plemeniti izljevi plemenitih duša

To pjesničtvo jest najjača strana književnosti te dobe. Nutrnji nagon i vrieme sililo je svakoga da pjeva, a na to je smjerala i dotadašnja obrazovanost, koja je smatrala poeziju i retoriku glavnom zadaćom književnosti.

Po obsegu pjesničtvo je to znamenito i veliko, ali realne vriednosti nema velike. Pjesme su skoro sve na isti kalup krojene te posve jednolične i po formi i po mislih. U glavnom obradjivana je sama lirika, al tek neke vrsti. Najviše se tu susretamo sa običnom popievkom, elegijom, ponješto i

Digitized by Google

[illegible]rvom početku uz Gaja. Radio je prilično mnogo, pa [illegible] nije mu bila književnost jedino zanimanje, opet se pokazuje, da je posve pripravljen stupio na književno polje. On je poznao i strane literature. U javnoj borbi nije se mnogo izticao, al bio je svagdje, gdje ga je trebalo. Za reštauracije g. 1845. bio je i on na Markovu trgu, pa tek da je umakao tanetom Hallerovih vojnika. Proputovao je Slavoniju, Krajinu i Sriem; krenu i u Srbiju, ali tamo ne nadje braće, koja bi ga razumjela[1]. Bio je poštenjak od glave do pete, popustljivost hrvatska nije mu išla u volju[2]. Prijateljstvo i pobratimstvo bilo mu je melemom života. Prijateljem (Blažeku, Bogoviću) posveti više pjesama. Ljubio je dvakrat, al — nesretno, Odtud nikoše nebrojene ljubavne pjesme, pune čuvstva i miline. Rad nesretne ljubavi putovao je u Italiju, tražeći tamo lieka bolnoj si duši. Tako postadoše duhovite njegove „Putositnice". Niemčić bio je sretniji od drugih svojih suvremenika te mu je prijatelj Bogović izdao pjesme sa krasnom biografijom (Zagreb g. 1851).

Niemčić je po većini svoga pjevanja lirik. Rodoljubne njegove pjesme jesu najljepši plodovi te vrste u hrvatskoj književnosti. Pjesme njegove o Bogu (str. 63), domovini i narodu („Domovini" str. 44., zadnja pjesma domovini str. 57.,

---

[1] Medju ostalim pisa o tom, povrativ se s puta, pobratimu Bogoviću: „Glede simpatie sèrbske s našim stvarima prevario sam se takodjer. Ja ti iskreno kažem, da su naši ljudi u tom obziru vèrlo mistificirani. Zato i ja neću da o toj stvari javno govorim, došo bi lahko u kojekakve spletke, jerbo novinari — znali Bozi zašto? — gori spomenutu mistifikaciju takodjer podupiru, ja pako lagati ili svadjati se neću — dakle volim šutiti. Medju ostalima, za da pojam o razvikanoj sèrbskoj slobodi dobiješ, navadjam ti to: da mi Biogradska cenzura zabrani Blažekove pěsme tiskati!" (Pěsme A. Niemčića. Izdao M. Bogović. Zagreb 1851. u uvodu — nema stranica zabilježenih!) Još gore izkustvo ponese iz Biograda deset godina kašnje drugi hrvatski pjesnik Luka Botić.

[2] G. 1842. pisa Bogoviću: „.... meni se čini, kao da smo mi Hèrvati u svemu i slednjemu odviš veliki komplimentiste, pa da timi našimi komplimenti ..... sami sebe i narodnost našu ubijamo". Žalibože, da i danas te rieči Niemčićeve vriede! Taj duh samosviesti i ponosa narodnjega provire iz svih njegovih pjesama; on nije poznavao laskanja ni gmiženja pred svakim.

Digitized by Google

„Prijateljem domovine“ str. 38., „Grob kaludjera“ s[illegible] itd.) tek da imadu ravnih u našem pjesništvu. Al prijateljstva i pobratimstva nije nitko do tada ljepše opjevao od njega To svjedoče mnoge preliepe pjesme (Pobratimom u ilirstvu“ itd.). Prijatelj je njemu sve na svietu. On je prijateljem posvetio i svoje pjesme.

Al najljepši plodovi njegove muze jesu „Turice“ (strana 131—140), „Neven“ (str. 143—174) a osobito „Lepiri“ (str. 127—253). To su sitne, ljubavne pjesmice, u kojih opjeva svim žarom svoga srca nesretnu svoju ljubav. Nisu to jednostavni „billets doux“, već prava, živa poezija, koja izvire iz dubine čiste pjesničke duše. Te su pjesme pravi alem-kami u poeziji hrvatskoj, donjekle su nalike Vrazovim „Djulabijam“, za kojimi tek da zaostaju, a formalno su savršenije, pa rekli bi i originalnije.

Šteta, što je prerana smrt prekinula nit života toga darovitoga pjesnika, koji bi bio još mogao mnogim svojim plodom obogatiti knjigu hrvatsku.

Kušao se je i u satiri, i u komediji, i u romanu[1], pak sve nam to odaje velik i ugladjen talent. Proza njegova ide u najbolju ove dobe. On se nije ni s jezikom borio kao mnogi njegovi suvremenici. —

Inače pojavlja se već u ozbiljnijem pjesničtvu više škola, koje se prema tomu diele, kako koga nasljeduju. Tu su oponašatelji narodne pjesme, zapadnog umjetnog pjesničtva i Dubrovčana; drugčije i oponašatelji romanticizma i klasicizma. Prema staroj dubrovačkoj knjizi, gdje tek da se dade govoriti o školah, znači već to velik napredak. Tu već ima borbe, a borba znači svagdje život. Diviti se samo moramo, da je već u to doba niklo pjesnika prve vrste sa stalno odredjenim

---

[1] U „Nevenu“ g. 1854 (Tečaj III.) natiskao je Bogović liepu Niemčićevu komediju u 4 čina: „Kvas bez kruha ili tko će biti veliki sudac?“ (izvrgava smiehu magjaronske kortešacije kod restauracija) i ulomak nedovršena romana: „Udes ljudski.“

Digitized by Google

pravcem, dočim jošte o tom kod Srba u to vrieme nema ni govora (jedini Branko Radičević). Početkom ovoga vieka nastaje u pjesničtvu europejskom znatan prekret. Stara se suhoparna pravila ostavljaju, pjesnici traže čistu narav i pravi život. Svagdje kreću književnosti *narodnim pravcem*. Pojavlja se romantika, koja je njegovateljica narodnih osebina. Prije su vriedila sve suha pravila, sada se daje maha fantaziji i srcu. Fantazija posta jedinim zakonom. To je sve dizalo narodne individualnosti. Stari racionalizam u književnosti počeo je padati. Pri tom se je pošlo i predaleko. Objektivnosti je nestajalo, a samovolja pjesnikova vriedila je sve. Kod Niemaca prvaci su toga pravca braća Schlegel-i (1777—1829). Ratovi proti Napoleonu porodiše množtvo patriotskih pjesnika. Svagdje se kuje u zviezde sve što je pučko, te se diže gragradjanstvo. Béranger (1778—1857) proslavi se kao prvi pučki „chansonista", a Victor Hugo svačim, što je velebno i fantastično. Kod Engleza utemeljiše sličnu struju Walter Scott (r. 1771) i Byron (r. 1788). Talijani idu takodjer narodnim pravcem. Tu je Manzoni, Pellico, Niccolini, Giusti, d' Azzeglio, Guerazzi.

Svemu se udara pečat narodne ekskluzivnosti. Roman i drama postaju tendeciozno-političnc. Svi ti pravci nadjoše odziva i u Hrvatskoj, ali često prekasno i lošo oponašano.

Narodna pjesma svakako je dala u novije vrieme najviše života i jedrine pjesničtvu umjetnom. Odkrićem, recimo, Osianovih pjesama u Englezkoj, dodje narodna pjesma svagdje do uvaženja. Već u XVIII. vieku ljudi se počeše zanimati s narodnimi pjesmami, koje su prošlim vjekovom značile ništa. U XIX. pako vieku svuda su se one počele kupiti i prevadjati. Po cieloj Europi se je uvidjelo, da su narodni spjevovi vrelo, koje mora dati umjetnoj poeziji, koju su suhoparna pravila ukočila, nova života, prirodnosti, krepčine i jednostavnosti. Hrvatske narodne pjesme (hrvatske su koliko i srbske), što ih je Vuk skupio, proslaviše se u Europi. Lje-

Digitized by Google

poti njihovoj svak se divio, najveći pjesnici (Göthe itd.) stadoše ih prevoditi. Da nije toga bilo, tek da bi bili na nje kod kuće pogledali. Ovako postadoše novim vrelom za hrvatsko pjesničtvo. Svi su ih hrvatski pjesnici čitali, proučavali i nasljedovali, u koliko je tko bolje znao shvatiti njihov odnošaj prama umjetnom pjesničtvu. Bilo ih je, koji su sliepo nasljedovali sve, što je narodno, a bilo ih je, koji su znali pogoditi pravu stazu. U obće rekli bi ipak, da su to hrvatski pjesnici bolje razumjeli, nego li oni na istoku našeg naroda. Da vidimo.

Govoveć o pjesničtvu hrvatskom prve dobe, susretamo se najprije sa *Stankom Vrazom*, prvim lirikom hrvatskim svoje dobe. Stanko Vraz (r. u Štajerskoj g. 1810., umro g. 1851.) jest jedan od prvih radnika za preporoda hrvatskog. Pokret „ilirski" na toliko ga je uzhitio, da se je okanio slovenskoga narječja i poprimio hrvaštinu za književni jezik, dokazujuć svojim zemljakom, da moraju to isto učiniti, hoće li se spasiti kao narod, jer literatura tako malena naroda da ne može ni vegetirati, a kamo li živiti. G. 1837. pisa Prešernu: „Mit Slovenien hab' ich es abgethan!", povukav se, kako veli, sa „nezahvalnog polja slovenske literature."[1] Okaniv se svoga

[1] Spomenusmo već prije u kratko, kako je znatan dio Slovenaca pristao bio uz Gaja, poprimiv hrvatski jezik. Vraz je bio med prvimi. Danas se opet med Slovenci živo razpravlja to pitanje, za to je zanimivo, da navedemo, kako je Vraz mislio o tom pred 40 godina. God. 1848. pisa Prešernu: „— Was ist eine Nation, die nicht bei der Gründung ihrer Literatur und geistigen Emancipation sich auf eine erhabene Idee stützen kann? Und wo wollen wir, wenn wir abgesondert fortarbeiten wollen, diese hernehmen? Etwa aus den Heldenthaten unserer Vorältern? Wo haben wir davon eine Geschichte?... Eine Literatur, die nicht auf einer positiven Basis ruht, ist eine todte Geburt." (Djela St. Vraza, Zagreb 1877, str. 430.). G. 1840. pisa opet Prešernu, koji je bio velik protivnik ilirštine: „... Uns Oberillyriern bleibt daher nichts übrig, als uns, wenn wir Slaven bleiben wollen, an unsere Brüder im Süden anzuschliessen, was uns keine so grose Anstrengung kosten wird, wenn wir es herzhaft angreifen, da sie uns an Sprache die nächsten sind." (l. c. str. 202.). O istoj stvari pisa opet Macunu g. 1843.: „Slověnsko narěčje nema ni literarne ni historične prošlosti, pa i broj naroda je tako malahan, da nije moguća posebna književnost.

Digitized by Google

slovenstva, hrli on u Zagreb i Hrvatsku, gdje se g. 1838. stalno nastani, da se od nje nikada ne odieli. Pjesničkom divinacijom uvidio je on, da pravoga života nema nigdje na slovinskom jugu, kao u Hrvatskoj, koju on smatra pozvanom, da stupi na čelo svemu jugu. To je on očitovao stotini svojih prijatelja. Njemu nigdje sunce tako ne sija kao u Hrvatskoj, njemu nema pod suncem plemenitije zemlje od Hrvatske; on samo u Hrvatskoj ćuti se slobodan i sretan; on, Slovenac, veli, da će samo u zemljici Hrvatskoj spokojno umrieti[1]! Kod Srba ne nalazi on ljubavi, niti viših ideja — sve je tu mrtvo, ukočeno i sredovječno. Samo Hrvatska je vriedna, da ju svak ljubi; ona sama može predvoditi sav jug!

Tu dakle nema drugog izbora, nego ili osloniti se na bližnje jače pleme ili propasti kao narod. Kad Slovenci mogu naučiti latinski i njemački, mogu i štokavski itd. (l. c. str. 332). U pismih St. Vraza ima često govora o tom.

[1] G. 1842. putovao je Vraz po slovenskih krajevih i Mletačkoj, te je bio više mjeseci odsutan iz Hrvatske. S puta pisa u Hrvatsku: „.... ja jesam zaljubljen, nu niti u Milicu, niti u Pavlinicu, niti u Minicu, niti u Matildicu, nego u — čitavu Hrvatsku. Hrvatska je meni omilila kao mati, omilila kao sestra, omilila kao draga. Nemogu nigdě mirno misliti, nego u Hrvatskoj, nigdě mirno spavati nego u Hrvatskoj, niti neću nigdě mirno umrěti, nego u Hrvatskoj. Naša poslovica kaže: „daleko od očiuh, daleko od srca“ ili „šta oko nevidi, srce nepoželi“. Nu to je laž. Ako je i kod koga istina, kod mene nije. Meni je Hrvatska čim dalje od očiuh, tim bliže srca. Povedj ti ovo suncu hrvatskomu, oblakom hrvatskim i větrom hrvatskim, i svemu što je hrvatsko.“ (o. c. p. 220—221). U isto vrieme pisa Babukiću iz Maribora: „Sve što bliže dodjem granici Hrvatskoj, to sve više čeznem po svetoj zemlji Zrinskoga i Draškoviča i ostalih slavnih muževah, po svetoj zemlji, koju ću cělivati, kad ju opet stigne moja noga. Vi neznate šta imate, neznate, pod kakvima krilama bdijete i spavate. Hrvatska je kao zdravlje, koje čověk onda puno ceniti počimlje, kad ga nima. (Str. 252). G. 1845. pisa o tom Erbenu u Prag: „Ja sudim, da je Hrvatska, navlastito Zagreb, ognjište, iz kojeg se razpršivaju iskre izobraženosti narodne na razne grane i strane južnoslavenske, i da će slava ta i dostojanstvo Hrvatskoj ostati, ako Bog da, i u buduće, barem ja (polag slaboga svoga poznanja) nevidim ni kod Srbaljah, ni drugdě žive sile, koja bi zagrebačkoj školi mogla slavu tu u pogibelj dovesti, a kamo li oteti ju.“ (str. 243—4). To isto kaza on i knezu Auerspergu (poznatom njemačkom pjesniku „Anastasiusu Grünu“) u pismu od godine 1846.: „.... und wie Provinzial-Kroatien überhaupt durch seine Stellung von der Vorsehung berufen worden zu sein scheint, als Verbindungsbrücke

Digitized by Google

Vraz se nije politikom bavio, kod javnih agitacija njega nije bilo naći. On se je posvetio samo književnosti, a napose pjesničtvu. *Vraz je po zvanju svom jedini književnik ilirske dobe i ujedno najplodniji književnik.*

Prigodnom poezijom se je slabo zanimao, on je književnost samu smatrao zadaćom zanimanja svoga te se je ozbiljno njom bavio. Kao pjesnik, Vraz je čist lirik. Pjevao je vrlo mnogo, i to u svih mogućih oblicih lirike, ponješto i epike. Tu ima soneta, balada, romanca, pripoviesti, ditirameba, gazela itd., u obće svih mogućih vrsti sitnije poezije, koje je on prvi uveo u hrvatsku književnost. On se je odmah iz početka stao povoditi za narodnom pjesmom, koju je cienio više nego dubrovačke pjesnike, koji su mu ukočeni i nenaravni. Uz zapadni romanticizam srkao je med ljepote narodne pjesme, iduć uviek pravim putem kano pravi pjesnik. Jedno mu je samo smetalo: jezik, a s tim i forma, koja mu je dosta nesavršena. Tadanji pojmovi o jeziku, koji su se razprostrli u Hrvatskoj po Kollarovih spisih, ponješto su i njega na krivi put naveli, te ima kod njega rieči i forma (n. pr. dual kod glagola) neštokavskih.

Inače Vraz je pravi pravcati pjesnik, komu teku misli iz dna pjesničke duše. On je jedan od najvećih ljubavnih pjesnika hrvatskih svih vjekova. Njegove „Djubabije" sjale bi kao biser u svakoj literaturi. Tek da si čovjek i pomisliti može nježnije poezije od ove. Uz čuvstvene misli nižu se bujne slike,

zwischen serbischen, echtkroatischen und windischen Wesen zu dienen, so bemerkt man diesen vermittelnden Geist auffallend scharf ausgeprägt in dem grössten Theile seiner Volkslieder itd. (str. 393). G. 1845. bio je Vraz u Pragu. Prag mu je omilio, pa on bi najvolio tu stanovati, kad ne bi Zagreba bilo! (s. 375.). Jednako oduševljeno izrazi se o Hrvatskoj i Sreznevski, kad je putovao g. 1841. po Hrvatskoj. Kollar došav g. 1842. u Hrvatsku, reče, da se je samo tu oćutio pravim Slavenom. I sam Vuk Karadžić, koji je inače Hrvate posve izbrisao sa svieta, hvali Hrvate, da je med njimi najugodnije časove svoga života sproveo, dočim su u Srbiji u isto vrieme palili njegove knjige! (U Srbiju nisu smjele ulaziti knjige pisane Vukovim pravopisom sve do iza g. 1860.). Ovo su sitnice, al imadu svoje znamenovanje. — Prema tomu sravni Niemčić i Botić u Biogradu. —

Digitized by Google

a dikcija mu je živa, laka. Tu on opjeva nježno žarku svoju ljubav prama dievi, koja ga očara; uz tu ljubav iztiče ljubav k majci, na koje mu je krilu uviek najljepše, a završava slavospjevom na bratstvo medju narodi, na koje jedno nebo i jedan Bog gleda, pa kao što jedno sunce nad svimi izhodi, nek i jedno pravo nad narodi vlada! Krasne misli, koje mogu proizteći samo iz velike pjesničke duše. Uz majku ljubio je neizmierno i sestru si Dragojlu, kojoj posveti svoje „Gusle i Tamburu", te se raztapa od milinja!, pjevajući o njezinoj dobroti. Koli je to krasno etičko pojimanje nježne pjesničke duše!

U glavnom iztiče se kod Vraza, ne genijalnost, ali neobična nježnost i čuvstvenost, živost, plastičnost, realnost, naravnost — prava slovinska narav!

Za „Djulabijami" dolaze po poetičnoj vriednosti „Glasi iz dubrave žerovinske" (balade i romance), „Gusle i Tambura" (različite pjesme), te „Razlike pjesme" (soneti, gazele, povjestice)[1]. Vraz je mnogo i prevodio, i to sa svih jezika europejskih. Poznate su mu bile sve veće literature europejske.

Toliko jezika nije nitko poznao tada u Hrvatkoj, koliko on, ma da se je mnogo jezika učilo, osobito slovinskih.[2] Medju tim prevodi Vrazovi nisu uviek presretni, češće im nestaje živosti i poleta.

---

[1] Matica hrvatska izdala mu je sva djela u 5 svezaka ovim redom: I. Djulabije, Zagreb 1863., II. Glasi iz dubrave žerovinske — Gusle i Tambura s dodatkom „Istina i šala" od „J. Rešetara" (njegov pseudonym), Zagreb 1864., III. Razlike pjesme (soneti, gazele, povjestice, „Komari i obadovi", „ose") Zagreb 1866., IV. Razlike pjesme (prevodi) Zagreb, i V. Pjesme, pabirci pisma, Zagreb 1877 (priredio prof. Petračić). Ja se u ovoj razpravi uviek pozivam na ovo izdanje. „Narodne Pjesme", što ih je izdao god. 1839. ne doživiše drugog izdanja. Mnogo je pjesama ostavio i u rukopisu.

[2] Duh vremena, u kojem se je najviše deklamiralo o slovinskoj uzajemnosti, gonio je „Ilirce", da uče ostale slovinske jezike. Vraz pisa o tom g. 1840. u Prag: „kod nas već mlozi mladići na vrat na nos uče drugo slavenskih jezikah. Žalibože jošter Srblji u tom pogledu daleko zaostaju" (V. 204.).

Digitized by Google

Da ovu kratku crticu o Vrazu svršimo, moramo jôš nešto spomenuti kod njega, a to je satira i kritika. Epigrami i satire njegove, kojih je prilično mnogo spjevao, al rad okolnosti vremena veći dio istih nije tiskao za života, pokazuju da je u njega bilo osobitog dara za tu vrst poezije, koja je još i danas kod nas dosta slabo obradjena. U bučnom životu nije ga bilo vidjeti, ali vidi se, da je iz zakutka oštrim okom motrio sviet i njegove mane. Tomu je dao oduška u svojoj rezkoj satiri, koja je šibala mane njegovih suvremenika, a napose magjarona. Ima tu žive ironije, koja gdjekad prelazi u ljut sarkazam i cinizam.

Al njegovo naivno vrieme nije trpilo satire ni kritike. Uz „Gusle i Tamburu" pridao je g. 1845. i pjesme „šala i istina" (u II. sv. Matičina izdanja), ali pod pseudonymom Jakova Rešetara! Kano čovjek liepo naobražen, koji je razumio dobro svrhu književnošti, znao je da bez kritike ne može biti napredka. G. 1842. zasnova s Vukotinovićem i Rakovcem poznati časopis „Kolo." Pod imenom J. Rešetara napisa u prvom svezku dosta bezazlenu kritiku o Topalovićevom izdanju narodnih pjesama, spočitnuv mu neke mane, dočim se tada nije smjelo nego hvaliti. Jao si ga tada Vrazu!

Na „Kolo" diže se graja od svih strana. I sami gimnazijalci napadaju na ulici — Vraza! Proti „Kolu" niknu satira „Čudnovate Diple." Od preko 600 predplatnika, što ih je imala I. knjiga, spade taj broj kod druge na 200!

Tadanje vrieme nije podnosilo kritike. Prigovarati ni kuditi nije bilo dopušteno — samo se je hvaliti moglo. Spomenuv jošte i njegove „Nar. pjesme ilirske" (1839.), kažemo o Vrazu: *on je prvi lirik svoje dobe, prvi satirik i prvi kri-*

A bansko vieće g. 1849. zaključi podignuti stolicu českog, poljskog i ruskog jezika, a magjarski ukinu.

G. 1842. pita Vraz Zapu: „Kako stoji uzajemnost književna u Galiciji? Neučili se i tu drugih slav. naréčjah? Kod nas je nauka drugih slav. naréčjah (tako rekuć) u modi." V. 300.

Digitized by Google

tik hrvatski, a po zvanju jedini književnik, stojeći na visini europejskog literata. Njegovi sudovi o dubrovačkoj literaturi i danas imadu svoju cienu, ako su i doista oštri.[1]

[1] Pošto se je u novije vrieme razprela kritična razprava o dubrovačkoj književnosti, nije nezanimivo, ako ovdje priobćimo neke sudove o njoj od Vraza. Dočim su njegovi suvremenici smatrali sve što je dubrovačko klasičnim, Vraz ih je cienio i uvažavao, ali ne sliepo. Njemu su Dubrovčani po duhu stranci, a tek po jeziku naši. Vitezi u „Osmanu“ tek su po imenu slovinski, a srce im je i duša romanska. Duh narodne pjesme oni su izbjegavali. Vraz V. 101. (Sravni prema tomu Pavić: „Prilog historiji dubr. hrv. književnosti“, Rad XXXI. 134. i „o kompoziciji Gundulićeva Osmana“, Rad XXXII. 104). G. 1841. pisa Erbenu: „Ja priznajem cěnu i klasičnost Dubrovčanah, čudeći se nad uznešenostju njihovih ideah i nad bogatstvom izrazah i divnoj tananosti versa; — prevedi ih u taliansku, to će svaki Talian kazati, da je prevod izvor talianski. Njihovoj izvrstnosti manjka ono, nad čim se dive ruski počitatelji Puškina. Ja priznajem, da ih valja smatati i visoko cěniti, priznajem takodjer, da je moj vers mnogo njim držan; nu moje počitovanje nije slěpi fanatizam, koj bi smatrao njih kao uzor izvrstnosti, kao non plus ultra ilirske poezije, prezirajući suprot tomu narodnje pěsme te izključno jih robski naslědujuć; — onu veliku četu Dubrovačkih pěsnika koji svi — kao francezki Troubaduri — govore iz jednih ustiu na jedan kalup. Pročitajte svekolike Dubrevčane pa će vam dodijati oni tolikokratni čezne, gine, kopne, taje, stine itd., strah od Boga, sram od ljudih itd.

Postupanje naše mladeši (hrvatsko-slavonsko-dalmatinske) baš tako je u tom prizrenja krivo, kao postupanje srbske, koji nečitaju Dubrovčanah. Kaošto Poljaci u najnovije vrěme preporodiše svoju poeziu stopivši izobraženi jezik Kochanovskih s duhom narodnjih pěsamah (što i vas několiko izmedju Čehah čini), najvolio bi takodjer ja, da se novo-ilirska literatura porodi iz pepela Dubrovčanah, napojena živom vatrom narodnjega duha.“ (o. c. p. 272—3). U drugom pismu Erbenu od g. 1844. medju ostalim veli o istoj svari: „...Taj se je dubrovački duh sa školasticizmom onog vrěmena uvukao najpače u našu poeziu, i vlada tu dalje, nego što valja. I sada čim Matica naměrava izdati dubrovčane, i tako im otvoriti put u knjižnice od većine naših pisaocah i štiocah, razprostrět će se upliv još dalje i silnije našarat lice književnosti naše krupnim rumenilom onog vrěmena nenaravskog urešivanja itd.“ (str. 342). Da se taj upliv dubrovački paralizira treba, da se izdaju narodne pjesme. O Palmotiću se je takodjer dosta strogo izrazio, veleć, da mu je jezik i stih gladak, ali da mjesto originalnih misli ima puke skolastičke floskule (str. 411. Pismo Macunu g. 1849).

Velike znamenitosti dubrovačke literature tek da može tko niekati. Gjorgjić i Gundulić služili bi na ponos svakoj onodobnoj literaturi, ali sudovi Vrazovi u glavnom su temeljiti te se može čovjek samo čuditi onolikomu kritičkomu duhu u ono doba, samo što Vraz nije onda smio na javu sa svojimi misli. U ostalom to povsjedočiše sami Dubrovčani (Pučić, Ban), koji su se malo po malo sasma okanili imi-

Digitized by Google

Kukuljević, Trnski, Vukotinović kano pjesnici posve sliede Dubrovčane. Vraz se za to na nje osobito ljuti. Sva ova trojica pjevala su mnogo, ali s nejednakom srećom. Pjesnički râd *Trnskoga* iztiče se tek u sliedećoj dobi, kad je mnogostručnije stao raditi; ali i sada se već pokazuje kano riedak poznavatelj hrvaštine i kano vrstan prevodioc.[1] Po današnjoj kritici *Vukotinovićeva* poezija ne može se održati, ali pogledom na vrieme, kada je radio moramo s poštovanjem spominjati njegov rad[2], koji je znatnu prazninu izpunjao u tadanjoj književnosti.

Kukuljević je takodjer mnogo pjevao.[3] Nema u njega velikog poleta, ali ima čuvstva, što podaje mnogim njegovim pjesmam književnu cienu. Neki elegički ton provlači se svimi njegovimi pjesmami, i neka osobita nježnost, što sve donjekle čovjeku godi, dok čita njegove pjesmotvore. Njegove „Slavjanke“ (Zagreb 1848.) nisu ni danas bez ciene. Kukuljevićevo djelovanje dobiva veliko znamenovanje istom u sliedećoj dobi, gdje si je velikih zasluga stekao na polju političke i književne poviesti i starina.

Odlučno uz narodnu pjesmu prista Ognjoslav *Utješenović Ostrožinski*, hoteći sagraditi umjetnu poeziju na narodnoj. On nije htio primiti niti oblika europejske poezije, zaziruć od

---

tacije starih Dubrovčana, povadjajuć se za narodnom pjesmom. Kopitarova sprdnja sa „Florentinci“ (Dubrovčani), kojih proizvode on naprama nar. pjesmam prozva praznom slamom (Arkiv 104.), mora se odbiti na njegov gnjev na „Ilirce.“

[1] Vraz reče o njemu: „Trnski razumi jezik dobro, nu pěsme njegove dosad su hodile odveć na štakah dubrovačkih“ (Str. 346). Trnski je izdao g. 1842. dotadanje svoje pjesme, medju kojimi ima liepih stvarca.

[2] Vukotinović je bio tada u obće jedan od najplodnijih pisaca. God. 1838. izdao je „Pjesme i Pripoviedke“, g. 1840. drugi svezak istih, god. 1842. „Ruže i Trnje“ (sitnije pjesme), g. 1844. „Prošastnost ugarsko-hrvatska“ (hist. novele) i g. 1847. „Pjesme.“

[3] Pjesme su mu razsijane po listovih, kojih je većinu izdao u 4. svezci svojih djela g. 1847. (ljubavne pjesme „Koraljke“ i druge razlike pjesme). Tu već u predgovoru veli, da je to spjevao u prvoj mladosti, kada nije poznao svoga cilja te odlučuje posvetiti se ozbiljnim naukam. G. 1848. naštampa „Slavjanke“, sitne rodoljubne pjesmice o Slavenstvu.

Digitized by Google

svega, što je zapadno. Pjesme svoje objelodanio je u Beču pod naslovom „Vila Ostrožinska" g. 1845. Glasovita je njegova „Jeka od Balkana". Radio je na lirici i epici s dobrim uspjehom, a glede svoje nakane o hrvatskoj umjetnoj poeziji, može se reći, da u glavnom nije postigao ništa. —

Preradović počeo je pjevati u Kuzmanićevoj „Zori" god. 1844. sa čuvenom pjesmom „Zora puca, bit će dana!" Pjesme prve svoje dobe naštampa g. 1846. pod naslovom „Prvienci". On se je obazirao i na narodnu pjesmu i na Dubrovčane i na zapadnu romantiku. Već prvi njegov pojav na književnom polju razglasi ga kano velikog pjesnika. Vraz ga okrsti prvakom na parnasu ilirskom. U njega se opaža u prvom početku ozbiljnost, koju je pratio velik polet, velike misli i silno čuvstvo. On je već u „ilirskoj" dobi velik pjesnik, ma da je tek kašnje obsežnije radio[1].

Pučić i Ban radili su u to doba takodjer dosta mnogo u pjesničtvu, drugi s daleko većim uspjehom, nego li prvi, u kojega nema velika poleta[1].

Kao nešto više no jednostavni prigodni pjesnik, javlja se u ovo doba i *Mirko Bogović.* Život mu je prilično buran, a liep su odjek tomu i njegove pjesme. Osvanuo je svagdje, gdje je bilo borbe. G. 1845. dopao je rana na Markovu trgu, a g. 1848. nalazimo ga med dobrovoljci. Na Rieci odreče se službe, ne htijući služiti Magjara. Prve su mu pjesme namienjene ljubavi, domovini i narodu. Nema u njega uzvišenosti, al pjesme mu izdaju priličan polet i zanos te liep jezik, a osobito liepo obrazovan duh i srce. Vidi se, da je dosta pripravljen stupio na književno polje. U sliedećoj dobi (1850 do

---

[1] Sva mu je pjesnička djela izdao hrvatski narod g. 1873. u Zagrebu, gdje je i potanka ocjena istih od prof. dra. F. Markovića.

[2] Pucić je izdao g. 1839. u Zagrebu „Talijanke"; inače ima od njega mnogo pjesama po listovih i u zabavniku „Dubrovniku."
Rad pjesnički Matije Bana u toj pobi usredotočen je u zabavniku „Dubrovniku", što ga je sam pokrenuo (3 svezka 1849., 1850. i 1851.). Tu ima od njega prekrasnih balada i romanca.

Digitized by Google

1860) rad mu je znamenitiji, tu je med prvimi književnici i budioci narodu. U prvoj se dobi bavi sitnijom lirikom[1], u drugoj je dosta sretan dramatik i novelista, smjera romantičke škole.

U epskoj poeziji iztače se dubljinom misli, veličinom poleta i krasotom jezika nad sve svoje suvremenike *Ivan Mažuranić.* Već prve njegove pjesme u „Danici“ izdaju ga velikim duhom i dubokim misliocem. Njegov *„Čengić-Aga“* zadivio je sve suvremenike. Mi se danas samo čuditi možemo, kako je ta uzvišena pjesma niknuti mogla u ono doba (izašla prvi put u zabavniku „Iskri“ od g. 1846.). Nitko nije divnije proniko duh naroda hrvatskoga, kano Mažuranić, nitko nije dublje zavirio u prošlost i budućnost njegovu kao on. „Čengijić-Aga“ jest uzvišena himna na slobodu raje, koje se krvava drama evo danas odigrava. Takve lahkoće stiha, jednostavnosti i jedrine jezika, takove plastičnosti i krepčine u izražavanju misli, nema u ni jednog hrvatskog pjesnika. Dočim su njegovi suvremenici kolebali amo tamo, jedni pristajuć sliepo uz narodnu pjesmu, drugi uz Dubrovčane, on je jedini znao do klasičnosti sljubiti jedno drugomu. Ljepšega šta ne može izkazati ciela naša književnost na iztoku i zapadu[2].

Med prvimi radnici na književnom polju „ilirske“ dobe, nalazimo i dra. *Dimitriju Demetra.* On se je kušao u svih vrstih poezije. Po poletu i duhovitosti ide ga jedno od prvih mjesta medju pjesnici hrvatskimi. Bio je velik štovatelj Dubrovčana te ih je i preveć nasljedovao. Bio je liepo naobražena duha, poznao je i druge literature. Stih mu je i jezik gdjegdje težak, neukusan.

Puna visokih misli i pjesničkog nakita jest njegova epska

---

[1] God. 1844. izda „Ljubice“, g. 1847. „Smilje i Kovilje“, a g. 1848. „Domorodne glase“ (političне i rodoljubne pjesme).

[2] Podrobna i u glavnom sve izcrpljujuća ocjena od prof. dra. Markovića izašla je u najnovijem sjajnom izdanju „Čengić-Age“ od Albrechta (Zagreb 1876.).

Digitized by Google

pjesma: „Grobničko Polje“ (Kolo. I.) On je u svemu vele ozbiljan, pa se je i dao na najozbiljniji dio poezije — dramu, napose tragediju. —

Lirika i epika obradjene su liepo u ovoj dobi; nalazimo tu pjesnika prvoga reda. Ima tu velika poleta i velikih misli. Od prigodnih pjesmica popeše se pjesnici do više lirike, dà i epike. Išlo se raznimi smjerovi, ali radilo se je vrlo mnogo i dosta zdravo. Pjesničtvo to stoji većim djelom na istoj visini suvremene poezije na zapadu.

Velik zanos naroda i velike misli, koje su pokretale tom dobom, našle se odziva i u drami, vršku poezije, koja se najkašnje svagdje pojavlja.

Na osnovu starih kajkavskih lakrdija nije bilo lako doći do ozbiljne drame. K tomu nije bilo kazališta, bez kojega ne može biti govora o napredku drame, a još manje o kritici, koja je neobhodno potrebila; a kod občenitog entuziazma, kakav je bio u Hrvatskoj, nije bilo moguće ni misliti na kritiku. Početak hrvatskoga kazališta razjasnismo u kratko sprieda. Sa svim tim nailazimo i tu na neke liepe pojave.

Tu se susretamo opet sa imeni Vukotinovića[1], Kukuljevića[2] i Demetra, koji su radili s raznom srećom. Najveća im hvala pripada, što su obradjivali predmete iz domaće istorije, te je i to pomoglo dići narodnji uzhit. Glavno je kod tih plodova tendencija narodna, kao i drugdje po Europi te dobe (u Italiji osobito Niccolini). Današnja kritika oborila bi većinu toga, al u ono vrieme došlo je sve dobro: dobili su dobrovoljci bar nešta za prikazivanje. Kukuljević je i u tom sretniji od Vukotinovića: u njega se opaža više ukusa i više smisla za dramu.

---

[1] God. 1832. izadje od njega igrokaz u 4 čina „Golub“, a g. 1833. turobna igra „Prvi i zadnji kip.“

[2] Dramski njegovi plodovi jesu: „Juran i Sofija“ (1839.), „Stiepko Šubić“ (1841.); „Gusar“ i „Poraz Mongolah“ (a III. sv. njegovih „Različitih djela“ g. 1844.).

Digitized by Google

Al nad sve radnike na tom polju diže se *Demeter*[1], koji s podpunim dostojanstvom pristupi k tragediji, kulminaciji dramske umjetnosti. Njegova „Teuta“ jest pravi biser hrvatske dramatike, ma da ima mana osobito sceničkih. Čin je ponješto odviše razvlačen, al ima tu pravog jedinstva, pravih, živih karaktera, pravog života. Vidi se, da je Demeter proučio dramu zapada, a osobito klasičkih naroda. „Teuta“ će imati uviek cienu veću, nego li kakav jednostavni historički spomenik. —

Prevodilo se je prilično mnogo, ali većinom nesretno, a i izbor je bio obično loš.

II. PROZA U OBĆE — NOVINSTVO — JEZIK.

Već dosele dovoljno označismo dobu „ilirsku“, kano dobu idealnu, pjesničku, gdje se mnogo filozofira, a malo obzire na pozitivan dio potreba narodnjih, za to i nema tu proze, i što je ima, vrlo je loša.

Kano prozaik i osobit stilista hrvatski iztače se Kurelac sa svojimi govori od g. 1848; a i njegova poetična proza jest skoro nenadkriljiva. Alegorija „mladost zanešenest“ jest jedan od najljepših bisera hrvatskog jezika. Kašnje je Kurelac skrenuo s puta, kvareći jezik sa svakojakimi arhaizmi i slavizmi.

U zabavi tek da možemo šta spomenuti. Radjeno je malo i to sa slabim uspjehom. Dočim nalazimo u poeziji velikih misli, ovdje sve puzi po zemlji. Sve se kreće u oblačnom romanticizmu, koji se je već preživio bio u svojoj izrodjenosti na zapadu, gdje je već nestalo duha „Werthera“ i „Ortisa.“ Što se je drugdje preživilo, u nas se je još preživalo.

Romana ne pozna ilirsko doba, u noveli tek ima nekoliko pokusa.

---

[1] „Dramatička pokušenja“, I. sv. „Ljubav i dužnost“, „Krvna osveta“ (drama u 3 čina u stihovih), II. sv. „Teuta“, tragedija u V. čina. Zagreb 1842. i 1844.

Digitized by Google

I tu se susretamo sa poznatimi već imeni: Demetrom, Kukuljevićem[1] i Vukotinovićem.[2] Kao prvi početci, nisu to proizvodi velike ciene.

Još najviše života i naravi imade u Demetrovih pripoviedkah (u „Iskri“). Svi obradjuju historičnu pripoviest, i to iz domaće prošlosti, što je svake hvale vriedno. To je duh romantičke škole.

Prevadjalo se na tom polju takodjer štošta i to kojekako. Viših pojava tu ne nalazimo, a ono što je uradjeno, ako danas i nema ciene, sa štovanjem moramo ipak spominjati prve radnike na tom polju.

Ovdje nam je još spomenuti liep zabavnik „Iskru“, što ga je uredjivao Demeter. Izadjoše dva godišnjaka za god. 1844. i 1846. sa vrlo liepim sadržajem. Dosta je zanimiv i „Dubrovnik“, „cviet narodnog knjižestva“, kojega zabavnika izadjoše 3 svezka (I. 1849. u Dubrovniku, II. u Zagrebu 1850. i III. u Zagrebu god. 1851. troškom Matice ilirske), gdje ima takodjer liepa gradiva. To bi u glavnom bilo sve, što ima važnijeg na tom polju. Ostali rad bio je sav ograničen na „Danicu“, „Kolo“ i „Zoru Dalmatinsku“, koju je Kuzmanić uredjivao i izdavao u Zadru (neko vrieme Kaznačić i Valentić) od g. 1844—1848.

Listovi bili su to doba glavno pokretalo svega književnoga rada. Oko njih se je sve kretalo. Početak bilježimo od „Danice“ i „Novina.“ Pravac im je moralno-filozofijski. „Novine“ ne donose nego kratke viesti, većinom iz stranoga svieta. Pojedina pitanja narodna tu se još ne razpravljaju, uvodnim člankom ni traga. To je uveo prvi Bogoslav Šulek, velezaslužni književnik hrvatski. Od god. 1846. poče uredjivati „Narodne Novine“, kojim dade smjer novije journalistike. *Šulek je prvi journalista hrvatski.*

---

[1] Različita djela I. Kukuljevića, I. i II. svezak sadržaje „Pripoviesti“ (1842. 1843.).

[2] Vukotinovićeve proizvode spomenusmo sprieda.

Digitized by Google

S godinom 1848., koja svagdje oživi politički život, poče i politička zurnalistika sve bolje uspievati. Sav se je sviet počeo zanimati sa politikom, sve je čitalo samo politične listove na štetu književnosti. Ovdje već Gaj prestaje biti vodjom naroda, kolebajuć u neodlučnosti, dok ne prista sasma uz reakciju; „Nar. N.“ postadoše konservativne a kašnje Bachov organ, te i slobodoumni i pošteni Šulek pobježe iz redakcije istih pristupiv k liberalnom „Slavenskom Jugu“ (počeo izlaziti 6. kolov. 1848.). Tu se već pojavljaju dakle i stranke. U Dalmaciji poče izlaziti službeni „Glasnik Dalmatinski“ (g. 1849.—1859.), a u Zagrebu. „Saborske Novine“ (1848. izašlo samo nekoliko brojeva). Vrieme je u toliko prijalo politici, da je „Sl. Jug“ počeo izlaziti g. 1849. kano dnevnik. Razvoj političkog novinstva hrvatskog počimlje tek sada. Ali s druge strane stradali su ostali, nepolitični listovi.

„Danica“ donosila je sitnije člančiće, crtice o Slavenstvu, pjesme, svakojake moralne sličice i poslovice te izvadke iz starijih hrvatskih „klasika.“ Svagdje se opaža pravac naivnog, moralnog naučanja. Kuzmanićeva „Zora Dalmatinska“ išla je istim pravcem, ali sa slabijim uspjehom od „Danice“. Važni politički dogodjaji obratiše svačiju pažnju na političke listove, te su ostali listovi jedan za drugim propadali. I „Danica“ zamre. Kuzmanićeva „Zora“ presta g. 1848. izlaziti, ne imajuć ni 80 predplatnika. „Prijatelj puka“ doživi tek 15 brojeva; „Mjesečni list gospodarskoga družtva“ još se najdulje održa (1842—1849). „Katolički list“ jedini prevali buru toga vremena (1849—1852).

Zanimiv pojav u to doba jest „*Kolo*, članci za literaturu, umjetnost i narodni život“, koje poče izlaziti g. 1842. pod uredničtvom Stanka Vraza, Lj. Vukotinovića i D. Rakovca. Duša toga poduzeća bio je Vraz. On je na sve strane dopisivao i tražio suradnike, pa našo ih je i med Slovenci, Srbi, Česi i Poljaci. Tu već prestaje naivnost Gajeve „Danice“, te se opaža podpuna ozbiljnost. To je imao biti donjekle znan-

Digitized by Google

stveni organ ilirski poput „časopisa českoga Muzeja.“ To je prvi pojav te vrste na jugu slovinskom. S „Kolom“ se je htjelo, kako reče Vraz, „spojiti ideu ilirsku sa sveslavenskom u književnosti.“ I zbilja imade u „Kolu“ radnja, većinom književnih pregleda, od Srba, Slovenaca, Čeha i Poljaka. List je liepo bio primljen, kumovaše mu uglednici slovinski. I Safařik ga pohvali. G. 1842. izadjoše 2 svezka. Sve se počelo jagmiti za „Kolom.“ Okolnosti medju tim su bile takove, da je to bilo za to vrieme pretežko poduzeće. Pisaca valjanih bilo je malo, publika vrlo osjetljiva, ne trpeć prigovora, a s druge su strane Gaj i pristaši „Danice“ mrko gledali na taj list. Vraz započe sa dosta nevinom kritikom, ali izazva s tim pravu buru proti sebi. Od 600 abonenta spade taj broj već kod drugog svezka na 200. I sami su djaci napadali na ulici Vraza; osobito u Slavoniji sve je ustalo na „Kolo“ (radi kritike Topalovićevih nar. pjesama). G. 1845. izadje još jedan svezak i već nije bilo moguće izdavati lista predplatom. Kašnje preuze „Matica“ izdavanje, te izda g. 1847. Vraz ciela tri svezka. Dogodjaji od g. 1848. i 1849. nisu prijali takvomu poslu, i tako zaspa opet „Kolo.“ Kašnje su još izašla 3 svezka (1850. 1851. i 1853.), dok sveobće mrtvilo, koje nasta za Bacha, ne zakopa i taj list.

Uz romantiku u uzkom savezu stoji kod preporoda narodnih literatura u ovom vieku *narodna historija i filologija.* I u Hrvatskoj se to opaža, ali sav rad na tom polju vrlo je neznatan i ograničen. O pravoj historiji nema ni govora. Idealistično to doba nije imalo smisla za ozbiljna studija. Fantazija je razapetih krila plovila; trieznog, hladnog, promišljenog suda nije bilo. Što se je radilo u historiji, to su romantične pripoviedčice.

Gaj se je prvi počeo zanimati sa historijom, ali tu je svagdje polazio s aprioznog suda, potekla od predsuda, koje je samo trebalo dokazati. On je čak u Njemačku putovao, da traži vrela za „ilirsku“ historiju. Njegova razprava o starih

*

Digitized by Google

Ilirih (Danica 1839.), kano o pradjedovih naših na Balkanu, pokazuje veliku duhovitost, ali nikakvu kritiku. Radio je i na „banologiji" t. j. poviesti hrvatskih banova, ali ne s mnogo većom srećom.

Kukuljević, kašnji prvi sabirač i bistritelj spomenika hrvatske prošlosti, u ovo doba pojavlja se tek mimogred na polju historije.

Najviše se je trudio za ilirizma oko historije narodne Ivan *Švear*, župnik sesvetski kod Požege (1774—1839). U njega je bilo i dobre volje i marljivosti, al ničega više. Napisao je veliko djelo *„Ogledalo Ilirie"* u 4 diela (izašlo od god. 1839—1842. u Zagrebu), gdje ima dosta smjelih tvrdnja, dosta imena i pričica romantičnih, ali vrlo malo prave historije. U Svesvetih se i ne piše takovo djelo!

Što je uradjeno na polju *leksikografije i gramatike* namienjeno je sve tadanjim krvavim potrebam.

Početak učini Gaj sa svojom „Osnovom pravopisanja hrv.-slavenskoga" g. 1830. Kašnje popravi tu osnovu u „Danici" g. 1835. Kano prvi filolog svoga vremena iztaknu se Vjekoslav *Babukić*. Filologijom su se tada svi rado bavili a svatko je mislio, da je pozvan na taj posao, kan da k tomu ne treba nikakvih posebnih studija. I Vraz se je zanimao sa korenjem i sa sravnjujućom metodom slavistike! Osobito rad pravopisa bilo je žestoka pravdanja, ako i ne onako nedostojna, kako kod Srba, gdje se je Vuku rad uvedena jota predbacivalo, da želi sve pošokčiti! U Dalmaciji najprije se je Kuzmanić borio proti Gajevom pravopisu, a njegov gorljivi pristaša Šime Starčević pisao je da voli sve svoje spise prije spaliti, nego li ih tiskati „rogatim verstopisom"! (Zora Dalmatinska, 1844. br. 44). To nas donjekle sjeća na Miloša Svetića (Hadžića) kod Srba.

Nov pravopis održa pobjedu, ali sitničarske se prepirke nastaviše. Odvjetnikom novoga pravopisa bio je Babukić. On ga je branio i proti domaćim i vanjskim protivnikom.

Digitized by Google

Najviše se je pravdalo oko glasa *àr-èr-ě.* O tom je napisano toliko, da bi se mogla sabrati čitava knjižurina. Ako je idea ilirska i slavenska pomogla dići narodnu sviest u Hrvatskoj do najveće zanešenosti, to je s druge strane imenu hrvatskomu škodila, zametavajući ga. I na samu književnost i jezik dosta je to zlo djelovalo. Kollarova *„osnova slavenske književne uzajemnosti“* navela je na kriv put i jezik i gramatiku hrvatsku, jer se je sve razmatralo sa stanovišta slovinskoga, ili bar južno-slovinskoga, a ne sa hrvatskoga, što je tu mjerodavno. I kod iste ortografije se je tako postupalo. Vuk, čovjek nè europejske linguistične škole, ali pronicava uma i fin poznavatelj jezika, uvidio je, da „ě“ ne valja u latinici, jer to nije po duhu jezika hrvatskoga, koji pozna razliku med „ije“ (bijelo ili bielo) i „je“ (mjesto). Ali Babukiću to ne ide nikako u glavu; on odgovara Vuku: *„ali mi nenaměravamo, kao Vi jedno narěčje gospodujućim učiniti, veće u jednom najmljenom znaku* („ě“) *svakolika narěčja sjediniti.“* (Kolo IV. 1847. p. 85.; sravni i Vukovu poslanicu Kuzmaniću god. 1847. u „Slavische Bibliothek“ od Miklošića, I. Band, Wien 1851.) S ovakove krive predpostavke, koja može vriediti u politici, ali u književnosti nè, morala je nastati ona šarena smjesa jezika hrvatskoga, kad se je takva teorija uvela i u praksu. S toga bolujemo još i danas. Vuk je posve pravo nazvao miešanje narječja, kvarenjem jezika (l. c. p. 91.), ali naši Ilirci nisu toga htjeli razumiti te sve njihovo pravopisno pravdanje nema skoro nikakve vriednosti. I u oblicih se je pošlo krivim putem. Mjesto da se poprimu posvema oblici hercegovačkoga narječja, koje je prihvaćeno za književno, uvedeni su oblici arhaistični, koje danas već ne pozna to narječje. Tako n. p. ona tri poznata padeža množine. Vraz je medju ostalim mislio, da se može primiti i slovenski dual!

Tvrdnje: „U Ilirii može samo jedan jezik pravi književni biti, njega ne tražimo u jednom městu, ili u jednoj dèržavi,

Digitized by Google

nego u cěloj velikoj Ilirii“ (Gaj u „Danici“ 1835, br. 48.), ili: „Nek se piše ovako, a nek svatko izgovara kako hoće“ (Babukić u „osnovi gramatike ilirske“, „Danica“ 1836. br. 10., str. 38.), nisu mogle pravim plodom uroditi. Rad tih nauka nastala je mješavina raznih narječja i raznih književnih doba, te se uvukoše u književnost silni oblikoslovni i leksikalni arhaizmi i provincializmi. Svemu tomu je kriva idea o velikoj Iliriji, kad se je htjelo svakomu ugoditi, izkrpav jedan književni jezik iz svih narječja. To su pogrješke „zagrebačke škole“, koju je donjekle nadkrililа „riečka Kurelčeva škola.“ Dapače Ban je g. 1849. u „Dubrovniku“ pisao čak gramatiku sveslavensku na temelju „staroslavenštine“! Posljedice tih nauka opažaju se još i danas u našoj književnosti.

Inače teoretično i praktično najbolje je razpravljao hrvatsku gramatiku Babukić, kojega su mane i prednosti prešle u kašnje hrvatske gramatike. On je prvi gramatičar hrvatski u ovom vieku. G. 1836. naštampao je u „Danici“ „osnovu slovnice slavjanske narěčja ilirskoga“, koja je kašnje izašla i u prevodu talijanskom (1846., 1849) i njemačkom (1839). Babukić je već poznavao i noviju nauku o glasovih, diobu slovinskog glagola u šest razreda po Dobrovskom, i još gdjekoje rezultate slavističnih studija Dobrovskoga (Institutiones linguae slavicae veteris dialecti, Vindobonae 1822.).

Po toj slovnici izradjene su sve kašnje slovnice: Mažuranića[1], Volarića[2], Firholcera[3], Brlića[4] i Fröhlicha[5].

Kod tih gramatika tek da se opaža, da se je uporabio na jezik hrvatski rezultat suvremenih iztraživanja na polju komparativne i historične gramatike. Niti u svojoj velikoj „Ilirskoj

---

[1] Temelji ilirskoga i latinskoga jezika, Zagreb 1839.
[2] Slovnica ilirska za početne učione, Trst 1852.
[3] Hrvatska-slavonska slovnica za početnike, Varaždin 1847.
[4] Grammatik der illyr. Sprache I. Ofen 1833., II. Agram 1842., III. Agram 1853.
[5] Vollst. Taschengrammatik der illyr. Sprache, Wien 1850.

Digitized by Google

Slovnici“ od g. 1854. nije Babukić u tom pogledu mnogo dalje koračio, pa kad nije on, učitelj svih, nisu mogli ni njegovi učenici. Nov pravac u obradjivanju hrvatske gramatike nastaje tek kašnje s Pacelom i Jagićem, dočim je već prije toga Daničić i Vuk svima pokazao put.

Rječnika hrvatskoga jezika, namienjenih praktičnoj porabi imade od Užarevića i Ivana Mažuranića (Něm.-ilirski slovar Zagreb 1842), Drobnića (Il.-něm.-talianski rěčnik s Babukićevom osnovom gramatike ilirske, Beč 1849.) i Fröhlicha (Ilirsko-němački i něm.-il. rukoslovnik, Beč 1839. i 1840.), koji svi nose na sebi pogrješke politizujuće filologije hrvatske. Kano prvienci zaslužuju svakako uvaženje.

Druge strukovne literature ta doba ne pozna. U pučkoj knjizi mogli bi zabilježiti svakovrstnih koledara, često vrlo dobrih, crkvenih knjiga, ali bez višega znamenja. Prirodoslovje i matematika jošte nemaju svojih zastupnika. Školska literatura takodjer je posve zanemarena.

Na sve to počima se misliti tek u sliedećoj dobi, koja pripravlja put k pravoj književnosti, kad se počima radnja dieliti u struke.

Eto nas pri kraju. Kušasmo u kratko, prema prostoru i mjestu, karakterisati kulturni i književni pokret hrvatski od Gaja do 1850. godine, iliti za preporoda hrvatskog.

Mladi Hrvati uče u tudjini, ogrievaju ih nove misli; oni lete u Hrvatsku i bude narod. Tu se susretamo s narodnom misli, kao i drugdje po Europi.

Fantastični programi učenih Čeha, napose Kollara, zanieše prve pokretače hrvatske. Panslavistička teorija našla je odjeka u Hrvatskoj u teoriji ilirskoj. Gaj je stao učiti: Ime ilirsko je staro „klasično“, ono pripada svim južnim Slovincem. Imena: hrvatsko, srbsko itd., jesu imena posebna,

Digitized by Google

kao mletačko, lombardezko itd. Za take teorije bilo je tada vrieme najzgodnije. S jedne strane širili su panslavističke osnove Česi — učitelji Hrvata za preporoda, s druge strane bilo je za to ponuka med samimi Hrvati. Križanić na Savi, Palmotić i Gundulić u Dubrovniku već su pred dva vieka i teoretično i praktično širili slične misli. Ime ilirsko poznato je bilo cielomu narodu preko učenih ljudi; k tomu dao je Napoleon I. sa svojom Ilirijom još većega maha imenu ilirskomu. Hrvatski narod razkomadan nije tada poznavao ni svoje sadašnjosti ni prošlosti, nije poznavao snage svog narodnog imena.

Ime ilirsko nadomjestilo je hrvatsko: ono je probudilo u narodu ideju jedinstva narodnoga, ono je Hrvate uznielo do fanatizma; smjeli ideali pretvoriše Hrvatsku u jednu plamteću baklju najvećeg oduševljenja.

Konačni rezultat politički nije izpunio nada „ilirskih", ali pokret sam bacio je u narod iskru jedinstva, i tim pripravio put narodnoj misli hrvatskoj.

Od malenih početaka, od sitnih pjesmica nikoše valjani lirici, epici i dramatici. Patriotična poezija glavno je pokretalo ciele književnosti. Poezija je najjača strana književnosti „ilirske dobe."

Proze nema ilirska doba, ili što je ima, neznatna je. U književnosti vlada diletantizam. Kritike ne pozna to doba. Svi se ljudi gube u abstrakcije, na pozitivne potrebe naroda, na praktične zadaće slabo se obzire.

Panslavistička i ilirska teorija zavodi u gramatici i jeziku na krivi put, jer se uvodi u knjigu politika. I tako jezik dobiva prisiljene oblike, umjetne, nenaravske. Ali književnost dobiva znamenovanje književnosti obćenarodne; razciepkanost i lokalnost stare knjige hrvatske ovdje prestaje. I u narodnom životu i u književnosti idea jedinstva narodnoga stoji na prvom mjestu. To je najveća stečevina pokreta hrvatskoga. Pri tom kajkavski Hrvati pokazuju se prvi ro-

Digitized by Google

doljubi hrvatski, oni najljepše pojme ideju jedinstva; oni se odriču u to ime svoga domaćega govora i primaju južni hrvatski govor.

Kajkavski Hrvati stoje na čelu cielomu pokretu hrvatskomu; ovo doba utvrdjuje Zagreb kano središte cieloga naroda. Oko Zagreba se kupi sav narod; Zagreb daje svim života. Dubrovčani kušaju opet uzkrsnuti staru slavu dubrovačku; ali političke i druge okolnosti ne dopuštaju im mnogo učiniti. Ipak Dubrovnik radi najviše u Dalmaciji.

Pokret krvatski probudi sav narod hrvatski k jedinstvu; Zagreb postaje središtem. Što više: pokret taj prelazi i granice hrvatske, Hrvati u više momenata stoje na čelu cielomu jugu slovinskom.

To je u kratko kulturno-istorijski posljedak pokreta hrvatskoga.

To je doba rodoljublja, značajnosti i poštenja hrvatskoga. Tu su Hrvati pokazali, što su; tu su se Hrvati iztakli nad svu svoju braću na jugu.

Hrvatski narod može s ponosom listati taj dio liepe poviesti svoje. Rousseau je sa podpunom sviesti kazao o svojih „Izpoviedih“, da će s njimi pred vječnog sudca mirne duše doći i ponosno uzkliknuti: „voilà ce que j' ai fait, ce que j' ai pensé, ce que je fus.“[1] Tako nekako može kliknuti i Hrvat, kad pomisli na liepu „ilirsku dobu.“

[1] Les Confessions. Paris 1866. p. 1.

Digitized by Google

IZ KARLOVCA PREKO RIEKE U GOSPIĆ.

Nacrtao Z.

I. Karlovac i od njega do Rieke.

Drugi dan po ulazu naše vojske u Bosnu krenuh iz Karlovca u Rieku. — Vjetrić je pirio. To mi na onoj žegi godilo. Pomislim odkud to povjetarce toli tiho, toli lagodno a ponešto bi reč i žalobno? Sjetim se. Bijaše to znak uznihan uzdasi, koji se porodiše u K. kad Austrijanci, a ne Srbi uljegoše u hrvatsku Bosnu ponosnu. Ti uzdasi bijahu silni. Ljudi bo zaljubljeni u Srbe uzdisaše i jecaše poput ljubovnikâ. Rada bi bili vidili svoje drage predmete kako si kite glave lovori.

Čovjek ne bi vjerovao, al zbilja to je tako. Čest karlovačkog stanoničtva toli je politična, da ako ne ide politika onako kako bi ona htjela, tad uzdiše i jeca poput kakova mieha. To je opet naravski. U K. opančari, bravari uče to u školi. — Učitelj im nije šala! Bradat je, star je. — Izkusan je: znade Rusiju i Srbiju; pozna sudnicu i tamnicu!

Dodjoh na kolodvor. Veselio sam se, što ću za devet sati vidit Rieku, vidit more. Srdce mi je burno bìlo. A znate što? Mlado srdce je poput kvasa. Ono buji, ono raste, dà nadimlje se od silnih željâ. Pa kad je ono s pameti u suglasju uzkipit će preko gora, tja do sjajnih zviezda. — Okovi pucaju . . . spone skaču. A kad se sva srodna srdca slože. Zemlja se lomi, . . . nebesa se ruše! . . .

Digitized by Google

Radovao sam se još — oprostite ljudi smo — radovao sam se, da ću se upoznat s kojom krasoticom u vagonu. Mislio sam mjesec dana prvo o tom. — To bi bilo vrlo liepo. Ta oveći djaci hvale se, da su imali čast upoznat se s ovom i s onom.

Ja u vagon — al unutra . . . pogodite tko? — krezubo stvorenje: baba . . . Uh! . . . tu prvi put pošteno oćutih onu: Čovjek snuje, bog boguje. Htjedoh natrag, al se začu žvižd — kao zmijin učini mi se tad. Stupiv naprvo, spazim u kutu svećenika. Pozdravim ga. Hvala bogu, rekoh u sebi, kad je on tu. Da smo mladi, mogao bi nas blagoslovit — al nije te sreće! — Časak prodje. Mi se nehotice jedno drugom poklonismo jer podje vlak.

Razgledasmo se kano ptice u krletci. Župnik stade prvi cvrkutat. Oh, koli taj liepo govori! zna poviest, zna literaturu, razumije politiku. — Ljubi vruće i prevruće Hrvatsku. Da su nam svi takovi! Iz njegova govora zaključih, da pravo imaju koji vele: „Slušaj što pop govori!“ — Opazkom: ne svakoga osobito bosanskoga i cirilskoga u obće. — Osvjedočih se zatim, da djaci moraju ljepše mislit, ljepše ćutit od ostalih.

Razgovarajuć se tako primakosmo se Ogulinu. Stari Klek čekao nas dostojanstveno. To mu se vidilo na siedoj glavi i na tvdom al nabranom čelu. — Mrske na njemu prikazuju razne slike kad se gleda iz daleka. Meni se pričinila sa strane do Ogulina slika: „Zauzeće tvrdje“. Tu se juriša pomamno, dà nadprirodno. — Malo dalje ukazalo mi se: gdje zaljubljena kćerka pokazuje majci svoga ljubovnika. Mislim to se sve ukazuje svakom oku drugačije.

Dodjosmo do Ogulina prošav Generaski stol i Tounj. Koranu i Mrežnicu vidjesmo. One imaju dosta posla dok si prokrče put. — Na jedanput se začu: „Ogulin! Ogulin!“ Naša suputnica uzpravi se malo, zirnu kroz okno i povrati se malo u prvašnji položaj, smočiv prvo jezikom nabrana ustne.

Digitized by Google

Ogulin je kao i drugi dosadanji „Stabsorti“. Nekolike zidanice vojničkoga kroja, crkva, učiona i blizu kolodvora nekakova ruševina. Oko mala trga malo šetalište i ništa više. Hodimo dalje, ljepši je put nego to mjesto.

Od Ogulina do Rieke počimlje prava divljač, počimlju čudesa. Tu se izmjenjuje sa grozom dragost, sa nježnošću ozbiljnost. — Silne stiene dižu ti se nad glavom. Ne možeš im zagledat vrha. Sad na — smrvit će te. — Al ne boj se! gdje nije cielca kamena, tamo je sitniji al bolje poderan i naslagan nego bi ga i najbolji zidar naslagao.

Zamjeriš li oko u daljinu! Ništa drugo nego timor gora. Iz vagona pokazuje ti se slika za slikom. Svaki čas novi vidik, svaki čas nova divota. Čovjeku, koji razmatra put od K. do R. duh se umori i umiri, tek po njem povlači se krana misao: Hrvate, čarna ti je domovina!

Odmakosmo se od Ogulina. Klek sad drugačiji. Dodjosmo u Gomirje, zatim Vrbovsko, Moravice, Skrad, Delnice, Lokve, Fužine, Lič, Plase. Sve su to liepa mjesta. Osobito su veličanstveni prizori oko Skrada i Delnice. Župnik reče: „Eto hrvatskoga Tirola!“

Družtvo: Svećenik i ja divismo se ljepoti prirode. Stara se čudila nam, a sunce opet uprlo oko samo na nju. Ona se valjda zastidila toga bistrog oka i premjesti se. Osmjehnem se. A kako i nebi? Bio sam, što no se veli, na visoku stolcu. Ta željeznica riečka visoko je visoko nad morem. Inače vrlo visoki vrhunci bili su nam skoro uzporedni.

Mučali smo. Baba bi bila morebit što govorila, al nije znala hrvatski. Svi dosad vidjeni šumski predieli učiniše mi se liepi. Svaki ima nešto svoga, a svi opet skupa u glavnom su jednaki. Dakle kao liepa čeljad. Mili nam se ova krasotica. Vidimo drugu i ona nam je u volji, tako treća, četvrta i t. d. Jedna nam se ipak svikne: naša je. — Da nam je na volju i prediel bi si izabrali. U njem se nastanili, rado ga imali,

Digitized by Google

al opet bi nam još koji poslje kratka vremena uza srdce prirasao . . .

Zanihali se tako. Mislim kano ptica sam u zraku. U jednoč vrisnu konj, što vele naši seljaci. Kola stadoše. Ni koraka dalje. Presječene šinje. Što je to? upitah. Baka pomoli glavu kroz okno kao željva kroz koru. „Dolje! dolje!" uzeše vikat. Sadjosmo. Ja i svećenik pobrzasmo u drugi vagon što je bio preko presjeka. Vlak je stajao nekoliko koraka dalje. Popravljao se put. Ne pokajah se stoga. Uhvatih sa župnikom liepo mjesto. Stara se smjestila drugud. Mjesto nje nadjoh mladu djevojčicu . . . Oko živa vatra. Lice toli blago, toli dobro. Osmjeh sunce. Hvala bogu, klikoh. Upoznasmo se. čevrljasmo. Moj poznanac vladao se dostojanstveno. Za malo vremena primakoh se kao nehotice svojoj suputnici.

— Krasna li u Vas oka! Šaptnuh pošto je popa svladao driem, od toga časa kano da se zbližismo. Iz očiju, koje pohvalih sipala sama iskrenost, a ta bi momu srdcu što melem rani.

Eto nas k tunelu. Noć nas obuhvati usred dana. Dim privlačio se k očima. Djevojče drhtnu i privinu se k meni. Za čas izidjomo izpod prokopa. Prvo što uradih bilo je: pogledah župnika da li spava . . . Osam puta proletismo izpod zemlje. Osam puta stisnuh mehku kao pamuk ručicu. Dà još osam puta rekoh: *ženske su ipak dobre* . . .

Spuštasmo se k Rieci, a noć k cieloj zemlji. Mjesec plivao je nebom a šajke hrvatskim morem. Zviezde žmirkahu na more a ribice kadkad provirivahu na nebo.

II. Rieka.

U Rieku stigosmo oko pol deset na večer. Razstadosmo se. Svak krenu svojim putem. Gledah časak za svojom poznankom. Milo mi se nasmija i odjuri u kočiji. Iz Trsta je. Rodom Taljanka. Kod trgovca nekog u Zagrebu bila je. Tamo

Digitized by Google

pohadja učionu. Mislio sam i mislio dugo na nju. Tko zna, što ona o meni? —

Osvanuo novi dan. Našao me u Rieci. Taj se grad osobito poljepšao u novije vrieme. Podnožje mu ljubi more. Pioka ga ukrasuje u daljini svojimi kao snieg bielimi kućicami, izmed kojih crkvice, kano mlade majke izmed sitne dječice, proviruju. — U R. su kuće ojednake, s toga grad izgleda mnogo ljepšim, nego drugi, ako i više i ljepših kuća ima. Luka je krasna.

Rekoše mi, da je Magjar silne novce na poljepšanje grada i na luku sasuo. Pomislim: neka siplje. Bolje za nas. R. svakako je naša. Magjarska nikako bit ne može. Ta madjarski u R. samo mrtvaci govore. Naime: ploče na uredih. Inače u istinu malo tko. Talijanski sbori se većinom u viših krugovih. Čisto hrvatski govori nižja vrsta. Primorski naglasak ugodan je.

Prešav preko mosta na Rječini (Fiumeri) dodjoh u Sušak. Tu je sve hrvatsko. Lievo svrće se na Trsat. On je na brdašcu, kojim se stere nekoliko kuća, samostan i crkva, zatim niže malo crkvica sv. Jurja.

Koli je čaroban vidik sa Trsata! Pred tobom Rieka. Izpod Trsata šumi Rječina. Desno vinorodni brežuljci. Lievo more. Misli dragi štioče, što ljepše i dublje možeš. Stvaraj sliku. Stvaraj raj. Možebit ipak nešto pogodiš, kako to izgleda. Al dvojim. Težko ćeš si predstavit onu finu, finu prozirnu maglicu, koja u daljini lebdi nad bielo plavim morem. Krije tamno rujno stienje primorskih brdina, kao što djevojačke bujne grudi lahka koprenica. Ti napinješ oko što ikad možeš, rado bi zavirio u tu tajnu; nu badava! Nešto lebdi, nešto drhće i treperi . . . i ništa više . . . Razmatrajuć to sa Trsata pomislim: ta on je kao raj. Vrieme tu teče kao voda brzo. Trsat Hrvata razveseli. Hrvatu poleti duša puna sreće pram nebu, kad vidi napise: „Frankopanov trg“, „Petra Zrinjskog ulica“, kad se sjeti svojih miljenika!

Digitized by Google

Oko jedanaest sati sadjoh u R. Razgledah izložbe đućana, koji bijahu u hladu. Bogato je sve. Vidjoh dvije knjižare. Nešto malo hrvatskih knjiga. Poslje toga vratih se u gostionu. Objedovah. Oprosti štioče što to napomenuh. Rekoh samo zato, da znaš gdje se bavih dok parobrod krenu u Senj. Inače toga ne bi bilo. Nekoji putnici točno opisuju gdje, što i kako su jeli. Kano da od jela zavisi ljepota opisa ili ljepota puta! Kako tko more, tako je uvjek. — Ti putopisci čine mi se kao noveliste, koji crtajuć značaje opisuju dotičnikovo odielo na dlaku. Jedan od naših broji mu i dugme. — Zar pod ružnim odielom ne more bit liepa duša i obratno. Pa još: svako tko čita pripovjedke ima pred očima više radnju, nego obličje radećih osoba napose.

III. Od Rieke do Senja.

Dva su sata poslje podne. Parobrod „Hrvat" zazvižda po treći put. Otisnusmo se. Netko gleda Rieku, netko strjeku, koju ostavlja za sobom režući more parobrod. Žamor se s početka razliegao parobrodom, dok se ponamjestismo. I vesele Primorkinje nakupovav voća u Rieci i Trstu žamorile su od srca.

Kopno i more dva su najveća protivnika. Dok bijah na Trsatu zanimalo me more, hitroplovke po njemu i ptice povrh njega. I sad ponosi se ono sa svim tim, al kud oholije uzdižu se brdine primorske i podražuju svojim čarom motriočevo oko. Sve se okrenulo k njima. S početka i ja. Ne trebam hvaliti i kovati u zviezde toga prizora. Sve se samo hvali. Nije zalud progutalo jadransko more tolike Hrvate. — Tko se jednom u Primorju nastani ne će mu se lako iz njega.

Poslje četvrt sata nagnem se preko ograde i zagledam u more. Zeleno je, sinje, sivo crno. Lamanjem svjetla mienja se ono tako. To je dobro u nekoliko. Raznim ljudem gode razne boje. Na jedanput ukaza mi se uz ladju modra morska boja! O da su takove djevojačke oči, svi bi momci za njima

Digitized by Google

poludili! Zapilim se u tu boju, mislio sam dušu okupat u njoj; nu do mala nestade je. Razgnjevljen klikoh moru: o ti veliki kameleone!

Sunce je peklo, al ipak bilo je hladno na moru.

Primakoh se četvorici ljudi gola vrata, modra odiela. To bijahu mornari, idući na dopust kući. Bijahu u školi. Jedan mi se osobito milio. Titrale mu oči kano zviezde. Dosta je brzo, al razgovjetno govorio. Licem liepim mienjala se čas sbilja, čas veselost, kano boja morska.

Svojom prijaznošću navukla su sva četiri pozornost ostalog ljudstva na se. Vidio sam kako iz prikrajka vreba plavokoso djevojče očima na opisanoga mladića. I on je svrtao okom na nju. — Nešto šaptala ona četvorica. Do malo na radost nas putnika stade se orit morem: „Desni vjetar eto dunu“.. Mogao bi opet napisat nekoliko: „ah!“ i „o Bože!“ al badava — ne bih vam predstavio one krasote, one miline. Vjetar duše, more se lelija, viju se biela jedra. Sve se to vidi, sve ćuti, sve čuje; dočim na kopnu čuješ samo čarne zvuke, ostalo si misliš. Bog poživi Zajca! rekoh u sebi.

Kad mladići svršiše pjesmu pogledaše ponosno po obćinstvu. Ja pogledah na plavokosu. Oh kako su joj se oči kriesile... ma nikad ih ne ću zaboravit.

Ovdje ću odmah reći kako je doračunalo ljubav njih dvoje. Skoro suznim okom izašla je ona iz ladje kod Crkvenice. Mnogi pogled baci ješ na mladića, nu ladju tjerala para napried. Vidit li se ikad ili nikad. Bog zna! U djevojčinom srcu ostat će dugo i dugo onaj vatreni mladić. Pa što je ljudsko srce? jest spomenica u koju se mnogo čeljadi upisuje, često na štetu vlastnika il njemu najbliže osobe.

Provezosmo se mimo Kraljevice, Crkvenice i Novoga. Još je manjih mjesta bielećih se kraj mora. Zbilja primorski gradovi i sela izgledaju liepo. To si lahko protumačimo. Primorci su radini, a kamena je dosta.

Minuv Kraljevicu vide se desno brdine Krka. Čudnovato

Digitized by Google

je kako se osobito u kašnju pružaju vrhunci u ravnoj a neprekidnoj crti.

Poslje pjesme bit će plača. Ta za malo bila bi se izpunila kod nas. Od Rieke do Novog plaća se 15 novč, na parobrodu. Od Novog do Senja 10 novč. Tko pako ide izravno od R. do S. plati 1 for. 20 novč. Oni, koji znadoše za to kupiše karte najprvo od R. do N. Tu htjedoše opet od N. do S. samo da manje plate. Nu opaziv to upravitelj broda zahtievao je čitavu plaču. Usljed toga porodi se graja. Onima, koji to radiše nije bilo pravo, a oni koji platiše za izravan put pitahu: Kako to? Mornari, srditi, rekoše nezadovoljnikom neka izvole, ako hoće van, pa pješke do Senja. Al ne bi nikoga, koji bi to uradio, jer put je vrlo ružan.

Pred zapad sunca bližasmo se Senju. Tko već umoreno sunce gleda na moru radovat će se. Baš bijahu dva oblačka na nebu gdje je ono sjedalo. Dva oblačka u slici dvijuh kuća.. I zapalile se kuće. Buktio plam, a dim se vio gore. Dosta dugo trajalo to. Čim sunce niže, plamen bio manji, pretvorio se reć bi u žeratak i odtud krasno, krasno svietio. A more? od gora do parobroda pružio se po njem dugačak rumen do dvije stope širok trak. Oko njega jasno žutilo a dalje gubilo se ono u bliedoj boji.

Dugo; dugo gledah to i još ga se ne nagledah. U srcu mi ostala ta večer, ostao oni požar. Ljudi! nebesa nas uviek opominju. Samo treba oka!

Okrenuh se Senju. On bio tad u nekoj ljubičasto sivoj boji. Kod obale dočeka nas četa prostog ljudstva, da izkrca ladju (Čudno je kako ju u Novom žene raztovarivaju). Gospoda su šetala ukraj mora.

Prodjem Senjom. Ima liepih sgrada. U Senju se lahko žive. Sve je jeftino. Vidjoh nekolike mlade Senjkinje. Svikle su mi se.

Digitized by Google

IV. Od Senja do Otočca.

Ovaj put osobit je. Ne putovah po danu već po noći. Na krajiških kolicih izvezoh se iz Senja. Cim prodjoh iz grada mimo šetališta srete me financijalna straža. Pomozi bože pomislim. Davno sam bo čuo za glasovitu „senjsku harmicu". Moj kočijaš, lahkouman čovjek na glas: „Stojte!" izlahnu: „Vozim militarca, evo maršute". Prestrašim se. Kakav sam militarac? mislit će stražari kad vide da niesam vojnik, da sam uhoda. Krajišnici u sve vjeruju. Oni svašta nagadjaju. Ovih dana sto sam puta čuo kako su naši izgubili, kako će ih Turci napasti zamaviv ih u zemlju.

Kola se ustaviše. Nastade premetačina i izpitivanje. Sve se dobro svrši; samo što stražar primiv od staroga novce, ukori ga radi laži. Bič prasnu. „Lahku noć!" i odosmo.

Pol sata trčahu konjići. Stari se pognuo i pušio lulu. Nit koga sretosmo, nit s kim progovorismo. Pa ni stari ne reče mi nit crne, nit biele. Valjda se ljutio, što ga stražar ukorio.

Ja sam gledao većinom u zviezde. Spojio sam od njih sve moguće višekutnike, počam od trokuta pa dalje.

U jednoč se razvezaše starcu usta.

— E gospodine u kakvu si ti zanatu bio? — valjda da za bankom (to znači u dućanu)?

Odgovorim mu na pitanje, a on će opet:

— Ma što se čuje o vojski?

I o tom mu ponešto kazah, a on svrnu na vrieme:

— Na riedko su zviezde, moglo bi bit kiše.

— Moguće, rekoh.

— Ove godine išao je vremenjak od kuće do kuće. Sve mu davalo žita i hvala Bogu ne bi još krupe (tuče).

Tomu se posmiehnuh. Uputih ga, da ljudi ne vladaju oblaci. On me izprvice široko pogleda, te malo po malo pristade uza me. Poslje toga tumačenja pružim mu smotku. On ju nekako ponosno zapali. Istina je, seljaci se ponose smotkami. To

Digitized by Google

valjda dolazi od nebesitosti vojničke, koja je do sad gospodovala po hrvatskih zemljah. Čuo sam više puta, kako bi kakav pametan starac rekao, vidiv mlada kaprălića sa smotkom u zubih: ovaj misli, da mu ni car do koljena nije.

Vozismo se izmed dvaju brda. To je „Senjska drăga". Mjesec sipao svjetlo na jednu stranu. Drugu stranu poplavio mrak, kano da iz zemlje izvire. Stienje izgledalo svakojako. Svakakve njegove prikaze prikazuju se u mraku varavom oku. Kad se primakneš blize svega nestane.

U to se začu: O—o—o! Taj naš kod Švaba zloglasni o! o! o! čudnovato djeluje na noćnoga putnika. On godi hrvatskom uhu. Čas vije se, vije visoko, na jedan put pane nizko i tužno se, reć bi, al opet gromko ori. Za tim sliedi malo pripievanje i onda opet: o—ooo—o! Kako rekoh, dira taj poj osobito po noći. Za malo stigosmo te pjevače. Bijahu to lički gorostasi, vraćajući se s djela. Projurismo mimo njih.

„Ustavi! ustavi!" zaori na daleko.

Lecnuh se malo. Gončinu ne bi takodjer taj klik po volji.

Stadosmo.

Upitaše, bi li ih mogao povesti.

„Bi ako se pogodimo", odvrati stari.

Ne nagodiše se. Kola odletiše. Oni stadoše. Meni nit je bilo žao nit mi bilo drago.

Stigosmo na Vratnik. Visoko brdo. Tu ustavi starac konje, sadje dolje i obidje kola.

— Gospodine!

— Što je Marko?

— E sad smo daleko došli. Da voda teče, već bi se prelievala na onu stranu, kojom ćemo se voziti.

— Dobro, dobro, a gdje smo?

— Na vrh Vratnika, reče Marko. Uzpe se na kola i potjera konje. Vozili smo se sad brže.

Putem ne bilo kuća. Vatrica gdjegdje kriesila se kod pastira u gori. Na Vratniku hladno. Meni kad spazih oganj

*

Digitized by Google

učini se toplije. To ti je, rekoh si, kao ono, kad je krajišnik napućen, da riba „samo vatru vidi“ i da je „već pečena“ pruživ ribu na milju daleko od ognja, rekav za čas: „već je pečena“.

Tud je sve pusto kad po danu putuješ a kamo li ne po noći. — Ne čuješ ništa već kad se ustave kola šumi ti nešto dugo u ušesih, zatim cvrčak zacvrkuće svoju crr—crr—rr.

Zviezda proleti kadkad koja preko neba. Na te sam ljut kao na djevojke liepe, koje pomoliv se na prozor odmah pobjegnu.

Uzmem gledat ostale varnice nebeske. Mjesec se povlačio nebom kao da koga čeka. Pogledam u oči drugima. Sve gledaju u me. Smiju mi se. Da li to meni? Klikoh: Čekajte vi sjajne namiguše! — Da je bio to kakav sanguinik bio bi se razgnjevio. Ja pako stanem snovat što bi bilo da su te zviezde djevojke, pa da me tako rado gledaju. Zabrinuh se osobito kad pomislih, koju bi izabrao, kad su sve liepe, da skoro jednake. Mozgao sam, tako mozgao dugo, al u jedan par začuh: „Hura! hura!“ . . . Buka . . . Vika . . . Žamor . . „Rat, rat“ viču okolo . . . „Pomagaj, pomagaj!“ . . čulo se s druge strane.

„Tko je? što je?“ pitam,

— „Rat, rat! Turci i naši! Bježi, bježi!!“

— „Tko dobiva?“

— „Ne zna se, ne idu ni napred ni natrag. Bježi, bježi!“

Skočim, ali se i nasmijem. To drndahu kola moga Marka niz stram, a ja bijah zaspao. Što ne znadoh tko dobiva, tko li gubi naravno je. Kad ležimo u kolih ne znamo idu li napred ili natrag.

Podsmjehivah se još čas, al me predje i to. Iz grma skoči velik kudronja. Htjede svom silom u kola, da navali na nas dvojicu. Marko ga opali bičem. On osta prieteć nam se, da će nas kad se vratimo. Takav atentat bi nam učinjen do Otočca više puta.

Digitized by Google

Sad i mjesec klonuo zapadu. Bio je kano srdit. Još jednom pogleda i ode za goru. Čudio sam se, što mu je. Doznadoh kašnje. Čekao je dragu, jer istom što je zašao pomoli se danica. Prevarili se sirote u računu. Ne budi im žao, jer bila bi ih naskoro našla zora. Mene je kod Otočca stigla.

V. Otočac i od njega do Gospića.

Otočac. Zovu ga gnjezdom sokolova. Bilo je to njekad, a sad je drugčije. Otočac sad zaudara po lienoj Gacki i po nekakvu srbstvu. Prorok mu je . . . . . — Još bi takovih ptičica naspomenuo, nego ne će mi se, jer bi se to pooholilo, kad bi si vidilo ime tiskano. Oni, koji ne znadu, što je to, ponose se, ako ime svoje tiskano čitaju. Gdje ne bi neznalice?

Otočac, ne zamjerite ako rečem, protegnuo se je kano gladna godina. Dobro će ga opisat i ona već stoput, kod sto mjesta rečena: Otočac je nit selo nit varoš. Kuće se steru ukraj puta u dugu al slabu redu. Razdielio bi mjesto (trgovište) u gornje i dolnje. Oba spaja most. Taj je sagradjen pred tri godine. Sagradjen, al kako? Pripovieda se da se tu natjecalo tko će primiti graditeljstvo. I primiše ga ljudi: sebičnjaci. Silu novca sgrnuli u žep. Ne znam koliko ga izdaše. Samo znam to da narod veli, da takovi obogaćuju, i znam još to da je zid mosta pukao po polovici.

Veselili se Otočani, da će im se grad poljepšat kad se vojnici u njem smjeste. Meni se čini da se je pogoršao, što se bar središta tiče, jer izim naših ljudi ima med vojnici i tudjinaca, kojíma nije žao oštetit mlado drvce ili tomu što slična učinit.

Od znatnijih zgrada vriedno je spomenut gradj. učionu. I ona je bez osobita oblika. Pred tri godine vidjoh na vratih skrpan napis: Živio Franjo Josip I. Kakav tad, takav je i sad. Zašto ga niesu il skinuli il popravili?

U tri sata poslje podne uputih se iz Otočca. Cesta je dosta ravna. Odmakav se od O. pruža ti se liep vidik na

Digitized by Google

okolna brda. Pješice uru hoda od O., stoje dva stupa kraj puta; znana su iz turskih vremena.

U Lešću smo. Jedno od najkrasnijih mjesta u hrvatskoj krajini jest dolina lešćarska i sinačka. Kroz tu dol vijuga se još mlada Gacka, poput staze od kovi blista iz daleka. Tom dosta velikom kotlinom izmjenjuju se kuće liepimi gajići. Pod gorom u Sincu iztiče se crkva sv. Ilije. U Lešću je kraj puta sv. Rozalia.

Od Lešća uz brdo Korjen penje se nov i dosta dobar put preko Ravljana na Janjče. Kad si dospio na vrh Korjena okupi te šuma i tako se voziš ljeti kroz gusti hlad a zimi borme kroz dubok snig. Vuci i hajduci stanovahu dosad tuda. Oko ti razgleda samo vitke i visoke jele.

Na Janjču smo, selu, ako se ne varam. Nije ga lahko pregledati. Sve tri kuće udaljene su po četvrt sata jedna od druge. A što ću tu pisat? — Vozih se dalje i ne vidjoh drugo do li neba i brdina.

Kad do Perušića dospjeh, stalo se je noćat. Prenoćih. Razgledah ga sutra. Do 25. buća u mjestu. Dragostno je to mjestance. U njemu izkusih ono što se više puta čulo. Izkusih to kako je u manjih mjestih sve druževno; nu kad se kume popeckaju sve je opet niemo.

U Perušiću ima i onoga što je nam mužkarcem milo. Ima dobrahno krasnoga spola. Ono što ga je bilo po gradovih, razteže se još po gradsku. — Ono što je domaćega, a otac mu morebit svaki dan 1 for. zasluži rado bi stić „prvo varošanku." I tako nastane neko revnovanje, al u istinu nikakvo revnovanje.

Krasni spol osobito mladji u mjestih kao Perušić ima veoma dobre oči. Obuče li koja od njih novo odielo, to će već poslje pódne znat cielo selo, pošto je konac plaćen, kojim je šivano. — Pokaže li se kakav stranac u takovu mjestu, dodji sutra dan po opis i dobit ćeš ga iz nježne ručice tako točna, da ćeš dotičnika prepoznat po obličju makar ga

Digitized by Google

u Parizu sreo. Dodatak na opisu glasit će još: „gebildet“ ili „ungebildet.“ To ne rekoh za Perušić, al more se protegnut i nanj.

Slučilo se te bijah i na izpitu u školi. Preko 100 čilih i rumenih mladića pozdravi nas kad stupismo u učilište. 100 djaka a 1 učitelj! — A taj je jači od Kraljevića Marka, pomislim. I zbilja mali odgovarahu prilično. Nu najbolje godilo uhu učiteljevu, a i gosp. nadzornika veselilo je kad bi mali znao viknut „artikel“ ili „lesen“, osobito naglasiv i otegnuv „el“ ili „en.“ Smijah se tomu naglasku od srca, a još više gosp. učitelju, koji je kako mi se čini najviše pažnje obratio na taj, kod nas već boležljivi, jezik.

Čulo se, da bi bilo dobro otvorit u P. gradj. učionu. S tim mnenjem ne slaže se moje skromno mnenje. I mislim da će prvo izpunit ovo pslednje, a tim prvo što je otvorena viša gimnazija u Gospiću. Tko bude mogućniji, buduć je to dosta blizo, odpravit će svoje diete u G., tko ne, neka mu sin svrši 4. razred. Umjestnije bi bilo, mislim, postavit još dva učitelja, pa da djeca temeljito prouče početne nauke.

Što je djak kad svrši gradj. učionu? Ništa. U pisarni mu se rugaju, da ne zna pisat. Otide li u realku ili gimnaziju, stavljaju ih tamo u koji hoće razred. Djak svršiv 8. raz. gradj. učione dodje u realku u 2. ili 3. raz. tako i u gimnaziji. Od tud se vidi kolike vriede gradj. učione kod nas! Drugčije je to u drugih zemljah. Toliko se je put već kazalo, da drugdje mladići svršiv gradj. učionu budu tek valjani gospodari. Kod nas opet nije toga. Naši djaci kad predju 4. razred neda im se kući. Oni vole za 20 for. gdjegod u pisarni črčkat, nego polje obdjelavat. — Ja bi sve gradj. učione pretvorio u niže gimnazije!

Pa još. Učenici gradj. učiona najnezadovoljniji su od svih učenika. Kud god dodju bacaju ih za dvije tri godine natrag. A to je svakako neugodno. — Svi znate i vrieme da je zlato!

Digitized by Google

Previše toga napisah. Zadaćom premda to mi nije. Čitatelj će oprostiti. Narod hrvatski na srcu mi je!

Još vriedno je kod Perušića spomenut špilju „Samograd". Znamenito je to po Hrvatsku. Al šta je hasne? Ta ona nije još dobro nit opisana. To je težko, al tegobe se dadu nadvladat!

Gosp. Hirc opisao je ponešto samo četiri dvorane. Bio sam u petoj. Ulaz u nju najteži je. Verat se je velikom liticom. Kad si gore onda je lahko. Lievo je liep omalen prostor. Krov je niže. Desno zieva kano ponor. Htjedosmo unutra; nu baklje nas izdadoše. Vele da se tim otvorom ide do jezera, al ne zna se pravo. Vodiči govore, dok su izvan špilje, da ćete vodit ako ćeš tri dana hoda, kad smo došli do pomenutog otvora vele ne more se dalje. Tko bi svietu vjerovao?

U trećoj dvorani, gdje su ona korita, jest odmah pri ulazu desno nekva voda stojeća. Od ulaza se pruža stiena, a metar dalje jest stiena dvorane, ozgor je takodjer kamen. Taj omedjeni prostor naliči maloj špilji. Pogledaš li u tu špilju to ti pogled susreta tri metra od otvara kamena stiena. Kad bi ulazio u tu špilju, pa svrnio lievo, gdje se vidi otvor. Tko zna, što bi ti se tamo otvorilo i što li bi sve tamo vidio. Htjedoh gazit, nu jer je voda prehladna ne dadoše mi.

U dvije dvorane moguće je u svaku na dvoja vrata ući. Niesam pazio, morebit bi se moglo tako u svaku.

Da se tko zauzme, pa da točno to opiše! Ima tu svega i svačesa. N. pr. U četvrtoj dvorani (ako se pravo sjećam) kad se ulazi na lievo uduben je u stieni do kubični metar velik prostor. Dječarac neki uvuče se u nutra i pomoli na drugu stranu glavu kao kroz okno.

Gops. H. sasvim pravo napada one, koji oštećuju krasne urese špilje. Nazivlje ih barbarima. Meni se čini, da to nije barbarstvo, tim prije, što baš oni, koje bi barbarima zvali, ne rade toga. — Sebičnonst je neka to i taština, al kad je to već prirodjeno čovjeku, zašto bar ne bi te slaboće nad-

Digitized by Google

vladalo domoljublje? Hrvati smo! — Osoba neka htjede mi baš na oči odbiti liep čunj iz sige, bieli se poput srebra. Posla imadoh, dok ju odvratih od toga.

To ne valja, ta što je liepo tebi i meni je!

Kad se vratismo, zaostadoh malo. U to puče puška već pri izlazu. Sve se čuje kako gromki glas leti polagano u špilju. — —

Kad sjedoh u Perušiću u kola, spazih kraj puta kamen stup. Na njem: „13 od Gospića". — Čim to opazih, uzeh računati: imam 10 puta 13 minuta prevaliti. Ako konji budu dobri treba 13 puta po 7 minuta do G.

Od P. do G. pada ti u oči Osiek. Vozio sam se s normalcem. Kad prolazismo mimo Osieka upita mali naivno: „Bili ja mogao postati prvo carem ili ovaj Osjek onakovim, kakov je onaj u Slavoniji?" — Smjerno pitanjice! — pomislim u sebi. Djačiću odvratim: Bog zna diete! Mali se na to zamisli duboko.

Na desetak minuta pred Gospićem glasoviti je „Lički most".

Gospić svakako bit će kako neki već vele glavnim gradom u gornjoj Krajini. — Tamošnji žitelji vesele se jako gimnaziji. Duh se je hrvatski počeo vrlo bujno razvijat: To sve mladež radi. Živila sviestna hrvatka mladež! — Čitaonica je liepa. Daju se i predstave. Samo tako!

Gospić se poljepšava. Grade se nove kuće. Sam grad krasi osobito šetalište. Mlada drvca okolo baš su u najljepšem cvietu, medju njima diže se Zastavnikovićev spomenik.

U Gospić uvukao se je takodjer onaj smet, koji nam truje već nekoliko godina narod. Nestat će toga. Na zdravom tielu nema maće (rane). Ličan ne ćuti svakoga bodca!

Prevruće mi je, idem se ohladit s čašom piva. Prestajem sa putovanjem. S bogom, do drugi put čitatelju!

Digitized by Google

HRVATSKA NARODNA ZADAĆA.[1]

Razmotrio drd—čić.

Naše stanje žalostno je još kud god pogledamo.

Razciepani smo.

U svakom dielu svoj neprijatelj, jedan gori od drugoga.

U Hrvatskoj, Slavoniji i Dalmaciji borit nam se je za naša državna prava; u Ugarskoj, u Istri i drugud i za čovječja; u Bosnoj i Hrcegovini još i danas takodjer za naprosto životna.

Sva ta prava valja da si izvojujemo. Sve neprijatelje da svladamo. Jedni da budemo.

Hoćemo li sve to postignuti i kakovu višu ulogu odigrati, osobito se ovo troje zahtieva:

Prvo: da budu ne samo pojedini nego i cieli razredi naroda sviestni, da imaju nuz svoje privatne uloge takodjer zajedničku ulogu narodnju.

Drugo: da prama toj ulozi ljubav goje.

Treće: da se sile naroda obćenito razviju i to obćenitim radom.

Sviestni i oduševljeni, trudeći se svi, ne samo da ćemo postići ono što želimo, ujedinjenu Hrvatsku, nego ćemo takodjer izvesti djelo veliko i vječno u životu narodâ.

[1] Članak je ovaj izvadjen iz ovećega spisa — prevedenâ, prenaredjenâ i izvornâ.

Digitized by Google

Sviestan, oduševljen, radin može biti u našoj domovini ne samo svaki stališ nego i svaki pojedinac.

Sviesti, oduševljenju, naporu mogu biti iz vana postavljene mnoge zapreke, nu potlačiti jih ne može nijedno nasilje. Moguće je svoju ulogu izvadjati, djelo narodnje unapredjivati u svako doba ma najneprijetnije politički: dà, u takovo doba, to će biti što će nas kriepiti, jačati, uzdržati.

Tko je sviestan, uduševljen, radin, taj je domoljub, narodnjak; drugomu nikomu ne pripadaju ti pridjevci.

Sviest narodnja ne sastoji u tom, da se reče: „Ja sam Hrvat“! Ima žalibože u našoj domovini mnogo ljudi koji si nit toga sviestni nisu. Oni, na pitanje: „što si“?, ne će ti reći „Hrvat sam“, osim onih, koji su iz „Hrvatske“, već: „Slavonac sam“, „Dalmatinac sam“, Bošnjak sam“, Hrcegovac sam“, „Istran sam“ itd., dapače ima jih, koji se nit po pokrajini ne imenuju, već po obćini, gradu, u kom su kršćeni, premda su inače čisti Hrvati: po jeziku, običajih, po nošnji. O imenu valja jih podučiti, jer zbilja nije liepo da ne zna čovjek kako se zove.

Svakako dajem prednost takovu čovjeku pred onim, koji veli s njekim ponosom: „Ja sam Hrvat“ ili možda „io sono Croato“, „ich bin ein Kroate“, a neima u sebi osim te izreke ništa hrvatskoga.

„Ja sam Hrvat“ izrečeno podpuno sviestno t. j. znajuć i ćuteć što sam rekao, znajuć tko su Hrvati, što su znamenitâ učinili, kakav im je život, to mnogo vriedi, to je veoma koristno.

Sviest narodnja sastoji dakle najprije u tom, da se svoj narod *upozna*, onda da se svoj narod *ljubi*.

Ne ljubi se riečju nego činom. Vidiš li čovjeka u nevolji, a ne pomiluješ ga, gori si od zvieri. Pomiluje i tudjinac tudjinca; svoj svojemu valja da pomaže, da mu nevolju ublaži. — Tko ljubi rod svoj, ne pomiluje ga samo u nevolji, nego mu pomaže, ublažuje mu biedu, koliko može, koristan je

Digitized by Google

radnik na narodnom polju. — Tko veli da je narodnjak a ništa ne radi, taj je ili neznalica ili varalica. Tko pozna narodnu zadaću a ipak za nju ništa ne radi, taj je sličan izdajicam, kao i onaj, koji taji rod svoj. U koga ima narodne sviesti te govori, da ljubi narod svoj a ipak lienčari, taj laže. Ljubeći rod svoj može naići na zaprijeke te postati mučenikom, nikad pako lienčinom, dangubom. Tko se trudi samo za se, nije doista mrtvim članom naroda, al grieši svojim svojeljubjem i proti narodu i proti sebi. Proti narodu, jer ga ne ljubi; proti sebi, jer ne ima nikakve više svrhe, koja bi mu trud zasladjivala. Pravih svojeljuba, koji bi samo za se, za svoj „ja" radili, ne ima u nas mnogo. Veoma mnogo pako u svakom razredu ima takovih, *kojih je srdce prijazno krugovom preuzkim: rodbini i njekolicini znanaca. Ima jih takodjer, koji s ponosom svoje rodno mjesto spominju i gorljivo se zanj zauzimlju: dalje jim ljubav pak ne riže.*

Takov čovjek nije narodnjak, on svoga naroda ne ljubi. Dok se ne popravi ili ne poraste takovo pokoljenje, mi smo kao Židovi bludeći po pustari: obećana zemlja nam je daleko.

Upravo onako, kako katekizam nabožni, moramo znati i katekizam narodnji, kojega su glavni članci:

Tko si? — Hrvat i domoljub.

Kad si takova imena dostojan? — Kad nisi nekoristnom ništicom na polju narodnjem.

Što nam je raditi na polju narodnjem? — Prosvjećivati i oplemenjivati čovjeka.

Kako doprinaša svaki pojedinac k prosvjeti i oplemenjenju čovjeka? — Radeć, marljivo i savjestno, radeć ondje gdje je postavljen, radeć ob onom o čem može.

Nabožnost, koja bi mogla te članke izlučiti iz svoje moralke, bila bi nedostojna čovjeka. Država, koja bi je zabacila, vodila bi ne samo k nevjeri u Boga, kao najvišega početnika pravice, prava, ljubavi, savršenstva nego i na razsap družtva ljudskoga.

Digitized by Google

I tako saberimo se kao narod oko zastave, na kojoj je napisano božanstveno geslo „prosvjeta“, a tko nas bude priečio u radu, bio on tko mu drago, jest proklet od Boga i od ljudi.

A za što god se zauzme cieli narod s uztrajnošću, to mora postignuti. Sada već ne ima Europa kupova drva na zapaljivanje mislî, nit križarskih vojnâ za navalu proti narodu radećemu o napredku duha ljudskoga.

Jedno jest dakle što nam treba, to jest, da budemo narod domoljuba.

Tu bi se moglo reći: „Takav smo jur narod“. — Dobro. Valja, u koliko smo domoljubi ne riečju nego činom. Medju tim ne možemo se zadovoljiti *brojem* domoljuba.

U nas mora biti *dublje* ukorenjena sviest narodna. Ne smije biti u narodu razreda, kojega ne bi ta sviest pronikla, oživila, a nema niti uzroka zašto bi koga i bilo. Tà narod naš tekom mnogih viekova sačuvao se je ne u palačah, dà nit u gradovih, već u skromnih seoskih kolibicah. A od onda, od kad se *bûdimo*, seosko pučanstvo dalo nam je i prve muževe naše i neoborivi dokaz, da je sposobno uz sav svoj težki trud uznesti se mišlju k svrham naroda najuzvišenijim.

Nepobitno je, da ima sav naš narod svega počitovanja vriednu sposobnost: bit sviestnim radiocem u velikoj zadaći narodnoj.

Naša radnja ima biti radnja mira, pa ne mora se napustiti svoj privatni rad. Za časak valja se uticati k radnji narodnoj, a privatnu zasladjivati, spominjuć se narodne i većom ju napetošću i ljubavju izvršivati.

Mi se ne imamo svomu narodu oglasivati iz svojeljublja, već iz *ljubavi*; ljubav pak ne dolazi samo da uzimlje nego da istom mjerom i vraća.

I biti će hrvatsko domoljublje skoro drugače neg ga obično vidjamo. Boga mi ne će biti manje uzneseno nit oduševljujuće, nego koje mu drago ino. Više ljubavi k cjelini a manje svojeljublja, više oduševljenja, više djela a manje rieči i raz-

Digitized by Google

koši, više zdravlja i sile nego boli i slabine. To u pojedinca. Želeći pak i postignuv, da takovo domoljublje *sav* narod pronikne: svieśću, ljubavju i radom mi si pribavismo dostojno mjesto medju narodi.

Narodni naš ponos ne ima se osnivati samo na našoj prošlosti, na težnjah i djelih djedova naših, neg i na našoj budućnosti, na našem narodnjem radu, koji smo si preduzeli slobodnom voljom našom i k tomu doprinesimo trudom zajedničkim, sveobćim. Ili, da li je zlo ponositi se onim, što ima biti, da li je zlo biti mladim? Uzor ljubavi, zdravlje, sila, radinost znakovi su mladosti; a mi smo doista narod pomljadjujući se.

Ne samo da nije zlo već je i pogubno u mladosti imati zastarjele misli bez uzleta, tratiti dane svojom krivnjom u duševnoj i tjelesnoj slaboći. — Ustanovljujuć si pak prosvjetu prema zadaći narodnoj, ne mislimo s tim samo prosto razširenje znanja u sve razrede naroda, nego i oplemenjenje srdca, oplemenjenje cieloga čovjeka. Pod oplemenjenjem opet ne razumijemo samo ugladjenost tjelesnu i duševnu, samo umjetnost, pričinjati se naobraženimi. Tim pričinjanjem se sada Europa većim dielom zadovoljava: ljudi zažmiruju obima očima, da uzmognu družinam i pojedincem dati svjedočbu naobraženosti. *Valja o tom raditi, da tu varku odstranimo i izbjegnemo, da bude naš narod u svih svojih razredih razumno prosviećen, da bude značajan i ćudoredan u djelih.*

Velim „narod u svih svojih razredih", a na misli mi je pri tom najveća pogrješka, koja je dosad prosvjetu k svim narodom bez iznimke u manjoj ili većoj mjeri sprovadjala — onu pogrješku, da se je svagdje ograničivala i ograničuje se do danas na krug ljudi preuzak, samo na stanoviti razred.

To je privelo u prošlom stoljeću Rousseau-a na to, da je nauku i umjetnost zabacio kao kugu i otrov ljudskoga roda, jer jim je posvuda za petami sledila ćudoredna pokvarenost, oslabljenje sila i konačno propast ljudstva.

Digitized by Google

Mnogi će taj nezatajivi pojav tumačiti tako, da je to naravski zakon — da se to dogadja kao s biljkom, koja raste, cvate, plodi pak gine po malo sama ili biva opet uništena od drugih.

Ta prispodoba je preveć šepasta. Život naroda može se najljepše prispodobiti životu čovjeka. Jer ovdje radi se o *duhu*. Jur je pak dobro poznato, da se ljudski duh razvija, postizava stanovitu svrhu, pak slabi, nù to je duh *pojedinca*, koji je vezan na tielo; ludost bila bi tvrditi, da duh *cjeloga naroda* slabi, dà i gine starošću: kako bi moralo biti po tom oslabljeno cielo čovječanstvo.

Istina je, da se duh pojedinca izkvariti dade; nù zar to pravom prosvjetom, pravim oplemenjenem čovjeka postaje? To je očita protimba u jednoj izreci; prava prosvjeta mora čovjeka i ukrasiti i ojačiti. A tko tvrdi, da za prosvjetom sliedi nuždno ćudoredan pad, taj ujedno izriče, da najplemenitiji pojedinci, muževi najzaslužniji za ljudski rod u svojoj starosti nuždno pokvarenimi postaju.

Istina je, da se i cieli narod pokvariti dade. Ali, ako prava prosvjeta duh pojedinca uvjek osvježuje i jača a nikad ne kvari nit u traljavost baca: ne može bit drugače nit u cielog naroda. Prosvjeta dakle, koja je pojedince i ciele narode zavela i zavadja na stranputicu, na ćudnorednu pokvarenost, ne bijaše nit nije prava prosvjeta, nego bijaše i jest nesavršenom, pričinljivom. Najmirnije rečeno, to je izprazno *znanje* ili naobraženost, to je tašto izvanjsko duševno i tjelesno ukrasivanje u širih krugovih bez prave podloge. Osobito u tih krugovih njekoliko površnih stvari, posudjenih iz neomedjašena bogatstva nauke, posudjenih u svrhu naglâ, jaftinâ i prostačkoga nakita tjelesnoga i duševnoga za sviet: zove se prosvjetom.

Kad se je pak dosad u svakom narodu broj pravih prosviećenih duhova omedjašivao na pojedince, koji bijahu riedki biseri u velikom moru: u širih krugovih porodila je *tako*

Digitized by Google

zvana prosvjeta najviše bisera staklenih. Prisvajaju si od nje samo toliko, koliko jim je dostatno da dobiju njezinu *ljusku*. Naglasiti valja da ne samo često, nego uprav pravilno praznu tu ljusku kao pravo jezgru kupuju. A u tu ljusku, izloženu u dućanu pod imenom prosvjete, moguće je sve zamiesiti: pokvarenost biva joj skoro uvjek sadržajem.

U svih naroda ono što se je u njih nazivalo prosvjetom, ostalo je omedjašeno na uzke krugove prema milijunom ostaloga pučanstva; u svih bijaše ta prosvjeta jednostrana, starajuć se izključivo za *razum*, pak se je s toga izvrgla u prostu rafineriju, iz duhova u nakaze i sablazni: bijaše pojedincem, bijaše družtvom ne suncem nebeskim, nego noćnom, da ne rečem paklenskom svjetiljkom, koja je razumu svietila, da nadje puteve i načine, da zadovolji ono, što je u čovjeka živinsko. Tako su se pojedinci i družtva pokvarila.

Kako je pak palo i s njimi pogibalo ostalo stanovničtvo ne buduć još pokvareno? Jedno tim, što je taj „najviši“ razred skoro svuda vladajući, i što u istinu on političkom sudbinom naroda ravna; drugo tim, što se kuga i bez djelovanja brzo širi, a što prosvjeta, protivna tjelesnim da tako rečem surovim naklonostim ljudskim, mnogo i silna truda zahtieva.

Iz toga se vidi, da je tako zvana izobraženost, omedjašena samo na stanoviti razred i ne mareći za ostali sviet, svakomu narodu pogibeljna. Prvo, ne može se mnogo govoriti o prosvjeti tamo, gdje mali jedan krug vlada nad brojem nerazmjerno većim. Drugo, sudbina naroda zavisi od sudbine onoga maloga kruga, pri čem valja si dobro pamtiti, da se u tom krugu veoma lahko mjesto prave prosvjete ugnjezdi i razplodi nedostatak ćudorednih temelja, ćudoredne sile, isto se izvrgne u pravu nećudorednost.

Ne reci mi nitko, da ovimi riečmi proti svakoj naobraženosti nepovjerenje, nesklonost ili možda i odpor i rat probudjujem. Voljan sam s tim samo pokazati, da se prosvjeta ni

Digitized by Google

jednoga naroda nit ijednoga vieka ne smije mjeriti po broju *izvrstnih* glava, a ujedno, da se ima u omedjašenju prosvjete na male krugove, na stanovite razrede iskati uzrok onomu pojavu u poviesti, da se je prosvjèta izvrgla u nećudorednost. Hoću, kako rekoh, da bude prosvjeta kod pojedinca razsvjeta razuma, sila značaja i njega ćudoredja i to u djelih, u životu pak da budu ne samo pojedinci, nego cieli narodi sviestnimi gojitelji i širitelji njezinimi.

Hoću prije svega, da bude tako kod hrvatskoga naroda.

Nije to tako lahko provesti kako reći, težak je to i dugotrajan posao, al ne moguć nije. Za što se cieli narod zauzme, o čem cieli narod radi, to mu mora za rukom ići.

Jednom ne bijaše u Hrvatskoj nit jednoga kršćanina; a ipak je cieli narod primio kršćansku vjeru, sviestan si je, da je kršćanski, zna i izpunjuje svoje dužnosti kršćanske: zar je u devetnaestom stoljeću manje sposoban, da pronikne sve razrede njegove uznešena misao i da ju sviestno goji?

Tekom mnogih stoljeća odolievao je neprijateljem; zar ima sada većih zaprjeka, da se ne oduševi za djelo uzajamno, koje je nedvojbeno njegovim spasom? . . . . . Samo slabiću moglo bi se to neprovedivim činiti.

A kako su sudili ljudi u prvoj polovici ovoga vieka o namisli: uzkrisiti narod hrvatski? Mnogi i velerazumni rekli su da je neizvediva; ostali, da je luda. A ipak smo uzkrsnuli.

Konačno najvećim dvojiteljem, najnevjernijim Tomom lahko je pravi put nastupiti: „Radi svatko po svojih silah" u kolu svoga znanja i života i radi pošteno i ljubeći svoj narod — tim će doprinieti svatko kamečak k narodnoj zadaći.

Svestranim razvojem sila za naobraženje cieloga naroda razvismo i svoj samostalni, hrvatski život. To nam je ne samo koristno nego i neobhodno potrebito, ne ćemo li da poginemo podav se u svem zapadu na milost i nemilost.

Digitized by Google

Nismo uzalud na medji iztoka i zapada. Spojeni sa zapadom, razvijajući *svoju vlastitu* životnu silu, *postati ćemo prvi u redu iztočnih naroda, kojim pripada budućnost.* Duševno valja da stanemo na čelo tih naroda . . . ostalo će samo po sebi sliediti.

Pobit će se do dva svieta
Po prilici svoj,
Na predstražah mi smo četa
Prvi naš je boj!

Tako zapjeva Preradović — i ne uzalud.

Digitized by Google

DUŠAN KOTUR.

Životopisne crtice.

Napisao Žalidrug.

Rodio se 16. veljače 1853., a umro je 12. travnja 1878. Izmedju njegovog poroda i smrti ima dvadeset i pet godina, trećina ljudskoga vieka.

U životu naobražena čovjeka prvih je dvadeset godina predigra onoj drami, kojoj katastrofa pada izmedju petdesete i sedamdesete godine. Kod njega je katastrofa nastupila koncem predigre!

Čemu služi predigra u dramatskoj umjetnosti? Ona označuje slušateljstvu karakter drame. Smiešnoj drami bit će i smiešna predigra, u predigri junačkoj drami govorit će se o velikih djelih.

Dramatska umjetnost pozajmila si je tu konsekvenciju od života, jer u istinu neide za drugim, no da život oponaša kondenzujućim načinom ondje, gdje se u etički-velebnih razmjerih razvija i zaključuje.

* *
*

Malo u kojega čovjeka pojavlja se toli rano pregnuće za višjimi svrhami, kao što se je pojavilo u mladiću, čijoj su uspomeni posvećeni ti redci.

Herkul je zadavio u koljevci zmije, Dušan je Kotur osim toga, što je odlično učio, pisao već u dvanaestoj godini tragedije,

Digitized by Google

sastavljao kazalište, bio mu intendantom i glumcem, osim toga je uredjivao časopis i pisao u nj pjesme, pripoviedke i članke.

Mnogomu će se to činiti sitna igrarija, kojoj naginju zanosni dječaci, al se neda tajiti, da je to rano nastojanje Dušanovo odkrivalo nešto više no obična čovjeka.

Ruža miriše najsitnijim pupoljem.

* * *

Kad je Dušanu Koturu bilo petnaest godina, on je već toliko knjiga bio pročitao, toliko pjesama naučio, toli kićenim jezikom vladao, toliko mudrih i ozbiljnih misli si prisvojio, toliko zdravih i velikih nazora o čovjeku, družtvu, domovini spoznao, da je stavljao u čudo ne samo svoje vršnjake, već i starije od sebe.

Dušan Kotur slovio je već u petnaestoj godini.

* * *

I kako je počeo, tako se je razvijao dalje. I on postade mladić, na kojeg su roditelji ponosom gledali, kojega je družtvo cienilo, a kojega su vršnjaci obožavali.

Jedva mladić — sjećao je već na širokolistu palmu, kojoj se Beduin veseli, da će u njezinoj sjeni poslije trudna puta naći odmor.

* * *

Ako se je na ikome obistinilo, da je kombinacija roditeljskih krieposti i vrlina, obistinilo se to na tome mladiću.

Otac mu B. Pavao Kotur bijaše čovjek energičan, smjel, odvažan, pun živahna duha, nepokolebiv ni u najkritičnijem trenutku, čovjek koj je u svakoj situaciji izkresao praktičnu iskru. Mati mu Ana rodj. Pajanović jeste žena, koju nije moći pravednije prispodobiti ničim drugim, no onim čime prispodablja narodna pjesma majku veleći:

Mila majčice, biela crkvice!

Odvažnost, postojanost i golubinja ćud kitila je iznad svega vrla mladića.

Digitized by Google

*
* *

Važan bijaše moment u Dušanovom mladovanju, kad se je upoznao s pjesnikom Cirakiem, koj je, budući tada još pravnikom obavljao neke informatorske dužnosti kod Dušanovih rodjaka.

Nadjoše se upravo u sgodu. Ciraki bijaše tada pun ideala, kao baterija iskara, a inače čovjek riedke izobrazbe i znanja, komu su osim toga u srdcu strujali sladki i opojni zvuci poezije — nu njemu dodje upravo u sgodu mladić, koj je pogibao od pohlepe, da sluša živom riečju izgovoreno ono, što mu je duša tek slutila i nagovještala, kao što sluti kroz magle oko astronoma nove svietove.

Mnoge zlatne časove sprovede njih dvoje u živahnom razgovoru. Što su dalje razgovarali, sve su više rasla krila Dušanovom duhu kao mladome sokolu, kad ga stariji povede u nebesku modrinu, medju nebo i zemlju, odkle je bajan vidik na sunce i sviet.

*
* *

Tad najednoč ko iz vedra neba grom, pade otrovna kap u Dušanovu mladost. Upravo kad se je spremao, da dovrši gimnazijalne nauke, kad mu se je duh najljepše razbujao, kad mu je srdce počelo cvietati šarenimi cvietići ideala i poezije, sgodi ga, što svakoga jedanput sgadja — nu njega sgodi prerano — oprieka izmedju duha i materije.

Od te oprieke poče već na prvih stepenica života pogibati. U grudi mu uljeze crv, koj ga poče izjedati i otimati mu snage onda, kad mu je te najvećma trebalo.

*
* *

Duh mu je kovao ljute strjelice na vragove domovine, ljubeće srdce mu je tkalo zlatne niti, od kojih hćede splesti odoru onoj, kojoj su biesomučnici raztrgali kraljevski plašt i pogazili vienac.

Ranim i kasnim časom lebdio mu je duh oko svetog kipa, kojemu su ruke odkinute, a noge sakovate. Oko ponoći

Digitized by Google

bi se trgnuo iza sna, ruka mu se podigla na grožnju, a bliede su mu usnice šaptale: Hrvatska majko, ja sam tvoj.

Medjutim je crv nesmiljeno dalje podjedao njegovo tielo, kao što su sveti mu kip zastirali sve crniji oblaci.

*
* *

Da odbjegne sablast, koja ga poče progoniti trujući mu pljuća, podje godine 1871 prvi puta na veći put u pratnji Ciraki-a i Vončine ml. Obadje južnu Njemačku, Tirolsku i sjevernu Italiju.

Nov sviet dojmi se ga silno; sa toga puta povrati se on kući kao mudar trgovac, koj donosi iz tudjine breme zlata i dragulja.

Krasne tvorbe arhitektonske, plastične i slikarske umjetnosti nadjoše u njem neobuzdana obožavatelja.

*
* *

Godine 1872/3 krene preko zime opet na put u divotnu Italiju, za kojom mu srdce poče gorućom željom čeznuti, odkada ju je malko upoznao. Na tom putu poprati ga mili mu prijatelj i mladić osobite krieposti Zlatko Halper.

Kako je velika Italija, od sjevera do juga, nemimoišav ni najmanje mjestance, samo ako je štogod umjetnički krasna u njem vidjeti bilo, obadjoše ju ta dva mladića, crpeći od svake sgode obilatu nauku, plemeneći si srdce tvorovi umjeća, čeličeć se na plamu tada razgorene i ujedinjene Italije.

Kad se povratiše u domovinu, pripoviedali tolikim zanosom o sjedinjenoj Italiji i njenoj umjetnosti, da su ih prijatelji slušali u niemom čudu; živom željom, da i njim kadgod sudba dokotrlja kola, na kojih će moći obaći čudesa Italije.

*
* *

Godine 1873/4. vidje Italija opet Dušana Kotura, al sada u pratnji dvojice Hrvata, Ladislava Mrazovića i mene. Poput ptica lastavica selilo se nas troje na jug, izabiruć si pojedine gradove postajami, a vodja nam bio izkusni Dušan. Što je bio

Digitized by Google

slabiji zdravljem, to nas je nadkriljivao izkustvom, znanjem ukusom. Mi s našim polu-niemačkim, polu-hrvatskim ukusom nismo u prvi mah mogli mnogo toga pojmiti, i psujuć na sve, što se s našimi tadanjimi nazori nije slagalo, dodjosmo mnogo puta u šaljiv sukob s našim plemenitim čičeronom. Koliko se je puta znao siromah ljutiti, kad nismo u kojoj umjetnini nalazili toliko krasote ko on, kad se nismo mogli sa kakvoga „torsa“ uzhititi.

Nas su dakako onda još više uzhićivale žive krasote, kojim baš ni Dušan nije niekao vrlina, al u njega bijaše već tada sakrita tolika ljubav za umjetnost, da je kraj kamenih krasota ostao niem za žive krasote.

Što smo dalje putovali, što smo više učili, sve više smo se dovinjivali onomu stepenu, sa kojega je razumljiv vidik u umjetnički sviet.

I kad smo nekoliko ćedana proživjeli u Rimu, čudili smo se, kako je Dušan u svem pravo imao.

Pravo nam bijaše čudo ona neobuzdana želja u Dušana, kojom je on uzprkos hladnu vremenu, kojekakvomu neudoblju, našemu odgovaranju, našim grožnjam — hrlio u galerije i muzeje.

— Dušane, danas je hladno, ne idi u vatikan il idi kasnije . . .

Al Dušan već ima Bädekera ili Gsell-Felsa pod pazuhom te odmiče.

Dušane ti si došao u Italiju da se čuvaš . . .

Al Dušan nije mogao pojmiti, kako da čovjek, budući makar samo na pol živ u Rimu, neobilazi ciel dan mramorne boginje ili Rafaelove madone.

* * *

Nad Rim se je nadvijala magla, sunce je davno zašlo za Marijevo brdo, a ulicom Sistinom, u kojoj smo mi stanovali, prolazio malo tko, makar da je stajala u stranačkom četvrtu, makar da je s nje krasan izgled na sv. Petar s vatikanom, kupulu Pantheona i Hadrianov stup.

Digitized by Google

Sedam brežuljaka potonulo u tmini, samo na onoj prugi koja se zove „corso“ i koja se pruža od „piazza dell popolo“ prema „piazza Venezia“ šumi šum rimske eleganse, odsjeva se sjaj rimskoga bogatstva.

Nu nas troje sjedilo je medjutim u našem tihom stanu. Tri hrvatska mladića u dalekoj tudjini, kojim se je pridružio hrvatski slikar Kikerec. U kaminu praskala je živahna vatra od trstike i šiblja, bacajuć rumenkasto svjetlo krugom, na četiri mlada Hrvata, koji udobno sjede na nizkih foteljih i griju noge, i misle na jadnu domovinu i osjećaju, da na svakom njih leži dielak njezinoga spasa . . .

Jednomu njih je lice bliedo kao alabaster prosjan sviećom, jednomu njih su ustne bliede kao ustsne dieve prije nemile svatbe, jednom njih odsieva se oko vlažnim sjajem i svetom ljubavlju . . .

. . . Mukom zimske noći gubi se razgovor, toli ljubezan i blagoslovan o nekoj prezrenoj i pogaženoj zemljici, o nekom narodiću, o kojem se jedva što god znade, a ipak je toliko patio, jecao i plako, nevin ko onaj, što pogibe na brdu Golgoti . . .

*
* *

Dušan Kotur bijaše i tielesno krasan čovjek. Bijaše srednjeg vitkog uzrasta: crte lica bijahu mu pravilne i elegantne, oči živahne i vedre i vazda mu je plovio na usnicah ljubežljiv posmjeh, kojim je svakoga predobivao.

Uzprkos trajnoj bolježljivosti nisi vidio ni sjenke zloradosti ili gorčine na njem. Zdravoj ćudi, kojom je predobivao toliko prijatelja, ma da i oni svi nisu znali za njegove osebite moralne krieposti, pridružila se neka dosjetljivost, koja bijaše sretna kombinacija narodnoga humora i Heine-anske ironije.

U obće bijaše Dušan neobično djelatne naravi. Radi, radi neumorno dan i noć, da što više priradiš — ne sebi — već domovini! Imaš li dara za politiku, a ti se naobrazi za poli-

Digitized by Google

tiku, i kad dozriješ tomu zvanju budi neumoran budnik naroda. Jesi li pjesnik — kupi gromove i mirisno cvieće; onimi ubijaj vragove, ovim kiti čelo nesretnoj domovini. Svatko u svom zvanju, budi što bolji možeš.

*
* *

Razvijajuć se u dobi, kad je politički pokret sve duhove zaokupio, naravno da je i Dušan najviše naginjao političkoj djelatnosti. U petnaestoj je možda godini snivao samo o tom, kako bi on uz hrabru četu literarno naobraženih ljudi izdavao jednoč novine, kojimi bi probudio zasnuli narod; u dvadesetoj bijaše mu vrhunac želja, da, izučiv prava, krieposti i mane hrvatskoga naroda na onom mjestu, gdje se kroji narodna budućnost, i on svoju reče a da ta bude prava i spasonosna. Dvie, tri godine kasnije zasjela mu već u srdce sumnja, da ne ima ni tome ni onome sposobnosti. Njegova čista, nesebična, nimalo samoljubiva ćud, u koje ne bijaše ni sjenka taštine nije mu dala hrliti velikomu cilju, a da ne stavi prije preda se oštro ogledalo vlastite kritike. Najmanja nestašica uznemirivala ga silno i otimala mu pouzdanje u sebe. Junaka, koj se dade raniti makar samo na peti kao Ahiles, nije priznavao, a najmanje bijaše mu u volju, da on bude takov.

Možda se u ničem nije toli jasno zrcalilo plemstvo Dušanovog značaja, koliko u tom obziru. Većina ljudstva drži se daleko sposobnijom i zaslužnijom, nego li jeste, a da bude više hvale, grmi svakomu u uši: takav sam, to sam učinio, a za ono što ću još učiniti, možete mi unapried ruku poljubiti.

Skromnost je ljubica, koja nizko cvate, al joj miris visoko dosiže.

*
* *

Radeći u tom smislu, Dušan je Kotur bodrio i nukao svakoga, za koga je znao, da ima čemu sposobnosti. Svi njegovi prijatelji pamte, kako ih je poticao na rad, na napredak! Kad je trebalo žrtva doprinieti, da se kojemu mladiću pomogne, Dušan nije žalio sredstva i nije tražio zahvalnosti.

Digitized by Google

Ima požrtvovnih ljudi, al koji se nemogu tomu oteti, a da prema svojim štićenikom neudare u neki protektorski ton. Dušan nije gledao osobu, on je gledao obću korist, podpomažuć osobu, u koje bijaše dara i kreposti.

U djačkih skupštinah, u „Hrv. Domu“ uvažavala se njegova rieč i kod političkih mu protivnika, kao rieč čovjeka, koj nemari za osobni interes, i zaista toga nije poznavao.

Pa kako to, da mu nebijaše prigovora ni odanle, gdje se mušica lahko gleda slonom? Jer bijaše u njega veliko srdce, i u tom srdcu počivala je sva njegova domovina, i dok je nesretna ona, neima ni njemu sreće. Imajući svu domovinu na oku, nije imao kad gledati sitnih svojih interesa.

Tako nemogaše nikad pojmiti, da čovjek rodjen u Hrvatskoj, s toga što je pravoslavne vjere, bude išto drugo — no Hrvat!

I on bijaše Hrvat kakav je ikad itko bio, pa je ipak bio vjere pravoslavne. Kad je izgovarao rieč „Hrvat“, onda mu je lice poprimilo junačan izraz, i to bijaše sva njegova gordost.

* * *

Italija svojimi prirodnimi i umjetničkimi krasotami občarala je Dušana poput čarobne žene, koje se nikad nenagledaš za dosta. Osobito ga se dojmi ogromno umjetničko blago Ita lije. Renaissanca ga najprije porazi, zatim primami, a onda ga svega zaokupi. Videći da mu snaga gine napornomu djelovanju, kojemu se hćede prvobitno posvetiti, stade se marljivo baviti študijom umjetnosti. Kako se u nas malo mari za umjetnost, a kako je u nas ukus gotovo „ferbalhornovan“, hćede u tom obziru pokrenuti Hrvate, da barem nečim koristi obćoj stvari. Zaista bezkrajna čednost!

Nu uzprkos bolesti nezapusti svoju nauku. Godine 1877 7. srpnja položi u Pragu prvi juridički rigorozum sjajnim uspjehom. Taj rigorozum bijaše mu možda zadnji udarac. Iza njega poče mu zdravlje postepeno popuštati. Pod jesen počela ga bolest toli ljuto daviti, da je i sam počeo zdvajati.

Digitized by Google

Mjeseca siečnja pohita opet u svoju milu Italiju, i to ravno u Napulj. Al u Napulju zima i hlad kao nikad. Tamošnji mu liečnik savjetova, da podje u Egipat. Hajde u Egipat, u Kairo! Davna se Dušanova želja izpuni; piramide i obeliski, bezkrajna pješćana puštara i vite palme sinuše pred njim, al njegovo oko nepodnosi više svjetski bljesak. Bolest ga duši sve jače, otimlje mu grlu glas, otimlje mu najkrasniji dar ljudski — govor. Proljeće ga zadesi sasvim iznemogla. 24. ožujka krene na otok Krf, a proboraviv ovdje osam dana, krene preko Trsta u Zagreb, kamo prispje 8. travnja umirući soko u svoje gniezdo. Kad opet ugleda svoju zdvojnu majku i rodjake, onda mu popusti i duševna snaga, kojom je krotio do pod zadnje dane materiju. Za četiri dana izpusti svoju dušu oko deset sati noćju do zadnjeg kucaja sviestan i dostojanstven.

I smrt ga je našla moralnim junakom!

*
* *

Toliko o njegovom mladovanju. Vanredan mladić — bio bi i vanrednim čovjekom, ako ima dosliednosti u svietu. Krasan cviet ostao je bez ploda, zviezda se je oborîla prije reda s neba, biser je pao natrag u more, prije nego li je okitio čelo kraljice.

I on bijaše cviet i zviezda i biser.

Digitized by Google

Digitized by Google

KAZALO.

LJETOPISI HRVATSKIH AKADEMIČKIH DRUŽTVA:

PJESME:

Digitized by Google

PRIPOVIEDKE:

POUKA:

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google